

Aydın Kazımzadə

HEYDƏR ƏLİYEV

VƏ KİNEMATOQRAF

4373

K32

Aydın Kazımzadə

HEYDƏR ƏLİYEV

VƏ KİNEMATOQRAF

244585

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı -

- 2007

Elmi redaktor	Aydın Dadaşov, BDU-nun televiziya və radio jurnalistikası kafedrasının professoru
Redaktor	Mürvət Bəyişli, Azərbaycan Dövlət Film Fondunun direktor müavini
Rəyçilər:	Alxan Məmmədov, BDU-nun jurnalistika nəzəriyyəsi kafedrasının professoru
	Şamil Vəliyev, BDU-nun mətbuat tarixi kafedrasının professoru
Kompüter yığımı və tərtibatı:	Səbinə Məmmədova

Aydın Kazımzadə. Heydər Əliyev və kinematoqraf.
Bakı: Mütərcim, 2007, 204 səh.

Kitabda dünya şöhrətli siyasətçi və dövlət xadimi, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əlirza oğlu Əliyevin ölkəmizin ictimai-siyasi, mədəni-sosial həyatının bütün sahələrində qüdrəti, qayğısı, yangısı kontekstində ümumilli liderimizin milli kinomuzun təəssübkeşi və hamisi olması, onun ümumən kinematoqraf haqqında fikirləri tədqiq və təhlil edilir, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin, tanınmış şəxsiyyətlərin Heydər Əliyev haqqında fikir və düşüncələri açıqlanır.

Kitabda H.Əliyevin kino və kinematoqrafçılar haqqında dəyərli fikirlərindən, eyni zamanda kino xadimlərinin də ulu öndərimiz haqqında xatirələrindən istifadə edilmişdir.

Kitab elmi işçilər, kino mütəxəssisləri və kino həvəskarları, ali məktəb tələbələri, Heydər Əliyev irsi ilə maraqlanan və bu irsi öyrənən geniş oxucu dairəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

K—4306010000—31-07
026

© Mütərcim, 2007

GİRİŞ

*«Azərbaycan kinosunun tarixi
xalqımızın salnaməsidir».*

Heydər Əliyev

1969-cu il iyulun 15-də «Kommunist» qəzetində Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin plenumu haqqında məlumat dərc edildi. Məlumatda deyilirdi: «İyulun 14-də Azərbaycan KP-nin plenumu olmuşdur. Plenum V.Y.Axundovun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası prezidentinin müavini seçilməsi ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi vəzifəsindən və büro üzvlüyündən azad etmişdir.

H.Ə.Əliyev Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi və büro üzvü seçilmişdir...»¹

Plenumda çıxış edən Moskva nümayəndəsi, Sov.İKP-nin katibi İ.V.Kapitonov demişdir: «...bu məsələ bizim partiyanın Mərkəzi Komitəsində, həm də Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin bürosunda diqqətlə və hərtərəfli nəzərdən keçirilmişdir. Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi vəzifəsinə olduqca çox namizəd nəzərdən keçirilmişdir. Bu da tamamilə aydındır, tamamilə təbiidir. Ona görə ki, respublikada çoxlu yaxşı kadr vardır, əlbəttə, əgər belə demək mümkündürsə, seçim böyükdür.

Bu məsələ diqqətlə və ətraflı öyrəniləndən və baxılandan sonra hazırda sizin respublikanızda Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri işləyən yoldaş H.Ə.Əliyevin namizədliyi üzərində dayanıq».

O qızmar yay günündən – «Heydər Əliyev» adı çox az adama, yalnız müəyyən dairələrdə məlum olan vaxtdan 38 il keçir. Lakin məhz 38 il öncə bu ad birdən-birə tanındı, sonralar dünyanın siyasi arenasında həmişəlik möhkəmləndi və məşhurlaşdı.

70-ci illərdə Heydər Əliyev Azərbaycanda qanunun aliliyinə söykənən ciddi idarəçilik intizamı yaratdı. Çünki o vaxtlar respublikanın sosial-iqtisadi durumu çox ağır idi, bəzi sahələrdə isə vəziyyət daha acınacaqlı idi. Məhz bir çox sosial-iqtisadi göstəricilər və ümumi inkişaf səviyyəsinə görə Azərbaycan 1969-cu ilə kimi ittifaq respublikaları arasında axırıncı yerlərdən birini tutmuşdu. Xalq təsərrüfatında tənəzzül hökm sürürdü, cəmiyyətdə mənəvi və ruh düşkünlüyü nəzərə çarpırdı. Bütün bunlara baxmayaraq H.Əliyev qısa vaxt ərzində geridə qalan respublikanı Sovet İttifaqında öndə gedənlərin sırasına çıxara bildi. İqtisadiyyatda kökündən dəyişikliklər aparıldı, əhalinin sosial vəziyyəti xeyli yaxşılaşdı, təhsilin səviyyəsinin yüksəlməsi üzrə tədbirlər həyata keçirildi.

H.Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan kəndinin siması tanınmaz dərəcədə yeniləşdi. İctimai-mədəni və digər sahələrdə nailiyyətlər əldə olundu. Respublikanın gələcək inkişafı üçün hər cür şərait yaradıldı. Ona görə də H.Əliyevin siyasi olimpin zirvəsində görünməsi rəhbərliyin stil və metodlarının ciddi dəyişikliyə uğrayacağına gözlənilməsi kimi qəbul olunurdu. Yeni rəhbər məhrəbancasına birgə işləməyin vacibliyini xüsusi qeyd edir, tezliklə tapşırılan işə görə kadrların peşəkarlığı və məsuliyyəti prinsipi kimi vacib şərtlər irəli sürürdü.

Göründüyü kimi, ölkəmizin son 40 ilə yaxın dövrünün tarixi taleyi, bu illər ərzində Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında nə kimi irəliləyişlər olubsa, nailiyyətlər qazanılıbsa – bütün bunların hamısı ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Bu gün xalqımız müstəqil Azərbaycanda yaşayır, demokratik prinsiplər əsasında və ruhunda bir ölkə qurur, dövlətçiliyimizi möhkəmlətmək üçün əlindən gələni edir. Əslində Azərbaycanın müstəqil dövlət quruculuğuna aparən yolu 1969-cu ildən, yeni H.Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi gündən başlanmışdır. Bununla

bağlı, «Mədəniyyət» qəzetində dərc olunmuş məqalədə deyilir: «Heydər Əliyev o dövrdə mövcud olan ideologiyanın qəlibləri çərçivəsində və bu ideologiyaya, əlbəttə, aşkarda daban-dabana zidd olmayan formada olsa belə, alt qatda ona müxalif qalaraq, Azərbaycanda milli ruhun tamamilən sıxışdırılmasına nəinki yol verməmiş, əksinə, onu yüksəltmək yolunda bütün imkanlardan maksimum dərəcədə istifadə etməyi bacarmışdır. Bu baxımdan Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyinə gəlməsindən sonrakı dövr milli özünüdərkini, milli özünəqaydışını başlanğıcı kimi qəbul edilir»².

Məhz H.Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi gündən başlayaraq Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin yubileylərinin müntəzəm surətdə qeyd olunması bir ənənə halını almış, bu isə xalqın tarixi yaddaşının özünə qaytarılmasında mühüm rol oynamışdır. Hər bir azərbaycanlının, hər bir mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənət xadiminin taleyində Heydər Əliyev dühasının bir zərrəsi vardır.

Ümumilli liderimiz H.Əliyev elə siyasi rəhbərlərdən idi ki, onun əsas fəaliyyəti dövlət işləri ilə bağlı olsa da o, xalqımızın mədəniyyətinin yüksəlməsinə xüsusi diqqət yetirir, vaxt tapıb sənət adamları ilə görüşür, dostluq əlaqələri saxlayır, onların sənətinə, yaradıcılığına yüksək qiymətləndirirdi. H.Əliyev istər Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin şöbə müdiri, sədr müavini, sədri, istərsə də Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi vəzifələrində işləyərək mədəniyyətimizə böyük qayğı göstərirdi. Ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə, elm adamlarına şəhərin ən gözəl yerlərində ucaldılan evlərdə mənzillər verir, onların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün hər cür köməklik göstərirdi. Bu gün həmin xeyirxah iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, möhtərəm İlham Əliyev tərəfindən də uğurla davam etdirilir.

Prezidentimiz İlham Əliyevin siyasi iradəsi nəticəsində ölkəmizin əldə etdiyi böyük nailiyyətlər, məsələn, iqtisadi sahədə görülən əsaslı islahatlar, xarici siyasətdə, o cümlədən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli yolunda aydın nəzərə çarpan irəliləyişlər, təşəbbüskarlığın artması, elm və mədəniyyət, ədəbiyyat və incə-

sənət, digər ictimai sahələrdə həyata keçirilən keyfiyyət dəyişiklikləri göz qabağındadır, görülən möhtəşəm işlərin əyani təəcəssümüdür.

Prezident İlham Əliyevin xanımı, Azərbaycanın birinci ledisi, YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, Milli Məclisin üzvü Mehriban xanım Əliyeva vətənimiz və xalqımız üçün taleyüklü əhəmiyyət daşıyan bir çox sahələrdə, o cümlədən ölkəmizin təhsil sisteminin inkişafında, milli-mənəvi irsimizin qorunmasında və təbliğində xeyriyyəçilik edir, bir sıra mədəni-kültəvi və idman sahəsində ardıcıl və səmərəli fəaliyyət göstərir. Əsrlərin yadigarı olan milli-mənəvi dəyərlərimizin, mədəni irsimizin qorunması istiqamətində apardığı ciddi və məhsuldar işlər görür. «Azərbaycanın birinci ledisi: müasir təcrübə və milli ənənələrin sintezi» məqaləsində deyildiyi kimi, «...bu gün Azərbaycanda dövlət orqanlarının öhdəsindən gələ bilmədikləri, bəzən də, gəlmək istəmədikləri problemlərin həllini vətəndaşlar Heydər Əliyev Fondunda tapırlar. Bu işə birinci ledinin humanizmə söykənən fəaliyyətinin siyasi çalarlar qazanması, missiyanın sırf ictimai aktivlik çərçivələrini aşması deməkdir.

Ölkənin birinci ledisinin fəaliyyəti, təbii ki, Prezidentin ictimai nüfuzuna təsir etməmiş deyil. Əgər cəmi bir neçə illik fəaliyyətlə Prezident xanımı cəmiyyətin ən müxtəlif təbəqələrinin rəğbətini qazanıbsa, deməli, bunda bir tərəfdən dövlət başçısının da payı var, digər tərəfdən isə bu faktor ölkə rəhbərinin əhali arasındakı reytinginə ciddi təsir göstərir»³.

Bu gün Azərbaycan kinosunun tamamilə dövlət himayəsində olması, filmlərin çəkilişinə ayrılan vəsaitin ildən-ilə artırılması, C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyası istifadəyə verildiyi 1965-ci ildən sonra bir dəfə də olsun əsaslı təmir olunmadığı halda, bu gün burada əsaslı təmir işlərinin aparılması, yaxın vaxtlarda kinostudiyanın dünya standartlarına cavab verən ən müasir kino avadanlıqları ilə təchiz olunacağı, Azərbaycan Dövlət Film Fondu üçün yeni binanın tikilməsi, kinematografçılarımıza göstərilən dövlət qayğısı ölkəmizi və xalqımızı işıqlı sabaha aparan Heydər Əliyev kursunun uğurlu davamıdır. Bu bir daha onu göstərir ki,

Prezident İlham Əliyev ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlətçilik kursunu davam etdirməklə yanaşı, həm də əldə olunanları qoruyub inkişaf etdirmək xəttini seçib.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan Kinematografçılar İttifaqı İdarə Heyətinin üzvləri ilə görüşrkən demişdir: «...Bəşəriyyət qarşısında kinonun xidməti böyükdür. Amma bizim xalqımızın inkişaf yolunda Azərbaycan kinosunun xidməti əvəzsizdir»⁴.

Azərbaycan kinosunun ayrı-ayrı filmləri ideologiya baxımından sovet kino rəhbərlərini qane etməyəndə ümummilli liderimiz işə məcburi qarışır, nəinki respublika, hətta ümumittifaq miqyasında bu filmlər qarşısında yaşıl işıq yandırılmasına nail olurdu. Nəinki filmlər, hətta kinematografçılarla bərabər hər hansı problemi həll etmək lazım gələndə onların köməyinə yenə də H.Əliyev gəlirdi.

Ümumiyyətlə, ümumilliyə liderimizin həm Azərbaycan, həm də sovet kinematografiyasının inkişafında böyük xidmətləri olmuş, xüsusilə o, milli kinomuzun dünya miqyasında tanınması üçün var qüvvəsini əsirgəməmiş, kino işçilərimizə daim arxa və dayaq olmuşdur.

Müstəqillik dövründə də kino sənəti ilə əlaqədar xüsusi məqamlar böyük və müdrik ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, sovetlər birliyi dağıldıqdan sonra Azərbaycanda gedən proseslər, 1990-cı ilin 20 yanvar faciəsi, ayrı-ayrı qruplaşmaların başları hakimiyyət uğrunda aparılan mübarizəyə qarışdığı üçün Qarabağ probleminin arxa plana keçməsi, bundan istifadə edən ermənilərin torpaqlarımızı bir-birinin ardınca işğal etmələri, Gəncə hadisələri ilə əlaqədar respublikamızın daha bir fəlakətlə üz-üzə dayanması, 90-cı illərin əvvəllərində hakimiyyəti ələ keçirənlərin sərişstəsizliyi, bacarıqsızlığı, siyasətdən uzaq olmaları, hətta hakimiyyətdə olanların belə bir-birilə didişmələri, çəkişmələri, ayrı-ayrı hərbi dəstələrin özbaşınalığı ölkəmizdə xaos və anarxiyanın tüğyan etməsi və ağır hakimiyyət böhranı ilə nəticələndi. Ölkədə mövcud olan bütün sahələrdə iflic vəziyyətinə düşdü.

Yaxın keçmişdə baş verən bu cür faciəli hadisələr mədəniyyət və incəsənətimizə, o cümlədən milli kinomuzda da ağır zərbə vurdu.

Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən sonra kinematoqrafçılarımız kinomuzun gələcəkdə daha yaxşı olacağına tamamilə əmin idilər. Çünki daha bizim başımızın üstünü kəsdirən, bizə kənardan nəyi çəkmək, nəyi isə çəkməmək əmri verən, istehsal edəcəyimiz filmləri qaçılayan «böyük qardaş» yox idi. Lakin ölkədəki gərgin vəziyyət, mənəm-mənəmlik, hərc-mərclik, özbaşınalıq kiçik formatda bütünlüklə kino sistemində də sirayət etdi. Yay kinoteatrlarının bir hissəsi satıldı, satılmayanlar biznesmenlərin ixtiyarına verildi. Qış kinoteatrları ticarət və iaşə obyektlərinə çevrildi. C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının daxilində «Qala» restoranı, kafe, sauna, maşın təmiri emalatxanası tikildi, mebel, çörək sexləri açıldı. Pavilyonlardan biri anbara çevrildi. Bununla da kino işçilərinin gələcəyə olan inamları itdi, ixtisaslı işçilər kinostudiyadan pərən-pərən düşdülər. Bu nəhəng kinostudiya, onun tabe olduğu «Azərkinovideo» İstehsalat Birliyi kütləvi informasiya vasitələrinin gündəlik tənqid və təhlil obyektinə çevrildi.

Vəziyyət son dərəcə çətin idi. Kinomuzun taleyi çoxlarını narahat edirdi. Kinostudiyanın düşdüyü mürəkkəb vəziyyət göz qabağında idi. Kinolentlərin aşkarlanması kimi bir proses üçün Tbilisiyə, Minskə, Moskvaya getmək lazım gəlirdi. Bununla bağlı «Zaman» qəzeti o dövrdəki vəziyyətlə əlaqədar yazmışdı: «...Son illər dövlət vəsaiti ilə çəkilmiş istər bədii, istərsə də sənədli filmlərimiz ya Gürcüstanın, ya da Belorusiyanın kinostudiyalarında aşkarlanıb. Təbii ki, bu proseslərdə həmin vəsaitin müəyyən hissəsinə dolaylı yollarla gürcü, belorus kinosunun gələcək inkişafına xərcləməli olmuşuq. Sual olunur: məgər gürcülərdə, belaruslarda kino sahəsinə bizdən çox vəsait ayrılır? Əsla yox! Sadəcə onlar çətin şəraitdə öz kinostudiyalarını qoruya bildilər. Hətta hazırda belarus kinematoqrafiyası sovet dövründən də yaxşı vəziyyətdədir.

Bizim kinostudiyanın laboratoriyasında yalnız sovetin istehsalı olan lentləri aşkarlamaq mümkün idi. Xarici lentlərə çəkilmiş filmləri aşkarlamaq üçün isə təbii ki, yeni texnologiya tələb olunurdu. Yeni vəsait ən əvvəl oranın yeni avadanlıqlarla təchizatına yönəl-

dilməli idi. Fəqət, bizdə belə bir addım atılmadı, kinostudiya ürəksiz, yəni laboratoriyasız qaldı»⁵.

Belə bir vaxtda Azərbaycanın taleyini, xalqımızın gələcəyini düşünən dünya görmüş siyasətçi və görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıtması Azərbaycanı bürümüş dərin böhrandan və vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən qurtardı. Heydər Əliyev ölkəmizin düşdüyü ağır vəziyyətə biganə qala bilməzdi. Bu müdrik insan təmkinlə, hay-küysüz, tədricən, ona edilən daxili və xarici təzyiqlərə baxmayaraq böhranı aradan qaldırdı. Ermənistanla aparılan müharibədə atəşkəsə nail oldu. Ermənilərin işğalçılıq siyasətini bütün dünyaya bəyan etdi, bir sıra global layihələri həyata keçirdi, mədəniyyət və incəsənətimizin, o cümlədən kinomuzun yenidən dirçəldilməsinə nəzarəti öz üzərinə götürdü.

Azərbaycanın müharibə şəraitində olmasına baxmayaraq H.Əliyev «Şərq-Qərb» Beynəlxalq Kinofestivalının keçirilməsinə rəvac verdi. Artıq 1996-cı ildən bəri bu festival ölkəmizdə keçirilir, həmin kino bayramında dünyanın tanınmış kinematoqrafçıları iştirak edir.

H.Əliyev III «Şərq-Qərb» kinofestivalının iştirakçıları ilə görüşərkən demişdir: «Şadam ki, Azərbaycanda kinofestivallar keçirilməsi ənənəsi artıq təşəkkül tapmışdır. Bütün bunlar çox şeyə dəlalət edir ki, Azərbaycanda cəmiyyət, xalq kinonu sevir və kinoya marağı itirməyib. Bu həm də ona dəlalət edir ki, kino sənəti xadimləri ölkəmizə daim diqqət yetirirlər. Bunların hər ikisi bizə, xüsusən mənə çox xoşdur»⁶.

Ümummillə liderimizin Azərbaycan, ümumilikdə sovet kinematoqrafiyasına göstərdiyi qayğı və diqqət mövzusu kitabda aşağıdakı prinsip üzrə işlənmişdir:

Birinci fəsil: Milli kinomuzun təəssübkeşi və hamisi.

İkinci fəsil: Heydər Əliyev kinematoqraf haqqında.

Üçüncü fəsil: Heydər Əliyev haqqında fikir və düşüncələr.

Dördüncü fəsil: Heydər Əliyev şəxsiyyəti milli qürur doğurur.

Beşinci fəsil: Sovet kinematoqrafçılarının mübariz vəzifələri.

Altıncı fəsil: Heydər Əliyev kursu ilə.

Bu fəsillərin daxilində ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan kino tarixinin dəqiqləşdirilməsinə, bu tarixin iki dəfə dəyişdirilməsinə münasibəti, gənc kinematoqrafçılara hamilik etməsi, ayrı-ayrı kino xadimlərinin görkəmli şəxsiyyət barədə düşüncələri, xatirələri, eyni zamanda ümummilli liderimizin müxtəlif vaxtlarda kino barədə söylədiyi fikirlər, jurnalist-yazıçı C.Əlibəyovun kinostudiyaya rəhbərlik etdiyi illərdə Azərbaycan KP MK-nın I katibi işləmiş H.Əliyevlə görüşlərindən aldığı zəngin təəssürat, işgüzar söhbətlər, dövlət başçısının kinostudiyanın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi məqsədilə gördüyü konkret tədbirlər haqqında bəhs olunur.

Bu beş əsas istiqamət oxuculara təqdim olunan işin bütövlükdə quruluşunu təyin edir.

I FƏSİL

MİLLİ KINOMUZUN TƏƏSSÜBKƏŞİ VƏ HAMISI

«Azərbaycan xalqının bir çox nəsilləri kino ilə tərbiyələnilib, kinonun təsiri altında formalaşılıb, inkişaf edib və mədəniyyətə qovuşubdur».

Heydər Əliyev

«Ümid qaldı dövlətimizin başçısına»

Kino insanların dünyagörüşünü formalaşdıran, tariximizi, milli adət-ənənələrimizi yaşadan, həyatımızın bütün sahələrinə nüfuz edən güclü ideoloji silahdır. Həm də Azərbaycanın ilk milli kinorejissoru A.M.Şərifzadənin təbirincə, kino musiqidir, kino teatrdır, kino ədəbiyyatdır, kino aləmdir... Təsadüfi deyil ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev kinoya çox yüksək qiymət verərək demişdir: «Kinematoqraf kütləvi tamaşaçı ilə yüksək sənət dili ilə danışmalıdır».

Azərbaycan kinosu milli mədəniyyətimizin və incəsənətimizin bir sahəsi, Azərbaycan tarixinin bir qoludur. Ümumən Azərbaycan tarixində olduğu kimi, kinomuzda da daha dəqiq araşdırılması səhifələr çoxdur. Düzdür, bu sahə ilə bağlı elmi kitablar çap olunub. Amma kinomuzun tarixində hələ də elə məqamlar var ki, onlar dərinlən tədqiq olunmalı, həqiqətlər üzə çıxarılmalıdır.

Azərbaycan kinosunun 109 yaşlı tarixinin səhifələrini vərəqləyərkən burada yüzlərlə film və bu filmlərin yaradıcıları, eyni zamanda iştirakçısı və şahidi olduğum çoxlu hadisələr gözlerim önündən gəlib keçir.

2000-ci il dekabrın 18-də indiki Heydər Əliyev adına Respublika sarayında keçirilən IV Beynəlxalq «Şərq-Qərb» Bakı kino festivalının təntənəli açılış mərasimi bütün kino işçilərinin həyatında ən əlamətdar və unudulmaz hadisəyə çevrildi. Həmin axşam ölkəmizin mədəni inkişafı sahəsində kinematografçıların xidmətlərini və Bakıda çəkilmiş kinosüjetlərin 1898-ci il avqustun 2-də ilk kinoseansın həyata keçirildiyini nəzərə alaraq, 2 avqust kino işçilərinin peşə bayramı – Azərbaycan Kinosu günü elan edilməsi, 40-dan artıq kino işçisinə fəxri adların verilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab Heydər Əliyevin imzaladığı sərəncam oxundu. O gün kino işçilərimizin, o cümlədən bu sətirlərin müəllifinin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Çünki uzun axtarışlardan sonra, təvazökarlıqdan uzaq da olsa deməliyəm ki, Azərbaycan kinosunun tarixini dəqiqləşdirib üzə çıxarmışdım və sübuta yetirmişdim. Həmin axşam dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev tərəfindən yeni tarix (2 avqust 1898-ci il) ikinci dəfə öz təsdiqini tapdı. Eyni zamanda, kinematografçılarımızın Azərbaycan kino sənətinin inkişafındakı xidmətləri layiqincə qiymətləndirildi.

İkinci dəfə ona görə deyirəm ki, sovet dövründə, kommunist rejiminin hökmranlığı illərində bütün milli respublikalarda kino günü – Sovet kinosu günü kinematografiya sahəsində uzun illər əsas bayram kimi qeyd olunurdu. Yəni 1919-cu il avqustun 27-də sovet hökumətinin başçısı V.Lenin tərəfindən imzalanmış Xalq Komissarları Sovetinin Dekreti ilə RSFSR-in bütün fotoqrafiya və kinematografiya ticarəti və sənayesi milliləşdirilərək maarifçilik üzrə Xalq Komissarlığının ixtiyarına keçmişdi. Bu dekretə əsasən sovetlər ölkəsində, o cümlədən Azərbaycanda hər il avqustun 27-si sovet kinosu, həm də milli kino günü kimi bayram edilirdi. Halbuki respublikamızda çap olunmuş bir sıra elmi əsərlərdə, kütləvi kitablarda, Moskvada nəşr edilmiş «Кинословар»da (1966) və «Энциклопедический кинословар»da (1986) açıq-aydın göstərilirdi ki, Bakıda ilk tammətrajlı bədii film – ikiseriyalı «Neft və milyonlar səltənətində» çəkilmiş və 1916-cı ildə ekranlarda nümayiş etdirilmişdir. «Arşın mal alan» kinokomediyası isə 1916-cı ildə istehsal olunmuşdur. Bundan başqa bir neçə qısamətrajlı bədii film yaradılmışdır... Buna

baxmayaraq ilk filmin nə 25, nə də 50 illik yubileyləri respublikamızda keçirilməmiş, daha doğrusu, bu məsələ nəinki heç vaxt qaldırılmamış, həm də heç kəsin yadına belə düşməmişdi...

Mən Respublika sarayında keçirilən bu qeyri-adi, bənzərsiz mənzərəni – «Şərq-Qərb» festivalının açılışını seyr edərkən özümdən asılı olmayaraq xəyalən 70-ci illərə qayıdım, bu möhtəşəm sarayda keçirilən Azərbaycan kinosunun 60 illik (köhnə tarixlə – A.K.) yubileyini xatırlayırdım.

1976-cı ilin mart ayı idi. «Neft və milyonlar səltənətində» bədii filminin ekranlara çıxarılmasının 60 illiyinə çox az vaxt, cəmi iki ay qalırdı. Yubileyə bağlı Azərbaycan Dövlət Kinematografiya Komitəsinin sədri Məmməd Qurbanovun otağında iclas keçirildi. İclasda C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının direktoru Cəmil Əlibəyov, Azərbaycan Kinematografçılar İttifaqının sədri Həsən Seyidbəyli, Azərbaycan EA kino şöbəsinin əməkdaşı, sənətsünas Nazim Sadıxov və bu sətirlərin müəllifi iştirak edirdi. Məmməd müəllim yüksək mədəniyyətli, dünyagörmüş müdrik və ağayana bir kişi idi. O, məsələdən həli olan kimi təklifimizi bəyəndi və elə bizim yanımızda Moskvaya, SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsinin sədrinə zəng vurdu*. Azərbaycanda kinonun hələ inqilabdan əvvəl yaranması, mayın 14-də «Neft və milyonlar səltənətində» filminin 60 yaşının tamam olması, bu yubileyi respublikamızda ilk dəfə keçirmək istədiyimiz barədə məlumat verdi və fərəhlə dedi ki, bu yubileyi təntənəli şəkildə keçirmək, ittifaq respublikalarından qonaqlar dəvət etmək fikrimiz var. Cavabında müsaib M.Qurbanova nə dedisə o, bərk tutuldu. Sədrimiz heç bir söz deməyib süni şəkildə gülümsəndi, «sağ ol» deyib dəstəyi yerə qoydu. Buna baxmayaraq onun bərk əsəbləşdiyini sezmək çətin deyildi. Araya bir neçə dəqiqəlik sükut çökdü. Sonra Həsən müəllim sədrin birdən-birə qanının qaralmasının, əhval-ruhiyyəsinin dəyişməsinin səbəbini soruşdu. Məmməd müəllim məhz onun xarakterinə xas olan təmkinlə cavab verdi: «Qəribədir, mən respublikamızda keçirəcəyimiz tədbir haqqında

* Sovet dövründə hər hansı bir məsələni həll etməzdən əvvəl onu Moskvadakı baş idarə ilə razılaşdırmaq lazım idi.

ittifaq komitəsinin rəhbərinə etika xatirinə məlumat verməyi özümə borc bilirəm, o isə istehza ilə məndən soruşur ki, məgər Azərbaycan kinosunun tarixi Rusiya kinosundan böyükdür? Sonra da mənə bir daha xatırlatdı ki, Zaqafqaziya və Orta Asiya respublikalarında kino inqilabdan sonra yaranmışdır, özü də yerli kadrlar olmadığı üçün ilk filmləri rus kinematografçıları çəkmişlər.

Məmməd müəllim bunu deyib yenidən susdu, əlindəki qələmlə stolunun üstündəki dəftərəyə nə isə yazıb sözünə davam etdi: «Mən ona Moskvada çap olunmuş «Кинословар» xatırlatdım, dedim ki, həmin fundamental kitabda bu tarix açıq-aşkar göstərilib. Cavab verdi ki, kitablarda çox şeylərdən yazırlar».

Sədr otağa toplaşanlara üzünü tutub birdən inam və qətiyyətlə dedi: «Ümid qaldı dövlətimizin başçısına. Əminəm ki, Heydər Əliyev yoldaş təşəbbüsümüzü bəyənəcək. Onun mədəniyyətimizə, mədəniyyət işçilərinə göstərdiyi qayğı hamımızın gözünün qabağındadır».

Sonra o, Mərkəzi Komitəyə yubileyə bağlı əsaslı bir məktub hazırlamağı tapşırırdı. Həmin məktubu qısa ixtisarla oxucuların nəzərinə çatdırıram. Məktubda deyilir: «Cari ildə Azərbaycan kinosunun 60 yaşı tamam olur. 1916-cı ildə Pirone qardaşlarının səhmdar cəmiyyəti «Neft və milyonlar səltənətində» adlı ilk Azərbaycan bədii filminə quruluş (rejissor B.Svetlov, operator Q.Lemberg, baş rolda istedadlı Azərbaycan aktyoru Hüseyn Ərəblinski çəkilmişdir) verdi. Bu film milli kinematografiyanın başlanğıcını qoydu.

İnqilabdan əvvəl daha bir neçə film yaradılmışdır... Azərbaycan kinosu ilk addımlarından ciddi ictimai-sosial problemlə müraciət etmişdir. 20-ci illərdə dini fanatizmə qarşı («Bismillah»), Şərq qadınının azad olmasına («Sevil»), fəhlələrin beynəlmiləl dostluğunun möhkəmləndirilməsinə («Vulkan üzərində ev») və digər aktual məsələlərə yönəldilən filmlər yaradılmışdır.

Beynəlmiləlçilik və xalqlar dostluğu Azərbaycan kino sənətində bütün tarixi ərzində aparıcı mövzulardan biri olmuşdur. Bu mövzunun ekranda təcəssümü nəticəsində kinomuzda «Bakılılar», «İyirmialtlar», «Mavi dənizin sahilində», «Uzaq sahillərdə», «Yenilməz batalyon», «Səmt küləyi» və bir sıra digər uğurlu filmlər

çəkilmişdir. Bu filmlərdə həyatımızın real həqiqətləri, fəhlə sinfinin, bütün respublika zəhmətkeşlərinin zəngin beynəlmiləl ənənələri öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan kinosunun təşəkkülü və inkişafı çoxmillətli sovet kino sənətinin bir çox görkəmli ustalarının iştirakı və köməklili sayəsində olmuşdur. Müxtəlif vaxtlarda bizim kinostudiyamızda Vsevolod Pudovkin, Qriqorii Aleksandrov, Roman Karmen, Nikolay Şengelaya, İqor Savçenko, Boris Barnet kimi məşhur rejissorlar filmlər yaradır, məsləhətlər verir və köməklik göstərirdilər. Görkəmli sənətkarlarla sıx əlaqə, onların böyük təcrübəsi və yüksək peşəkarlıq ustalıqı milli kadrların yetişməsi işinə, bizim kinematografin uğur qazanmasına köməklik göstərmişdir.

Milli kino sənətinin mövcud olduğu altmış il ərzində Azərbaycan kino ustaları bir sıra parlaq, istedadlı filmlər yaratmışlar. «Kəndlilər», «Bakılılar», «Arşın mal alan», «Bir məhəllədən iki nəfər», «Uzaq sahillərdə», «Şərikli çörək», «Axırıncı aşırım», «Yeddi oğul istərəm», «Nəsimi» və digər əsərlər mütəxəssislərin və mətbuatın yüksək qiymətini almış, bütün tamaşaçıların rəğbətini qazanmışdır. Ən yaxşı Azərbaycan filmləri ümumittifaq və beynəlxalq kinofestivallarda dəfələrlə priz və diplomlara layiq görülmüş, bir çox xarici ölkə ekranlarında nümayiş etdirilmişdir.

Respublika sənədli kinosu da yaxşı inkişaf etmişdir. Ən yaxşı filmlərdə («Xəzər neftçiləri haqqında dastan», «Dənizi fəth edənlər», «Kirov adına körfəzdə», «Respublikam haqqında həqiqət», «Azərbaycan, Azərbaycan» və s.) Azərbaycan xalqının möhtəşəm əmək xarüqələri fəal və məqsədyönlü şəkildə əks etdirilmişdir.

Son illər Azərbaycan kinosu əhəmiyyətli yaradıcılıq yüksəlişi ilə yadda qalmışdır. Sov. İKP MK-nın «Sovet kinematografiyasının daha da inkişaf etdirilməsi tədbirləri haqqında» mühüm qərarını və Azərbaycan KP MK-nın son illər qəbul edilmiş bir sıra qərarlarını əldə rəhbər tutaraq, respublikamızın kinematografçıları yaradılan filmlərin ideya-bədii səviyyəsini yüksəltmək, bu filmlərdə müasirliyin aktual problemlərini əks etdirmək üçün bütün qüvvələrini sərf edirlər. 1975-1976-cı illərdə istehsal olunmuş yeni filmlər – «Tütək səsi», «Xoşbəxtlik qayğıları», «Dədə Qorqud»

bədi, Səməd Vurğunun 70 illik yubileyinə həsr edilmiş tammetrajlı sənədli filmləri dediklərimizə misal ola bilər.

Xalqımızın həyatında kinematoqrafın böyük rolunu, zəhmətkeşlərin və böyüyən gənc nəslin ideya – siyasi və estetik tərbiyəsində tükənməz imkanlarını nəzərə alaraq, Azərbaycan SSR Dövlət Kinosu və Respublika Kinematoqrafçılar İttifaqı Azərbaycan kinosunun 60 illiyini geniş qeyd etməyi məqsədəuyğun hesab edə bilərdilər. Məsələnin müsbət həlli zamanı biz 1976-cı il noyabrın sonu – dekabrın əvvəlində Bakıda Moskva və Leningradın, qardaş ittifaq respublikalarının sovet kinosunun aparıcı ustalarının iştirakı ilə yubiley keçirilməsinin mümkünliyünü təklif edirik.

Yubileyin uğurla hazırlanıb keçirilməsi məqsədilə MK bürosunun qərarı ilə bizim təkliflərimizə baxıb, tədbirlər planını təsdiq edən və bunlara rəhbərlik edən Təşkilat Komitəsi yaradılması məqsədəuyğun olardı.

Sizin göstəriş verməyinizi xahiş edirik.

Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti

Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsinin sədri
M.Qurbanov

Azərbaycan Kinematoqrafçılar

İttifaqı İdarə heyətinin sədri

H.Seyidbəyli

20 iyun 1976-cı il.»

Bu məktub milli kinomuzun yubileyinin keçirilməsi üzrə görüləcək böyük işlərin əsasını qoydu. Sonrakı hadisələr göstərdi ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev kinematoqrafçılarımızın gözəldiklərindən də çox milli kinomuz üçün, kino işçilərimiz üçün böyük işlər gördü.

Haşiyə: O dövrdə cənab Heydər Əliyev Azərbaycan KP MK-nın I katibi işləyirdi. Ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə, elm adamlarına şəhərin ən gözəl yerlərində ucaldılan evlərdə pulsuz-parasız mənzillər verir, onların yubileylərini keçirir, həyat şəraitlərini yaxşılaşdırmaq üçün əlindən gələni əsirgəməirdi. Onun Məmməd müəllimə də münasibəti çox yaxşı idi. Biz bunu sədrimizin gündəlik fəaliyyətindən hiss edirdik. Hətta xəstələnməmişdən xeyli əvvəl M.Qurbanova müxtəlif səviyyələrdə edilən haqsız təzyiqlər nəticəsiz qalırdı. Çünki cənab H.Əliyev zəngin həyat və iş təcrübəsinə malik M.Qurbanovun qədir-qiyətini yaxşı bilirdi. Ona görə də Məmməd müəllim xəstələnilib işdən çıxması barədə ərizə yazmayınca H.Əliyev onu vəzifəsindən azad etmədi.

«Heydər Əliyev kimi dövlət başçısı olan respublikada sənətin də, sənətkarın da qədir-qiyəti bilinər»

Kino komitəsinin sədri ilə söhbətimizdən bir neçə ay keçmişdi ki, o, bizi yenidən yanına çağırdı. Onun nurani çöhrəsi sevincdən daha da gözəlləşmişdi, gözələrində elə bil işıq yanırı.

Məmməd müəllim hamımıza nəzər salıb sakit-sakit dedi: «Sizə şad xəbər vermək istəyirəm. Biz milli kinomuzun 60 illik yubileyini dövlət səviyyəsində, yoldaş Heydər Əliyevin iştirakı ilə keçirəcəyik. Mən bu gün onun yanında idim. O, bizim təklifimizi çox bəyəndi. Hətta kinomuzun ad gününü yüksək səviyyədə qeyd etmək üçün yubileyi 1976-cı ilin dekabr ayında keçirməyi məsləhət gördü, tədbirlər planına nəzarəti öz üzərinə götürdü. Digər əlaqədar təşkilatların rəhbərlərini də yanına çağırırdı. Hamıya tapşırıqlar verdi. Özü də dedi ki, bu yubiley bütün ölkəyə (Sovet İttifaqı nəzərdə tutulur – A.K.) bir daha göstərəcəyik ki, Azərbaycanda kino hələ inqilabdan əvvəl mövcud idi, Azərbaycan hələ o vaxtlar da sivil ölkə olub...»

Yubileyin keçirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Bürosunun daha iki qərarı ilə oxucuları tanış etmək istəyirəm. 1976-cı il sentyabrın 2-də imzalanmış bu qərarın 20-ci paragrafı «C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının maddi-texniki bazasının daha da genişləndirilməsi tədbirləri haqqında», 21-ci paragrafı isə «Azərbaycan kinosunun 60 illiyi haqqında»dır.

Birinci qərarla oxuyuruq: «Baxılan məsələ təxirə salınsın. Mərkəzi Komitəsinin bürosunda verilən materiallarla əlaqədar R.H.Məmmədzadə, H.N.Seyidova, Ə.H.Kərimov və K.Ə.Hüseynov yoldaşlara tapşırılsın ki, qərar layihəsini mükəmməlləşdirsinlər.

H.Əliyev

02.09.1976-cı il»

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Kinostudiyanın maddi-texniki bazasının daha da genişləndirilməsi ilə bağlı məsələni cənab H.Əliyev niyə təxirə saldı? Bu sualın cavabını o vaxt Mərkəzi Komitədə işləyən Azad Şərifov belə izah etdi: «C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının maddi-texniki bazası çox zəif idi. Yubileyin keçirilməsi ilə bağlı bu ağır vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün yaxşı fürsət ələ düşmüşdü. Ümummilli lider Heydər Əliyevin xasiyyətinə biz yaxşı bələd idik. O, mədəniyyətimizin, incəsənətimizin, o cümlədən də milli kinomuzun inkişafı üçün əlindən gələni edirdi. Hətta bu sahə ilə bağlı bir çox təşəbbüslərin müəllifi olmuşdu. Lakin respublika Nazirlər Sovetində işləyən bəzi yoldaşlar buraxılan vəsaiti mənfi tədbirlərlə bağlı kəsməyi xoşlayırdı. Ona görə də mən bürodə çıxış edib kinostudiyanın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi üçün əlavə vəsaitin ayrılmasının vacibliyini xüsusi vurğuladım. Cənab Heydər Əliyev mənim fikirlərimlə razılaşdı və bu vacib məsələnin həllini təxirə saldı. Layihəni təkmilləşdirməyi cavabdeh yoldaşlara tapşırırdı.

Əlbəttə, bu çıxışdan sonra Nazirlər Sovetindən olan yoldaşlar məndən bərk incidilər, amma kinematoqrafçılarımız öz razılıqlarını bildirdilər. Bu gün kinostudiyada işlədilən kino avadanlığı məhz o dövrdə ümummilli lider Heydər Əliyevin əgər belə demək mümkündürsə, yubiley hədiyyələridir».

İkinci qərarda isə yazılmışdır:

1. Azərbaycan kinosunun 60 illiyini 1976-cı ilin dekabr ayında keçirmək haqqında respublika Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsi və Azərbaycan Kinematoqrafçılar İttifaqının təklifləri qəbul edilsin.

2. Azərbaycan kinosunun 60 illiyinin keçirilməsi üzrə aşağıdakı tərkibdə Təşkilat Komitəsi yaradılsın: yol.R.H.Məmmədzadə (sədr), C.Ş.İldırımzadə, A.K.Şərifov, E.M.Qafarova, H.M.Həsənov, M.Q.Qurbanov (sədrin müavini), H.M.Seyidbəyli (sədrin müavini), Z.İ.Hüseynova, İ.H.Qasımov, V.A.Hüseynov, Z.N.Bağirov, Q.Y.Yusifzadə, S.Ç.Qasıмова, T.Ə.Quliyev, Y.İ.Hüseynov, A.H.Əliyev, C.A.Əlibəyov, R.A.Təhmasib, M.B.Dadaşov, Ş.F.Mahmudbəyov.

3. Azərbaycan kinosunun 60 illiyinə hazırlıq görülməsi və keçirilməsi üzrə tədbirlər planı qəbul olunsun (əlavə edilir).

4. Respublika Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsi Kinematoqrafçılar İttifaqı ilə birgə bir qrup kino işçisinə fəxri adların verilməsi və respublika Ali Soveti Rəyasətinin fəxri fərmanları ilə təltif edilmələri üçün təqdimat vermələri həll olunsun.

5. Azərbaycan kinosunun 60 illiyinin keçirilməsi ilə əlaqədar xərcələrə baxılmaq üçün Respublika Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsi Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə təkliflər təqdim etsin.

H.Əliyev»

Azərbaycan kinosunun 60 illiyinin hazırlanması və keçirilməsi üzrə tədbirlər planı da yəqin ki, kino mütəxəssislərinin və bu sahədə çalışanların marağına səbəb ola biləcək deyə onu dərc etməyi lazım bildim.

Tədbirlər planı

Sıra №-si	Tədbirin adı	Vaxt	Məsul təşkilatlar
1.	Bakıda təntənəli iclasın keçirilməsi.	dekabr	Təşkilat Komitəsi, Azərb. KPБК, Dövlət kino, Mədəniyyət Nazirliyi, Kinematoqrafçılar İttifaqı, Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsi.
2.	Respublikanın şəhər və rayonlarında yaradıcı qrupların iştirakı ilə ən yaxşı Azərbaycan filmlərinin festivalının keçirilməsi.	Oktyabr-noyabr	Dövlət kino, Kinematoqrafçılar İttifaqı.
3.	Azərbaycan kinosunun inkişafına həsr olunmuş məqalə, oçerk və materialların mərkəzi və respublika mətbuatında nəşri, televiziya və radio ilə efirə verilməsi təşkil edilsin.	Sentyabr-noyabr	Kinematoqrafçılar İttifaqı.
4.	Azərbaycan kino tarixindən bəhs edən arxiv kino-fotomaterialları əsasında iki hissəli film çəkilsin.	Noyabr	«Azərbaycanfilm» kinostudiyası.

5.	Azərbaycan kinosunun aparıcı rejissor və artistlərinin yaradıcılığı haqqında yubileyə 15 buklet hazırlayıb nəşr etdirilsin.	Dekabr	Dövlətneşrkom, Kinematoqrafçılar İttifaqı.
6.	Bakıda, sonra Moskvanın Mərkəzi Kino evində Azərbaycan kino rəssamlarının işlərindən ibarət sərgi açılınsın.	Noyabrdəkabr	Təşkilat Komitəsi, Dövlət-kino, Kinematoqrafçılar və Rəssamlar İttifaqları.
7.	Yubiley təntənələrində iştirak etmək üçün Moskva və Leninqraddan, qardaş ittifaq respublikalarından 50 nəfər qonaq dəvət olunsun.	Dekabr	Təşkilat Komitəsi, Dövlət-kino, Kinematoqrafçılar İttifaqı.
8.	Yaradıcı kino işçilərinin yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün Bakı şəhər İcraiyyə Komitəsi 10 mənzil ayırınsın.	Dekabr	Bakı şəhər İcraiyyə Komitəsi.

1976-cı ilin dekabr ayında yubileyin keçirildiyi gün bütün bu kino bayramı tədbirlərinin apofeozu oldu. Kino bayramına Moskva və Leninqraddan, müttəfiq respublikalardan çoxlu qonaqlar dəvət olunmuşdu. Çox yüksək səviyyədə keçən bu tədbirdə Məmməd müəllimi tanımaq olmurdu. Ağır təbiətli, çox danışmağı sevməyən sədrin sevinci yerə-göyə sığmırdı. Rəsmi hissədən sonra, tənəffüs vaxtı Moskvadan gəlmiş tanınmış kinematoqrafçıların nümayəndələri ilə Respublika sarayının foyesində bizim hazırladığımız sərgiyə baxıb söhbət edərkən qonaqlardan biri heyranlığını gizlədə bilməyib M.Qurbanova dedi: «Hə, bu günkü yubiley mərasimi iştirakçıların xatirindən uzun zaman silinməyəcəkdir. Əlbəttə, Heydər Əliyev kimi dövlət başçısı olan respublikada sənətin də, sənətkarın da qədr-qiyəməti bilinər».

Məmməd müəllim cavabında dedi: «Tamamilə doğrudur. Dövlətimizin başçısı bizimlə görüşü zamanı kinomuzun tarixi ilə bağlı tədqiqat işlərini davam etdirməyi biz kino işçiləri, bu sahədə çalışın alimlərimiz, mütəxəssislər qarşısında bir vəzifə kimi qoy-

du. Onu da dedi ki, bir vaxt gələcək, Azərbaycan kinosunun yaranma tarixi ilə bağlı yeni-yeni faktlar tapılıb üzə çıxarılacaq».

...İndi həmin tarixi hadisədən neçə onillər keçib. Buna baxmayaraq ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xeyir-duası və rəhbərliyi altında keçirilmiş milli kinomuzun 60 illik yubileyini Azərbaycan kino işçiləri bu gün də xoş təəssüratlarla xatırlayırlar. Eyni zamanda dövlət başçısının uzaqgörənliklə dediyi sözlər də bu gün artıq gerçəkləşib. Amma kino tariximizi sübuta yetirmək üçün xeyli vaxt sərf etməli oldum. Müstəqil Azərbaycan kinosunun yeni tapılmış tarixini qəbul etməyən bəzi bədxahlar da meydana çıxdı. Onların sayı çox az idi. Buna baxmayaraq yeri düşdükcə bu tədqiqat işinə kölgə salmağa çalışırdılar. Müxalifət mətbuatında kinomuzun yeni tarixi ilə bağlı bəd niyyətli cızma-qaralar peyda olanda mərhum M.Qurbanovun vaxtilə dediyi sözlər yadıma düşür və öz-özümə təskinlik verərək deyirdim: «Ümid ölkəmizin Prezidentinədir».

Nəhayət, 1998-ci il mayın 2-də Azərbaycan kinematoqrafının 100 illiyinə və «Festivallar festivalı»nın açılışına həsr olunmuş təntənəli gecədən sonra Azərbaycan Prezidenti, cənab Heydər Əliyev mərasim iştirakçıları qarşısında çıxış edərkən dedi: «Bu gün biz bir kəşf etdik. Bu, həm Rüstəm İbrahimbəyov üçündür, həm də onun həmkarları üçün, göstərdik ki, Azərbaycan kinosu 1898-ci ildən başlanır, onun yüz ili tamam olur... Bu, birincisi, Sizin bunu bilməməyiniz pisdır. Elə biz də 1916-cı ili başlanğıc ili hesab edirdik... Lakin Azərbaycan kinosunun stajını, - əgər belə demək olarsa, - on il, yaxud neçə il artırmaq ümumən heç də sadə bir məsələ deyildir.

Bu o deməkdir ki, Azərbaycan sivilizasiyalı ölkədir, dünyada kino meydana çıxan kimi, o Azərbaycanda da peyda olmuşdur. Axı az-az ölkə tapılar ki, Avropada kino banilərinin kino yaratdıqları həmin vaxtdan bu ölkələrdə kino həqiqətən mövcud olmağa başlasın. Buna görə də bu günkü festival hiss etdiyimiz bütün xoş, yaxşı hallarla yanaşı, məsələni mənim üçün məhz bu kəşflə dəyəyə malikdir – onun həm sübutu ilə, həm də nümayiş etdirilməsi ilə.

İkincisi isə, bu gün doğrudan da elə bir vaxtdır ki, çox adanın bir yerə toplaşması çətindir. Bununla belə, toplaşmışınız. Mən

iki il öncə keçirilmiş «Festivallar festivalı»nı xatırlayıram. Sizin dəvətinizlə mən də orada idim. Lakin qonaqlar az idi və əgər belə demək mümkünə, kiçik bir toplanış idi. Bu dəfə toplantı daha böyükdür. Ümid edirəm ki, gələn dəfə daha böyük olacaqdır»⁷.

Ümummilli liderimizin «Festivallar festivalının təntənəli açılışı mərasimində iştirak edən qonaqlarla görüşü zamanı nitq söyləməsindən sonra bədxahlar kinomuzu da, məni də rahat buraxdılar. Ölkə Prezidentinin 2000-ci ilin dekabrında Azərbaycan kinosu gününü ikinci dəfə rəsmi təsdiqləməsi hər şeyi öz yerinə qoydu.

Milli kinomuzun təəssübkeşi və hamisi, ümummilli lider Heydər Əliyevin kino işçiləri ilə görüşündə vaxtilə dediyi sözlər bu günkü kimi yadımdadır: «Kino yaşayacaq, daha da inkişaf edəcəkdir. Siz kino sənəti adamları da hələ çox işlər görəcəksiniz. Elə düşünürəm ki, xalq sizdən çox şey gözləyir. Mən də».

Azərbaycan teatr və kinosunun gələcək inkişafı naminə

Ümummilli liderimiz festival iştirakçıları qarşısında kino, teatr və televiziyanın imkanlarından söhbət açaraq çox maraqlı fikirlər söylədi: «Hamımıza aydındır ki, televiziya kinonu sıxışdırmışdır. Yadımdadır, biz burada, elə bu salonda Azərbaycan kinosunun 60 illiyini qeyd edirdik. Bu, 76-cı ildə olmuşdur. Tədbirdə mən də iştirak edirdim, zənnimcə, hətta çıxış da etdim. Xatirimdədir, o vaxt mən təkcə kinodan deyil, başqa məsələlərdən də danışırdım. Lakin sonralar da kinematografiya ilə ünsiyyətdə oldum, deyirdim ki, televiziya öz imkanlarını nə qədər genişləndirsə, teatr, kino öz əhəmiyyətini itirməyəcəkdir. Mən bunu indi bir daha təsdiq edirəm. Belə bir qanunauyğun hal baş verir – televiziya kinonu müəyyən dərəcədə sıxışdırır. Amma adamlar televiziya, necə deyirlər, doyurlar və bir daha kino salonuna qayıtmaq, kinoya qayıtmaq, böyük ekrana qayıtmaq arzusu baş qaldırır. Mən belə düşünürəm ki, bu da baş verəcəkdir»⁸.

Ümummilli lider H.Əliyevin 1998-ci ildə dediyi bu fikir artıq öz real həllini tapmaqdadır. Bakıdakı «Azərbaycan» kinoteatrının

kino avadanlıqları dünya standartlarına cavab verir. Burada filmlər daim nümayiş etdirilir. Tamaşaçılar bu kinoteatra həvəslə gəlirlər. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Kinematografiya şöbəsinin gördüyü tədbirlər nəticəsində kinoteatrların işində müəyyən müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, kinoteatrlarda kinotexnoloji avadanlığın təmiri və nizamlanması işləri görülmüş, şəhərin təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq bərpa edilmişdir. Yeni istehsal edilmiş Azərbaycan filmlərinə tamaşaçıların marağını artırmaq üçün kinoteatrlarda filmlərin ilk baxışları təşkil olunur. «Bizim naməlum kino» film festivalları ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olmuşdur. Tanınmış kinematografçıların, eləcə də xalqımızın məhəbbətini qazanmış Azərbaycan filmlərinin yubileylərinin keçirilməsi bir ənənə şəkli almışdır.

Bakıda və respublikanın bəzi şəhərlərində kinoteatrlarda yeni texnologiya tətbiq olunmuşdur. Rəqəmli film nümayişi avadanlığı quraşdırılıb işə salınmışdır. Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən kinoteatrların əsas təyinatı üzrə işləməsinə təmin etmək məqsədilə bu gün də lazımi tədbirlər görülür. Bununla yanaşı, bəzi kinoteatrlarda onillik fasilədən sonra 35 mm-lik kinoplyonkaya çəkilmiş filmlər nümayiş etdirilir. Lakin kinoteatrların maliyyə vəziyyətinin analizi onu deməyə əsas verir ki, onların əksəriyyətinin gəliri məhz kommersiya və icarə hesabına formalaşır. Belə ki, Bakı şəhərinin ən böyük kino nümayişi müəssisəsi olan Nizami adına kinoteatrın kino xidmətindən əldə etdiyi bütün gəlirlərin təxminən 15-20 faizini təşkil edir. Bu göstərici digər kinoteatrlara da aiddir.

Respublikanın bölgələrində əhaliyə göstərilən kino xidmətinin vəziyyəti daha ağır olmuş, kino müəssisələrinin tam əksəriyyəti on ilə yaxın bir müddət ərzində, yəni kino keçmiş Mədəniyyət Nazirliyinə verilənə qədər öz fəaliyyətini dayandırmışdı. Burada bölgələrin sosial-iqtisadi vəziyyətinin ağır olması ilə bağlı obyektiv səbəblərlə yanaşı keçmiş «Azərkinovideo» İB-nin uğursuz fəaliyyəti də əsas rol oynamışdır.

Bu gün regionların inkişafına dair dövlət proqramı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin ayrı-ayrı bölgələrin inkişafına dair sərəncamları ilə bir neçə şəhər və rayon mərkəzlə-

rində kinoteatrların bazasında əsas təyinatı saxlanılmaqla mədəniyyət mərkəzlərinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Müasir tələblərə cavab verən bu mədəniyyət mərkəzlərində müxtəlif mədəni tədbirlərin keçirilməsi ilə yanaşı, filmlərin nümayişlərinə də geniş yer ayrılacaqdır. Bundan başqa 2006-2008-ci illərdə Bakının bir neçə kinoteatrının, ilk növbədə Nizami adına kinoteatrın əsaslı təmir olunması da planlaşdırılmışdır.

Keçmiş Mədəniyyət Nazirliyi binası olmayan dövlət teatrlarından dördünün Bakı kinoteatrlarında müvəqqəti yerləşdirilməsi barədə qəbul etdiyi qərar mədəniyyətimizin, konkret olaraq milli kino və teatrimizin inkişafında əhəmiyyətli yer tutacaqdır. Bunun da əsaslı səbəbi vardır. Əvvəla Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində iki teatr öz işini məcburi köçkünlük şəraitində davam etdirir. Görülən tədbirlər sayəsində İrəvan və Şuşa teatrları artıq uzun illərdir ki, Bakıda müvəqqəti yerləşdirilib. İşğal olunmuş rayonların teatr işçiləri vətəndaş fədakarlığı, ciddi məsuliyyət göstərir, doğma torpaqlara qayıdacaqları günü səbirsizliklə gözləyirlər.

Respublikada fəaliyyət göstərən qabaqcıl teatrlardan bir neçəsi, o cümlədən Dövlət Gənclər Teatrı, Dövlət Pantomim Teatrı da uzun illərdir ki, binasız şəraitdə fəaliyyət göstərir. Dövlət Gənclər Teatrının Aktyor Evinə Dövlət Pantomim Teatrının üç teatr kollektivinin bir yerdə fəaliyyət göstərdiyi Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrında yerləşməsi bu təşkilatların yaradıcılığının hərtərəfli inkişafına maneçilik törədir. Bütün bunlar isə respublikada ümumi teatr prosesinin müvəffəqiyyətli inkişafına mənfi təsir göstərir.

Bütün bunları nəzərə alaraq, dörd teatr – İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı, Şuşa Dövlət Musiqili Teatrı, Gənclər Teatrı və Azərbaycan Dövlət Pantomim Teatrı kinoteatrlarda yerləşdiriləcək, uzun müddətdən bəri mədəniyyətimizdə həlli müşkülə çevrilmiş problemlərin həllinə kömək göstərəcək, eyni zamanda həyata keçirilən günümüzün ən vacib və təxirəsalınmaz tədbirləri müasir Azərbaycan teatrlarının və kinosunun gələcək inkişafına yeni tökan vermiş olacaqdır.

Bu gün müasir tələblərə cavab verən kino nümayişi obyektlərinin yaradılması vacibdir. Öz binası olmayan dövlət teatrlarının kinoteatrlarda yerləşdirilməsi və burada kinofilm nümayişinin saxlanması şərti binaların yenidən qurulması, müasir tamaşaçı tələbinə uyğun şəraitin yaradılması həm teatr, həm də kino tamaşaçılarına xidmət göstərilməsi imkanını verəcəkdir. Eyni zamanda, təsərrüfat üsulu ilə işləyən kinoteatrların inzibati və texniki personalı teatrlarda işlə təmin olunacaq, onlara mütəmadi əmək haqqlarının verilməsi məsələsi öz həllini tapacaqdır. Bütün bunlar şübhəsiz ki, kinoteatrlara tamaşaçıların daha çox cəlb olunmasına şərait yaradacaqdır.

Azərbaycan kino sənətinin fundamental filmi

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev istər yaradıcılıq təşkilatlarında sənət adamları ilə görüşləri zamanı, istərsə də mötəbər məclislərdə həm kino sənətini, həm də kino işçilərinin əməyini həmişə yüksək qiymətləndirmişdir. H.Əliyevin «Festivallar festivalı»nın açılışına həsr olunmuş təntənəli gecədəki nitqindən: «Mən şadam ki, Azərbaycan kinosu mövcud olduğu dövr ərzində geniş inkişaf etmişdir. Bu gün, siz Azərbaycan kinosu xronikasının tarixindən bəzi kadrları göstərdə də, açığınızı desəm, mən bir daha və bir daha sevindim. Baxmayaraq ki, bunların hamısını görmüşəm, bütün bunlar mənə məlumdur. Elə vaxt gəlir ki, yenidən tarixlə təmasda olursan. Bu, şəxsən mənə çox böyük sevinc hissi, öz xalqım, öz respublikam üçün iftixar hissi doğurur...»

Xatirimdədir, hələ uşaqlıq kinoya baxmağa gedərdik, onda hələ səsli kino yox idi, səsiz kino idi. Azərbaycan filmləri, Moskva filmləri, hətta xarici filmlər də xatirimdədir... O zaman mənim on yaşım vardı. Bu gün isə görün, kino nə qədər yüksəlmişdir. Müharibədən əvvəl də yaxşı filmlər var idi, mən İkinci Dünya müharibəsini deyirəm, müharibə dövründə də, müharibədən sonra da yaxşı filmlər yaradılmışdı...

Kino bir çox nəsillərin həyatında olduqca böyük rol oynamışdır. Məsələn, mənim nəslimin həyatında kinonun rolu çox böyük olmuşdur. Mühəribəyə qədər yaradılmış kinofilmlər – hərbi vətənpərvərlik xarakterli, inqilabi xarakterli və başqa filmlər çox maraqlı idi, bədii cəhətdən çox dəyərli idi, onlar həm də sənət, kino sənəti əsərləri idi. Lakin, bununla bərabər, onlar adamlara çox kömək edirdilər. Bu filmlər bütün sonrakı dövrdə də çox kömək etmişdi.

Buna görə də kino sənətinə, kino xadimlərinə, kino artistlərinə bizdə həmişə böyük hörmət var... Mən Azərbaycanda, respublikanın rəhbəri işləyərkən kino sənətinin inkişafına böyük diqqət yetirirdim. Rasim Balayevin kinoda ilk dəfə görünməsinə xatırlayıram. Rəhmətlik Həsən Seyidbəyli «Nəsimi» filmi çəkirdi. O vaxt biz böyük şairimiz Nəsiminin 600 illiyini qeyd edirdik və onun haqqında film yaratmağı qərara almışdıq. Yaxşı ənənə idi. Biz görkəmli adamların yubileylərini qeyd edirdik, onların haqqında kitablar, romanlar, tarixi очерklər yazılırdı, kinofilmlər çəkiliirdi. Yaxşı ənənə idi. Bax onda biz ilk dəfə olaraq Nəsimiyə gözəl bir abidə ucaldıq, onun adını əbədləşdirdik, bizdə Nəsiminin adına rayon var, film yaratdıq. Həsən Seyidbəyli bu filmin yaradılmasını öz üzərinə götürdü. Xatirimdədir, ssenari çox mürəkkəb, çox çətin idi. Çünki tarixi təhlil etmək, aydınlaşdırmaq lazım idi ki, nəyi göstərməli və nəyi göstərməməli... Prinsipcə, film çox yaxşı çıxdı.

Mən hesab edirəm ki, tarixi baxımdan bu film Azərbaycan kino sənətinin əslində ilk belə çox fundamental filmi idi. Xatirimdədir, onda mən Həsən Seyidbəyli ilə görüşdüm, söhbət etdim və soruşdum ki, bəs Nəsimi rolunu kim ifa edəcək? O, dedi ki, bilir-sinizmi, mən bir yaxşı, perspektivli cavan tapmışam. Soruşdum ki, o, hardadır? Dedi ki, o, Teatr İnstitutunda (indiki ADMİU – A.K.) oxuyur. Mən onu sınaqdan çıxarmışam, baxmışam...

O, Nəsimi rolunu həqiqətən gözəl ifa etdi. Mən bunları niyə xatırlayıram? Ona görə xatırlayıram ki, bütün bunlar keçmişdir, o cümlədən məndən də keçmişdir, mən bu işlə məşğul olurdum, bu işə böyük diqqət yetirirdim»⁹.

Ulu öndərimizin dediklərinə onu da əlavə etmək olar ki, böyük tədqiqat işi aparmış ssenari müəllifi, yazıçı İsa Hüseynovun əməyi, dərin zəka sahibi, istedadlı Azərbaycan şairi və filosofu İmaməddin Nəsimi obrazını, onun dövrünü, mühitini, Fəzlullahın ilk müridlərindən biri olan Nəsiminin hürufiliyi dərk edib qəbul etməsini, insan ləyaqətini uca tutmasını, insanı ülvə və müqəddəs hesab etməsini inandırıcı şəkildə, tutarlı faktlarla yaratmaqda çəkdiyi zəhmət xüsusi qeyd olunmalıdır. Əlbəttə, bütün bunlar quruluşçu rejissor H.Seyidbəyli tərəfindən düzgün dərk olunub ekranda öz bədii həllini tapmışdır.

Filmin yaradıcıları Azərbaycan poeziyasının klassiki Nəsiminin həyatına və dövrünə aid tarixi materiallara, tədqiqat əsərlərinə və rəvayətlərə əsaslanaraq, canlı və gərgin hadisələrlə dolu romantik dram yaratmış, həqiqət və ədalət uğrunda canını fəda etmiş şairin geniş və hərtərəfli xarakterini canlandırmağa müvəffəq olmuşlar. Burada hürufilərin istər dini fanatizm və ehkamçılıqla, istərsə də teymurilərle ideoloji mübarizəsinə, eyni zamanda Nəsimi ilə Fatmanın məhəbbətinə və ayrı-ayrı qütblərdə dayanan xarakterlərin çarpışmalarına aid süjet xətləri diqqəti cəlb edir. Bu məsələlərin ekran həllində rejissorun, operator Rasim İsmayılovun, bəstəkar Tofiq Quliyevin, rəssamlardan Məmməd Hüseynov və Mayıs Ağabəyovun, filmin digər yaradıcılarının, rolları ifa edən aktyorların sənətkarlığı açıq-aydın duyulur.

Filmin çəkilişləri başa çatdıqdan sonra Həsən Seyidbəyli müsahibələrinin birində demişdir: «Nəsiminin qeyri-adi taleyi, insanpərvərlik poeziyası məni həmişə həyəcanlandırmışdır. Nəsiminin alovlu və solmaz yaradıcılığı onu bütün yer üzünün tanınmış poetik söz ustaları ilə bir sırada qoymuşdur. O, Azərbaycan, eləcə də bir çox xalqların ədəbiyyatının inkişafına da böyük təsir göstərmişdir.

Biz sadəcə olaraq, bioqrafik film deyil, bütün fəaliyyətini insanın azadlığı uğrunda mübarizəyə sərf etmiş şairin obrazını əks etdirən fəlsəfi kino əsəri yaratmağa çalışmışıq. Filmdə dövrün xarakterini, ab-havasını tamaşaçıya çatdırmaq üçün natura çəkilişlərinə geniş istifadə etmişik. Bu kino əsərinin bir çox hissəsi hadisə-

lərin baş verdiyi yerlərdə lentə alınmışdır. Əsas epizodlar Bakı, Şamaxı, Naxçıvan, Xivə, Hələb, Dəməşq, Bəəlbək şəhərində, habelə, Abşerondakı tarixi abidələrin fonunda çəkilmişdir»¹⁰.

Ümumiyyətlə, filmi çəkmək üçün yaradıcı qrup müxtəlif nəqliyyat vasitələri ilə 60 min kilometrədən çox yol qət etmişdir.

Romantik-qəhrəmanlıq ruhunda çəkilən «Nəsimi» tarixi-bioqrafik filmi hazır olandan sonra H.Seyidbəyli bütün müsahibələrində baş rolun ifaçısı R.Balayevin oyununu təhlil edərkən yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, zəngin daxili aləmə malik olduğunu qeyd etməklə yanaşı, zahiri əlamətləri haqqında da çəkinmədən, ürəkdolusu danışdı: «Təbiət Rasimə ilahidən gözəl sifət bəxş etmişdir, onun qaşları, gözləri, ağız-burnu, çənəsi qədim şərq miniatürələrində, Sultan Məhəmmədin yadigarlarında olduğu kimi son dərəcə incədir, nəcibdir, göz oxşayandır». Hətta sonralar bir fikir yayılmağa başladı ki, bəlkə də Rasim olmasaydı «Nəsimi» bu qədər məşhurlaşmazdı.

C.Mirzəyev və E.Quliyevin birgə yazdıqları «Rasim Balayev» kitabında müəlliflər aktyor ifasından söhbət açaraq qeyd edirlər ki, «Rasim Balayev Nəsiminin böyük şair qəlbini, fəlsəfi-psixoloji təfəkkürünü, yüksək və sarsılmaz etiqadını, qətiyyət və mübarizliyini yalnız zahiri ifadə vasitələri ilə əks etdirmir, o, yaratdığı obrazla ruhən birləşərək yaşayır, mürəkkəb və ziddiyyətli şair Nəsiminin istəyi, arzusu və əməlləri ilə nəfəs alır, mövcud olur. Nəsiminin hüznü, kədərli baxışlarındakı ara-sıra parlayan qətiyyət və qəzəb qıvılcıqları aktyorun daxilən yanmasından elə bil güc alır, qidalanır, közərir»¹¹.

«Nəsimi» filmi Daşkənd Beynəlxalq Kinofestivalında nümayiş etdirildəndən sonra «Pravda» qəzeti Rasim Balayevi beynəlxalq kinofestivalın kəşfi kimi qeyd etmişdi.

«Nəsimi»yə istər Moskva, Leninqrad, Kiyev və Kişinyovda, istərsə də Tbilisi, Daşkənd, Düşənbə, Frunze və digər şəhərlərdə, bir sözlə, harada baxırlar baxsınlar, ilk növbədə Rasimin cazibədarlığından, ürəyəyatımlığından danışdırlar.

Məşhur hind rejissoru M.Sen filmə baxandan sonra demişdir: «Bu film böyük mütəfəkkir şair haqqında inandırıcı bir hekayətdir.

O realistsinə və həm də humanist mövqedən çəkilmişdir. Hindistanda Nəsiminin adı məşhurdur. Bundan sonra isə Rasim adı məşhurlaşacaq...»¹².

Təsadüfi deyil ki, 1974-ü ildə Bakıda keçirilən VII Ümumittifaq Kinofestivalında ən yaxşı tarixi filmə görə «Nəsimi» kino əsəri, aktyor R.Balayev isə ən yaxşı kişi rolunun ifasına görə II mükafata layiq görülmüşdür.

Tarixi-inqilabi filmlər haqqında

Cənab Heydər Əliyev Respublika Kinematografçılar İttifaqının qurultayında seçilmiş yeni idarə heyəti üzvlərini 1995-ci il dekabrın 16-da qəbul edərkən söylədiyi yekun sözü kino işçiləri tərəfindən maraqla qarşılandı. O, müxtəlif illərdə yaradılmış Azərbaycan filmlərini yüksək qiymətləndirərək, qeyd etdi ki, bu dəyərli əsərləri heç vaxt unutmamalıyıq. Daha sonra kinonun tərbiyəvi əhəmiyyətindən, tamaşaçılarda vətənpərvərlik hissi oyatmasından və insanların mədəniyyətə formalaşmasındakı rolundan söz açdı. O, dedi: «Azərbaycan xalqının bir çox nəslə kino ilə tərbiyələndirilib, kinonun təsiri altında formalaşmış, inkişaf edibdir, mədəniyyətə qovuşubdur. Vaxtilə belə bir söz var idi – bu gün bəlkə kimsə onun müəllifinə ayrı cür qiymət verir, bundan asılı deyildir, - incəsənətin bütün növlərindən bizim üçün ən mühümü kinodur. Bu, doğrudan da çox dəyərli sözdür. Biz bunu öz həyatımızda görmüşük. O vaxtlar kinodan savayı heç bir şey yox idi, nə televiziya var idi, nə də radio o qədər kütləvi deyildi. Əgər teatr Bakıda, başqa şəhərlərdə var idisə, kino belə idi ki, onu yayırdılar, aparıb kənddə də göstərirdilər.

Xatirimdədir, II Dünya müharibəsi, Böyük Vətən müharibəsi vaxtı səyyar kinoaparları ilə kəndlərə gedib kino göstərirdilər, camaat da böyük həvəslə baxırdı. Mən özüm bunun şahidiyəm. Camaat çox ağır vəziyyətdə yaşayırdı, maddi cəhətdən indikindən də çətin vəziyyətdə idi, böyük bir müharibə gedirdi, insanlar qırılırdı. Eyni zamanda, kino bir tərəfdən insanlarda vətənpərvərlik hissi ya-

radırdı, digər tərəfdən şübhəsiz ki, onların mədəniyyətə formalaşmasına böyük təsir göstərirdi... Mənim özüm gənliyimdə «Bakılılar», «Kəndlilər» filmlərinə nə qədər böyük həvəslə baxırdım»¹³.

Rejissor V.Turinin lentə aldığı «Bakılılar» filmi (1938) kino-epopeyadır. Filmdə 1905-ci ildə Bakıda baş verən inqilabi hadisələrdən, Bakı proletariyatının mütləqiyyəti devirmək uğrunda apardığı mübarizədən danışılır. Burada sadə insanlarda inqilabi şüurun necə oyanması, ölkədə cərəyan edən hadisələrin burulğanında inqilabçı obrazının formalaşması fəhlə Cəfərin simasında öz əksini tapmışdır. Filmdə gənc neftçi-fəhlə Cəfər rolunda teatr aktyoru Rza Əfqanlı çəkilmiş və kinoda debütünü yaratmışdır.

«Bakılılar» filmi bəzi nöqsanlarına baxmayaraq, sənət nöqteyi-nəzərindən o dövrdə Azərbaycan kino sənətində əhəmiyyətli hadisəyə çevrildi.

Digər tarixi-inqilabi filmi – «Kəndlilər»i Azərbaycanın ilk professional kinorejissoru S.Mərdanov çəkmişdir. Əvvəlki filmlərdə olduğu kimi, burada da mülkədar kəndlilin başına oyun açır. Bu dəfə də rus fəhləsi, bolşevik Petro kəndliləri inandırmağa çalışır ki, Müsavat hakimiyyəti devrildikdən sonra torpaq bəylərin, xanların əlindən alınmış, kasıblar arasında bölüşdürüləcək, onlara heç kəs ağılıq etməyəcəkdir.

Ədəbi ssenarinin həcmcə nəzərdə tutulduğundan artıq olması, həm də SSRİ Kino Komitəsinin səlahiyyətli əməkdaşları tərəfindən məcburi şəkildə bəzi epizodların dəyişdirilməsi və ixtisar olunmasına baxmayaraq, film yüksək professional səviyyədə lentə alınmışdır...

«Arşın mal alan» (1945) və «Səbuhi» filmləri haqqında

«Azərbaycan kinematografiyasının Böyük Vətən müharibəsindən əvvəl, müharibədən sonrakı illərdə, daha sonrakı dövrdə yaratdığı filmləri, məsələn elə «Arşın mal alan» filmi götürək. Böyük Üzeyir Hacıbəyovun yaratdığı «Arşın mal alan» əsəri dahi bir əsərdir, mədəniyyətimizdə çox görkəmli yer tutmuş əsərdir.

Ancaq o film çəkilməyədi dünya «Arşın mal alan»ı da o qədər tanıya bilməzdi. Üzeyir Hacıbəyovu da, Rəşid Behbudovu da o qədər tanıya bilməzdi. Görürsünüz, bir film ilə nə qədər böyük məsələlər həll olundu...

Mən tariximizi əks etdirən filmlərə çox yüksək qiymət verirəm. Xatirimdədir, Mirzə Fətəli Axundov haqqında «Səbuhi» filmi çəkilmişdi. O dövrə görə çox gözəl film yaranmışdı. Biz o filmə sevə-sevə baxırdıq, ondan özümüz üçün nəticələr çıxarırdıq»¹⁴.

Dahi Azərbaycan bəstəkarı və istedadlı dramaturqu Üzeyir Hacıbəyovun zəngin yaradıcılığı, xüsusilə onun komediyaları, xalq musiqisi xəzinəsindən qidalanan, xəlqiliyi, oynaq musiqisi və qüvvətli yumoru ilə fərqlənən «O olmasın, bu olsun» və «Arşın mal alan» operettaları kinematografçıların da daim diqqət mərkəzində olmuş və onlar müxtəlif dövrlərdə bu musiqili komediyaları ekranlaşdırmışlar.

1945-ci ildə yaradılmış «Arşın mal alan» kinokomediyası (rejissor R.Təhmasib, N.Leşşenko) nəinki Azərbaycan, həm də sovet kinosuna beynəlxalq şöhrət qazandırmışdır. Filmin istər quruluşu, istərsə də çəkilişi olduqca təbiidir. Komediya janrına məxsus incə yumor, hadisələrin bir-birinə bağlılığı, eyni vaxtda dörd toyun bir gündə edilməsi, ümumi şənlik, gözəl əhval-ruhiyyə tamaşaçıda xoş ovqat yaradır.

Filmin uğur qazanmasında düzgün seçilmiş aktyor ansamblının əməyi böyük olmuşdur. Əsgər surəti dünya şöhrətli sənətkarımız Rəşid Behbudovun, Gülçöhrə obrazı Leyla Bədərbeylinin ifasında nəinki çox müvəffəqiyyətli, həm də bənzərsiz alınmışdır.

Filmin yaradıcı qrupu o vaxt, yəni 1946-cı ildə yüksək mükafata – SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür.

Böyük Vətən müharibəsi başlanarkən tarixi-bioqrafik janrda «Səbuhi» filminin (1941) bizim kinostudiyada meydana gəlməsi təsadüfi deyildi. O dövrdə Sovet İttifaqının demək olar ki, bütün kinostudiyalarında vətənpərvərlik, xalqlar dostluğu mövzusunda, tarixi şəxsiyyətlər, tanınmış adamlar haqqında filmlər çəkilirdi.

Məqsəd eyni idi: bütün millətlərin sovet xalqı ətrafında sıx birliyinə xələl gətirə biləcək hər cür düşmən söylərini dəf etmək!

«Səbuhi» filmində (rejissor A.Beknazarov, R.Təhmasib) Mirzə Fətəli öz xalqının sədaqətli oğlu, dövrünün qabaqcıl ideyaları uğrunda alovlu mübariz kimi göstərilmişdir. Filmdə qəhrəmanın həyatı və fəaliyyəti ilə bağlı çoxlu faktlardan istifadə olunub: onun 1834-cü ildə Tiflisə gəlməsi, o zamankı Zaqafqaziyanın qabaqcıl adamları və sürgündə olan rus dekabristləri ilə yaxınlaşması, Qafqaz canişininin baş dəftərxanasında mülki işlər sahəsində Şərq dilləri mütərcimi vəzifəsində çalışması, mütərəqqi rus və Qərbi Avropa ədəbiyyatını, ictimai-fəlsəfi fikrini öyrənməsi, evlənməsi, ərəb əlifbasının latın qrafikası ilə əvəz olunması üçün mübarizə aparması və s. hadisələr ekranda öz əksini tapmışdır.

Ümummilli liderimiz H.Əliyev bu filmə bağlı belə bir ifadə işlədir: «Ola bilər, bu gün bizim tənqidçilər desinlər ki, filmin burası belə, orası elədir, amma o dövrə görə çox gözəl film yaranmışdı». Çox haqlı fikirdir. Məsələ burasındadır ki, filmdə bir sıra maraqlı səhnələr olsa da bütövlükdə götürüldükdə əsər dramaturji həllini tapa bilməyib. Elə ona görə də əsərin baş qəhrəmanı olan M.F.Axundovun xarakteri tam açılmayıb. Bu obrazı yaradan istedadlı aktyor İ.Dağıstanlı nə qədər səy etsə də buna nail ola bilməyib.

Bununla belə filmə tamaşaçıları vətənpərvər olmağa səsləyən səhnələr az deyil. Misal üçün, ekranda iri planda həlak olmuş balaca uşağın əlində daş görünür. Ustaqla lentə alınmış bu epizoda həyəcənsiz baxmaq olmur. Ana fəryad edir... Tamaşaçı ilə birgə bu dəhşətli hadisəni seyr edən Səbuhi dərin fikrə gedir, azadlığa aparan çıxış yolunu incəsənətdə aramağı qərara alır.

Belə bir təsirli epizodla biz Səbuhinin ərəb əlifbasının dəyişdirilməsi layihəsi ilə Türkiyəyə gedib divan qarşısında çıxış etməsində də rastlaşırıq. Tarixdən bizə məlum olan Axundovla filmdəki Səbuhi arasındakı fərq birincinin xeyrinə olsa da, ümumiyyətlə, M.F.Axundov haqqında bədii filmin çəkilməsi müsbət haldır...

Böyük Qələbənin qazanılmasında Bakı neftinin rolu

Bu gün Azərbaycan neft ölkəsi kimi bütün dünyada məşhurdur. Hələ I Dünya müharibəsi illərində Fransanın neft təchizatı üzrə baş komissarı Anri Branje öz hökumətinə verdiyi məlumatda yazırdı: «Neft kimdirsə, dünya da onun olacaq; mazutu ilə dənizdə, təyyarə yanacağı ilə havada, benzini ilə quruda hökmranlıq edəcək»¹⁵.

Azərbaycanda neftin tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. Min illər bundan əvvəl Abşeronda qaz və neft mayesi istidən, günəşin təsirindən öz-özünə alovlanır, sanki yer od tutub yanırdı. Getdikcə müqəddəs yerlər kimi məşhurlaşan Abşeron ərazisinə dünyanın hər yerindən adamlar gəlir, burada oda sitayiş edirdilər. Bunun nəticəsi olaraq vaxtilə Abşeronda, Suraxanı kəndində tikilmiş məşhur Atəşgah məbədi bu gün tarixin daş yaddaşı – muzey kimi fəaliyyət göstərir.

Dünyada ilk neft quyusu 1847-ci ildə məhz Abşeron yarımadasında Bibiheybətdə qazılmış və fantan vurmuşdur. Bundan 12 il sonra ABŞ-da neft quyusu istismara verilmişdir. XIX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycanda ağır sənayenin və dəmir yolunun sürətli inkişafı neft hasilatının geniş miqyas almasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan neftinin bütün dövrlərdə, xüsusilə Böyük Vətən müharibəsi illərində Sovet İttifaqının inkişafında, faşizm üzərində qələbəsində müstəsna rolu olmuşdur. A.Şərif və M.Bağirovun «525-ci qəzet»də dərc edilmiş «Bakı nefti olmasaydı Qələbə günü də olmayacaqdı» məqaləsində deyilir: «Bu gün Rusiya diplomatları və maliyyəçiləri SSRİ-nin xarici ölkələrə olan borclarının qaytarılması ilə bağlı üzləşdikləri problemlərdən ağızdolusu danışaraq bu yükün bütün ağırlığının Rusiya Federasiyasının çiyinlərinə düşdüyünü bildirirlər. Ancaq onlar müharibə illərində Azərbaycanın Sovet hökumətinə təmənnəsiz olaraq verdiyi 74 milyon ton nefti, ümumittifaq miqyasında emal olunan benzinin 80 faizini, leqroninin 50 faizini və yağ məhsullarının 96 faizini nəyə görə hesab almırlar...»¹⁶

Azərbaycan nefti, Azərbaycan neftçiləri haqqında kinematografçılarımız yüzlərlə bədii, sənədli, elmi-kütləvi və cizgi filmləri çəkmişlər. Hətta neftçilərin Böyük Vətən müharibəsi illərində faşizm üzərində Qələbənin qazanılmasında çəkdikləri böyük zəhmət, ön cəbhənin yanacaq gecə-gündüz təmin olunmasında baxılırların əsl qəhrəmanlıq göstərmələri «Bakının işıqları», «Bizim Cəbiş müəllim», «Bakıda küləklər əsir» bədii filmlərində fraqmentar şəkildə öz əksini tapmışdır.

Ümummillə lider H.Əliyev bu məsələyə münasibətini belə bildirmişdir: «...Tariximizin bir çox mərhələlərini kinoda əks etdirmək, bu günümüz və gələcəyimiz üçün çox gərəkli bir işdir. Məsələn, mən dəfələrlə söhbət aparmışdım ki, İkinci Dünya müharibəsi dövründə Azərbaycan neftçilərini kinoda göstərək. Təəsüflər olsun ki, bunu edə bilmədik. Amma güman edirəm ki, vaxt gələcək bunu edəcəyik. Bu il faşizm üzərində qələbənin 50 illiyini* bütün dünya qeyd etdi. Londonda da, Parisdə də, Moskvada bütün dünya qeyd etdi. Bütün yubiley mərasimlərində – həm Londonda, həm Parisdə, həm də Moskvada keçirilən mərasimlərdə iştirak etmək mənə nəsib oldu. Qələbənin 50 illiyini qeyd etməyə dünyanın, demək olar, bütün ölkələrinin başçıları toplaşmışdı.

Mən o mərasimdə olarkən və oradakı nitqləri, çıxışları dinləyərkən daim düşünürdüm və bunu təkcə biz yox, çoxları da dəfələrlə qeyd ediblər ki, Azərbaycanın nefti olmasaydı, bəlkə faşizm üzərində qələbə də mümkün olmazdı, faşistlər bəlkə də gəlib bütün dünyanı məhv edəcəkdilər. Bu qələbə Azərbaycanın böyük xidmətidir. Bilirsiniz, bu yaxınlarda mən Fransada idim, orada gərək ki, Ümumdünya Bankında söhbət edirdim, onda da dedim. Qələbənin 50 illiyi yubileyində mən bunu Moskvada, başqa yerlərdə də dedim, amma belə deyildi ki, Azərbaycanın nefti öz-özünə çıxıb cəbhələrdə tankları da, təyyarələri də, avtomobilləri də doldurdu və gedib bunlarla da faşistləri məğlub etdilər. Yox, bizim insanlar, Azərbaycan xalqı gecə-gündüz çalışaraq nefti böyük çətinliklərlə

* Söhbət 1995-ci il dekabrın 16-da kino işçilərini qəbul edərkən olmuşdur.

cəbhəyə göndərirdi. Xatirinizdədir, o zaman Qafqazın şimalı artıq faşist ordusu tərəfindən zəbt olunmuşdu, dəmir yolu işləmirdi. Xəzər dənizi, yaxud Orta Asiya vasitəsilə nə qədər çətinliklərlə cəbhəyə neft göndərilirdi. Bunu Azərbaycan xalqı, Azərbaycan edibdir. Bu, bizim tarixi nailiyyətimizdir. Ona görə də mən çalışmışdım ki, bunu kinoda əks etdirək, lakin edə bilmədik».

Azərbaycan xalqının Böyük Vətən müharibəsində iştirakını, arxa cəbhənin gecə-gündüz çalışaraq ön cəbhəni lazımı silah-sursatla, isti geyimlə, digər əşyalarla, xüsusilə Bakı neftçilərinin əsl qəhrəmanlıq göstərərək, texnikanı yanacaq gen-bol təmin etmələrini, Azərbaycan neftinin hesabına Sovet İttifaqının alman faşizmi üzərində cəhanşümul Qələbəsini əks etdirən, həm siyasi baxımdan, həm də bədii cəhətdən iri həcmli, yüksək keyfiyyətli, dünya ekranlarına çıxarıla biləcək sənət əsərləri yaradılmasını təməşəçilərimiz bu gün də səbirsizliklə gözləyirlər. Bu cəhətdən Azərbaycan kinematografçıları ulu öndərimizin ruhu qarşısında hələ ki, borclu olaraq qalırlar.

Tariximizi əks etdirən dəyərli filmlər

Ümummillə liderimiz H.Əliyev Azərbaycan tarixi, bu tarixin araşdırılıb təhrif olunmadan xalqımıza çatdırılması, tarixin müxtəlif mərhələlərində meydana çıxan şəxsiyyətlər, görkəmli simalar, xalqımızın həyatında, taleyində onların böyük rol oynamaları barədə elmi, bədii və sənədli əsərlərin yazılması, təməşələr hazırlanması, filmlər çəkilməsi, bir sözlə, bütün bunları alimlərin, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin ön ümdə vəzifəsi hesab edirdi.

O deyirdi: «Tariximizi əks etdirən filmlər, məsələn, «Nəsimi», yaxud da «Babək», «Dədə Qorqud», «Nizami» filmləri gözəl filmlərdir... Tariximizin hələ çox səhifələri var ki, onları kinoya salmaq lazımdır. Məsələn, «Dədə Qorqud»un kinoya salınması tariximiz üçün nə qədər böyük hadisədir! Nə üçün? Çünki, gəlin açıq danışaq, elə özümüzün içərisində də çoxları «Dədə Qorqud»u,

Azərbaycan xalqının kökünü çoxları yaxşı bilmirlər. O əsəri oxumaq, onun dili də çox adam üçün çətin, onu dərk etmək də çətin. Amma kino elə bir vasitədir ki, gedib baxırsan, hər şey aydın olur...

...Bizim tarixi mövzulara aid olan filmlər çox dəyərlidir. Ola bilər, bədii cəhətdən birinin bir, digərinin başqa çatışmazlığı var, bunlar o qədər əhəmiyyətli deyildir. Əhəmiyyətli cəhət ondan ibarətdir ki, biz salnaməyə salmışıq, kino sənətinə salmışıq...»¹⁷

Xalqımızın ədəbi incisi sayılan «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanı 1300 illik tarixə malikdir. Bu illər ərzində dastan dəfələrlə köçürülmüş, ona yeni əlavələr edilmiş, dövrün tələblərinə uyğun rəvayətlər artırılmışdır. Buna baxmayaraq, dastan öz cövhərini, humanist ideyalarını və milli koloritini qoruyub saxlaya bilmişdir. Xalqımız bu ölməz eposun film şəklində canlandırılmasını çoxdan gözləyirdi.

İki seriyalı «Dədə Qorqud» film-dastanı (rejissor T. Tağızadə) dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin nadir incilərindən sayılan, Azərbaycan xalqının keçmişini vəsf edən «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının motivləri əsasında 1975-ci ildə çəkilmişdir. Filmdəki hadisələrin mərkəzində xalq dayanır. Burada xalqın taleyi, tarixi proseslərdə rolu, uzaq keçmiş, adət və ənənələri, eyni zamanda insan faciələri, qardaş qırğınları və ədalətsizliklər barədə danışılır.

Filmdə vətənə məhəbbət, dostluq, qardaşlıq və sədaqət kimi yüksək hisslər tərənnüm olunur. Yazıçı Anar bu filmin ssenarisini yazarkən əsas məqsədi bütün dövrlər üçün aktual olan vətənpərvərlik ideyasını bu günkü tamaşaçılara aşılamaqdan ibarət olmuşdur. Min il əvvəl baş vermiş hadisələri çox gözəl əğz edərək ona bu günün gözü ilə baxan quruluşçu rejissor qəhrəmanların bu ideya uğrunda mübarizə aparmalarını, döyüş meydanında necə vuruşmalarını, igidliklər göstərdiklərini inandırıcı boyalarla təsvir edir, nəhayət xeyrin şər üzərində qələbə çalmasını sənətkarlıqla ekranda canlandırır.

«Uzaq sahillərdə» filminin yaranma tarixindən

Xalqımızın dahi oğlu Həydr Əliyevin xalq qarşısında xidmətləri ölçüyəgəlməzdir. Onun ən böyük xidmətləri sırasında dövlətçilik siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edən mədəni irsə qayğıkeş münasibət, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması, mədəniyyətimizin, incəsənətimizin, ədəbiyyatımızın inkişafı üçün göstərdiyi qayğı durur, istedadı olan insanlar – alimlər, yazıçılar, musiqiçilər, kinematografçılar, teatr xadimləri ümummilli liderimizin diqqətindən heç vaxt kənar qalmamışlar. Onlara əldə etdikləri nailiyyətlərə görə dövlət mükafatları – orden və medallar, prezident təqaüdləri və mükafatları ilə yanaşı, həm də təmənnəsiz olaraq mənzillər verilmişdir. Çox sevindirici haldır ki, bu iş bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, möhtərəm İlham Əliyev tərəfindən də uğurla davam etdirilir.

Təsədüfi deyil ki, ulu öndərimiz çıxışlarının birində böyük bir fəxrlə, ürəkəcaqlığı ilə demişdir: «Mənim üçün hər şeydən əziz mənim xalqımdır, mənim Vətənimdir, insanlarıdır»¹⁸.

S. Bayramova «Azərbaycan naminə yaşanan ömür» məqaləsində yazır: «Hələ 70-ci illərdə, Azərbaycan sovet imperiyası tərkibində ucqar ölkə olarkən belə Həydr Əliyev məmləkətimizi tanıtdırmaq üçün böyük işlər görə bilmiş, xalqımızın mədəniyyətinin inkişafına son dərəcə mühüm diqqət yetirmiş, bu yöndə apardığı siyasətdən millətimizin təbliğ olunması üçün istifadə etməyi bacarmışdır»¹⁹.

Bu belədir. Ümummilli liderimiz Həydr Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi 30 ildən artıq bir müddət ərzində Azərbaycan xalqının həyatında bir sıra uğurlu tarixi dəyişikliklər baş vermişdir. Azərbaycan mədəniyyətinin 30 ildən artıq tarixi inkişaf yolu bilavasitə Həydr Əliyevin adı və şəxsiyyəti ilə bağlı olmuş, mədəniyyət və incəsənət, o cümlədən kino xadimlərimiz bu dövrdə yaradıcılıq axtarıqlarını məhz bu dahi şəxsiyyətin qayğısı sayəsində genişləndirə bilmişlər.

Həydr Əliyev Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətinə, onun tarixi qaynaqlarına həmişə böyük diqqətlə yanaşmış, millətin

qan yaddaşına hopmuş tarixi şəxsiyyətlərimizin zaman-zaman yaşaması üçün qayğısını əsirgəməmişdir. Bu cəhətdən milli mədəniyyətimizin tarixində xüsusi rol oynamış dahi söz ustalarımızın, musiqi xadimlərimizin, səhnə və kino korifeylərimizin yubiley tədbirlərinin keçirilməsi, bu sənətkarların yaradıcılığına lazımı qiymət verilməsi xüsusi qeyd edilməlidir.

Maraqlı cəhət burasındadır ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının ədəbiyyatına, mədəniyyətinə və incəsənətinə təəssübkeşliyi və hamiliyi 70-ci illərdən çox-çox əvvəllərə, gedib çıxır. Yəni o, 1944-cü ilin may ayında Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsi tərəfindən dövlət təhlükəsizliyi orqanlarına işə göndərildikdən sonra başlanmışdır. Faktlara müraciət edək.

50-ci illərin əvvəllərində DTK-da Böyük Vətən müharibəsi dövründə kimin necə vuruşması, müharibədən yayınması, qəhrəmanlıq göstərməsi, hansı şəraitdə əsir düşməsi və yaxud bilərəkdən faşistlərin tərəfinə keçməsi, satqınlıq etməsi, legionda qulluq göstərməsi məsələləri gündəmə çıxarılmışdı. Təhlükəsizlik komitəsinin əməkdaşları, o cümlədən gənc Heydər Əliyev bu işlə məşğul idilər. Onun dediyinə görə, ümumiyyətlə o zaman təhlükəsizlik sisteminin istiqaməti düşmənlərimizə kimin kömək etdiyini axtarıb tapmaq, üzə çıxarmaq və ifşa etməkdən ibarət idi.

Heydər Əliyev bu işlə məşğul olarkən təsadüfən Azərbaycan xalqının igid oğlu, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mehdi Hüseynzadə ilə bağlı materiallara rast gəlir. Əvvəlcə Mehdi belə təqdim etmişdi ki, o da digər əsgərlər kimi əsir düşəndən sonra guya legionda faşistlərə xidmət edibmiş. İlk məlumat belə bir fikir söyləməyə əsas veririmiş. Ona görə də Mehdi Hüseynzadə haqqında materiallar bu istiqamətdə hazırlandı. Ancaq Vətəninə, xalqını bütün varlığı ilə sevən Heydər Əliyev kimi şəxsiyyətlər bu cür mürəkkəb məsələyə üzəndən baxa, insan taleyinə laqeyd qala bilməzdilər.

Ümummilli liderimizin xarakterindən irəli gələn qətiyyətlik, əzmkarlıq onu bu vacib məsələnin dərinliyinə getməyə sövq edir. Məlum olur ki, Mehdi Hüseynzadə həqiqətən də əsir düşübmiş, faşistlərin yanında, legionda xidmətdə olub. Ancan bunun xidməti

nədən ibarət idi? Bu sualın cavabını tapmaq məsələni düzgün həll edə bilərdi.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev həmin əhvalatı belə xatırlayır: «Uzaq sahillərdə» filmi Azərbaycan xalqına nə qədər şöhrət gətirdi! Mən bunu bir dəfə demişəm, ancaq fürsətdən istifadə edib bir də demək istəyirəm ki, ümumiyyətlə, Mehdi Hüseynzadənin kəşf olunmasında mənim şəxsi xidmətim var... Xatirimdədir, təxminən 1956-1957-ci illər idi, bunları (Mehdi Hüseynzadənin satqın olmaması ilə bağlı materialları – A.K.) qəbul etmək istəmirdilər. Yəni deyirəm, istiqamətəndən ibarət idi ki, düşmənləri tapaq – kim gedib legionda faşistlərə qulluq edib. Orada kim qəhrəmanlıq göstərmiş – onları axtaran yox idi. Özü də düşmən arxasındakı qəhrəmanlar sonralar meydana çıxdı. Həmin o «Baharın on yeddi anı» və başqa filmlər nə vaxt çəkildi? Amma «Uzaq sahillərdə»ni biz nə vaxt çəkdik? Görürsünüz, o vaxt biz bu materialları qaldırdıq, verdik. Olan olub, keçən keçib. Bu materiallar meydana çıxanda bizim özümüzə fikir doğdu ki, bu barədə bir oçerk yara-daq. Materialları iki-üç işçimizə verdik ki, onlar yazsınlar. Onlar bunu yazmağa başladılar, ancaq peşəkar deyildilər və bir şey alınmadı. Ona görə müraciət etdik Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə, Mehdi Hüseynzadə haqqında böyük bir material verdik. Müraciət etdik ki, bizə kömək etsinlər, bunu biz bir əsər kimi yara-daq»²⁰.

Kimliyi üzə çıxarılandıqdan sonra məlum oldu ki, Mehdi «Mixaylo» təxəllüsü ilə Yuqoslaviyada və Şimali İtaliyada Müqavimət Hərəkatında iştirak etmiş, məşhur partizan olmuşdur. Lakin onun Müqavimət Hərəkatında iştirakı zamanı göstərdiyi qəhrəmanlıqları sübut etmək o qədər də asan məsələ deyildi. Ona görə də Mehdi Hüseynzadənin Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı alması da uzun çəkdi. Moskvada bu işlə bağlı məşğul olanlar bunu etmək istəmirdilər. Çünki onlara təqdim olunan sənədlərə inanmırdılar. Heydər Əliyev və onun həmkarları xeyli əziyyət çəkməli oldular. Onlar sonra əldə etdikləri materialları komsomola təqdim etdilər. Gənc yazıçılardan İmran Qasımov və Həsən Seyidbəyli işləmək məqsədilə bu materialları götürdülər. Əlbəttə, Heydər Əliyev və DTK-nin digər işçi-

ləri gənc yazarlara əllərindən gələn köməkliyi əsirgəmədilər. Onlar Mixaylonun – Mehdi Hüseynzadənin qəhrəmanlıqlarından bəhs edən «Uzaq sahillərdə» povestini yazdılar. Bu povest qısa müddət ərzində oxucular tərəfindən ən çox oxunan əsərlərdən biri oldu. Çünki həmyerlimizin 1944-ü ilin əvvəllərində bir dəstə yoldaşı ilə əsirlikdən qaçması və Yuqoslaviyada partizanlara lazım olan kəşfiyyat məlumatları toplaması çoxlu düşmən qərargahı, körpülər, hərbi eşelonlar, döyüş sursatı anbarları və s. partladılmasında, hərbi əsirlərin azad edilməsində iştirak etməsi oxucuları heyrətə salmışdı.

Nəhayət, Azərbaycan çekistləri istədiklərinə nail oldular. Məşhur partizan, leytenant Mehdi Hüseynzadə 1957-ci ildə ölmündən sonra Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüldü. Ümummilli lider Heydər Əliyev bu povest əsasında film yaradılması barədə məsələ qaldırdı. Beləliklə, rejissor T.Tağızadə İ.Qasımov və H.Seyidbəylinin eyniadlı povesti əsasında qəhrəmanlıq – macərə filmi yaratdı.

«Uzaq sahillərdə» filmi ekranlara buraxıldıktan sonra Sovet İttifaqında geniş rezonans yaratdı. Film 1959-cu ildə Kiyevdə keçirilən Ümumittifaq kinofestivalında həvəsləndirici diploma (münisiflər heyəti filmə mükafat da verə bilərdi – A.K.), bəstəkar Q.Qarayevsə filmin musiqisinə görə ikinci mükafata (qərar idi – A.K.) layiq görüldü.

Maraqlı orasıdır ki, vaxtilə M.Hüseynzadə ilə birgə vuruşmuş, İvan Qardin adına 3-cü zərbə partizan briqadasının keçmiş komissarı Miryaqub Ağalarov filmə baxandan sonra «Dostlarımı yenidən gördüm» məqaləsində ötən günləri xatırlayaraq belə yazmışdır: «Böyük Vətən müharibəsi hadisələrinə həsr olunmuş film çoxdur. Ancaq «Uzaq sahillərdə» filmi məni daha çox həyəcanlandırdı. Bu filmə baxarkən mən öz döyüşçü – partizan yoldaşlarımı yenidən gördüm. Triyestdə apardığımız mübarizə səhnələri bir daha gözümün qarşısında canlandı. Filmin yaradıcılarının ustalığı orasındadır ki, onlar partizan həyatını, faşizmə qarşı aparılan mübarizəni şablon yolla deyil, orijinal priyomlarla vermişlər. Tə-

biət mənzərələri olduqca məharətlə çəkilmişdir. Filmin müsbət cəhətlərindən biri də xalqlar dostluğunun bacarıqla göstərilməsidir.

Bir çox kadrlar, məsələn, Mehdi Veselinlə birlikdə göstərdiyi qəhrəmanlıqlar həyatı faktlar əsasında çəkilmişdir. Ssenari müəllifləri və rejissor yalnız tarixi faktlarla kifayətlənməmiş, müxtəlif bədii vasitələrlə filmin müvəffəqiyyətli çıxmasına nail olmuşlar. Qəhrəmanlarımızı tanımaq sahəsində Bakı kinostudiyasının göstərdiyi bu təşəbbüs təqdirə layiqdir»²¹.

Arxivdə «Tamamilə məxfidir» qrifi ilə Böyük Vətən müharibəsi illərində düşmən içərisində partizan Hüseynzadə Mehdi'nin qəhrəmanlıq hünəri haqqında arayış qorunub saxlanılır. Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi sədrinin 1951-ci il noyabrın 29-da yazdığı 12 səhifəlik həmin arayışda deyilir: «Mehdi Hüseynzadə 1937-ci ildə Bakı Rəssamlıq Texnikumunu əla qiymətlərlə bitirdikdən sonra Leninqrada gedir, burada Rəssamlıq Akademiyasında təhsilini davam etdirmək istəyir. Lakin bu baş tutmayanda o, Xarici Dillər İnstitutunun fransız şöbəsində daxil olur. 1940-cı ildə maddi çətinliklərlə əlaqədar Mehdi 4-cü kursdan çıxıb Bakıya qayıdır. Burada Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun ədəbiyyat fakültəsinin 3-cü kursuna daxil olur.

Böyük Vətən müharibəsi başlandıktan sonra M.Hüseynzadə orduya çağırılır, hərbi məktəbi bitirir və minomyot batareyasının zabit-komandiri vəzifəsində Stalinqrad vuruşmasında iştirak edir. 1942-ci ilin iyununda döyüşlərin birində ağır yaralanır və belə vəziyyətdə almanlar tərəfindən əsir götürülür. Əsirlikdə olarkən alman dilini öyrənir. Həmin dövrdə onun bir məqsədi vardı – əsirlikdən qaçmaq. Ona görə də almanlar Mehdiyə əkskəşfiyyat məktəbində oxumağı təklif edəndə o, razılaşır.

Sonrakı hadisələrdən görünür ki, Mehdi məktəbdə öyrəndiklərini hitlerçilərə qarşı apardığı döyüş əməliyyatlarında tətbiq edir və onun adı bütün Adriatik dənizi sahili boyu məşhurlaşır.

Mehdi və onunla əsirlikdən qaçan yoldaşları Haribaldı adına 9-cu italyan-yuqoslav partizan korpusuna daxil olurlar. Onlar ilk gündən faşist işğalçılara qarşı döyüş əməliyyatlarında fəal iştirak edirlər. Tezliklə korpus qərargahının təklifi ilə Mehdi tərxiat qru-

pu təşkil edir. Alman dilini və faşist ordusunda mövcud olan qayda-qanunları bildiyi üçün M.Hüseynzadə və onun qrupu gah dəmir yolunu minalayır, gah şəhərdə avtomaşınları partladır, gah da «dil» tutub gətirirdi.

M.Hüseynzadə ilk böyük əməliyyatı 1944-cü ildə həyata keçirir, Triyest yaxınlığındakı kinoteatrı partladır. Nəticədə 80 nəfər həlak olur, 110 alman əsgəri və zabiti yaralanır. Həmin ilin aprel ayında Mehdi daha böyük təxribatı yerinə yetirir. Triyest şəhərindəki Hərbçilər evi partladılır, 450 hitler əsgər və zabiti həlak olur və yaralanır.

Bu təxribatdan sonra almanlar qəzetlərdə belə bir məlumat dərc elətdirirlər: «Kim «Mixaylo» ləqəbli rus partizanı Hüseynzadə Mehdi tutsa və ya öldürsə 100.000 marka məbləğində mükafat alacaqdır».

Sonralar Mehdi hitlerçiləri daha çox məhv etdikcə almanlar da mükafatın məbləğini qaldırırdılar. Hətta «Mixaylonun» tutulması və ya məhvi üçün rəqəm 300.000 markaya qaldırılmışdı.

Bunlardan başqa Triyestdə mehmanxananın, kazinonun, alman zabiti Kartnerin evinin, «İl Pikallo» italyan faşist qəzeti mətbəəsinin, Suzanna deyilən yerdə alman kinoteatrının və digər binaların partladılıb göyə sovrulması bizim igid Mehdi Hüseynzadənin adı ilə bağlıdır.

Korpus qərargahında olan rəsmi məlumata görə Mehdi hərəyə keçirdiyi təxribatlar nəticəsində 1944-cü ilin 9 ayı ərzində 1000-dən artıq alman əsgəri və zabiti məhv edilmiş və yaralanmışdır.

Deyilənlər Mehdi Hüseynzadənin gördüyü aqlasığmaz təhlükəli işlərin cüzi bir hissəsidir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə «Uzaq sahillərdə» filmi çəkilib Azərbaycan kino tarixində öz şərfli yerini tutdu. İndi isə tamaşaçılarımız Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mehdi Hüseynzadə barədə daha iri həcmli kino əsərinin – qəhrəmanlıq dastanının yaradılmasını gözləyirlər. Bu dəfə sözü kinematoqrafçılarımız deməlidirlər.

«İstintaq davam edir». Povestin ekran həyatı

XX əsrin 60-cı illərinin ortalarında rejissor Ə.Atakişiyev yazıçı C.Əmirovun «Sahil əməliyyatı» povestinin motivləri əsasında «İstintaq davam edir» macəra filminin çəkilişlərinə başladı. Filmə Vətənin təhlükəsizliyinin və şəhərimizin əhalisinin əmin-amanlığının qorunmasında Azərbaycan çekistlərinin və milisinin fəaliyyətindən, sırası vətəndaşların sayıqlığından bəhs olunurdu.

O vaxtı ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində sədr müavini işləyirdi. Film çekistlərin fəaliyyətinə həsr olunduğu üçün çəkilişlərin gedişatına H.Əliyevin özü rəhbərlik edirdi. Mən Rejissor Ə.Atakişiyevlə hər dəfə görüşəndə o, H.Əliyevin filmə necə maraqlanması, çəkiliş zamanı ortaya çıxan problemlərin aradan qaldırılması üçün köməklik göstərməsi, ümumiyyətlə, filmə hamilik etməsi barədə çox maraqlı söhbətlər edir, «Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinə gedəndə ürəyim açılır, çünki orada kino işçilərinin yaxın dostu Heydər Əliyev işləyir» deyirdi. Hətta Əlisəttar müəllim filmdəki Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri Çingizov obrazında Heydər Əliyevi gördüyünü də söyləyirdi. Qəribədir, film ümumittifaq ekranlarına buraxıldıqdan sonra rejissor Şimali Qafqaz tamaşaçılarının birindən – vaxtilə DTK-də işləmiş, qocalığına görə təqaüdə çıxmış veterandan məktub alır. Məktubda yazılmışdı ki, Sovet İttifaqının heç bir respublikasında DTK-nın sədri heç vaxt milli kadr olmayıb. Həmişə bu vəzifədə ruslar oturublar. Ona görə də müəlliflər filmə səhvə yol veriblər.

Ə.Atakişiyev bu məktubda yazılanları oxuyanda uşaq kimi sevinirdi. 1967-ci ildə Heydər Əliyev Azərbaycan dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri vəzifəsinə irəli çəkiləndə və ona general-mayor rütbəsi verildəndə rejissor Ə.Atakişiyev fəxrle həmkarlarına deyirdi: «Gördünüz mü, mən Çingizov obrazında Əliyevi necə görürdüm sə həyatda bu, belə də oldu. Əvvəl kinoda, sonra da müttəfiq respublikalar içərisində yalnız Azərbaycanda ilk milli təhlükəsizlik komitəsinin sədri milli kadr – Heydər Əliyev təyin edildi. Mən belə olacağına inanırdım».

Doğrudan da bu, Sovet İttifaqında görünməmiş bir hadisə idi. H.Əliyevin təyinatı ilə təkcə Ə.Atakişiyev deyil, bütün kino işçiləri, bütövlükdə Azərbaycan xalqı sevinir və qürur hissi keçirirdi.

İş elə gətirmişdi ki, Rejissor Ə.Atakişiyev ömrünün son illərini məcburən Moskvada Kino Veteranları Evində yaşamaq istəyirdi. Lakin Rusiyada yaşamadığına görə onu kino veteranları evinə qəbul etmirdilər. Əlisəttar müəllim Heydər Əliyevə müraciət etmək məcburiyyətində qalır. Sonra o, bu məsələ ilə bağlı kinostudiyada həmkarları arasında fəxrlə deyirdi ki, mən veteranlar evi ilə bağlı Heydər Əliyevə müraciət edəndə bilirdim ki, o, mənə naümid qaytarmayacaq. Mən fikrimdə yanılmamışdım. O, mənə çox hörmətlə qarşıladı, diqqətlə dinlədi. Məsələni tezliklə həll edəcəyini bildirdi.

Qısa bir vaxt keçəndən sonra Ə.Atakişiyev Moskvadan – Kino Veteranları Evindən məktub aldı. Məktubda onun veteranlar evində daimi yaşamasına razılıq verildiyi bildirilirdi. Qocaman rejissorun sevinci yerə-göyə sığmırdı. Tezliklə Ə.Atakişiyev Moskvaya köçdü, həmişəlik olaraq Kino Veteranları Evində məskunlaşdı.

Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, professor Polad Bülbüloğlu görkəmli bəstəkar, müğənni, aktyor və dövlət xadimidir. 20-dən artıq kinofilmə, o cümlədən «Uşaqlığın son gecəsi», «Var olun, qızlar», «Səmt küləyi», «Mən mahını qoşuram», «Babək», «Qorxma, mən səninləyəm» və s. kino əsərlərinə musiqi yazmışdır. Bəzi filmlərdə Polad Bülbüloğlu həm də aktyor kimi çəkilmişdir. Lakin onun bəstəkar kimi kinoda ilk işi rejissor Ə.Atakişiyevin quruluş verdiyi «İstintaq davam edir» bədii filmində olmuşdur.

Görkəmli sənətkar «İstintaq davam edir» bədii filmi ilə bağlı ümumillik liderimiz Heydər Əliyev və kinorejissor Əlisəttar Atakişiyevlə görüşlərini belə xatırlayır: «...Mən mərhum rejissorumuz Əlisəttar Atakişiyevin dəvəti ilə «İstintaq davam edir» filminə musiqi yazdım. 1965-ci ildə keçmiş Dzerjinski adına klubda (indiki Şəhriyar adına Mədəniyyət Mərkəzi) filmin təqdimatı keçiriləndən sonra bizi DTK-ya dəvət etdilər. Heydər Əliyev o zaman DTK-da sədr müavini idi. O, filmin rejissoruna, rəssamına, operatoruna, baş rolun ifaçısına qiymətli hədiyyələr bağışladı. Mənə də komitə

adından «Zorkiy» markalı bir fotoaparat hədiyyə etdi. Həmin fotoaparatı gənc dostlarıma göstərib öyünərdim. O vaxt DTK-dan üstü yazılı hədiyyə almaq çox böyük hadisə idi.

Heydər Əliyev film barədə, təxminən, 40 dəqiqəyə yaxın danışırdı. Mən onun fikirlərini heyranlıqla dinlədim. Onun istər rejissorluq, istər bəstəkarlıq, istərsə də aktyor oyununu barədə söylədiyi fikirlər əsl peşəkar deyimləri idi. Hətta elə nüanslar tutmuşdu ki, təcrübəli sənət adamlarının belə diqqətindən yayına bilərdi. Bir də ki, o vaxt bütün aləmi qorxuya salan DTK binasında mədəniyyətə bu qədər yaxın bir insanın olması mənə təəccübləndirirdi. Bir sənət adamı kimi mən Heydər Əliyevdən özümə və həmkarlarıma qarşı həmişə xoş münasibət və qayğı görmüşəm. Maraqlı bir misal çəkim...

Müslüm Maqomayevin İsveçdə qohumu yaşayırmış. O zamanlar xaricdə qohumları olanların SSRİ-dən kənara səfər etmələri çox çətin idi. Ancaq Heydər Əliyev bu çərcivələri dağıtdı və Müslüm Maqomayevin Kanadanın Monreal şəhərində keçirilən Azərbaycan sərgisinə getməsinə icazə verdi»²².

«Bir cənub şəhərində». Kinorejissor E.Quliyevin ən dəyərli əsəri

Bir neçə il bundan əvvəl Azərbaycan kinematografiyasının tanınmış nümayəndəsi, xalq artisti, kinorejissor Eldar Quliyev barəsində ata sözü eşitmək üçün sevimli bəstəkarımız, xalq artisti Tofiq Quliyevə müraciət etdim. O, əvvəlcə söz deməyə tərəddüd etdi və dedi: «Ata üçün öz övladı haqqında danışmaq, söz demək çətin-dir, çünki eşidən fikirləşəcək ki, valideynin qaydasıdır övladını tərifləmək».

Sonra dönə-dönə təkid etdiyimi və onun Eldarla bağlı deyəcəyi sözlərin mənə üçün çox vacib olduğunu görüb razılıq verdi. Xeyli söhbət etdik.

E.Quliyevin ilk filmindən söhbət düşəndə Tofiq müəllim dedi: «Moskvada kino institutunu bitirib Bakıya qayıtdıqdan sonra bir gün mənə dedi ki, Rüstəm İbrahimbəyovun «9-cu Xrebtovida» he-

kayəsini oxuyub, çox xoşuna gəlib, onu ekranlaşdırmaq istəyir. Bu əsəri mən də oxumuşdum. Bizim həyatımız haqqında əsl həqiqətləri olduğu kimi təcəssüm etdirən çox cəsarətli əsər idi.

Mən onu fikrindən daşındırmağa çalışıb dedim ki, institutu təzəcə qurtarmısan, belə kəskin mövzulu əsərə müraciət etmək sənin üçün təzdir. Cavansan, başqa mövzu seç, sənin üçün çətin olar. O, fikrindən dönmədi. «Bir cənub şəhərində» filmi çəkdi. Film o vaxt birmənalı qarşılanmadı. Amma sənət əsəri kimi çox güclü idi. Mən elə indi də bu fikirdəyəm ki, «Bir cənub şəhərində» filmi kinorejissor E.Quliyevin ən dəyərli əsəridir...»

Bu film həm rejissorun, həm də ssenaristin kinoda ilk böyük işi oldu. E.Quliyev filmi özünün vaxt ilə yaşadığı, hər qarışına və ab-havasına bələd olduğu adamlar arasında çəkmişdir. O zaman onlar çox cavan idilər, həyatı sevərək yaşayırdı, çətinliklər barədə heç fikirləşmirdilər də.

Rejissor E.Quliyev «Bir cənub şəhərində» filmi ilə əlaqədar ortaya çıxan problemlərdən danışarkən demişdir: «1969-cu il. Həmin illərin respublika rəhbərliyi və Moskvadan gəlmiş «kino rəisləri»nin baxışından sonra «Bir cənub şəhərində» adlı ilk tammetrajlı filmimi uzaq rəflərdən birinə qoydular. Çünki onlara elə gəlirdi ki, filmin yaradıcıları sovet gerçəkliyinə qara yaxır, sovet vətəndaşlarına şər atır, geridə qalmış adət-ənənələrə həsəd aparırlar və sair. Və günəşli yaz günlərinin birində mənə studiya rəhbərliyinin otağına dəvət edib dedilər ki, axşam hansısa general filmə baxmağa gələcək. Odur ki, mən zalı və filmi baxışa hazırlamalıyam. «Bu film hərbi adamı nəyi ilə maraqlandıra bilər?» sualıma heç kəs dəqiq cavab verə bilmədi.

Təyin olunmuş vaxta on beş dəqiqə qalmış studiyaya atam – Tofiq Quliyev gəldi. Bu, məndən ötrü gözənilməz oldu. Daha çox ona təəccübləndim ki, baxış haqqında atam haradan xəbər tutub. Mənim lal sualıma Tofiq müəllim cavab verdi ki, onu köhnə tanış, respublikanın DTK sədri Heydər Əliyev dəvət edib.

Axşam düşdü. Bir də gördük ki, studiyaya məşinlər daxil oldu və Heydər Əliyev bir neçə işçisinin müşayiəti ilə baxış zalına keçib atamla mehribanlıqla görüşəndən sonra, onun yanında öylə-

şib baxışı başlamağa icazə verdi. Tam sakitlikdə baxdığı film bitdi. Hamı rəhbərin rəyini gözləyirdi.

Diqqətlə mənə öyrənərək, saxladığı kiçik pauzadan sonra səmimi gülümsəyib dedi: «Narahat olma, hər şey yaxşı olacaq. Amma çalış bu filmi milis rəhbərləri görməsinlər» (o vaxt danışır-dılar ki, «Bir cənub şəhərində»ni görəndən sonra SSRİ Daxili İşlər naziri Şelokov hər hansı bir filmin ssenarisi ilə yaxından tanış olmadan çəkilişə köməklik göstərməyi milis işçilərinə qadağan edən daxili əmr verib). Sonra Heydər Əliyev Tofiq Quliyevi məşinına dəvət etdi və onlar getdilər...

Axşam atam mənə zəng edib dedi ki, yolda onlar film haqqında xeyli söhbətləşiblər və Heydər Əliyev mənə ən xoş arzularını çatdırmağı, həvəsdən düşməməyi və işimdə olmağı xahiş edib. Həqiqətən də, respublikanın partiya rəhbəri seçildəndən az sonra Heydər Əliyev filmin ölkə ekranlarına çıxmasına nail oldu»²³.

Ümumillə liderimiz Heydər Əliyevin «Bir cənub şəhərində» filmi ilə bağlı xatirələrindən: «Bir cənub şəhərində» filmi çəkiləndə mən DTK-da işləyirdim. Bu filmin yaranması böyük səs-küy doğurmuşdu, deyirdilər ki, belə olmaz, bu bizi ləkələyir, korlayır. Rəhmətlik Cəfər Cəfərov da mənə zəng elədi ki, belə bir məsələ var, xahiş edirəm, sən də baxasan, münasibət bildirəsen. Mənə də çox siqnal, materiallar, şikayətlər gəldi ki, bu xalqımızı ləkələyir. Xatirinizdədir, mən kinostudiyaya gəldim, filmə baxdım. Yəni də həmin Şolokovun onun qarşısını Moskvada nə üçün aldığı sizə deyim. Yadıңызdadırımı, filmə belə bir epizod var ki, milisə bir manat pul verirlər. Şolokov demişdi ki, nə təhər ola bilər, milis işçisi bir manat pul alır? Belə şey olmaz. Filmə buraxmırdı. Biz filmi buraxdırdıq və hesab edirdik ki, o bizim kinematografiyanın həyatında çox böyük hadisə oldu. Sonra mən Moskvada dedim ki, Şolokovun dünyadan xəbəri yoxdur, nədir – əgər milisdə rüşvət bir manatla qurtarsaydı, biz deyərdik ki, cənnətdə yaşayırdıq»²⁴.

«Bir cənub şəhərində» sosial kinopovestdir. Bu film 60-70-ci illərin hüdudunda yaradılmış, istər irəli sürdüyü probleminə, istərsə də bədii dəyərinə görə tamamilə yeni olan bir əsərdir. Bu film ekranlara buraxıldıqdan sonra böyük hay-küyə səbəb oldu. Mətbuatda

filmə bağlı bir-birinə zidd fikirlər söyləndi. Bununla belə bu film kino sənətinin həyat həqiqətlərinə, onun problemlərinə yaxınlaşması baxımından irəliyə doğru atılmış cəsarətli addım kimi qiymətləndirildi. Müasir mövzunun ekranda canlandırılmasında müəlliflər yeni, analitik üsuldən istifadə etməklə o vaxt əxlaq haqqında cəmiyyətdə mövcud olan saxta, trafaret fikirləri alt-üst etdilər.

Ekranlara buraxılmasından onillər keçməsinə baxmayaraq, bu kino əsərində bütün ziddiyyətləri, genişliyi və dərinliyi ilə təsvir olunan ibrətamiz əhvalat və filmin qəhrəmanları, bir məhəllədən olan fəhlə-gənclərdən Tofiq və Murad, çəkməçi Davud, milli işçisi Mustafa, hətta dəli sürücü yaddan çıxmamışdır. Filmin nümayişindən 30 il sonra yaradıcı qrupun «Humay» mükafatına layiq görülməsi bir daha onu təsdiq edir ki, əsl sənət əsəri qadağalara, məhrumiyyətlərə baxmayaraq zamanın sınağından ləyaqətlə çıxır, özünə əbədi yaşamaq hüququ qazanır. Həyatımızı yenidən qurduğumuz indiki müstəqillik dövründə məhz belə filmlər bizə daha çox gerəkdir.

İstedadlı jurnalist və ictimai xadim Azad Şərifin «Bir cənub şəhərində» filmi ilə bağlı xatirəsindən: «Tanınmış rejissor Eldar Quliyevlə tanışlıqdan öncə onun ÜDKİ-ni (Ümumittifaq Dövlət Kinematografiya İnstitutunu – A.K.) bitirdikdən sonra hələ o zaman gənc olan Rüstəm İbrahimbəyovun ssenarisi əsasında çəkdiyi, xeyli səs-küy salan «Bir cənub şəhərində» bədii filminə baxmışdım. Nə gizlədim, 1969-cu ildə Bakıda MK-nın mədəniyyət şöbəsində iş başlayarkən mənə verilən ilk göstərişlərdən biri də adı çəkilən filmə tanış olmaq idi.

Uzun müddət Moskvada, sonradan isə xarici ölkələrdə çalışdığımdan təbii ki, müasir Azərbaycan filmləri ilə tanış deyildim. Bu səbəbdən komitəyə gələn məktublara cavabları və müvafiq arayışları həmkarlarıma hazırlamağı tapşırıraq filmə baxmaq üçün C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasına yollandım.

Və mən o zaman Azərbaycan neorealizminin nümunəsi ilə təmasdan duyduğum böyük həzzi hətta indinin özündə, aradan 40 il ötdükdən sonra belə unuda bilmirəm. Mənim üçün ssenari, quruluşçu rejissorun işi, operatorun rəqursları və əlbəttə ki, hələ o za-

man gənc olan Həsən Məmmədov, Fəzil Salayev, Murad Yegizarov və Edəniz Zeynalovdan ibarət istedadlı aktyor ansamblının ifa etdikləri rollar bir yenilik idi.

Filmə baxdıqdan sonra çox yüksək əhval-ruhiyyədə idim və hətta deyərdim ki, kinematografçılarımızın gördüyü işdən qürur duyurdum. Bu ovqatla işə dönüb öz təəssüratlarımı o zaman ideologiya üzrə katib, tanınmış sənətsünas, professor Cəfər Cəfərovla bölüşdüm. O, mənə diqqətlə dinlədikdən sonra təəssüf hissi ilə bildirdi ki, respublikamızın bir sıra məsul vəzifəli şəxsləri bu filmin ümumittifaq miqyasda nümayişinin əleyhinədir.

Bütün ümidlər respublikada rəhbərliyə yenidən gəlmiş Heydər Əliyevə dikilmişdi. Və o, yeni, müasir ideyaların prinsipial tərəfdarı olduğundan filmə dəstək verdi. «Bir cənub şəhərində» ölkə ekranlarına çıxdı və böyük müvəffəqiyyət qazandı. Sonralar isə hətta üç Azərbaycan filmindən biri kimi «YUNESKO»nun kinoşədvəri» adına layiq görüldü. Təəssüf ki, çox istedadlı Rüstəm İbrahimbəyov və Eldar Quliyev tandeminin gələcək yaradıcılıq işləri davamlı olmadı...»

«Ad günü» filminin böyük uğuru

Bir rejissor kimi iki tammetrajlı bədii filmə – «Qatır Məmməd» və «Tütək səsi» kino əsərlərinə quruluş verməsinə baxmayaraq Rasim Ocaqov kinoda öz mövzunu axtarırdı. Nəhayət, gəcdə olsa o öz mövzunu kinodramaturq R.İbrahimbəyovun dramaturgiyasında tapdı.

Bu iki böyük sənətkarın birgə ilk filmi «Ad günü» bədii televiziya filmidir. İlk dəfə olaraq C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyası «Ad günü»nə görə Ümumittifaq televiziya filmlərinin kinofestivalında birinci priz aldı. Filmin yaradıcılarına isə Azərbaycan Respublikasının Dövlət mükafatı, Berlində ADR televiziyanının diplomu verildi.

«Ad günü» filmi lirik-psixoloji kino əsəridir. Bu filmə insan tədqiq və təsvir olunur, onun məişəti və yaşayışı, gündəlik həyatı

ekranda canlandırılır. Film ailə-məişət mövzusunda. Ancaq filmin ideyası dərin mənə daşıyır. Müəlliflər filmə kiçik mühiti bədii material kimi əsas götürərək filmlərini daha böyük məqsədlərə yönəlmiş, insanlıq haqqında düşüncələrini, estetik görüşlərini kino dililə verməyə çalışmışlar.

Filmə baxarkən bir daha yəqin edirsən ki, təmtəraqlı qonaqlıqlar keçirmək heç də insanlar üçün əsas meyar ola bilməz. Sadəlik, xoşbəxtlik halal zəhmətdə, insanla xeyirxah münasibətdə və Vətənə, ətrafındakılara məhəbbətdədir. Hər kəsin mənəviyyatının zənginliyindədir. «Ad günü» filmi bu fikri tamaşaçılara çatdırır. Ona görə də uşağın ad gününü keçirən gecə Əli elə bil yuxudan ayılır, həmin gecə olub keçənləri fikrində götür-qoy edir, özü üçün nəticə çıxarır, daha inamlı olur. Tamaşaçı da bu nikbin notla başa çatan filməndən aldığı təəssüratdan düşüncələrə dalaraq razılıq hissi ilə ayılır.

«Ad günü» filmi ilə əlaqədar ümumillə liderimizin fikirləri də maraqlıdır. O, demişdir: «Ad günü» filmi xatirinizdədir. O filmin yaranmasından mənim xəbərim yox idi. Bazar günü təsadüfən baxdım, gördüm ki, çox dəyərli filmdir. Amma mənə belə gəlir ki, bizim tamaşaçılar əvvəl onun mənasını o qədər də dərk etməmişlər. Xatirimdədir, bir dəfə partiya plenumunda dedim ki, o filmə baxın. Bundan sonra film dəbə düşdü, hamı ona baxmağa çalışdı. Yadımdadır, Sovetlər İttifaqının İranda səfiri vardı, Vinqradov. O, İrandan Moskvaya gedəndə bura gəlmişdi. Söhbət elədik, mən ona bu film haqqında danışdım. Sonra bizim qonaq evində filmi ona göstərdilər. İrana qayıdandan sonra Tehrandan xahiş etmişdir ki, filmi göndərin, burada göstərəcəyəm. Orada da göstərmişdi.

Həm tariximizə aid, həm də həyatımızın ayrı-ayrı mərhələlərini əks etdirən filmlər istər o dövr üçün, istərsə də gələcəyimiz üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu filmlərin heç biri ölməyəcəkdir, mən sizi inandırırım, bunlar yaşayacaqdır. Həmin o «Ad günü» filmi iyirmi il bundan sonra da, otuz il sonra da yaşayacaqdır.

O gün televiziya ilə bir verilişə baxırdım, deyəsən onun davamını göstərirsiniz*. Artistləri tanıdım, Hacı İsmayılovu tanıdım,

amma heç dəyişməmişdir. Çox adam mənə deyir ki, dəyişməmişəm, mən baxdım, o da heç dəyişməmişdir. Çox yaxşı artistdir, yaxşı da rol oynayır»²⁵.

Sənətkar tərəfindən uydurulmamış, lakin tapılıb üzə çıxarılmış, onun qəlbini rıqqətə gətirmiş və sonradan təsəvvüründə yəndən canlandığı həyat prosesinin reallığı, daha dəqiq desək, sadə, bir qədər sərt, bəzən isə faciəvi və eyni zamanda gözəl həyat həqiqəti – budur Rasim Ocaqov kinosunu xalqa sevdiren əsas amil.

«Ad günü»ndən başlayaraq R.Ocaqov bir rejissor kimi R.İbrahimbəyovun ssenariləri əsasında filmlər, həm də bir-birindən fərqli, maraqlı sənət əsərləri yaradır. Bunlar materiallarına, janrlarına, bədii səviyyəsinə görə də müxtəlifdir. Amma bu filmləri bir məqsəd birləşdirir: insan mənəviyyatının tədqiqi.

Hər iki tanınmış sənətkar-peşəkar kinematografçı sonrakı qüvvə və bacarıqlarını publisistik dram janrında yaratdıqları «İstintaq» bədii filmində (1979) realizə etməyə çalışmış və buna bütünlüklə nail olmuşlar. Məhz bu film onları bütün keçmiş Sovetlər İttifaqında daha da məşhurlaşdırmışdır.

«İstintaq» filmi. Yeni istiqamətli kino məhsulu

60-cı illərin ortalarından başlayaraq respublikamızda rüşvət-xorluğa, əxlaq normalarını pozanlara qarşı aparılan ardıcıl mübarizə, mənəvi və əxlaqi dəyərlərin təsdiqi ölkədə mənəvi ab-havanın dəyişməsinə, o cümlədən Azərbaycan kinematografiyasına öz təsirini göstərdi və kinomuzda müsbət keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb oldu.

Rejissor R.Ocaqovun çəkdiyi «İstintaq» filmi də yeni istiqamətli kino məhsullarından idi. Film nəinki Azərbaycan, həm də bütövlükdə sovet kinematografiyasında hadisəyə çevrildi. Sosial mövzuda çəkilmiş bu psixoloji dram təsadüfi deyil ki, 1980-ci ildə Düşənbədə keçirilən XIII Ümumittifaq kinofestivalında ən yaxşı bədii filmə görə Baş mükafat aldı, 1981-ci ildə isə yaradıcı qrup SSRİ Dövlət mükafatına layiq görüldü.

* Söhbət «Ad günü»nün davamı olan «Həm ziyarət, həm ticarət» bədii filminə həsr olunmuş televiziya verilişindən gedir.

Filmin başlanğıcında yazılmışdır: «1969-cu ilin avqustunda Azərbaycan KP MK plenumu keçirildi. Bundan sonra respublikada mənfi hallara qarşı kəskin mübarizə başlandı, filmdə mürəkkəb dövrdə bu mübarizənin bir epizodu haqqında danışılır».

Film Sovet İttifaqında mafianın mövcudluğu məsələsini cəsarətlə qaldırmış, vətəndaşlıq borcu və şərəfi kimi ciddi sosial, mənəvi-etik problemlərə toxunmuşdur.

«İstintaq» bədii filminin yaradılması ideyasını Heydər Əliyev vermiş, bu kino əsərinin ekrana çıxarılana qədər qarşısına çıxan bütün maneələri də o özü dəf etməli olmuşdur.

Ümumilli liderimiz həmin hadisələri belə xatırlayır: «Bizim müasir dövrə aid filmlərin də çox böyük rolu oldu. Bilirsiniz, həm tariximizi, həm də müasir həyatımızı göstərmək lazımdır. Məsələn, «İstintaq» filmi xatirimizdədir. Sonralar bu mövzular açıldı, onlardan geniş danışıldı, bu mövzular əsasında ədəbi əsərlər yaratmağa başladılar, amma biz 1969-cu ildən etibarən, 70-ci illərdə korrupsiya ilə, rüşvətçılıqla, cürbəcür mənfi hallarla mübarizəni Azərbaycanda başladığımız işlər Sovet İttifaqında ilk dəfə Azərbaycanda başlandı, biz bunun təşəbbüskarları olduq. O vaxtlar Sovetlər İttifaqında cəmiyyətimizin bu mənfi cəhəti ilə mübarizə məsələsini biz təşkil etdik və bunun da nəticəsi olaraq məsələni, «İstintaq» filmi yarandı. Filmin nə cür çətinliklərlə yarandığını bilirsiniz, ona mane olanlar vardı.

Mən filmin yaranmasına nəinki kömək, həm də himayədarlıq etdim. Çünki o, 1969-cu ildən respublikanın rəhbəri kimi, siyasi xadim kimi apardığım siyasi işin, xəttin kinoda əksi idi. Ona görə də filmin yaranmasına kömək etmək istəyirdim, əlçəq buna nə qədər mane olanlar vardı. Moskva da buraxmırdı. Çünki o vaxtlar Moskvada Daxili İşlər Nazirliyinin başında, – indi açıq danışmaq lazımdır, – rüşvətçilər, Şolokov və başqaları oturmuşdular. Onlar deyirdilər ki, «belə şey olmaz, siz bununla göstərirsiniz ki, bəli, bizim inzibati orqanlarda, hüquq-mühafizə orqanlarında rüşvətçilər var. Bu, ola bilməz, doğru deyildir, belə filmi buraxmaq olmaz». Mən nə qədər mübarizə apardım. Ancaq o film göstəriləndən sonra həm Moskvadan, həm də başqa respublikalardan mənə xeyli tele-

fon zəngləri oldu ki, siz nə qədər böyük işlər görürsünüz. O işləri biz başqa vasitələrlə göstərə bilmirdik. Bu film ilə o işləri bütün dünyaya yaydıq. Nə qədər cəsarətli adamsınız ki, siz öz içərinizdə olan mənfi halları, çürüklüyü və sairəni göstərirsiniz. Dedim ki, biz nəinki göstəririk, həm də bununla mübarizə aparırıq.

Amma biz bu mübarizəni çoxdan aparırıdığımız, film isə 1978-ci ildə çəkildi. Biz səkkiz il mübarizə aparandan sonra bu film ilə həmin mübarizəni daha da açıq gördülər.

Sonra yenidənqurma vaxtı Azərbaycana qarşı mənfi münasibət başladı. Özbəkistanda da yalan-doğru bəzi şeylər meydana çıxdılar. Azərbaycana da başladılar müdaxilə etməyə. Mən o zaman Siyasi Bürodada idim. Bir dəfə Siyasi Büronun iclasında Qorbaçova da dedim, Liqaçova da dedim, onlar bir az canfəşanlıq edirdilər, siz «İstintaq» filminə baxın. Moskvada işləyəndə kinematografiya da mənə tabe idi, ona rəhbərlik edirdim. Yerləşmə göstəriş verdim ki, filmin lentindən birini Qorbaçovun, birini də Liqaçovun bağına göndər. Çünki Siyasi Büro üzvlərinə məxsus bağlarda kinozallar var idi, biz səhərdə kinoya getmirdik, orada baxırıdığımız. Filmi göndərdim, bir neçə gündən sonra soruşdum ki, baxdınız mı? Dədilər ki, hələ vaxt olmayıb. Dedim ki, xahiş edirəm baxasınız. Onların mühafizəçilərinə göstəriş verdim, dedim ki, xatirinə sal. Xüsusən bazar günləri kinoya baxırdılar, o vaxtlar elə mən də hərdən bir bazar günü kinoya baxırdım. Sonra dedim ki, birincisi, budur rüşvətçılıqla, korrupsiya ilə bizim mübarizəmiz, ikincisi də filmin səviyyəsi yüksəkdir. Bilirsiniz, o film ilə çox iş gördük»²⁶.

«Babək» filmi. Mühüm yaradıcılıq nailiyyəti

Kinorejissor E.Quliyev ölkəmizdə tarixi, tarixi-bioqrafik, tarixi-inqilabi filmlərin yaradıcısı kimi də tanınır: «Babək», «Nizami», «Səmt küləyi», «Sevinç buxtası», «Təxribat» filmləri ekranlarda bu gün də uğurla nümayiş etdirilir. İllər keçməsinə baxmayaraq bu filmlərə tamaşaçı marağı azalmır.

Rejissorun çəkdiyi iki seriyalı «Babək» tarixi filmi Azərbaycan xalqının qəhrəman oğlu, görkəmli sərkərdə və siyasi xadim, orta əsrlərdə Yaxın və Orta Şərqdə ən qüdrətli anti-feodal hərəkatın başçısı Babəkə ithaf olunmuşdur. Professor B.Nəbiyev «Babək» filmi ilə bağlı mətbuatda dərc etdiyi resenziyasında yazmışdır: «Təqribən 20 il ərzində o zamankı dünyanın ən qüdrətli nizami ordusuna qarşı azadlıq mübarizəsinə başçılıq edən Babəkin torpaqla, zəhmətkeş kütlənin taleyi ilə qırılmaz tellərlə bağlılığı ideyasının təsirli vasitələrlə təqdimi həm dramaturqun, həm də rejissorun mühüm yaradıcılıq nailiyyətidir. Rejissor ssenaridəki tarixi faktları və bədii əhvalatları, o dövrün ən acı, sərt həqiqətlərini inandırıcı zəmində kinematoqrafın rəngarəng vasitələrinin uğurlu sintezi vasitəsilə sənətkarlıqla şərh edə bilmişdir»²⁷.

Bunun üçün bütün yaradıcı heyət böyük zəhmət çəkmişdir. Filmdə baş verən hadisələr tarixi həqiqətlərlə əsaslandırılmışdır. Məhz onların film üzərində gərgin zəhməti sayəsində tamaşaçı inanır ki, babəkilər hərəkatı xilafətə qarşı qaldırılmış adi üsyan deyil, uzun illər davam edən böyük və əzəmətli azadlıq müharibəsidir. Təsədüfi deyil ki, bu film indi də gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasında, onlara cəsurluq, hünər kimi yüksək hisslər aşılmasında mühüm rol oynayır.

Filmin quruluşçu rejissoru E.Quliyev çəkilişlərlə bağlı söhbətlərində deyirdi ki, yazıçı Ənvər Məmmədخانlının təqdim etdiyi ssenari ilə tanış olan kimi o, başa düşüb ki, bu, təkcə yaradıcılıq deyil, həm də təşkilati baxımdan ağır iş olacaqdır.

Bizim studiyada belə miqyaslı film hələ çəkilməmişdi. Çəkilişlərə hazırlıq dövründə rəssamlarımızın eskizləri əsasında kostyum, silah və digər rekvizitlərin yaradılmasına respublikanın bir çox zavod və fabrikləri cəlb olunmuşdu.

O vaxtlar Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi mədəniyyət şöbəsinin müdiri işləyən Azad Şərifovun (Azad Şərif – A.K.) «Babək» filminin istehsalı ilə bağlı yazdığı məktub arxivdə saxlanılır. Məktubda oxuyuruq: «Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsi və C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyası Azərbaycan KP MK-nın tarixi,

tarixi-inqilabi bədii filmlərinin yaradılması planını bəyənərək, 1978-79-cu illərdə iki seriyalı rəngli geniş ekranlı «Babək» bədii filminin yaradılmasını nəzərdə tutmuşdur. Filmin istehsalı üçün kinostudiya tərəfindən ssenari hazırlanmışdır. Həmin ssenarini SSRİ Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsi bəyənmişdir. Ssenarinin müəllifi yazıçı Ənvər Məmmədخانlı, quruluşçu rejissoru Həsən Seyidbəyliidir*. Filmə məsləhəti Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Z.Bünyadov dəvət olunmuşdur.

Quruluşun mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, həm də «Babək» filminin yaradılması üzrə işin uğurla başa çatmasını, onun yüksək ideya – bədii səviyyəsini təmin etmək məqsədilə «Azərbaycanfilm» kinostudiyasına maliyyə-təsərrüfat köməkliyi göstərmək lazımdır.

MK mədəniyyət şöbəsi Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsinin təkliflərini öyrənərək, bunları təqdir edir və məqsədəuyğun hesab edir:

- SSRİ Dövlətkinodan xahiş olunsun ki, «Babək» filminin «Mosfilm» və «Azərbaycanfilm» kinostudiyalarının birgə istehsalı haqqında qərar qəbul etsin.

Respublika Nazirlər Sovetinə tapşırılsın:

- C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasına əlavə olaraq 500 min rubl ayırsın.

- «Babək» filminin istehsalı ilə bağlı maliyyə-təsərrüfat məsələlərinə baxılsın və həll etsin.

Müvafiq məsələ ilə bağlı Azərbaycan KP MK Bürosunun qərar layihəsi əlavə olunur.

Göstəriş verməyinizi xahiş edirik.

A.Şərifov

24.03.78»

Bu məktub əsasında Azərbaycan KP MK bürosu 1978-ci il aprelin 14-də qərar qəbul etdi. Qərarla deyilirdi: «Respublika Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsinin təqdimatına əsasən Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti iki seriyalı geniş ekranlı «Babək» bədii filmi

* Filmə quruluş vermək öncə H.Seyidbəyliyə həvalə olunmuşdu.

nin istehsalı ilə bağlı maliyyə-təsərrüfat məsələlərinə baxıb həll etsin. VIII-IX əsrlərdə Azərbaycanda xalq kütlələrinin azadlıq hərəkatına və bu hərəkatın görkəmli rəhbərlərindən biri Babəkə həsr olunmuş filmin yüksək ideya-bədii səviyyədə buraxılması üçün lazımı şəraiti təmin etmək nəzərdə tutulsun.

«Babək» filminin istehsalının «Mosfilm» və C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyaları tərəfindən birgə həyata keçiriləcəyi məlumat kimi qəbul edilsin.

H.Əliyev

18.04.78»

Göründüyü kimi ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bu filmin çəkilməsinə çox böyük əhəmiyyət verir və diqqət yetirirdi. Məhz onun təşəbbüsü ilə bu film iki kinostudiyanın məhsulu oldu. Bu, Moskva studiyasının texniki imkanlarından yetərincə istifadə etmək imkanı verirdi. Məhz Heydər Əliyevin təqdimatı əsasında SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsinin ayırdığı 600 min rubla əlavə respublikanın Nazirlər Soveti öz büdcəsindən 1 mln. rubl ayırdı. Beləliklə, yaradıcı kollektiv müəyyənleşdi, aktyor ansambli təsdiq olundu və çəkilişlər başlandı.

Yaradıcı heyət təbiət mənzərələrini və batal səhnələri çəkmək üçün Naxçıvana getməyə hazırlaşdı. Rejissorun başı çəkilişlərə bərk qarışdığından film və özü ətrafında ab-havanın necə dəyişdiyini hiss etmirdi. Fatmayı kəndinə yaxın yerdə epizodların çəkilişi zamanı studiyanın rəhbərlərindən biri çəkiliş meydançasına gəlib Eldara partiyanın Mərkəzi Komitəsinə çağırıldığını dedi. Çəkilişi yarımçıq qoymaq olmazdı. Lakin rejissorun sözlərinə əhəmiyyət verilmədi və o, işini yarımçıq qoyası oldu. Paltarını dəyişməyə belə imkan vermədilər. Rejissor elə iş geyimində ölkə rəhbərlərindən birinin qarşısında dayanmışdı.

Kinorejissor E.Quliyev həmin hadisəni belə xatırlayır: «İndi rəhmətə gedən kiminsə adını çəkib onun ruhunu narahat etmək istəmirəm, amma o hadisələrin bir çox şahidləri həmin insanları xatırlayırlar. MK-nın yüksək rütbəli kabinetlərinin birində olan ikisəatlıq söhbət heç nəyə gətirmədi. Mən həmsöhbətimin narazılığını başa düşmədim, o isə heç nəyi açıq demədi. Çəkilişləri saxlamağı

tələb edib (həmin otaqda təklif əmr kimi səslənirdi) respublika MK birinci katibi ilə görüşə hazırlaşmağı dedilər. Mənim vəziyyətimi başa düşmək olar; işin ən qızgın yerində qırağa çəkilməli və havadan asılmış nəyisə gözləməli olursan. Onda heç xəbərim də yox idi ki, MK bürosunun iki üzvü Heydər Əliyevə məktub yazmışdı və filmin çəkilişlərini saxlamağı, aktyorları və bəstəkarı dəyişməyi, bezi epizodları yenidən çəkməyi və s. kimi şeyləri tələb etmişdilər. Bildirirdi ki, bu barədə yazılmasa da, hər bir şey mənim filmdən uzaqlaşmama və filmin çəkilib sona çatdırılmasının başqa bir rejissora tapşırılmasına gəlib çıxırdı. 2-3 gün xəstə adı ilə evdən çıxmadım, çünki yoldaşlarımdan onları yubandırdığıma görə utanırdım.

Yay günlərinin birində müəyyən saatda MK-ya Heydər Əliyev oğlu Əliyevlə görüşə gəlməyim barədə evimə zəng oldu. Qəbul otağında orada rast gəlməyimə təəccübləndiyim adamları gördüm. Onların bizim işimizə əngəl törədəcəklərini düşünməmişdim. Kabinətdə elə oturdum ki, masanın bir tərəfində opponentlərimiz, o biri tərəfində isə bizim kinonun rəhbərləri, ssenari müəllifi Ənvər Məmmədخانlı və mən. Əsas «günahkar» kimi mənə elə yerdə əyləşdirdilər ki, Heydər Əliyevə yaxın oldum və onun masasının üzərində iki qovluq gördüm. Birinin üzərində «Babək» filmi, digərinin üzərində «Quliyev E.T.» yazılmışdı.

İlk olaraq opponentlərim çıxış etdilər, onlar mənim yığdığım yaradıcı kollektiv, təbiət epizodlarının seçimi və baş qəhrəman obrazının düzgün təqdim olunmaması ilə bağlı iradlarını bildirdilər. Həmin adamların çox emosional çıxışından sonra Heydər Əliyev sözü mənə verdi. Qarşı tərəfin qoyduğu suallara əsaslı şəkildə cavab verməyə çalışdım, filmi necə gördüyümü və baş qəhrəmanı necə təsəvvür etdiyimi dedim. Üstünlüyün mənim tərəfimdə keçdiyini gören opponentlər hazır materiala baxmağı təklif etdilər. Heydər Əliyev hətta peşəkarların natamam epizodlarından düzgün rəy çıxarmayacağına əmin olduğunu bildirdi və imtina etdi. O, hər iki tərəfə qulaq asıb nəticə çıxardı: «Rejissora işləməyə mane olmayın», – üzünü mənə çevirib əlavə etdi, – «Filmə sona çatdır və

yadda saxla ki, səndən, məhz səndən tam ciddiliyi ilə tələb edə-cəyik»²⁸.

E.Quliyevin ulu öndərimiz Heydər Əliyevlə görüşü, ölkə rəhbərinin rejissorla gördüyü işə inamı artırması gənc sənətkarı düzgün yoldan çaşdırmağa imkan vermədi. E.Quliyev yazır ki, üstündən xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq, xırda detalları ilə yadımda qalan bu görüşdə mən Heydər Əliyevin nəinki eşitmək, həm də qulaq asmaq bacarığına heyran oluram; həmsöhbəti eşitmək, onu başa düşmək və düzgün qərar vermək çox nadir bir keyfiyyətdir. Həyatımda çox rəhbərlərlə söhbət etmişəm və onlar arasında görüşə əvvəlcədən hazır və qəti fikirlə gələnləri olub. Bu halda heç bir arqument kömək etmir...

Filmin əleyhinə çıxanlar həmin görüşü rejissorun məhkəməsinə çevirmək istəsələr də, Heydər Əliyev onların məramını başa düşüb, söhbəti kinonun tarixi mətləblərə yanaşması mövzusunda çevirdi. «Babək»in tarixi bununla bitmədi. Film üzərində işin finalı «Mosfilm»də keçirdi və filmin təhvilə Moskva oldu. İlk baxışdan sonra «Mosfilm»in rəhbərliyi Bakıya – Heydər Əliyevə zəng vurdu və uğurlu iş münasibətilə onu təbrik etdi. O, əməkdaşlığa görə təşəkkür edib filmə Bakıdakı baxışın tarixini təyin etdi. Filmi təqdim etməyə «Mosfilm»in rəhbəri Nikolay Sizov belə gəlmişdi.

Axşamüstü Azərbaycan Dövlət Kinematografiya Komitəsinin zalına MK-nın büro üzvləri yığılmışdılar. Çox keçmədi ki, Heydər və Zərifə Əliyevlər də ora gəldilər. Film sona çatdı və birinci çıxış eləyən filmin əleyhinə danışdı. Əfsuslar olsun ki, onun nəzər nöqtəsi dəyişmədi və yenidən eyni iradları bildirdi.

E.Quliyevin xatirəsindən: «Heç vaxt yadımdan çıxmaz. Onun belə kifayət qədər emosional çıxışı zamanı Zərifə xanım çevrilib xoş təbəssümü ilə mənə xəlvətçə təsəlli verirdi. Bizim opponent isə elə həyəcanlandı ki, özünü pis hiss edib zalı tərk etməyə icazə istədi. Bəzi iştirakçıların qısa və əhəmiyyətsiz çıxışlarından sonra Heydər Əliyev studiyanın kollektivini uğurlu işə görə təbrik etdi və mənim əsas opponentimin bütün iradlarına özü nəzakətlə cavab verdi. Zaldan çıxarkən məni təbrik etdi və dedi: «Nə deyim, sən məni pis vəziyyətdə qoymadın».

O dövrdə Azad Şərif Azərbaycan Dövlət Kinematografiya Komitəsinin sədri vəzifəsində işləyirdi. Bir rəhbər kimi «Babək» filminin vaxtında və yüksək keyfiyyətlə çəkilib başa çatması üçün əlindən gələni edirdi. Azad müəllim həmin günlərlə bağlı xatirələrində yazır: «Sovet kinosunun flaqmanı hesab edilən «Mosfilm» kinostudiyası ilə birgə yaratdığımız «Babək» filmi barəsində ayrıca danışmaq istərdim. Ümumiyyətlə, bu filmə o zaman çox böyük vəsait sərf olunmuşdu. Çoxsaylı süvari dəstələrin iştirakı ilə kütləvi döyüş səhnələri üçün «massovkada» (kütləvi çəkilişdə – A.K.) çıxış edəcək külli miqdarda insan orta əsrlərin silah-sursatı, libası ilə təmin olunmuşdu. Biz o zaman Culfaya ölkədə yeganə olan «Mosfilm»in süvari polkunu gətirmişdik. Çoxsaylı atlar, azuqə, süvari əsgərlər, kaskadyorlar onlarla vaqonu özündə birləşdirən bütöv bir eşalonda Azərbaycana gəlmişdi. Çəkilişlər 50 dərəcəyə yaxın istidə, yarımşəhəra bir ərəzidə, dağ-daş üzərində gedirdi. O günlər mən rejissor peşəsinin çətinliyinin bir daha şahidi oldum. Burada yaradıcılıq qabiliyyətindən savayı, həm də bir neçə yüz insandan ibarət «massovka»-nı və çəkiliş qrupunu idarə etmək üçün təşkilatçılıq sərəştəsi tələb olunurdu.

Çəkiliş vaxtı nəqliyyatla təchizat məsələsini, eləcə də maliyyə məsələlərini həll etmək üçün o zaman Eldar Quliyevin qrupuna kurator qismində yüksək vəzifəli məmurlardan biri təhkim olunmuşdu. Xaraktercə düzgün və ədalətli olan bu adam səmimi qəlbədən kinematografçıların hər işinə kömək etməyə çalışır və edirdi də. Ancaq o, tez-tez yaradıcılıq məsələlərinə müdaxilə etməyi sevərdi və bu zəmində bir sıra anlaşılmazlıqlar ortaya çıxardı.

Və nəhayət bir ildən sonra Eldarla, «Mosfilm»in baş direktoru N.Sizovla birgə filmin son variantına baxdıqdan sonra əsəri Heydər Əliyevə göstərmək üçün Bakıya aparmağa qərar verdik. Film hələ çəkilişlər başlandıqdan H.Əliyevin diqqətində idi. Eldarla mən kuratorla aramızdakı münasibətlər son dərəcə gərgin olduğuna görə, həddən artıq həyəcan keçirirdik. O zaman Eldar məndən bir gün öncə Bakıya uçuşdu. İş elə gətirmişdi ki, mən Bakıya Zərifə xanım Əliyevanın olduğu təyyarədə uçası oldum. Yol boyu o, film

haqqında məni ətraflı sorğu-sual etdikdən sonra ona baxmaq istəyində olduğunu bildirdi. Və sözarası qəfildən mənə «Film hazırdır, amma sizin əhval-ruhiyyəniz heç də yaxşı deyil. Nə isə problem var?» deyə sual etdi. Mən isə Zərifə xanıma əhvalımızın pis olmasının səbəbini açıqladım. O, məni dinləyib gülümseyərək dedi: «Hər şey yaxşı olacaq, Heydər Əliyev Eldarın yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə bələddir. Sizə isə təcrübəli əməkdaşı kimi inanır».

Bir gün sonra, axşamüstü «Qoskino»nun (Azərbaycan Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsi – A.K.) zalında filmə baxış keçirilirdi. Heydər Əliyev dostcasına N.Sizovla görüşərək birgə işə görə ona öz minnətdarlığını bildirdi. Bunun ardınca film nümayiş olundu. Və iki seriyalı filmin nümayişi başa çatır-çatmaz bizim «kurator» filmin çəkilişlərində onun təkliflərinin nəzərə alınmadığını dilə gətirərək öz narazılığını bildirməyə başladı. H.Əliyev isə öz çıxışında məmurun narazılığına heç bir münasibət bildirmədi. O, Eldara və bütün çəkiliş qrupuna, eləcə də N.Sizova öz minnətdarlığını bildirdi. Hamı zalı tərk edəndə Zərifə xanım ani olaraq bizim tərəfə baxaraq gülümsədi. O, sanki bizə «Bax, siz isə qorxurdunuz» demək istəyirdi. Biz ona həddən ziyadə minnətdar idik və bir daha əmin olduq ki, o, gözəl həkim olmaqla yanaşı həm də xarakter etibarilə yaradıcı bir insan idi»²⁹.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, «Babək» filminin bəstəkarı Polad Bülbüloğlu idi. Bu filmin çəkilişləri ilə bağlı ortaya atılmış problemlərdə onun da adı hallanırdı. Polad müəllim o günləri xatırlayıb deyir: «Babək» filmi çəkilirdi. Bu filmə qədər rejissor Eldar Quliyevlə bir neçə filmdə birgə işləmişdik. «Babək» iki hissəli böyük bir film idi. Ona musiqi yazmaq elə də asan iş deyildi. Filmin çəkilişləri qurtarana yaxın kimlərsə belə bir fikir ortaya atdılar ki, Polad gəncdir və estrada mahnılarının bəstəçisidir. Bu filmə isə təcrübəli bəstəkarlar – Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, ya da Cahangir Cahangirov kimi böyük bəstəkarlar musiqi yazmalı idilər. Bundan sonra Eldar Quliyevə təzyiqlər başladı. Mən, təbii ki, müəllimim Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Cahangir Cahangirov kimi böyük bəstəkarlar razılaşıqları təqdirdə, filmin bəstəkarlığından imtina etməyə hazır idim: Heydər Əliyevin bu məsələyə

münasibəti belə oldu: bəstəkarı seçmək rejissorun işidir. Kimi istəse, o da işləyəcək.

Onda mən Eldara dedim ki, incimirəm, ürəyin istəyən bəstəkarı seçə bilərsən. Eldar Quliyevin təkidi ilə filmə mənim 102 dəqiqəlik musiqim səsləndi. Təqdimat mərasimində Heydər Əliyev filmin musiqisi barədə xüsusi danışaraq qeyd etdi ki, çox yaxşı alınıb. O mənimlə bağlı yuxarılara çatan söz-söhbəti də xatırlatdı və onların yanıldığının şahidi olduğunu söylədi...»³⁰

Heydər Əliyev 1995-ci ildə Polad Bülbüloğlunun 50 illik yubileyində də iştirak etdi. O vaxt Bakıda komendant saati idi. Prezident konsertin uzandığını görüb göstəriş verdi ki, əlində Polad Bülbüloğlunun yubiley dəvətnaməsi olan adamları saxlamasınlar. Bu, əlbəttə yubilyara və yubiley iştirakçılara ən böyük hörmət və ən qiymətli hədiyyə idi. Və bunu yalnız Heydər Əliyev kimi böyük şəxsiyyət, müdrik insan edə bilərdi. Təkrar olsa da burada bir faktı qeyd etmək, Azərbaycan kinosunun 60 illik yubileyinə toplanmış qonaqlardan birinin sözlərini təkrar etmək yerinə düşərdi: «Hə, bugünkü yubiley mərasimi iştirakçıların xatirindən uzun zaman silinməyəcəkdir. Əlbəttə, Heydər Əliyev kimi rəhbəri olan respublikada sənətin də, sənətkarın da qədir-qiyməti bilinər»³¹.

Hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin sənətkarlara verdiyi yüksək qiymət, onların qayğılarına daim qalması bütün millətimizə bəllidir.

Ata-oğul münasibəti

Professor Polad Bülbüloğlunun xatirələrindən: «Moskvada idim. Mənə məlumat verdilər ki, Heydər Əliyev sizinlə görüşmək istəyir. Amma təcili deyil. Bakıya nə vaxt gəlsəniz, əlaqə saxlayarsınız. Mən həmin gün bilet alıb Bakıya yola düşdüm və Heydər Əliyev məni yaşadığı evə dəvət etdi. Rəhmətlik Zərifə xanım bizimçün gözəl bir süfrə açdı. Söhbət əsnasında Heydər Əliyev mənə dedi ki, Bülbülün ev-muzeyini açmaq istəyirik. Ona görə səni çağırırdım ki, bu təşəbbüsü sənəz göstərsək, anan bizi düzgün an-

lamaya bilər və Bülbülün evini tərk etmək ona ağır gələr. Get ananla danış, şəhərin hansı yerində istəyirsə, ona mənzil verək. Heydər Əliyev bu alicənab hərəkəti ilə məni təkrar heyretə saldı. Fikirləşdim ki, gör, bu böyük insan Bülbülün həyat yoldaşına nə qədər hörmət bəsləyir, hansısa bir sözdən qəlbinin sınacağından ehtiyat edir və ev-muzeyi yaratmaq təklifini bildirmək üçün mənim Moskvadan gəlməyimi məsləhət bilir. Axşam anamla danışdım, razılığını aldım. Muzeyin açılışı yüksək səviyyədə təşkil olundu və açılış mərasimində Heydər Əliyev də iştirak etdi.

Əlbəttə bütün bunlar mənim üçün çox xoş xatirələrdir. Çünki Heydər Əliyev kimi bənzərsiz şəxsiyyətlə yaxın ünsiyyətdə olmaq, ata-oğul münasibəti saxlamaq hər adama qismət deyil»³².

«Kino sənətini yaşatmaq lazımdır...»

Ümummilli lider Heydər Əliyev 1995-ci il dekabrın 16-da Respublika Kinematografçılar İttifaqının qurultayında seçilmiş yeni idarə heyəti üzvlərini qəbul edərkən kinonun əhəmiyyətindən söhbət açaraq demişdir: «...Bizim kinonun tarixi və əldə etdiyi nailiyyətlər milli sərvətimizdir, mədəni sərvətimizdir və bunu qorumağımız... Azərbaycan kinosunun 80 illik tarixi* xalqımızın salnaməsidir. Çünki biz tariximizlə həmişə fəxr etmişik və eyni zamanda tariximizi qorumağımız. Əgər Azərbaycan xalqı – Şərqdə yaşayan və keçmişdə bu sahədə Qərbi ölkələrindən geridə qalmış bir xalq, millət 80 il bundan öncə kino sənətini bu müddətdə yaşadıb inkişaf etdiribse, bu, xalqın mədəniyyətinin nə qədər zəngin olduğunu göstərir. Biz bununla fəxr etməliyik və buna əsasımız var.

80 il müddətində Azərbaycan kinosu çox dəyərli əsərlər yaradıb və bunu heç vaxt unutmaq olmaz. Azərbaycan xalqının bir çox nəsilləri kino ilə tərbiyələndirib, kinonun təsiri altında formalaşmış, inkişaf edibdir, mədəniyyətə qovuşubdur. Vaxtilə belə bir söz var idi, - bu gün bəlkə kimsə onun müəllifinə ayrı cür qiymət verir,

* O vaxtı Azərbaycan kinosunun 1916-cı ildən deyil, 1898-ci ildə yaranması haqqında məlumat geniş ictimaiyyətə hələ elan olunmamışdı.

bundan asılı deyildir, - incəsənətin bütün növlərindən bizim üçün ən mühümü kinodur. Bu, doğrudan da çox dəyərli sözdür. Biz bunu öz həyatımızda görmüşük. Məsələn, bizim gənclik illərimizi götürək, - indi burada Tofiq Tağızadə kimi yaşlı nəslə mənsub olan adamlar var, mən də o cümlədən, ancaq gənclər də var, - o vaxtlar kinodan savayı heç bir şey yox idi, nə televiziya var idi, nə də radio o qədər kütləvi deyildi. Əgər teatr Bakıda, başqa şəhərlərdə var idisə, kino belə idi ki, onu yayırdılar, aparıb kənddə də göstəridilər...

Ümumiyyətlə, bəşəriyyət qarşısında kinonun xidməti böyükdür, amma bizim xalqımızın inkişaf yolunda Azərbaycan kinosunun xidməti əvəzsizdir... Siz elə bir sahədə işləmişiniz və işləyirsiniz ki, doğrudan da xalqımıza böyük xeyir gətirmisiniz. Həyatınız nə qədər çətin olsa da, - ümumiyyətlə, hamımızın həyatı çətindir, - fəxr etməlisiniz ki, belə bir sahənin fədakar adamlarsınız və bu ağır dövrdə də sənətinizdən uzaqlaşmamısınız, onu unutmamısınız və davam etdirirsiniz...

Şübhəsiz ki, indi keçmişdəki imkanlarımız yoxdur, bunu bilmək lazımdır. O vaxt nə sizin probleminiz var idi, nə də bizim. Sizdən xahiş edirik ki, yeni ssenarilər verin, yeni filmlər yaradıb, amma heç vaxt problem yox idi ki, vəsait çatışmır.

Yadımdadır, axır illər mən Azərbaycanda işləyəndə dedilər pilyonka tapılmır. Köhnə pilyonkaları yığıb Moskvaya göndərdik, dəyişdirib qaytarırdılar. Sonra bəzən Şərqi Almaniyada istehsal edilən pilyonkalar lazım olurdu, onu da tapırdıq. Yəni bunları edirdik, problem yox idi, meydana çıxan məsələləri həll edirdik, amma indi böyük problemlər var. İqtisadi vəziyyətimizin ağır olması gətirib bu problemlərə çıxarmışdır...

Kinonu, kinematografiyanı, kino sənətini yaşatmaq lazımdır. Şübhəsiz ki, bizim kino sənətinin on illərlə yaranmış böyük bir kollektivinin dağılmasına imkan vermək olmaz... Gərək hər birimiz bu ağır dövrə dözək. İnanıram ki, bu ağır dövrün ömrü uzun olmayacaqdır. Biz bu dövrü keçib gedəcəyik, mən gələcəyə çox nikbin baxıram. Müharibədən də çıxacağıq... Bununla məşğuluq, iqtisadiyyatda da dəyişikliklər aparırıq və bütün imkanları axtarıb kinomuzu da saxlamağa çalışacağıq»³³.

Sözü və əməli bütöv, dünya miqyaslı siyasi və dövlət xadimi, ümumillik liderimiz Heydər Əliyev respublikada siyasi hakimiyyətə gəldiyi gündən ölkəmizin hərtərəfli inkişafı üçün məqsədyönlü iş aparmış, titanik qüvvə sərf etmiş, uzaqgörən siyasəti və fəaliyyəti sayəsində müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikası dünya dövlətləri arasında öz layiqli yerini tutmuşdur.

Təsadüfi deyil ki, «Kuryer internasional» jurnalının (Fransa) baş redaktoru A.Adler «Nadir şəxsiyyət» məqaləsində ümumillik liderimiz Heydər Əliyevin respublikamız üçün gördüyü nəhəng işlərdən bəhs edərək yazmışdır: «1970-80-ci illərdə Azərbaycan, ilk növbədə neft texnologiyaları və informatika sahəsində yüksək inkişaf etmiş sektorlara malik iri sənaye ölkəsinə çevrilir. Az adam bilir ki, Bakı sovet informatikasının mühüm mərkəzlərindən biri idi.

Eyni zamanda Heydər Əliyev mədəniyyət sahəsində misli görünməmiş siyasət yeridir: Qafqazın Böyük Teatrı adlandırılan Bakı Opera Teatrı çiçəklənir, əla simfonik orkestr, güclü şahmat məktəbi yaradılır, istedadlı kinorejissorlar yetişdirilir. Məlumdur ki, Azərbaycan kinosu uzun müddət durğunluq vəziyyətində olmuşdur, halbuki vaxtilə «Arşın mal alan» Stalinin sevimli filmi idi...»³⁴

1976-cı ildə Azərbaycan kinosunun 60 illik yubileyi keçirilərkən (köhnə tarixlə – A.K.) Heydər Əliyevin imzaladığı sərəncam əsasında kino işçilərinin böyük dəstəsinə fəxri adlar, on kinematografiya növbədənəkar mənzil verildi. «Kinostudiyanın maddi-texniki bazasının daha da inkişaf etdirilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 11 yanvar 1977-ci il tarixli qərarı bütün kino işçiləri tərəfindən böyük razılıq və sevinc hissi ilə qarşılandı. Qərarla kinostudiyanın mövcud vəziyyəti təhlil olunaraq deyilirdi: «Azərbaycanfilm» kinostudiyası son vaxtlar istehsalat-yaradıcılıq fəaliyyətini bir qədər yaxşılaşdırmışdır: doqquzuncu beşilliyin planı uğurla başa çatdırılmış, filmlərin istehsalının həcmi səkkizinci beşilliklə müqayisədə bir dəfə yarım artmışdır. Bədii, xronikal-sənədli, elmi-kütləvi, cizgi filmlərinin və digər kino məhsullarının buraxılışı üzrə 1976-cı ilin proqramı vaxtından əvvəl yerinə yetirilmişdir. Bununla belə

«Azərbaycanfilm» kinostudiyasının maddi-texniki bazası müasir kinematografiyanın tələblərinə cavab vermir, kino istehsalının artan həcminə uyğun gəlmirdi. Bunun üçün də müxtəlif janrlarda yüksək bədii səviyyəli filmlər yaratmaq olmurdu. Studiyanın kino texnoloji avadanlığı köhnəlmişdir, müasir yoxlama-ölçü aparatlarına, işıq cihazlarına ciddi ehtiyac vardır.

Onuncu beşillikdə kino istehsalı proqramına müvafiq olaraq kinostudiyaya əlavə pavilyon meydançası, kinoekspedisiya vəsaiti, natura çəkilişləri üçün daimi baza vacibdir. Plyonka emalı sexini, pirotexnik bazasını və tonateleni kökündən dəyişmək və genişləndirmək tələb olunur. Kinostudiyanın ali və orta ixtisaslı yaradıcı və istehsalat kadrlarına ehtiyacı vardır»³⁵.

Azərbaycan kinematografiyasını daha da inkişaf etdirmək və C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək məqsədi ilə Azərbaycan KP MK-nın və Azərbaycan Nazirlər Sovetinin qəbul etdiyi qərar və bu qərarla bağlı bir sıra praktik tədbirlərin həyata keçirilməsi istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmişdir. Rejissor E.Quliyevin «Sevinc buxtası», «Babək», «Nizami», rejissor R.Ocaqovun «Bağlı qapı» bədii filmləri SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsində Ümumittifaq ekranı üçün birinci dərəcə ilə qəbul edildi. Bu çox yüksək qiymət idi. Mərkəzi televiziya üçün çəkilən bədii televiziya filmlərinin keyfiyyəti də yüksəldi.

Respublika Nazirlər Soveti yeni kinotexnoloji avadanlıq almaq üçün 200 min rubl məbləğində xarici valyuta ayırdı. Bununla əlaqədar kinostudiya üç komplekt «Arrifleks» kino çəkiliş aparatını (AFR), iki komplekt «Naqra» maqnitafonunu (İsveçrə), bir komplekt fonogramın optik surətini çıxarmaq üçün «Piko» aparatını (Fransa), bir komplekt universal «Stedikam» kamerasını (ABŞ), bir komplekt «Soni» videomaqnitafonunu əldə etdi. Bütün bu avadanlıqlar 1977-78-ci illərdə istehsalata verildi. Bundan sonra qərarla nəzərdə tutulduğu kimi, nəqliyyat vasitələri də alındı, «Ekran» pioner düşərgəsinin ərazisi genişləndirildi.

Bununla belə, 1978-ci ildə tikintisi nəzərdə tutulmuş yeni pavilyon meydançasının, səs yazılış atelyesinin layihələri müəyyən

adamların məsuliyyətsizliyi ucbatından hazırlanmadığına görə bu iş ləngidildi və yerinə yetirilmədi. O cümlədən, Respublika Dövlət Plan Komitəsi pilyonka emalı sexinin genişləndirilməsi üzrə 1978-ci ildə tikintinin aparılması üçün bu obyektin siyahıya salınmasını təmin etmədi. Ayrı-ayrı məsul şəxslərin səhlənkarlığı, etinasızlığı və laqeydliyi nəticəsində bu sexlərdə iş ahəngi pozulmağa başladı, nəhayət, kinoplyonka emalı sexi təcridən yarıtılmaz vəziyyətə düşdü və fəaliyyətini büsbütün dayandırdı.

Bu gün ulu öndərimizin yolunu ləyaqətlə davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, möhtərəm İlham Əliyev müstəqil dövlətimizin çiçəklənib daha da möhkəmlənməsi naminə ölkə həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, mədəniyyətimizin, incəsənətimizin, o cümlədən milli kinomuzun problemlərinin həllinə və onun daha da inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşır. Bu diqqət və qayğının bariz nəticəsidir ki, hazırda C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında indiyə qədər görünməmiş yenidənqurma işləri aparılır.

1965-ci ildə istifadəyə veriləndən sonra bir dəfə də olsun əsaslı təmir üzü görməyən və nəticədə bərhad hala düşmüş C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında geniş miqyaslı təmir işləri aparılır. İşlər başa çatandan sonra «Azərbaycanfilm» kinostudiyası dünya standartlarına cavab verən ən müasir kino avadanlıqları ilə təchiz olunmuş qabaqcıl kino kompleksinə çevriləcəkdir.

Bundan əlavə, Azərbaycan Dövlət Film Fondu üçün də müasir tələblərə cavab verən bina tikilir. Eyni zamanda Bakıda və respublikanın bəzi şəhərlərində yeni texnologiya üzrə rəqəmli daşıyıcılarda film nümayişi üçün avadanlıq quraşdırılıb işə salınır.

Qeyd etmək lazımdır ki, regionların sosial iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ayrı-ayrı bölgələrin inkişafına dair sərəncamları ilə bir neçə şəhər və rayon mərkəzlərində kinoteatrların bazasında əsas təyinatı saxlanılmaqla mədəniyyət mərkəzlərinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Müasir tələblərə cavab verən bu mədəniyyət mərkəzlərində müxtəlif mədəni tədbirlərlə yanaşı, filmlərin nümayişinə də geniş

yer ayrılacaqdır. Bundan başqa, Bakının bir neçə kinoteatrının, ilk növbədə Nizami adına kinoteatrın əsaslı təmir olunması da planlaşdırılmışdır.

Bu gün ölkəmizdə kino istehsalının da vəziyyəti durmadan yaxşılaşır. Belə ki, kinonun həmişə, bütün dövrlərdə korluq çəkdiyi maliyyə məsələsi ildən-ilə aradan qaldırılır. Məsələn, 2006-cı ildə kino üçün ayrılmış vəsait 2001-ci ildəkindən beş dəfə çoxdur. Bununla əlaqədar 2006-cı ilin kino istehsalı planı daha genişdir. İri büdcəli iki bədii film – «Cavid ömrü» və «Hökmdarın taleyi» (iki seriyalı) – istehsal olunmuşdur. Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, bu iki filmə kino istehsalı sahəsində bazar münasibətlərinin inkişafı istiqamətində mühüm addım atılmışdır. Kinomuzun tarixində ilk dəfə dövlət sifarişli ilə bədii filmlərin yaradılması, müstəqil prodüserlərə həvalə edilmişdir. Bunlar «Yeni Dalğa» və «A.S.V.A. Profi Studiya XXI – Prodüser Mərkəzi» şirkətləridir. 2006-cı ildə daha üç bədii, bir neçə sənədli və cizgi filmi istehsal olunmuşdur.

Hazırda C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında istehsalat və yaradıcılıq işlərinin nizama salınması məqsədilə zəruri tədbirlərin görülməsi davam etdirilir, bir sıra təsirli tədbirlər həyata keçirilir. İlk növbədə kinostudiyada istehsalat prosesinin ahəngdar inkişaf etməsini, maliyyə vəziyyətinin təcridən stabilləşməsini saxlamaq, əmək haqqı və sosial ayrımlar üzrə borcları həddindən artıq azaltmaq mümkün olmuşdur.

«İmtahan» filmi. Yay günlərinin hərarəti

1997-ci il oktyabrın 30-da keçirilən Azərbaycan Yazıçılarının X qurultayında çıxış edən H.Əliyev xalq yazıçısı Anarın «Şəhərin yay günləri» pyesi ilə əlaqədar demişdir: «...Amma keçən şeyləri indi açmaq olar. Gəlib nə qədər şikayət edirdilər, elə sizin özünüzün içərinizdən. Bir gəlirdi, deyirdi, bu pantürkistdir, biri deyirdi, nə bilim, bu Türkiyənin casusudur, biri deyirdi bu, İrənin casusudur, biri deyirdi bu, sovet hökumətinin əleyhinədir, biri deyirdi

bunun babası da sovet hökumətinin əleyhinə olub, özü də sovet hökumətinin əleyhinə gedir. Nə qədər gəlirdilər, deyirdilər və nə qədər çalışırdılar ki, bu əsərlərin qarşısını alsınlar. O vaxtlar bizim həyatımızda olan mənfi halları tənqid edən əsərlərin qarşısını almaq istəyirdilər. Amma siz də bilirsiniz ki, 1969-cu ildə mən Azərbaycana rəhbər seçilən gündən Azərbaycanın həyatında olan eybəcərlikləri, mənfi cəhətləri daim tənqid etmişəm və onlarla mübarizə aparmışam. Ona görə də gəlib mənə deyəndə ki, «Anar «Şəhərin yay günləri» pyesi yazıbdir, orada bizim quruluşun əleyhinə gedir, filan edir, dedim, yaxşı, gedib baxaram. Gəldim, baxdım, çox da tərifi etmədim, mükafat da verdim... «Şəhərin yay günləri» pyesi mənim çox xoşuma gəlmişdi. Dedim ki, bir kino çəkilsin, amma o vaxt çəkmədiniz, məndən sonra çəkildi. Xatirimdədir, pyesə baxandan sonra mən dedim ki, onu Rus Dram Teatrında tamaşaya qoysunlar, sonra da mütləq kino çəkilsin»³⁶.

Ümumilli liderimizin tövsiyyəsi ilə «Şəhərimizin yay günləri» pyesinin motivləri əsasında 1987-ci ildə «İmtahan» adlı bədii televiziya filmi çəkildi. Ssenarini Anar özü yazmış, rejissorlardan Gülbəniz Əzimzadə və Şahmar Ələkbərov filmə quruluş vermişlər.

Mövzusu müasir həyatdan götürülmüş, bizim günlərin qayğılarını, problemlərini, hadisələrini əks etdirən bu pyes ilk dəfə tamaşaya qoyulandan sonra böyük müvəffəqiyyət qazanmış, hətta tamaşanın yaradıcılarından bir qrupu, o cümlədən dramaturq Anar Respublika dövlət mükafatına layiq görülmüşlər. Təsədüfi deyil ki, xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov «Yay günlərinin hərəreti» məqaləsində əsər haqqında yüksək fikirdə olduğunu bildirərək yazmışdır ki, «Şəhərin yay günləri» həm düşündürən, həm də həyəcanlandıran tamaşadır və bu tamaşada müəllif fikrinin aydınlığı, onun parlaq səhnə təcəssümü mizanlardan tutmuş aktyor oyunundakı bütün incə ştrixlərə, intonasionalara qədər hər şeydən hiss olunmaqdadır.

Anarı oxucularımız bir sıra gözəl nəsr əsərlərinin və ədəbi məqalələrin müəllifi kimi tanıyırlar. Onun «Şəhərin yay günləri» əsəri M.Əzizbəyov adına teatrın səhnəsində oynanılan ilk addımıdır və bu da çox uğurlu, sevindirici addımdır... Bu əsər həyat hadisələrini diqqətlə müşahidə edən, onlara öz işıqlı vətəndaş münasi-

bəti olan, onları bədii təfəkkürün süzgəcindən keçirərək tipikləşdirməyi bacaran bir istedadın əsəridir...

Pyesdə olduğu kimi, onun ekran variantı olan «İmtahan» bədii televiziya filmində də respublikamızda mövcud olan mənfi hallar, hər cür eybəcərliklər kəskin şəkildə tənqid atəsinə tutulmuşdur.

Filmin mərkəzində Qiyas müəllimlə onun əmisi, professor Bəhramın həyata baxışlarındakı ziddiyyətlər üzərində qurulmuş süjet durur. Bu əks xarakterli adamların mənəvi keyfiyyətlərinin psixoloji təhlili, Qiyasın ağa rəfilərə, şamxallara, firuzlara qarşı kəskin mübarizəsi, onun halallıq, paklıq, düzlük kimi mənəvi amillərə əsaslanan həyat fəlsəfəsi, bizim günlərin ab-havası filmdə öz əksini tapmışdır.

«İmtahan» filmi səhnə variantından fərqli olaraq, tamaşaçıda güclü təəssürat oyada bilmir. Buna baxmayaraq filmə cərəyan edən hadisələr heç kəsi biganə qoymur. Çünki bu realist dramda xüsusiyyətçilik hərisliyinə, psixologiyasına, varlanma cəhdinə, tamahkarlığa qarşı mübarizənin nə qədər çətin və ağır olduğu göstərilmişdir.

«Mozalan»ın mənalı bioqrafiyası

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndən sonra – 1971-ci ildə kinematografçılarımızın və kinosevərlərin sevincinə səbəb olan bir hadisə baş verdi: C.Cabbarlı adına «Azərbaycan-film»-in markası altında həmin ilin iyun ayında «Mozalan» respublika satirik kinojurnalının ilk nömrəsi Azərbaycan tamaşaçılarının ixtiyarına verildi.

«Mozalan» respublika satirik kinojurnalının kiçik, lakin mənalı bioqrafiyası bütünlüklə o vaxt Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi, Sov.İKP MK siyasi bürosu üzvlüyünə namizəd, bu gün ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin fəaliyyəti ilə bağlıdır.

«Mozalan» kinojurnalı doqquz il ərzində kinostudiyanın bir bölməsi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Jurnal ilk nömrələrdən geniş tamaşaçı kütləsinin marağına səbəb oldu. Bəzən tamaşaçılar «Mo-

zalan»ın yeni nömrəsini görmək məqsədi ilə kinoteatrlara gedirdilər. Jurnal milli kino sənətimizi yeni bir janrla – satirik kinopublistika janrı ilə zənginləşdirirdi. Süjətləri cəmi 10 dəqiqə davam edən bu jurnal işəadıcı sənədə çevrilib obyektiv, prinsipial araşdırma örnəyi, əxlaq normalarının təsdiqi oldu. Bədii və sənəddi süjətlər məcmunundan yaranan satirik kinojurnal elə ilk nömrələrdən yaradıcı heyət qarşısında mühüm vəzifələr qoydu: cəmi 2-3 dəqiqəlik süjətlərdə günün tələblərindən doğan problem məsələlər qaldırmaq, bu məsələləri satira və yumorun çox oynaq, həm də hədəfə dəqiq dəyən gülüş, istehza, bəzən də ifşanı bu janr üçün çox vacib olan əndazədə işlətmək. Belə bir təcrübə isə Azərbaycan kinosunda hələlik yox idi. Sovet İttifaqında tamaşaçıların çoxdan rəğbətini qazanmış ümumittifaq satirik kinojurnalı «Fital» yaradıcı heyət üçün örnək idisə də, «Mozalan»ın gerek öz siması, öz dəst-xətti olaydı.

Ötən illər ərzində «Mozalan»ın 170-dən artıq nömrəsi buraxılmışdır. Bu nömrələrə daxil olan süjətlərin hazırlanmasında kino-studiyanın yaradıcı kollektivi iştirak etmişdir.

Kino tamaşaçıları «Mozalan»ın hər yeni nömrəsini səbirsizliklə gözləyirdilər. Pərəstişkar tamaşaçıların jurnala olan inamı redaksiya əməkdaşlarında tutduqları mübarizə xəttində böyük və güclü mübarizlik hissi oyadırdı. Deməli, «Mozalan»ın on dəqiqəlik ekran ömrü əbəs deyildi.

«Mozalan»ın izi ilə» rubrikası jurnalın təsir gücünü bir qədər də artırdı. Çünki tənqid edilən obyektlərin başlı-başına buraxılması üçün onlar redaksiya tərəfindən nəzarətə götürüldü. «Mozalan»çılar yaxşı bilirdilər ki, tənqid təkanverici, saflaşdırıcı bir qüvvədir, tənqid həyatda profilaktik əhəmiyyətə malikdir.

Dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev «Mozalan»ın hər nömrəsini diqqətlə izləyirdi. O, kinojurnalın qaldırdığı problemlərin, göstərdiyi nöqsanların müxtəlif nazirliklər, idarələr tərəfindən yerinə yetirilmədiyini, süründürməçiliyə yol verildiyini görürdü. Mərkəzi Komitənin bürosunda həmin nazirlik və baş idarə rəhbərlərinin məsələsinə baxılırdı. Hətta elə olurdu ki, idarə başçıları işdə yol verdikləri ciddi nöqsanları vaxtında aradan qaldırmadıqlarına görə

vəzifələrindən azad edilir, yaxud cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurdular. Hətta burada «Mozalan» kinojurnalının özünün də fəaliyyəti ilə bağlı məsələyə baxılır, müvafiq qərarlar qəbul edilirdi.

Azərbaycan KP MK «Mozalan» satirik kinojurnalının tənqidi çıxışlarına respublikanın bəzi nazirliklərinin və baş idarələrinin yanlış münasibəti haqqında 1979-cu ilin iyul ayında qərar qəbul etmişdir.

Azərbaycan KP MK-nın həmin qərarında qeyd edilmişdir ki, 1970-ci ildə yaradılmış «Mozalan» satirik kinojurnalının yaradıcı kollektivi zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsi sahəsində böyük və faydalı iş aparır, təsərrüfat və mədəniyyət quruculuğunda nöqsanlara qarşı, kommunist əxlaqi prinsiplərindən kənara çıxma hallarına qarşı mübarizədə fəal iştirak edir.

Jurnal öz operativliyi ilə, tənqidi çıxışlar üçün bacarıqla mövzu seçməsi, bunları yaxşı formada əks etdirməsi ilə zəhmətkeşlər arasında şöhrət qazanmışdır. Zəhmətkeşlərin gündəlik həyatı ilə bağlı olması, şəhər və kənd əməkçilərinin siqnallarına və ərizələrinə diqqətlə yanaşması sayəsində jurnal irəliləyişimizə mane olan hallara qarşı kəskin publisistik formada çıxış edə bilir.

Bir çox təşkilatlar «Mozalan» kinojurnalının tənqidi çıxışlarına əsasən düzgün yanaşırlar. Onun siqnalları kollegiyaların iclaslarında, müşavirələrdə müzakirə olunur, bunların əsasında əməli tədbirlər görülür. «Mozalan»ın çıxışından sonra Bakı şəhərində yeraltı keçidlərin, Tovuz rayonunda kinoteatrın, Ucar rayonunda mineral gübrə anbarlarının tikintisinin başa çatdırılması sürətləndirilmiş, Qobustanda daş karxanası bağlanmışdır. 1978-ci ildə jurnalda göstərilmiş tənqidi materialların yoxlanması nəticəsində bəzi vəzifəli şəxslər məsuliyyətə cəlb olunmuşdur...

«Mozalan» kinojurnalının işini əsasən müsbət qiymətləndirməklə yanaşı Azərbaycan KP MK belə hesab edir ki, jurnalın yaradıcı kollektivi öz tənqidi çıxışlarının formalarını daha da təkmilləşdirməli, ideya və bədii səviyyəsini yüksəltməlidir³⁷.

Respublika rəhbərliyinin «Mozalan»a olan belə diqqət və qayğısı kinojurnalın əhali arasında hörmətini artırmış, çəkilən süjətləri daha kəsərli etmişdi.

Kinorejissor Ənvər Əbluc «Mozalan»dakı fəaliyyəti ilə bağlı xatirələrində yazır: «O vaxtlar kinoya maraq hədsiz böyük idi.. Kinoteatrlar ağzına qədər dolu olurdu. Və hər filmin, hər seansın əvvəlində «Mozalan»ın buraxılışları göstərilirdi, bu da tamaşaçı, xalq tərəfindən rəğbətlə qarşılaşırdı. Özü də «Mozalan»ın çəkilməmiş hər buraxılışı o vaxtkı Mərkəzi Komitəyə gədirdi, Heydər Əliyev şəxsən özü baxırdı. Sonra üzə çıxmış, daha doğrusu «Mozalan»ın üzə çıxardığı neqativ hallar, onun səbəbləri, günahkarlarla bağlı ölçü götürülürdü. Qəribəydi, sənətlə real həyat arasında bir bağlılıq, inkişafı xidmət edən əlaqə formalaşmışdı. Biri digərini doğrur, islah edirdi...»³⁸

Nömrələrinin sayı azalsa da «Mozalan» satirik kinojurnalı bu gün də fəaliyyət göstərir, dələduzları, tüfeyliləri, rüşvətxorları, gözdən pərdə asanları, müstəqil Azərbaycanımızın inkişafına mane olanları tənqid edir.

Qeyri-adi hadisə

Azərbaycan xalq artisti Ağasadıq Gəraybəyli istər teatrda, istərsə də kinoda öz sənəti ilə dərin iz qoymuş xarakterlər aktyordur. O, istər dram və faciə, istərsə də komediya rollarını eyni səviyyədə ifa edən görkəmli sənətkardır.

Bir dəfə axşamüstü Ağasadıq müəllim ilə evlərinin qarşısında rastlaşdım. Dəniz kənarına havasını dəyişməyə çıxdığını söylədi. Bu gözintini mənə lap ürəyimdən oldu. Dəniz kənarında yerimi zi rahatlayandan sonra ona dedim:

- Ağasadıq müəllim, maraqlı söhbətlərinizə çox qulaq asmışam. Amma indi xahiş edirəm, sizinlə bağlı elə bir hadisə danışın ki, qeyri-adi olsun.

Güldü. Mənə tərəf çevrilib: – İndiyə kimi sənə danışdıqlarım məgər qeyri-adi deyildi? – deyər soruşdu. Sonra nə fikirləşdisə gülümsündü və dedi:

- Bir gün oturmşudum evdə, telefon zəng çaldı. Dəstəyi götürdüm. Qadın səsi idi. Məni soruşdu. Sonra qıscaca dedi ki, evdə olun, sizinlə Heydər Əliyev danışacaq.

Bu qəfil xəbərdən özümü itirdim, durduğum yerdəcə donub qaldım. Oğlum Çingiz evdə idi, onu çağırdım, halımı birtəhər görüb o da çaş-baş qaldı. Vəziyyəti ona danışdım. Birdən sevincək halda məni bərk-bərk qucaqladı, «ata, bilirsen bu nə deməkdir» dedi. Soruşdum ki, respublikanın rəhbəri sadə bir aktyorla görüşsən nə barədə danışa bilər? Oğlum gülə-gülə cavab verdi ki, necə yəni nə barədə. Yubileyindir, axı 90 yaşın tamam olub. Teatrda, kinoda can qoymusan. Respublikanın katibi də sayıb, səni təbrik etmək istəyir. Adamın qədrini bax, belə bilirlər.

Mən yenə də heyrətimi gizlədə bilməyib dedim: «Mənim kimi aktyor nə çox, mən də onlardan biri». Oğlum etiraz etdi: «Elə deyil, ata! Sən tanınmış sənətkarsan. Azərbaycan teatrının və kinonun inkişafında xidmətlərin çoxdur. Heydər Əliyev sənətin və sənətin kimi sənətkarların qədir-qiyətini yaxşı bilir. O, bütün mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə, yazıçı və bəstəkarlara, alimlərə xüsusi bir qayğı ilə yanaşır».

Mən oğluma söz deməyə macal tapmamış telefon yenidən zəng çaldı. Danışan Heydər Əliyev idi. Hal-əhval tutdu, güzaranımla maraqlandı. Hə, bu yaşa çatmışdım, çox xoş sözlər eşitmişdim. Amma Heydər Əliyevin mənim haqqımda dedikləri bu qoca vaxtımda elə bil mənə təzədən qol-qanad verdi, ürəyim dağa döndü. Sözüünün sonunda gözlənilmədən dedi: «Ağasadıq müəllim, bəlkə bir sözüünüz var mənə, bəlkə nəyəsə ehtiyacınız var, çəkinməyin, deyin».

Elə ağzımı açıb ona minnətdarlığımı bildirmək istəyirdim ki, oğlum qulağıma pıçıldadı: «Maşın, maşın, de ki, maşın olsaydı, yaxşı olardı». Sən demə oğlum başına dayayıb telefon söhbətinə diqqətlə qulaq asırmış. Həyəcədən mən bunu heç hiss etməmişdim. Doğrudan da o vaxt pulun olsa da «Volqa» markalı avtomobil almaq müşkül iş idi. Oğlum saqqızımı oğurladı, utana-utana «Pul yığmışam, amma «Volqa» maşınını ala bilmirəm» dedim, Heydər Əliyev qıscaca dedi: «Arxayın ol, maşının da olacaq».

Bir həftədən sonra evə zəng edib xəbər verdilər ki, mənim üçün «Volqa» maşını ayrılıb, özü də ağ rəngdə, gedib ala bilərəm. Allah o kişinin ömrünü uzun eləsin. Sözünün yiyəsidir. Doğrudan da bu maşın mənim əlimdən möhkəm tutdu. Çünki gözlerim demək olar ki, tutulmuşdu, nəinki uzağı, heç ayağımın altını da görmürdüm. Bax, bu da qeyri-adi hadisə...»

Əslində burada qeyri-adi bir şey yox idi. Bu, ümumilli liderimizin sənət adamlarına göstərdiyi gündəlik qayğının təzahürü idi. Lakin biz insanlar üçün bu hadisə qeyri-adi idi. Çünki belə hallarla heç də həmişə qarşılaşmaq mümkün deyildi. Belə insani hərəkəti səni yaxşı tanıyan və əlində imkanı olan ətrafındakılardan da gözləyə bilməzsən. Bunu yalnız böyük şəxsiyyətlər edə bilirlər. Heydər Əliyev məhz belə böyük şəxsiyyət idi. Ona görə də xalq onu sevirdi, elə bu gün də sevir.

Sonralar A.Gəraybəylinin oğlu Çingizi harada görürdümse ümumilli liderimiz Heydər Əliyevlə bağlı böyük sənətkarımızın bu ibrətamiz söhbətini xatırlayırdım.

Əslində bu hadisədə heç bir qeyri-adilik yox idi. Çünki ulu öndərimiz hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə hər bir sənətkara şəxsən diqqət yetirir, onun həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün əlindən gələni əsirgəmir, yubileylərini yüksək səviyyədə təşkil edir, Azərbaycanın tanınmış şəxsiyyətlərinə, alim və ədiblərinə, qəhrəman oğullarına heykəllər qoyur və bu kimi iri miqyaslı tədbirlər keçirirdi.

Ümumilli liderimiz Heydər Əliyev hər bir incəsənət xadiminin, o cümlədən kino işçisinin həyat və yaradıcılığına yaxından bələd olduğuna görə onların sənətinə ən təcrübəli mütəxəssis kimi qiymət verməyi bacarırdı:

«Rəşid Behbudov nadir bir insandır, nadir şəxsiyyətdir. Azərbaycan mədəniyyəti tarixində bənzərsiz bir incəsənət ustasıdır... Rəşid Behbudov Azərbaycan mədəniyyətinin ən görkəmli, ən parlaq nümayəndələrindən biridir. Özünəməxsus, təkrarolunmaz, çox gözəl, məlahətli səsi, yüksək ifaçılıq istedadı, böyük sənətkarlığı ilə Rəşid Behbudov xalqımız arasında, ölkəmizin hər yerində, bütün dünyada şöhrət qazanmışdır. 40 ildən çoxdur ki,

Azərbaycan mədəniyyətinə sədaqətlə xidmət edərək öz yaradıcılığı ilə Azərbaycan musiqi sənətinə – ifaçılıq və mahnı sənətinə parlaq səhifə yazmışdır...»³⁹

«Dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun, dahi müğənni Rəşid Behbudovun və Azərbaycanın çox böyük rejissorlarından biri Rza Təhmasibin hələ o ağır dövrdə, - 1944-cü ildə, müharibə qurtarmamışdı, - «Arşın mal alanı» ekranlaşdırması və təbii ki, təkcə səhnədən ekrana keçirməsi yox, yeni quruluşda verməsi böyük bir hadisə idi. Səhv etməməyə, 1945-ci ildə bu film artıq işıq üzü gördü. Qısa bir müddətdə təkcə Azərbaycanı yox, demək olar ki, keçmiş SSRİ-nin bütün şəhərlərini, bölgələrini, respublikalarını fəth etdi...»⁴⁰

«Gənclərin yaradıcılığında dövrümüzün adamının xarakteri, qəhrəmanların daxili ələmi, kommunist əxlaqının antipodlarına qarşı mübarizə getdikcə daha aydın şəkildə və dərinlən əks etdirilir. Bu, Rüstəm İbrahimbəyovun «Ad günü» bədii televiziya, Eldar Quliyevin «Sevinc buxtası» kinofilmlərində, Anarın «Şəhərin yay günləri» pyesində, Vaqif İbrahimin oçerklərində və başqa əsərlərdə parlaq və obrazlı şəkildə göstərilmişdir. Gənc sənətkarların qazandıqları müvəffəqiyyətlər bizi inandırır ki, onlar düzgün yolda dırlar...»⁴¹

«Hörmətli Rasim Balayev, siz milli kinomuzun zəngin ənənələrini layiqincə davam etdirərək oynadığınız parlaq rollarla tamaşaçıların hörmətini qazanmışsınız. Azərbaycan kinosunda yaratdığınız ilk obraz – Nəsimi obrazı fitri istedad və bacarığınız sayəsində kinomuzun nadir inciləri sırasına daxil olmuş və sizin gələcək yaradıcılığımıza güclü təkan vermişdir. Qüdrətli şəxsiyyətlərin obrazlarını məharətlə yaradaraq siz tarixi keçmişimizlə müasirlik arasında bir körpü salmışsınız, milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliğində böyük xidmətlər göstərmişsiniz.

Kino sənətinin imkanlarından ustalıqla istifadə edərək müasirlərimizin də zəngin, dolğun obrazlarını ekranda təcəssüm etdirmişsiniz. Təsadüfi deyil ki, oynadığınız və öz təbiiliyi, inandırıcılığı ilə seçiyələnən bütün rollar sənətsevərlər tərəfindən daim rəğbətlə qarşılanmışdır.

Azərbaycan Kinematoşrafçılar İttifaqının birinci katibi kimi göstərdiyiniz ictimai fəaliyyət də təqdire layıqdır. Sizin yaradıcılığınız və ictimai fəaliyyətiniz dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və çəkdiyiniz zəhmətə görə müxtəlif mükafatlara layiq görülmüşünüz. Lakin ən böyük mükafatınız xalq məhəbbəti olmuşdur.

Əminəm ki, sənətkar ömrünün müdrik çağına qədəm qoyduğunuz bir dövrdə böyük təcrübə toplamış məşhur aktyor kimi müstəqil Azərbaycanımızın mədəniyyətinin inkişafı üçün bundan sonra da əlinizdən gələni əsirgəməyəcək, pərəstişkarlarınızı yeni-yeni rollarla sevindirəcəksiniz»⁴².

«Ölülər» və «O dünyadan salam». Səhnədən ekrana

XX əsrin 80-ci illərinin axırlarında nəinki Azərbaycanda, eləcə də bütün müttəfiq respublikalarda gedən ictimai-siyasi proseslər, Sovet İttifaqı rəhbərliyinin səriştesizliyi, ölkəni idarə edə bilməməsi, özbaşınalığın baş alıb getməsi əvvəlcə iqtisadiyyatı tənəzzülə uğratdı, sonra ölkənin dağılmasına səbəb oldu. Belə bir vaxtda digər sahələrdə olduğu kimi, mədəniyyət və incəsənət, o cümlədən Azərbaycan kinosu nəinki inkişafdan dayandı, hətta geriləməyə başladı. Əlbəttə, hansı şəraitdə olursa-olsun incəsənət məhv ola bilməzdi. Beləliklə, Azərbaycanda bir sıra özəl studiyalar, kino şirkətləri yarandı. Bunların arasında görkəmli kinorejissor T. Tağızadənin «TMT» (Tofiq Mehdi oğlu Tağızadə – A.K.) kino şirkəti xüsusilə diqqəti cəlb edirdi. Çünki Tofiq müəllim özünün özəl şirkətini yaradandan sonra ilk dəfə Azərbaycan realist ədəbiyyatının görkəmli nümunəsi, yazıçı, jurnalist, ictimai xadim C. Məmmədquluzadənin yaradıcılığına müraciət etmişdi. O, ədibin məharətlə yazılmış, «paslanmış beyinləri pasdan təmizləyib, ölmüş ruhlara can verən» məşhur «Ölülər» əsərini ekrana çıxarmışdı. Tofiq müəllim «O dünyadan salam» adlandırdığı bu kinokomediyasını «Qayğı» cəmiyyətinin sponsorluğu ilə çəkmişdi. Özünün dediyinə görə yaradıcılığında mərhələ təşkil edən bu film ədəbi əsərin mo-

tiyləri əsasında lentə alınmış və görkəmli ədibin, böyük vətəndaşın anadan olmasının 125 illiyinə ithaf edilmişdir. Qrotesk janrında çəkilmiş bu film heç bir vaxtlə din əleyhinə təbliğat aparmır. Heç Mirzə Cəlil də dinə, imana qarşı çıxış etməzdi. Ədəbi mənəbə kimi, film də cəhalətpərəstliyi, avamlığı, kortəbii fanatizmi, fırıldaqçıları ifşa edir.

«O dünyadan salam» bədii filmi 1992-ci ildə Aşqabadda keçirilən I Beynəlxalq milli kinematografiyaların «Gümüşü Aypara» regional kinofestivalında uğurla nümayiş etdirilmiş və sosial problemin həllinə görə münisflər heyətinin prizini almışdır.

Bununla belə film tamaşaçılar tərəfindən birmənalı qarşılanmamış, ssenari müəllifi və rejissor T. Tağızadə əsərin orijinalına müdaxilə etdiyinə görə müxtəlif fikirlər söylənilmişdir. Buna görə də Tofiq müəllim həmkarları ilə birgə ümumilli liderimizin qəbulunda olarkən ondan «O dünyadan salam» filminə baxmasını xahiş etmişdi. Görünür Heydər Əliyev filmə baxmasa da bu kino əsəri barədə müxtəlif fikirlərdən, xüsusilə rejissorun orijinala əsassız müdaxiləsindən xəbərdar idi. Ona görə də qəbulda «O dünyadan salam» filminin adı çəkiləndə ölkə rəhbəri Cəlil Məmmədquluzadə sənəti, onun məşhur «Ölülər» pyesi haqqında maraqlı fikirlər söylədi: «Tofiq Tağızadə dedi ki, bir istirahət günü çay içə-içə onun çəkdiyi kinoya baxmaq. Mən sizə deyim, 1993-cü ildə buraya gələndən indiyə qədər təəssüf ki, bir saat da istirahət üçün vaxt tapı bilmirəm. O vaxtlar mən burada işləyəndə, düz, bazar günləri bəzən kinoya, xüsusən yeni filmlərə baxırdım, amma indi vəziyyət o qədər çətin, o qədər ağırdır ki, bir gün, bir saat da istirahət yoxdur. Bu o demək deyil ki, mən sizin filmə baxmayacağam. Sizin filminiz məni çox maraqlandırır. İndi mən həmin mövzuya – «Ölülər», Cəlil Məmmədquluzadənin mövzusunə gəlirəm.

Birincisi, Cəlil Məmmədquluzadə dahi insandır. Biz onun 125 illik yubileyini keçirdik, xatirinizdədir, mən orada nitq də söylədim, o cümlədən «Ölülər» əsəri haqqında da danışdım. Ancaq Cəlil Məmmədquluzadənin dahiliyi təkcə «Ölülər» əsəri ilə bitmir, onun bütün yaradıcılığındadır. Bilirsiniz, dünyada, bəşər tarixində yaradılan əsərlər adətən özündən əvvəlki əsərlərə bənzəyir-

lər. Məsələn, «Leyli və Məcnun» əfsanəsi ilə bağlı mərhum Qara Qarayevin simfonik poeması da var.

Bəlkə də səhv edirəm, tarixdə olan müəyyən məsələləri bilmirəm, amma hesab edirəm ki, bəşər tarixində «Ölülər» kimi bir mövzuda əsər yaranmayıbdır. Bu, qeyri-adi mövzudur. Sevgi-məhəbbət, bəli, insanlar yaranandan var. Biri o birisini sevir, sevgisinə qovuşa bilmir, biri özünü öldürür, biri «Qız qalası»ndan atır, Otello Dezdemonanı öldürür və sairə. Yaxud da ki, padşahlar haqqında, qəhrəmanlar haqqında əsərlər var, dastanlar var, amma bu cür psixoloji bir mövzu, bunun kəşf edilməsi doğrudan da Cəlil Məmmədquluzadənin nə qədər dahi adam olduğunu göstərir. Bu əvəzsiz bir şeydir.

Mən «Ölülər» pyesinin tamaşasını ilk dəfə 13 yaşında, Naçıvan Dram Teatrında görmüşəm və o vaxtdan onun təsiri altındayam. Şeyx Nəsrullah, kefli İsgəndər, Şeyx Əhməd obrazları indi də gözümün qabağındadır. Həddindən artıq fəlsəfi bir əsərdir, insan fəlsəfəsinin ən yüksək bir zirvəsində olan əsərdir və hesab edirəm, bizim çatışmazlığımız, günahımız da bəlkə ondan ibarətdir ki, indiyə qədər bu əsəri təbliğ edə, dünyaya tanıtdıra bilməmişik. Düzdür, xatirimdədir, bu əsəri Tofiq Kazımov tamaşaya qoydu, onu da tənqid elədilər ki, əsəri bir az o tərəfə, bu tərəfə əyibdir. Sizin filminiz nə cürdür, bilmirəm, amma qulağıma çatır ki, guya Tofiq Tağızadə də əsəri bir balaca o tərəf, bu tərəfə əyib, bunu da bilmirəm, amma ona baxacam. Çünki, hesab edirəm, bu bizim və bizdən sonra gələnlərin də borcüdür ki, «Ölülər» əsərini dünyaya tanıdaq. Ona görə «Ölülər» əsərinə müraciətinizi çox yüksək qiymətləndirirəm, çalışacağam ki, o filmə baxım».

Heydər Əliyevin bu fikirlərindən aydın olur ki, ulu öndərimiz bədii səviyyəsindən asılı olmayaraq, görkəmli şəxsiyyətlər barədə çəkilən filmlərə, klassik əsərlərin ekranlaşdırılmasına çox yüksək qiymət verirdi. O, deyirdi: «Mən dəfələrlə demişəm, Vaqif bizim böyük şəxsiyyətimizdir. Səməd Vurğun onun haqqında «Vaqif» dramını yaratdı və bu əsər milli teatrımızda tamaşaya qoyuldu. Böyük sənətkarımız Ələsgər Ələkbərovun, Sidqi Ruhullanın və başqalarının yaratdıqları gözəl obrazlardan sonra hamımız Vaqifi

elə o cür təsəvvür edirik «Amma vaxtilə Vaqif necə olub, - bunu heç kəs bilmirdi. Çünki nə rəsmi, nə də portreti qalıbdır, amma Səməd Vurğun əsər yaratdı, milli teatrımız, sənətkarlarımız tamaşa yaratdılar və bu, tarixdə qaldı. Ona görə də bizim tarixi mövzulara aid olan filmlər çox dəyərlidir. Ola bilər, bədii cəhətdən birinin bir, digərinin başqa çatışmazlığı var, bunlar o qədər əhəmiyyətli deyildir. Əhəmiyyətli cəhət ondan ibarətdir ki, biz salnaməyə salmışıq, kino sənətinə salmışıq...»⁴³

Tarixi şəxsiyyətə həsr olunmuş filmlər

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev tarixi şəxsiyyətdir. O, böyük siyasətçi, XX əsrin görkəmli siyasi və dövlət xadimidir. Azərbaycanlı olması ilə fəxr edən, millətinin qədrini bilən, xalqını sonsuz məhəbbətlə sevən, onun tarixi keçmişini mükəmməl bilən və qiymətləndirən, xalqının bu günü, gələcəyi barədə daim düşünən dahi bir insan idi.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında misilsiz xidmətləri olan, professional vokal sənətimizin banisi Bülbülün 100 illik yubileyi münasibətilə böyük müğənninin xatirə muzeyində olarkən, muzeyin direktoru, Bülbülün ömür-gün yoldaşı Adilə xanım Məmmədova ölkə başçısına müraciət etdi. Elmə, mədəniyyətə və incəsənətə göstərdiyi diqqət və qayğıya görə Prezidentə minnətdarlığını bildirdikdən sonra dedi: «Əziz Prezidentimiz, Siz millətin ləyaqətinin, xalqın böyüklüyünün nə demək olduğunu dərinləndirə bilərsiniz...»

Deyərlər ki, «bir əsgərdən ləşkər olmaz». Yox, mən bununla razı deyiləm. Ona görə ki, bir əsgər də savaş meydanında döyüşür. Əgər o, Heydər Əliyevdirsə, məhz o, elə etmişdir ki, Azərbaycan indi bütün dünya ilə bərabər hüquqlu tərəfdaş kimi danışı bilər...

Sizin Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olduğunuz dövr mədəniyyətimizin, elm və incəsənətimizin çiçəkləndiyi dövr idi. Siz getdikdən sonra biz bataqlığa yuvarlanmağa başladığımızı Allah

Azərbaycan xalqına rəhm etdi və Sizi bizə yenidən qaytardı. Sizin qayıdışınız böyük işdir. Siz zor gücünə, çevrilişlə, inqilabla deyil, xalqın təkidli xahişi ilə gəldiniz. Sizin bir sözünüzlə bütün meydan bir andaca camaatla doldu – adamları meydana zor gücünə çıxarmaq isə mümkün deyil – bu xalqın Sizə çox böyük məhəbbətinin sübutudur. Sizin xoşbəxtliyiniz bax, bundadır»⁴⁴.

Azərbaycan xalqının böyük övladı Heydər Əliyevin mənalı həyatı və yorulmaz fəaliyyəti, ömrü boyu xalq üçün, el üçün, Vətən üçün yaşaması, çalışması, mübarizə aparması bütün millətimiz, o cümlədən kino işçilərimiz üçün misilsiz nümunədir.

Heç də təsadüfi deyil ki, ümummilli liderimiz yenidən hakimiyyətə qayıdandan sonra kino və televiziya işçiləri silsilə sənədli, bədii-sənədli filmlər yaratmış, bu filmlər vaxtaşırı mavi ekranlarda nümayiş etdirilmişdir. Lakin bir çox filmlər də var ki, bu kinolentlərdə nədən danışılırsa danışılısın, ölkəmizin tale yüklü məsələlərinin həllində görkəmli şəxsiyyət, siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin xidmətləri xüsusi vurğulanır. İki misal göstərək:

C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında rejissor C.Zeynallının yaratdığı «Əsrin kontraktı» sənədli filminə neft kontraktının imzalanmasında Respublika Prezidenti H.Əliyevin misilsiz rolu göstərilmişdir. Azərbaycan metrosunun tikintisindən bugünkü günədək keçdiyi yol Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Rejissor S.Samuxlunun «Bakı metrosu-30» sənədli filmi adından da görüldüyü kimi Bakı metropoliteninin tarixinə həsr olunmuşdur. Burada kinoxronikadan da istifadə edilmişdir.

Bütün bunlarla bərabər kinorejissor V.Mustafayevin ümummilli lider Heydər Əliyevə həsr etdiyi filmləri öz orijinallığı və mövzu yeniliyi ilə seçilir. Azərbaycanın xalq artisti, kinorejissor V.Mustafayev ulu öndərimiz Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətindən, bu dahi şəxsiyyətlə görüşlərindən, ona həsr etdiyi filmlərdən söhbət açaraq demişdir: «Heç vaxt hansısa şəxsiyyət haqqında film çəkmək arzum olmayıb. Amma milli liderimiz, cənab Heydər Əliyev şəxsiyyəti məni özünə çəkdiyindən onu mətbuatdan izləməyə başladım. Yavaş-yavaş bu şəxsiyyətin avtobiografiyası ilə tanış olduqca, bir şeyi başa düşdüm: Heydər Əliyev yeganə şəx-

siyyətdir ki, onun ömrünə bir neçə igidin həyatında baş verən hadisələr sığışır. O, yeganə şəxsiyyətdir ki, bu qədər dramatik situasiyalar bir həyatda cəmləşib. Həm də bütün dramatik situasiyalardan hər zaman qalib çıxıb. Buna fikir verib düşünməyə başladım. Sonra filmlər çəkdim. Bundan əvvəl isə onu yaxından tanıyırdım. İş prosesində onu daha dərindən öyrənməyə başladım. Doğrudan da unikal şəxsiyyətlə üzləşmişdim...

Müxtəlif şəxsiyyətlər haqqında təkliflər çox olub, ancaq imtina etmişəm. Qorbaçov hakimiyyətə gəldikdən sonra cənab Əliyev çox ağır, dramatik vəziyyətlərlə üz-üzə qaldı. Həyat yoldaşını itirdi, infarkt keçirdi, bunlar azmış kimi, üstəlik, müxtəlif bəhanələrlə Siyasi Bürodan kənarlaşdırıldı. Heydər Əliyev Qorbaçov və onun adamlarının əhatəsində tək qalmışdı. Bir yandan da bizim yerli yaramazlar... Təsəvvür etmək çətindir ki, Əliyev belə vəziyyətdən necə çıxır və sonra Azərbaycana yenidən rəhbərlik edir. Bu möcüzədir...

Haqqında film çəkmək təklifi alanda çox sevindim. Təsədüf arzumu üst-üstə düşmüşdü. İlk dörd film daha çox informasiya xarakteri daşıyırdı. Çalışdım ki, filmi mərhələlərə bölmək. Birinci film «General», ikinci «Birinci», üçüncü «Moskva, Kreml», dördüncü «Lider», beşinci «Tale» adlanırdı. Bu film Heydər Əliyevin parlamentin ssesiyasında çıxışı zamanı baş verənlərdən bəhs edir. Ona edilən hücumlar, çıxışını yarımcıq kəsmək üçün zaldakıların ayaqlarını yerə döymələri. Filmdə İlham Əliyev də çəkilmişdi. Həmin ssesiyanı xatırlayarkən çox gözəl müqayisə etmişdi:

- O adamlar ki, ayaqlarını yerə döyüb Heydər Əliyevə danışmağa imkan vermir, maneçilik törədirdilər, Ali Sovetin sədri seçiləndə əl çalırdılar...

Altıncı film «Əsl məhəbbət haqqında» adlandı. Filmə baxanlar bir daha şahid oldular ki, böyük şəxsiyyətin məhəbbəti də böyük olur. Öz məhəbbətini karyerasından üstün tutur. Film Moskvada keçirilən Avrasiya teleforumunda mükafat aldı. Həm də ilk dəfəydi ki, hansısa ölkənin rəhbəri haqqında çəkilmiş film beynəlxalq festivalda mükafata layiq görülürdü. Buna qədər belə hadisə baş verməmişdi. Yalnız Heydər Əliyev şəxsiyyətinə marağın nə-

ticesində film uğur qazandı. Yeddinci film «Bir həsrətin tarixi» oldu. Daha doğrusu, «bir paxıllığın tarixi». Burada Heydər Əliyev – Qorbaçov süjeti və birincinin işdən kənarlaşdırılması prosesləri ön plana çəkilmişdi. Film «V Avrasiya teleforumu»nda «Qran-pri» mükafatına, Yekaterinburqda keçirilən çox möhtəşəm sənədli filmlər festivalında isə əsas mükafatlardan birinə layiq görüldü. Həmin film hazırda dünyanın bir çox ölkələrində nümayiş etdirilir. Cənab Əliyevin ad günündə Misirin mərkəzi televiziya kanalında da göstərildi. Bu il (2004) dekabrın 17-də Moskvada «Bakı» kinoteatrının açılışı (əslində yenidən açılışı – A.K.) zamanı altıncı və yeddinci filmlər nümayiş etdiriləcək. Sekkizinci filmi çəkəndə yenidən Heydər Əliyevin DTK-da işlədiyi dövrə müraciət etdim. Çünki məndə maraqlı materiallar yığılmışdı. Hələ nəinki adı tamaşaçılar, hətta dövlət təhlükəsizlik orqanlarının işçiləri də filmi bəyənib yüksək qiymət verdilər. Film «Professional» adlanır. Hazırda doqquzuncu filmin üzərində çalışıram. Bu filmdə cənab Əliyevin 60-70-ci illərdəki fəaliyyətinə qayıdıram...

Filmləri, demək olar ki, cənab Əliyevlə birlikdə çəkmişik. O, dahi və nadir şəxsiyyət idi. Bu dahiliklə yanaşı, onda çox böyük həssaslıq, istiqanlılıq və qeyri-adi daxili azadlıq vardı. Filmin ideyası və çəkmək istədiklərim haqda danışdım. Bəyənib razılaşandan sonra dərhal həmkar olurduq. Cümlənin yarısından bir-birimizi başa düşürdük. Özü də kinonu çox professional dərəcədə istənilən peşəkardan gözəl bilirdi. Tutaq ki, necə dönmək, işığı hiss etmək lazımdır. Çəkilişlərə dözümlü yanaşırdı. İki-üç saat işlədikdən sonra fikirləşirdim ki, yəqin yorulub. Yaxınlaşib deyirdim:

- Cənab Prezident, bugünlük kifayətdir.

- Hara, yox, gəlin işləyək. Hələ yorulmamışam. Əgər yorulmusunuzsa, istirahət edin...

Hiss edirdim ki, işləmək istəyir, gəl bundan sonra yaxşı işləmə. Elə olurdu ki, çəkilişlər günlərlə davam edirdi. Onun qeyri-adi iş qüvvəsini hiss etməmək olmazdı. Hətta bazar günləri belə çəkilişlərdən imtina etmirdi. İstirahət günləri, adətən, işə gəlirdi. Günün ikinci yarısı evə qayıdırdı və yenə çəkiliş aparırıdık...

Heydər Əliyev mənə çox şey danışdı. İlk dəfə öz şəxsi həyatı, sevgisi haqqında danışanda ona demişdim ki, 12 film çəkəcəyəm. Filmlər hələ qabaqdadır. 12 rəqəmi, simvolik rəqəmdir, Onun haqqında 100 film də çəkilə, bəs etməz...»⁴⁵

Kinorejissor V.Mustafayevin ulu öndərimiz Heydər Əliyevə həsr etdiyi serialın içərisində ən çətin, ən ağır və ən uzun çəkn çəkiliş prosesi «Bir həsrətin tarixi» filmi olmuşdur. Rejissorun dediyinə görə o, Qorbaçovla görüşmək üçün düz üç il əmək sərf edir, nəhayət öz istəyinə nail olur. Rejissor filmi festivalda göstərmək üçün Moskvaya aparır. Film «Qran-pri» mükafatına layiq görülür.

Nadir insan, qüdrətli siyasətçi

Texnika elmləri doktoru, Ə.Canəhmədov «Azərbaycan» qəzetində (4 yanvar 2004-cü il) dərc etdirdiyi «Nadir şəxsiyyət» başlıqlı məqaləsində yazır ki, respublikada elə bir adam tapmaq mümkün deyil ki, Heydər Əliyev onun həyatında rol oynamasın. İstər sovet dövründə, istərsə də ondan sonra Heydər Əliyev kadr siyasətinə diqqətlə yanaşmış, elm, mədəniyyət xadimlərinə həmişə xüsusi qayğı bəsləmişdir... O, həmişə çətin məqamlarda xalqın əlindən tutub, onu bəlalardan xilas edib...

Ulu öndərimizin Azərbaycan və SSRİ xalq artisti İsmayıl Dağıstanlının ailəsinə göstərdiyi xüsusi diqqət və qayğısı böyük sənətkarın qızı Lamiyə xanımın «Mən aktyoram» kitabında da (Bakı, 2006) öz geniş əksini tapmışdır. Kitabda yazılmışdır: «Atamın həyatı olduqca mənalı, maraqlı keçib. Hökumət tərəfindən mükafatlandırılıb. Amma o, elə bir adam idi ki, heç vaxt yalnız özünü düşünmürdü. Altmışıncı illərin əvvəllərində o, tamaşadan narazı gəlirdi, teatrın get-gedə zəifləməyi, tamaşaçıların sayının azalmağı ona bir dərd idi. Aktyor ansambli məktəblərin yetirməsidir. Sürətlərin, səhnədəki aktyorlar müxtəlif məktəblərin yetirməsidir. Bəlkə də ona görə tamaşaçı azalmışdı, ya da ziyalıların əksəriyyəti dönüb rusdilli olmuşdu, ona görə Azərbaycan Dram Teatrının pərəstişkarları

azalmışdı. Gələn tamaşaçıların da içində özlərini apara bilməyənlər, tum çırtlayanlar, tamaşa qurtarmamış qarderoba qaçanlar gün-gündən artırdı. Hətta bir neçə dəfə atam səhnədən məcbur olub tamaşaçıya irad tutub. O, deyirdi:

- Əvvəl-axır kimsə onlara başa salmalıdır ki, teatr mədəniyyət ocağıdır.

1969-cu ildə yoldaş Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndən sonra incəsənət aləmində, həmçinin Dram Teatrında böyük dəyişikliklər başlandı və 1974-cü ildə Moskva şəhərində Azərbaycan teatrının 100 illiyinə həsr edilmiş qastrol çox böyük uğurla keçdi. Əzizbəyov adına Azərbaycan Akademik Dram Teatrı Moskvaya dörd tamaşa aparmışdı, onlardan üçündə İ.Dağıstanlı baş rolda çıxış edirdi. Qastrolun başlanmasına bir-iki ay qalmış anam ürək infarktı ilə xəstəxanaya düşür. Atam teatra da, nazirliyə də xəbər verir ki, ona dublyor hazırlasınlar, yəqin ki, o, artıq gedə bilməyəcək.

Yoldaş Heydər Əliyev atama xəbər göndərdi ki, o, mütləq getməlidir, onu heç kəs əvəz edə bilməz. Doğrudan da, «Kreml saati» pyesində Lenini atamdan başqa oynayan yox idi. Xəstəxanaya da tapşırırmışdı ki, «İsmayıl Dağıstanlının həyat yoldaşı sağalmalıdır». Bunlar hamısı Azərbaycan teatrının – mədəniyyət «barometrinin» xatirinə idi.

Doğrudan da anamın elə ağır xəstəlikdən sağalmağı bir möcüzə oldu. Onu, hətta müalicə edən həkim də qeyd etdi. Əlbəttə, bu dəfə də tale atamın əlindən tutub, sənət yolunda bir pillə də qaldırıb, SSRİ xalq artisti adına apardı.

Həkimlər anama xəstəlikdən sonra bir neçə ay dəniz havasında olmağı məsləhət gördü. Anam da bir ay Mərdəkan sanatoriyasında, payızda isə bir ay atamla bir yerdə «Azərbaycan» mehmanxanasında qaldı.

Atam onu hər səhər və axşam Dənizkənarı parkda gəzdirdi. Sonra yoldaş Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bir neçə aktyora və atama dəniz kənarında yeni mənzil verdilər».

Azərbaycanın xalq artisti, Dövlət mükafatları laureatı, görkəmli sənətkar Amaliya Pənahova «Yaratdığım obrazların ikinci planı» kitabında (Bakı, 2001) ulu öndərimizin azərbaycanlı kino

xadimlərinə görə neçə daxili bir sevinc, qürur hissi keçirdiyini belə təsvir etmişdir: «Rus yazıçısı A.Safronovun «Gecənin sirri» (ilk tamaşa 11,18,19 sentyabr 1980-cı ildə olub) əsərinin tamaşasında Zina obrazı mənim yaradıcılığında özünəməxsusluğu ilə seçilib. A.Safronov Azərbaycan yazıçıları və Azərbaycan teatri ilə yaxınlıq edən rus yazıçılarındandı...»

Tamaşa keçmiş SSRİ-nin təşkil olunmasının 60 illiyinə həsr edilmişdi... SSRİ tərkibində olan respublikaların teatrları ayrı-ayrı xalqların dramaturgiyasından, xüsusi ilə müasir və klassik rus dramaturgiyasından nümunələr tamaşaya qoyurdu. Eyni zamanda, başqa millətlərin, o cümlədən Azərbaycan yazıçılarının pyesləri rus dilində tərcümə edilib Moskva və Leninqradın ən yaxşı teatrlarının səhnələrində oynanırdı.

1982-ci il oktyabrın 17-də «Gecənin sirri» tamaşasına gələnlər müəllif A.V.Safronovu və tamaşanın iştirakçılarını hərəzlə alqışladılar və onlara çiçək dəstələri təqdim etdilər. Anatoliy Safronov salondakılara müraciətlə pyesinin əla səhnə təcəssümünə görə teatrın kollektivinə təşəkkür etdi. Həmin gün böyük müvəffəqiyyətlə keən tamaşaya o vaxtkı Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi H.Ə.Əliyev, Azərbaycan KP MK bürosunun üzvləri və büro üzvlüyünə namizədlər də baxdılar.

Tamaşa qurtardıqdan sonra Azərbaycan SSR-in rəhbəri onun iştirakçıları ilə görüşdü. H.Ə.Əliyev yoldaş A.V.Safronovu, teatrın bütün kollektivini mühüm yaradıcılıq müvəffəqiyyətilə, Böyük Vətən müharibəsi illərində sovet xalqının ölməz hünərini, unudulmaz səhifələrini yada salan gözəl müasir tamaşa yaratmaqları münasibətilə ürəkdən təbrik etmişdi («Kommunist» qəzeti, «Yüksək vətənpərvərlik ruhu aşılaman tamaşa», 19 oktyabr 1982-ci il).

Vətənpərvərlik pafosu ilə aşılannmış bu pyesin məzmunu psixoloji, dramatik hadisələr fonunda tamaşaçıya çatdırılırdı. A.Safronov məni Moskva aktrisası Yuliya Borisova kimi geniş diapazona malik sənətkar adlandırdı və mənim kimi aktrisa ilə bütün dünya teatrlarında çıxış etməyin mümkünlüyünü söylədi. Mən bu

vaxt Heydər Əliyevə diqqət yetirirdim, onun necə daxili bir sevinc, qürur hissi keçirdiyini aydın hiss edirdim. O gün Azərbaycan teatr və kino xadimlərindən necə ürəklə, iftixarla söhbət açdığımı şahidi oldum. Heydər Əliyev səhnə və ekran ustalarımızdan, onların yüksək sənətkarlığından, eləcə də məndən danışib üzünü A.Safroponova tutub qürurla soruşdu: «Скажи, у вас есть такая актриса?»* A.Safroponov da cavabında dedi: «Нет, такой талантливой и красивой, да ещё молодой нет!!!»**

Azərbaycanın tanınmış yazıçısı, kinodramaturqu, əməkdar incəsənət xadimi Natiq Rəsulzadə «Zerkalo» qəzetinə verdiyi müsahibədə ümummilli liderimizin böyük və nadir bir şəxsiyyət olmasından bəhs edərək demişdir: «Mən Heydər Əliyevlə şəxsən tanış olduğumdan fərəh duyuram. O, nadir və böyük şəxsiyyət idi. 1980-ci ildə məni, gənc yazıçımı Heydər Əliyevlə birgə rayonlara gedən qrupa daxil etdilər. Rəhbər belə səfərlərə çıxanda həmişə özü ilə bir neçə nəfər jurnalist və yazıçı aparırdı.

Bir dəfə biz İmişliyə gəlib çıxdıq. Hava çox isti idi. İlk dəfə məni heyrətləndirən rəhbərlə bizim aramızda uçurumun olmaması idi. O, bizimlə ən yaxın dostları kimi söhbət edirdi. Hava çox isti olduğu üçün biz qısa qollu köynəkdə gəzirdik.

Heydər Əliyev isə həmişə olduğu kimi səliqə-səhmanlı idi, əynində yüngül kostyum vardı. O, rayonlarda kolxozçularla görüşüb söhbət edirdi, onların problemlərini yaxşı bilirdi. Axşamlar isə biz yazıçıları bir yerə yığır, bizimlə professional səviyyədə danışdı.

Heydər Əliyev kolxozçularla kolxozçu idi, yazıçılarla yazıçı. Bu insanda hər hansı bir peşənin əsas cəhətlərini qavrama qabiliyyəti çox güclü idi. O vaxtdan mən Heydər Əliyevə hörmət və məhəbbət bəsləyirəm. O, nadir insan və qüdrətli siyasətçi idi»⁴⁶.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin yüksək intellektual səviyyəli, hərtərəfli biliyə malik bir şəxsiyyət olması haqqında çox

misallar göstərmək mümkündür. Həyatımızın elə bir sahəsi yoxdur ki, o bu sahə ilə bağlı əsl mütəxəssis fikri söyləməmiş olsun. Ümummilli liderimiz tarixçi ilə tarixçi kimi, kinematografçı ilə kino işçisi kimi, mühəndislə mühəndis kimi, iqtisadçı ilə iqtisadçı kimi, sənətkarla sənət adamı kimi danışır, müsahibləri də Heydər Əliyevin yüksək bilik səviyyəsinə heyran qalırdılar.

Bununla bağlı fəlsəfə elmləri doktoru Ramiz Mehdiyev «Azərbaycan inkişaf dialektikası» kitabında yazmışdır: «...XX əsrin son otuz ilində Azərbaycanda, bütün keçmiş SSRİ məkanında, eləcə də dünya miqyasında gedən prosesləri Heydər Əliyevin şəxsiyyətiindən kənar təsəvvür etmək mümkün deyildir. Təbii ki, bu da onun haqqında yeni maraqlı tədqiqat əsərlərinin meydana gəlməsinə təkan verəcəkdir. «Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi», «Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı», «Heydər Əliyev və Azərbaycan ictimai-siyasi fikrin inkişaf mərhələləri» kimi sanballı tədqiqat əsərlərinin meydana çıxacağı şübhəsizdir. Çünki Prezidentimiz bütün bu sahələrə dair öz qiymətli sözünü demiş, fikirlərini söyləmiş, onların hər birinin inkişafında müstəsna rol oynamışdır»⁴⁷.

Bu baxımdan Heydər Əliyevin Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinə gəlməsinin 30 illiyinə dair açılmış sərgidə iqtisadiyyat naziri Namiq Nəsrullayevin dediyi fikirlər də diqqəti cəlb edir: «Cənab Prezident, biz 1969-1982-ci illərdə iqtisadiyyatın problemlərinin həlli yolları barədə Sizin imzaladığınız bütün sənədləri saxlamışıq. Bu sənədlər Sizin hələ o dövrdə böyük bir islahatçı şəxsiyyət olduğunuzu əyani şəkildə nümayiş etdirir...

Mən bu yaxınlarda iqtisadiyyat nazirlərinin Polşada keçirilən toplantısında iştirak etmişəm. Polşada iqtisadi islahatlar modelinin müəllifi baş nazirin birinci müavini. Siz onu yaxşı tanıyırsınız. O, mənimlə iki saata yaxın söhbət etdi. Dedi ki, Polşada iqtisadi islahatlar modelini alimlər hazırlayırlarsa, Azərbaycanda iqtisadi islahatlar modelinin müəllifi Prezident Heydər Əliyevdir»⁴⁸.

* «De görün, sizdə belə aktrisa varmı?»

** «Yox, belə istedadlı və gözəl, üstəlik cavan aktrisa yoxdur!!!»

Xatirələr işığında

Yaxşı yadımdadır Sovet Azərbaycanının 50 illik yubileyi ilə əlaqədar «Azneft» meydanı yaxınlığında dənizkənarı parkda çox böyük bir sərgi pavilyonu təşkil olunmuşdu. Bu sərgi Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri sərgisi adlanırdı. Burada bütün nazirliklərin, dövlət komitələrinin, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının və baş idarələrin öz guşələri var idi. Hər bir müəssisə və təşkilat istehsal etdiyi məhsulları və ya öz sahəsi ilə bağlı gördüyü işləri əyani şəkildə ekspozisiyalarında nümayiş etdirməyə çalışırdılar. «Azərbaycan kinosu» ekspozisiyasının təşkilatçılarından biri kimi bu sətirlərin müəllifi də sərginin baxışına dəvət olunmuşdu.

Heydər Əliyevin sərginin baxışına gəlişi təşkilatçılarda işgüzar bir ovqat yaratdı. O, hər bir ekspozisiyanın qarşısında dayanıb diqqətlə eksponatlara, diaqramlara baxır, yeri gəldikcə öz dəyərli məsləhətlərini verir, bəzən nə iləsə razılaşmayanda həmin ekspozisiyanın eksponatlarının təzələnməsini tövsiyə edirdi.

Heydər Əliyev «Azərbaycan kinosu» ekspozisiyasına yaxınlaşanda hər bir eksponatı diqqətlə nəzərdən keçirməyə başladı. Burada Azərbaycan kino işçilərinin müxtəlif illərdə çəkilişlərdə istifadə etdikləri köhnə və təzə kinokameralar, kinematoqrafçıların fotoşəkilləri, «Babək» filminin qəhrəmanının libası, qalxan və qılıncı, «İstintaq» filminin ümumittifaq festivalında layiq görüldüyü baş priz, aktyorların filmlərdə istifadə etdikləri kostyumlar və s. nümayiş etdirilirdi.

Ümummilli liderimiz «Azərbaycan kinosu» ekspozisiyasından ayrılanda yanındakılara dedi: «Milli kinomuzun sabahı bugünkündən də yaxşı olmalıdır. Bunun üçün əlimizdən nə gəlsə etməliyik».

Sonrakı illər göstərdi ki, Heydər Əliyevin milli mədəniyyətimizin bütün sahələrinin, o cümlədən mədəniyyətin ən böyük və ağır sahələrindən olan Azərbaycan kinematoqrafiyasının inkişafında əvəzsiz xidmətləri oldu.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin kinomuzla diqqət və qayğısı hər zaman əhatəli olmuşdur. Müstəqillik dövründə də kino sənəti

ilə bağlı xüsusi məqamlar Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, sovetlər birliyi dağıldıqdan sonra Azərbaycan kinosunda böhran yaranmışdı. Məhz ulu öndərimiz Milli kinomuzu bu böhrandan çıxartdı. Filmlərin çəkilişi üçün hər il dövlət tərəfindən vəsait ayrıldı. Azərbaycan müharibə şəraitində olmasına baxmayaraq Heydər Əliyev «Şərq-Qərb» Beynəlxalq Kinofestivalının keçirilməsinə rəvac verdi. 1996-cı ildən bəri bu kinofestival Bakıda keçirilir.

Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işlədiyi dövrlərdə də Azərbaycan kinosu bu qayğı və diqqətdən nəinki məhrum olmayıb, eyni zamanda bu qayğı bütün sovet kinosuna göstərilib. Heydər Əliyev ümumilikdə həm də sovet kinosunun hamisi olub.

II FƏSİL

HEYDƏR ƏLİYEV KİNEMATOQRAF HAQQINDA

«Bəşəriyyət qarşısında kinonun xidməti böyükdür».

Heydər Əliyev

Ümummilli lider Heydər Əliyev Moskvada, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi, Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü olarkən müxtəlif profilli nazirliklərə – mədəniyyətdən, səhiyyədən tutmuş dəmir yolunadək, bütün nəqliyyata – dəniz, hava, su, avtomobil nəqliyyatına, bütün mədəniyyətə, təhsil kompleksinə – ali təhsil nazirliyinə, maarif nazirliyinə, texniki-peşə komitəsinə, səhiyyə nazirliyinə, tibb sənayesi nazirliyinə, yüngül sənəyə nazirliyinə, ticarət nazirliyinə, müxtəlif baş idarələrə, ümumiyyətlə on doqquz nazirliyə, o cümlədən də SSRİ Kinematografiya Komitəsinə rəhbərlik etmişdir. SSRİ Nazirlər Sovetinin tarixində hələ heç vaxt elə olmamışdı ki, bu qədər sahə bir nəfərə tapşırılsın. Çünki bunun öhdəsindən yalnız Heydər Əliyev kimi güclü şəxsiyyət gələ bilərdi, gəldi də.

Moskvada işlədiyi dövrü xatırlayarkən

Kinematoqrafçılarla görüşlərinin birində ümummilli lider H.Əliyev Moskvada işlədiyi illəri xatırlayaraq demişdir: «Mən Moskvada Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işləyərkən Kinematografiya Komitəsinə kuratorluq edirdim. Yerləş yanıma tez-tez gələrdi, biz bir çox məsələləri həll edərdik. Sovet kinematoqrafiyasının inkişafına əhəmiyyətli yardım göstərmək qərara alındı.

Siyasi büroda da, Nazirlər Sovetində də bu sahəyə mən başçılıq etdiyimə görə komissiyaya başçılıq etmək, bu məsələ ilə məşğul olmaq mənə tapşırılmışdı.

Mən isə hər şeylə maraqlanan insanam, nə isə bir iş görmək, nə isə hazırlamaq üçün çox diqqətlə məsələnin kökünə varmaq lazımı idi, kinematoqrafı bilməyimdən əlavə, onun vəziyyətini, imkanlarını və sairəni də öyrənməli idim. Mən kinematoqrafiyanın ən böyük xadimləri ilə çoxlu görüşlər keçirdim və hər şeyi – sənəd, qərar layihəsi hazırladım. Yerləş dedim ki, siz bizim kinematoqrafın ən görkəmli adamlarını yanınıza çağırın, mən də gələcəyəm. Bu, 84-cü il idi. Biz bir neçə saat söhbət etdik. Orada iştirak edən insanların bəziləri artıq həyatdan gediblər. Ancaq bəziləri indi buradadır – Rüstəm orada idi, Şengelaya var idi. Deməliyəm ki, sonra biz o dövr üçün çox sanballı sənəd, Sovetlər İttifaqı kinematoqrafiyasının inkişaf programını yaratdıq.

Həmin sənəd qəbul edildikdən sonra, biz Moskvada, «Oktyabr» kinoteatrında kinematoqrafçıların geniş ümumittifaq fəalları yığıncağını keçirdik və mən məruzə etdim. Birincisi, kinematoqrafiyanın inkişafı barədə danışdıq. Yəqin ki, sizin xatirinizdədir? Bizim türkmənistanlı qonağımız hanı, mənim xatirimdədir, siz orada çıxış etdiniz. Biz bütün günü bu məsələləri müzakirə etdik, kinematoqrafiyanın ən böyük xadimləri çıxış etdilər, öz təklifləri, düşüncələri barədə danışdılar. Gördüyünüz kimi, mən kinematoqrafiya ilə bilavasitə bağlıyam. Ona görə də sizi sadəcə kino tamaşaçısı kimi ekrandan yox, parktiki fəaliyyətinizdən tanıyıram və sizə böyük hörmətlə yanaşıram. Bilirəm ki, kinematoqraf əməyi çox mürəkkəb və ağırdır. Ümumiyyətlə, artistlik çox ağır zəhmətdir.

Mən dəfələrlə demişəm və bu gün bir daha demək istəyirəm ki, tamaşaçı səhnəyə baxır, artist çıxış edir, rolu oynayır, o, tanınmış adamdır, onu alqışlayırlar və sairə. Amma insan səhnəyə çıxanadək nə qədər zəhmət çəkir, nə qədər həyəcan keçirir, səhnənin arxasında nələr baş verir – bunları heç də hamı bilmir. Ancaq mən bilirəm. Ona görə də teatr işçilərinin əməyini, kinoaktyor, rejissor əməyini yüksək qiymətləndirirəm və bu gün də həmin hissələrlə sizinlə görüşə gəlmişəm»⁴⁹.

İllər ötüb keçsə də...

Ümummilli lider Heydər Əliyev Moskvada işləyərkən onun burada keçirdiyi kino işçilərinin ümumittifaq müşavirəsindən 23 il keçməsinə baxmayaraq, bu müşavirədə iştirak edənlər də, etməyənlər də ürəkdolusu danışır, müşavirənin sovet kinosunun inkişafında mühüm rol oynadığını dönə-dönə qeyd edirlər. Kinorejissor E.Quliyevin bununla bağlı fikirləri maraqlıdır. O, demişdir: «Heydər Əliyev uzun müddət sovet kinosuna rəhbərlik edib. Nə qədər tarixi əhəmiyyətli işlər görüb. Moskvada ilk ən böyük kino müşavirəsini keçirib. Nə qədər sənədlər qəbul olunub ki, sonradan sovet kinosunun inkişafına təkan olub bu işlər. Yeri gəlmişkən həmin tarixi işləri bu gün də müxtəlif ölkələrdə ehtiramla xatırlayırlar. Yadımdadır, ilk dəfə Bakıda «Mosfilm» günləri keçirilib. Yaxud, Alov və Naumovun «Tehran-43» filminin tənənlə baxışını təşkil etmişdi burda. Amma o olmayan dövrləri xatırlayın. Onilliklərlə formalaşmış irsi az vaxt içində demək olar ki, dağıtdılar. Halbuki, Heydər Əliyevin yenidən qayıdışı artıq müstəqil olan milli kinomuzun dirçəlişinə səbəb oldu. Lap elə sonuncu addım, kinonun mədəniyyət nazirliyinə (indiki Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi – A.K.) verilməsi. Təbii ki, ölkə rəhbəri narahatdır və iş görür. Görün nə qədər pul ayrılıb. Mən dəqiq bilərəm ki, Heydər Əliyev heç vaxt kinoya olan münasibətini dəyişməyəcək və həmişə onun xeyirxahı, özü də ən böyük xeyirxahı olaraq qalacaq...»⁵⁰

Heydər Əliyevin Moskvada ümumittifaq müşavirəsində etdiyi məruzə «Sovet kinematoqrafçılarının mübariz vəzifələri» adlanır. Müşavirənin özü geniş və mötəbər tərkibinə görə ölkənin ictimai və mədəni həyatında böyük bir hadisə idi. Müşavirəyə öz qüvvələrini, təcrübə və istedadlarını sənətə həsr etmiş, bütün sovet adamlarının məhəbbətini qazanmış sənətkarlar toplaşmışdılar.

Ümummilli liderimizin proqram xarakterli məruzəsində müasir dövrdə sovet kinematoqrafçılarının qarşısında duran vəzifələrdən, bu vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi üçün kinonun maddi-texniki bazasının daha da möhkəmləndirilməsinin vacibliyindən və digər çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən bəhs olunur.

Məruzədə deyilir: «...Bizim günlərdə ekran ustaları ideya və peşə baxımından kamil, istedadlı filmlərlə sovet mədəniyyətini zənginləşdirirlər. Bu filmlərdə xalqın keçmiş və müasir dövrü işıqlandırılmış, sovet cəmiyyətinin həyatında insanları narahat edən əsas problemlərinə diqqət yönəldilmişdir. Milyonlarla sovet əməkçisinin rəğbətini qazanmış filmlər danılmaz həqiqəti bir daha təsdiq edir: yalnız sənətkarın həyatla, realılıqla sıx əlaqəsi, onun dərinəndən və inandırıcı şəkildə əks etdirilməsi yaradıcılıq uğurlarına, ümum-xalq tərəfindən tanınmasına düzgün yol açır.

Lakin həyat kinematoqrafıya yeni-yeni tələblər irəli sürür, onun vəzifələrini mürəkkəbləşdirərək, irəliyə gedir. Sovet kinosunun xadimləri yaxşı bilirlər: partiya və xalqın ümidlərini ləyaqətlə doğrultmaq üçün yeni cəmiyyətin yaradılmasının real və iştirakçısı olmaq lazımdır. Təcrübə öyrədir ki, incəsənət nəinki həyatla birgə addımlayanda, həm də onu qabaqlayanda, sənətkar cəsarətlə sabahkı günə baxanda, bugünkü prizmadan gələcəyi, perspektivi parlaq, bədii cəhətdən inandırıcı göstərməyi bacaranda öz yüksək vəzifəsini yerinə yetirmiş olur. Əldə etdiklərindən razı qalmayıb yaradıcılıqda daha böyük zirvələr fəth etməyə çalışmaq xeyirxah işdir, əsl sənətkarları məhz bu cəhət həmişə fərqləndirmiş və fərqləndirir...

Şəxsiyyətin sosial və mənəvi kamilləşməsi prosesi bədii tədqiqatın ən mühüm predmetidir. Onu incəsənətin vasitələri ilə hərtərəfli, obyektiv göstərmək, prosesin özünün sürətləndirilməsi və fəallaşdırılmasında iştirak etmək deməkdir. Lakin, təəssüf ki, hələ də əsl tədqiqat ekranda təsadüfi hadisələrin bəyaz «zarisovkaları» ilə əvəz olunur. Bu isə sosial reallığı bütünlüklə, yaxud film müəlliflərinin müasirlər və müasirlik haqqında tamamilə şəxsi, subyektiv təsəvvürlərini təcəssüm etdirə bilmir.

Kinematoqrafın təcrübəsi göstərir ki, film tamaşaçılara hər şeydən əvvəl şəxsiyyətin bütövlüyü, xeyirxah əməlləri, öz qəhrəmanın mənəvi və intellektual cazibədarlığı ilə təsir göstərir, adamların qəlbində iz qoyur.

Qəhrəmanın şəxsiyyətinin maraqlı, geniş miqyaslı olması, onun xarakterinin dərinəndən açılması – filmin müvəffəqiyyətinin, təsirli və «uzunömürlü» olmasının ən vacib şərtlərindəndir...

Müsbət qəhrəman – parlaq, qüvvətli, cəlbədic, fəaliyyətli, igid adam – belə qəhrəmanın ekranda olması çox vacibdir. Belə qəhrəman azdır. Halbuki real həyatda bu cür qəhrəmanlar milyonlardır...»⁵¹

Maraqlıdır, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müşavirədə dediyi bu fikirlər elə bil bu gün Azərbaycan kinosu üçün deyilib.

Natiq daha sonra demişdir: «Kinoteatrda və ya televiziya ekranında kinematoqrafın səlahiyyətli nümayəndəsi hər şeydən əvvəl aktyordur. Filmdə əksini tapan fikir və hisslər cərəyanı tamaşaçıya məhz onun vasitəsilə ötürülür. Ekranda insanın təsvirində ssenaristin, rejissorun, operatorun, rəssamın bütün cəhdləri məhz aktyorun üzərində çarpazlaşır. Biz bunda çox maraqlıyıq ki, aktyorun şəxsiyyəti və professional ustalığı bədii obrazların dərinləşdirilməsinə, onların inandırıcılığının və ibrətamizliyinin gücləndirilməsinə kömək etmiş olsun.

Sənətin həqiqiliyi meyarı müasirimizin təsviri problemi ilə bağlıdır. Qəhrəman tamaşaçıya o vaxt təsir göstərir ki, o obyektiv olsun, xarakter və münasibətlərin cizgilərini özündə əks etdirsən, kinematoqrafik baxımından ifadəli olsun. Uydurulmuş obraz isə nə qədər bərbəzəkli olsa da tamaşaçıları laqeyid qoyur.

Kino sənətinin həqiqiliyi ilə qırılmaz surətdə bağlı daha bir problem. Kino ustaları, onun nəzəriyyəçiləri və tənqidçiləri yaxşı bilirlər ki, necə deyərlər, elit üçün nəzərdə tutulmuş orijinallıq etmək, həm də sadələşdirmək filmlərin təsirliliyinin daha da artırılmasına maneçilik törədə bilər. Bunlar əsl sənətlə bir araya sığmır. Kinematoqraf kütləvi tamaşaçı ilə yüksək sənət dilində danışmalıdır. Bu, həm intellektual, həm də emosional qavrama baxımından asan olmalıdır»⁵².

Necə də dəqiq deyilmiş fikir. Bu gün elə rejissorlar var ki, çəkdiyi filmin kütləvi tamaşaçı tərəfindən başa düşülmədiyini görüb, «mən intellektual tamaşaçı üçün film çəkmişəm» deyir. Bununla da özünə haqq qazandırır, yaxasını məsuliyyətdən kənara çəkir.

Daha sonra natiq kinonun məhsuldar inkişafı üçün bədii tənqidin əhəmiyyəti üzərində dayanaraq qeyd etdi ki, son illər tənqidin yeri, kinematoqrafiyamızın ayrılmaz hissəsi kimi onun vəziyyəti nəzərə çarpacaq dərəcədə möhkəmlənmişdir, bədii yaradıcılıqda onun rolu yüksəlmişdir, nəzəri səviyyə artmışdır. Bununla belə tənqid filmlərin yaradılmasının bədii prosesinə, bütün ideya-yaradıcılıq ab-havasına əhəmiyyətli dərəcədə, güclü təsir göstərə bilər və göstərməlidir.

H.Əliyev tənqiddən danışarkən bu gün Azərbaycan kinosu üçün çox vacib bir məqama toxundu. O, dedi: «Tənqidin bizim kinematoqrafa təsiri, əlbəttə, o vaxt güclənə bilər ki, əgər o filmlərin yaradılması təcrübəsinə, kinostudiyaların işi də daxil olmaqla, daha yaxınlaşmış olsun. Kino tənqidçisi yaradıcılıq prosesinin bütün mərhələlərində – tematik planların və ssenarilərin müzakirəsindən başlayaraq, filmin təhvil verilməsinin sonuna qədər onun hökmən fəal iştirakçısı olmalıdır. Çox təəssüf ki, tənqidçilərin və ssenaristlərin, rejissorların, operatorların, rəssamların belə sıx əməkdaşlığı hələ ki, nadir hadisədir. Aydınır ki, tənqid yalnız peşəkarların öhdəsinə düşməməlidir. Tənqid və özünütənqidi biz bütün həyatımızın böyük hərəkətverici qüvvəsi kimi qiymətləndiririk. Buna görə də Dövlətkinonun, Kinematoqrafçılar İttifaqının, kinostudiyaların, partiya və həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının rəhbərləri kino istehsalının bütün sahələrində prinsipial tələbkarlıq şəraitinin inkişafı üçün daim qayğı göstərməlidirlər. Kino işçiləri əgər tamaşaçıların - diqqətli, tələbkar və xeyirxah, sənət qədrini bilənlərin arzularına, təkliflərinə və qeydlərinə diqqətlə qulaq assalar özləri üçün şübhəsiz xeyir əldə edə bilərlər...»⁵³

Göründüyü kimi, natiq məruzəsində tənqiddə geniş yer verməklə, kinonun inkişafında onun əhəmiyyətli rol oynadığını xüsusi vurğulamışdır.

Məsələ burasındadır ki, H.Əliyev tənqidin təkə incəsənətin inkişafında yox, eləcə də sənət adamlarının tərbiyəsində və fəaliyyətlərində xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi barədə Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayındakı nitqində də maraqlı fikirlər söyləmişdir. O, demişdir: «Faydalı tənqid sənətkara kömək edir ki, o,

heyatın bütün cəhətlərini dialektik vəhdətdə görsün və göstərsin, xeyirlə şərin, müsbətlə mənfinin mübarizəsini daha parlaq, daha kəskin şəkildə əks etdirsən.

Tənqidi sözün nüfuzu bir çox cəhətdən tənqidin obyektivliyi ilə, qərəzsizliyi ilə müəyyən olunur. Xeyirxahlıqla yanaşı, ciddiyət, professional tələbkərlilik – ədəbi tənqid məhz belə olmalıdır. Tənqidin verdiyi qiymətlərin prinsipliliyi tənqid edilənlərin mövqeyindən, vəzifəsindən və keçmiş xidmətlərindən asılı olmamalıdır, şəxsi rəğbət bəsləyib bəsləməməkdən, xüsusilə, asılı olmamalıdır. Tənqid yalnız bu zaman cəmiyyət tərəfindən ona həvalə edilmiş funksiyaları müvəffəqiyyətlə yerinə yetirə bilər»⁵⁴.

Ümummilli liderimiz H.Əliyevin ədəbi tənqid haqqında yazıçılarının qurultayında dediyi bu fikirləri Azərbaycan kinosuna aid etsək, çox maraqlı və ibretamiz mənzərənin şahidi olarıq. Çünki bugünkü Azərbaycan kinosunun tənqide çox böyük ehtiyacı var. Filmlər çəkilir, lakin bu filmlər təhlil olunmur. Təhlil olunmayan da yaradıcı qrupda arxayınçılıq əmələ gəlir. Belə təsəvvür yaranır ki, çəkilən filmlərdə hər şey öz qaydasında olduğu üçün bu kino əsərlərinə tənqid reaksiya vermir. Halbuki Azərbaycan Kinematografçılar İttifaqının ondan artıq üzvü kinoşünasdır, əksəriyyəti də kino tənqidçiləridir. Amma yazı-pozu ilə məşğul olanlar bir-iki nəfərdir.

Ulu öndərimiz bu proqram məruzəsində çox vacib bir məsələyə toxunur. O, qeyd edir ki, kino tənqidçiləri filmin çəkilişinin lap əvvəlindən sonuna kimi yaradıcı qrupla birgə işləməlidir. Əgər belə olarsa filmdə diqqəti cəlb edən bəzi çatışmazlıqlar – istər mövzu, istər plagiatçılıq, istər məsələlərin qoyuluşu, reallıqdan uzaq hadisələrin ekrana çıxarılması, istərsə də aktyor oyunları, rejissor həlli baxımından nöqsanlı cəhətləri əvvəlcədən aradan götürmək mümkündür. Son on ildə çəkilmiş milli filmlərimizə tamaşa edərkən H.Əliyevin kino tənqidi ilə bağlı hələ 1984-cü ildə dediyi fikirlərin nə qədər doğru və real olduğunu bir daha yəqin edirsən. Şübhəsiz bu fikirləri bu gün Azərbaycanda həyata keçirə bilsək, bundan milli kinomuz yalnız qazana bilər.

Natiqin gənc nəsillə bağlı fikirləri də çox maraqlıdır. O, çıxışında bu məsələyə toxunaraq demişdir: «Sovet kinosunun inkişafının cari və perspektiv problemlərindən danışarkən biz, əlbəttə, kinematografçılarımızın gənc nəslinə nəzər yetiririk...

Ayrı-ayrı gənc ssenaristlərin, rejissorların, aktyorların ictimai passivliyi, həyata cəsarətli müdaxilədən qorxmaları, ciddi müasir mövzulara yaxın durmamaları, çox vaxt məhdud, kamera süjetlərinə və ya ekranlaşdırmalara qapanıb qalmaları faktları bizi narahat etməyə bilməz. Axı, bütün bunlar xırda mövzuçuluğa gətirib çıxarır, yaradıcılıqda vətəndaşlıq pafosunu zəiflədir. Gənc kinematografçılar əgər həyatı dərinləndirən öyrənsələr, sənətkarların yaşlı nəslinin təcrübəsinə yaradıcılıqla yiyələnsələr, sovet kinosunun gözəl ənənələrini qayğı ilə qorusalar və artırsalar o vaxt layiqli əvəzedicilər ola bilərlər.

Gənc sənətkarlara kömək xırda qəyyumluğa çevrilməməlidir. Çünki bu, gənclərin ideya və yaradıcılıq təşəkkülü prosesini yalnız ləngidir. Müstəqil işə hazır olanlara daha çox inanmaq, əsl, böyük işdə özlərini sınamaq üçün onlara imkan vermək lazımdır»⁵⁵.

Əgər Heydər Əliyevin fəaliyyətinə nəzər salsaq onun gənclərə daim qayğı göstərdiyinin şahidi olarıq. Vaxtilə yüzlərlə gəncin hər il Sovet İttifaqının müxtəlif şəhərlərindəki ali məktəblərə təhsil almağa göndərilmələri, gənclərin müxtəlif vəzifələrə, hətta rəhbər vəzifələrə cəsarətlə irəli çəkilmələri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Yaradıcı gənclərlə görüşləri zamanı onlara nəinki düzgün yol göstərir, həm də himayədarlıq edirdi. Bunun nəticəsidir ki, istər ədəbiyyat və incəsənət, istərsə də həyatımızın digər sahələrində yüzlərlə ali savadlı mütəxəssislər, o cümlədən kinematografçılar yetişmişdir, onlar bu gün də öz iş yerlərində uğurla çalışırlar.

H.Əliyev daha sonra qeyd etdi ki, kinematografiyanın ürəyini kinostudiya təşkil edir. Ona görə də kino istehsalı prosesinin bütün hissələrini daha sıx birləşdirmək, həm yaradıcı işçilərin, həm də filmlərin yaradılmasının maddi-texniki tərəfini təmin edənlərin hamısının məsuliyyətini artırmaq vacibdir.

Milli kinomuza diqqət və qayğı

Ümummilli liderimiz istər Azərbaycanda, istərsə də Moskvada rəhbər vəzifələrdə çalışarkən C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının fəaliyyəti, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, burada istehsal olunan filmlər və kinematografçılarımızın yaradıcılığı ilə daim maraqlanmış, yeri gəldikcə «Azərbaycanfilm»ə lazımı köməklik göstərmişdir. Bu barədə yuxarıda ətraflı söhbət açılmışdır. Hətta ümummilli liderimiz Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə ikinci dəfə hakimiyyətə gələndən sonra vəziyyətin çətin olmasına baxmayaraq kino işçiləri ilə görüşür, kino istehsalının prosesi ilə daim maraqlanırdı. Hətta o, dahi Azərbaycan şairi M.Füzulinin 500 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında yekun sözü ilə çıxış edərkən kinonun vəziyyəti ilə bağlı məsələlərə toxunmuş və demişdir: «...Kino filmlərin çəkilməsi haqqında da burada məlumat verdilər. Şübhəsiz ki, televiziya öz işini görür və güman edirəm ki, indiki görüşümüzdən sonra da o, Füzulinin əsərlərini, onun qezəllərinə yazılmış musiqi əsərlərini daha geniş təbliğ etməlidir... Yubiley tədbirlərinin özləri də video və kino lentinə çəkilməlidir. Smetada bu xərcləri də nəzərə almaq lazımdır. Məsələn, əgər Bağdadda, yaxud Kərbəladə Azərbaycandan gedən böyük bir nümayəndə heyətinin iştirakı ilə yubiley tədbiri keçiriləcəksə, bunun özü də mədəniyyət tariximizdə qalmalıdır...»

İndi biz keçid dövründəyik. Məni də çox narahat edir ki, ziyalılarımızın, mədəniyyət və incəsənət xadimlərimizin bir çoxu, bəlkə də hamısı ağır şəraitdə yaşayır. Bu, onların yaradıcılığına da təsir göstərir. Hər halda bu sahədə müəyyən işlər görməyə çalışacağıq. Mən hələlik qəti söz verə bilmirəm. Çünki bilirsiniz ki, indi Azərbaycanda 70-ci illərdə olan imkanlar yoxdur. O zaman heç bir minnətsiz hər şeyi edirdik və bunu təbii hal sayırdıq. Yazıçıya, alimə, bəstəkara, rəssama mənəvi hörmət indi də var. Şəxsən məndə onlara qarşı belə hörmət həmişə olmuşdur və ömrümün axırınadək də qalacaqdır. Ancaq bunu maddi baxımdan reallaşdırmaq imkanları çox azdır. Bununla belə, biz yaradıcı adamlarımıza kömək etməliyik...

Mən daha bir məsələni də demək istəyirəm. Oqtay Mirqasımov* çıxışında dedi ki, kinostudiyanın çətin problemləri var və bununla əlaqədar Rasim Balayevlə birlikdə mənimlə görüşmək istəyirlər. Prezident Aparatının humanitar siyasət şöbəsinin müdiri Fatma Abdullazadə kino, teatr xadimlərinin mənimlə görüşmək istədiklərini xəbər vermişdir. Mən özüm də çox istəyirəm ki, bizim elm, mədəniyyət adamları ilə görüşüb onların problemlərinə kömək edim, yaxud heç olmazsa, dərdlərini yaxından bilim və mənəvi ürək-dirək verim. Lakin buna sadəcə olaraq, vaxtım çatmır.

Kinematografiyanın problemlərindən müəyyən dərəcədə xəbərim var. Ancaq bunları təkçə mənmi həll etməliyəm? Axı, bizim çoxlu müvafiq orqanlarımız var... Həll edin, nəyəsə gücünüz çatmırsa, bu, başqa məsələdir. Ancaq elə şeylər var ki, orada güc çatmamaqdan söhbət gedə bilməz. Məsələn, deyirlər ki, kinostudiyanın əsas binasında kababxana, daha nələr var, otaqları satıblar. Bunun nə dərəcədə həqiqət olduğunu bilmirəm... Axı, necə ola bilər ki, dövlətin mülkiyyəti sayılan binanın yarısını ona-buna satırlar?..

Əgər mədəniyyətdən söhbət gedirsə, AzərTac da, kinostudiya da, teatr da mədəniyyətdir. Onun 70-80-cı illərdə yaranmış maddi-texniki bazasını öz şəxsi mənafeyi üçün dağıdanların qarşısında biz nə üçün aciz olmalı, susmalıyıq? Axı, həmin binalar xalqın, dövlətin vəsaiti hesabına tikilmişdir. Kinostudiyanın binası kimi tikililərə nə qədər vəsait qoyulmuşdur? Bütün bunlar xalqın cibindən getmişdir. İndi ola bilirmi ki, bir neçə adam şəxsi qazanc naminə bundan istifadə etsin?..⁵⁶

Ümummilli liderimizin yanından komissiyanın iclası 1994-cü il avqustun 1-də keçirilmişdir. 2001-ci il aprelın 18-də isə Heydər Əliyevin sərəncamı ilə «Azərkinovideo» İstehsalat Birliyi ləğv olundu, onun hüquqları Mədəniyyət Nazirliyinə verildi. Bundan sonra kinostudiyanın rəhbərliyi də dəyişdirildi.

Ümummilli liderimiz o vaxt kinostudiya barəsində söz açanda və «...kinostudiyanın əsas binasında kababxana, daha nələr var, otaqları satıblar...» deyəndə bu, ölkə Prezidentinin kinematogra-

* O.Mirqasımov o vaxt «Azərkinovideo» İB-nin baş direktoru idi.

fiyaya rəhbərlik edənlərə çox mədəni şəkildə əvvəlcədən xəbərdarlığı idi. Ölkə rəhbəri hər şeyi bilirdi, kinoda nələr baş verdiyindən də xəbərdar idi. Sadəcə olaraq o, heç kəsin xətrinə, qəlbinə toxunmurdu. Sakitcə sözünü deyib, fikrini, düşüncülərini lazımi ünvana çatdırırdı. Lakin hər şeyin bir həddi olur. H.Əliyev görəndə ki, onun xəbərdarlığından nəticə çıxarılmadı, onda konkret tədbir görürdü. Həmişə belə olmuşdur, ömrünün son illərinə kimi də o, bu prinsiplə işləyirdi.

O vaxtlar və sonralar, yəni 2001-ci ilə kimi C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında nələr baş vermişdi. Burada hansı işlər görülürdü? Gəlin kinostudiyanın on il bundan əvvəlki tarixinin səhifələrini vərəqləyək.

1994-2000-ci illər ərzində kinostudiyada 9 adda tammetrajlı, 2 adda qısametrajlı bədii, 12 sənədli, 4 cizgi filmi istehsal olunmuşdur ki, bu da 7 il ərzində 34 adda filmin həyata vəsiqə alması deməkdir.

Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən sonra ilk dövrdə ölkədə baş verən böhran, hökm sürən özbaşınalıq milli kinomuzdan da yan keçmədi. Belə ki, əvvəlcə kinostudiyanın sexləri parçalanıb müstəqil qurumlara çevrildi. Sonra kinostudiyanın mərkəzində «Qala» restoranı qapılarını müştərilərin üzünə açdı. Binanın ərazisində «Ləvəngi» aşxanası, kafe, maşın təmiri emalatxanası, mebel hazırlayan sex fəaliyyətə başladı. Kinostudiyanın yeməxanası saunaya, çəkiliş pavilyonu mal saxlamaq üçün anbara çevrildi. Kinostudiya, onun tabe olduğu «Azərkinovideo» İB kütləvi informasiya vasitələrinin gündəlik tənqid və təhlil obyektinə çevrildi. Kinostudiya ərazisinin və binalarının müxtəlif firma və təşkilatlara icarəyə verilməsi ilə bağlı çoxlu söz-söhbətlər gəzirdi. Vəziyyət son dərəcə acınacaqlı idi. Kinomuzun taleyi çoxlarını narahat edirdi. C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının düşüncüyü vəziyyət göz qabağında idi. Kinomuzun əvvəlki şöhrətini qaytarmaqdan ötrü köklü islahat və tədbirlərin həyata keçirilməsi vaxtı artıq çatmışdı. Bununla əlaqədar ölkə Prezidenti H.Əliyevin kino ilə bağlı verdiyi sərəncam vaxtında və yerində idi.

Kino Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinə verilənə qədər kinostudiyanın 4,5 milyard manat (köhnə pulla) borcu var idi. Bu borclar aradan götürülüb. 1993-1996-cı illərdə istehsala buraxılan və sonradan yarımçıq qalan bədii filmlər – «Yuxu», «Güllələnmə təxirə salınır...», «Hacı Qara» və «Ovsunçu» çəkilib ekranlara çıxarıldı.

Kino Mədəniyyət Nazirliyinin tabeçiliyinə verildəndən sonra kinematografiyanın fəaliyyəti yeni iş prinsiplərinə tabe etdirildi. Nazirliyin yeni yaradılmış kino işləri idarəsinin səyi səfərbər edildi. Beləliklə, Azərbaycan kinosu yenidən dirçəlməyə başladı.

Heydər Əliyev müşavirədəki məruzəsində ssenarilərin keyfiyyəti məsələsinə xüsusi diqqət yetirərək demişdir: «Bədii təcrübə təsdiq edir ki, əsasında həyatı ədəbi material duran və bu materialda uydurma deyil, real problemlər, maraqlı süjet, qəhrəmanların bütöv xarakterləri olan film yaxşı əsər kimi çıxır.

Son illər ssenari işinin yaxşılaşdırılması üçün az iş görülməyib. Hər halda bu cəhdləri tamamilə uğurlu hesab etmək olmaz. Çünki filmlərin planlaşdırılması və istehsalında bir çox zəiflik məhz ssenarilərin hazırlanmasının və tənqidi təhlilin lazımi səviyyədə olmaması ilə bağlıdır.

Görünür, ssenari işinin təşkilinin kökündən təkmilləşdirilməsi üzərində düşünməyə dəyər. Bu iş Dövlətkino və SSRİ Kinematografıqlar İttifaqı rəhbərliyinin xüsusi qayğısının mövzusu olmalıdır.

Kinostudiyaların, respublika komitələrinin, SSRİ Dövlətkinosunun ssenari-redaksiya kollegiyaları ssenarilər üzərində işdə çoxlu təşəbbüs, inad və məsuliyyət göstərməli, ssenarilərin yazılmasına tanınmış yazıçıları geniş şəkildə cəlb etməli, ədəbi-bədii jurnal və nəşriyyatlarla sıx yaradıcılıq əlaqəsinin yaradılmasına köməklik göstərməlidirlər. Və əlbəttə, onlar bədii cəhətdən zəif və ya ideya baxımından lazımi səviyyədə olmayan əsərlərin qabağını almaq üçün öz hüquq və imkanlarından tam şəkildə istifadə etməyə borcludurlar»⁵⁷.

Ssenari məsələsi digər ittifaq respublikalarında olduğu kimi Azərbaycanda da həmişə problem olub. İş burasındadır ki, «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının ssenari portfelini heç vaxt boş olmayıb.

Amma söhbət kəmiyyətdən deyil, keyfiyyətdən gedir. Keyfiyyət isə heç də həmişə rejissorlarımızı razı salmayıb. Ona görə də məcbur olub onlara təklif edilən ssenarilər əsasında filmlər yaradıblar. Bu filmlərin içərisində bədii cəhətdən güclüləri də, zəifləri də olub. Ancaq yaxşı ssenarilərə tələbat daim hiss edilib. Bu son illərdə daha çox özünü göstərib. Azərbaycan kino tamaşaçısı bu gün hamıya nümunə ola biləcək müsbət qəhrəman axtarışındadır. Hansı sahədə işləməsindən, həyatda tutduğu mövqedən asılı olmayan müsbət qəhrəman. Bu günkü həyatımızda belə qəhrəmanlar çoxdur. Sadəcə olaraq, onları görmək, əməllərini dərk etmək, xalqımız, xüsusilə gənclər üçün nümunə olacaq tələblərini ekranda canlandırmaq lazımdır. Belə qəhrəmanları ekranlara gətirməklə biz özümüz haqqında əsl həqiqətləri dünya tamaşaçılarına da çatdırmış olarıq.

Daha sonra Heydər Əliyev Kinematoqrafçılar İttifaqının sovet kinematoqrafiyasının işlər daxili həyatında, istərsə də onun beynəlxalq əlaqələrinin inkişafındakı rolundan danışdı. Dedi ki, İttifaqın qarşısında mühüm vəzifələr durur. Bu vəzifələrdən ən vacibi ideya-tərbiyə işinin gücləndirilməsi, onun təşkilatlarında və komissiyalarında prinsipial və tələbkarlıq ab-havasının möhkəmləndirilməsi ilə bağlıdır. Bu işin məzmun və formalarını ona görə zənginləşdirmək lazımdır ki, sənətkarlarda dünyagörüşünü, vətəndaşlıq kamilliyini, yüksək ziyalılığı və mənəvi təmizliyi, özünü-tənqidini, vicdanla işləmək bacarığını daha effektiv tərbiyə etmək mümkün olsun.

Ümummilli liderimiz daha sonra ittifaq üzvlərinin fəaliyyəti haqqında da fikirlər söyləyərək demişdir: «Sırr deyil ki, ittifaq üzvləri arasında ictimai nöqtəyi-nəzərdən passiv adamlar vardır. Bu adamlar xeyirlə şərlə laqeyd qalaraq öz filmlərini yaradırlar. Onların psixologiyalarında, əhval-ruhiyyələrində dəyişikliklərə nail olmaq asan məsələ deyil. Lakin bunları həll etməsək kino işçilərinin bir hissəsi bizim təsirimizdən kənarda qalacaqdır. Buna isə heç cür yol vermək olmaz. Partiya sənətkarın istedadını yüksək tutur və onun xalqa xidmət etməsi üçün hər şey etmək lazımdır»⁵⁸.

Təsadüfi deyil ki, istər sovet dövründə, istərsə də postsovet məkanında Sov.İKP MK siyasi bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini H.Ə.Əliyevin kinematoqrafiya işçilərinin Ümumittifaq müşavirəsindəki məruzəsini sovet kinosunun tanınmış ustaları proqram məruzə adlandırmışlar. Bu geniş və dolğun məruzə dünən də, bu gün də mühüm əhəmiyyət kəsb edir, sabah da belə olacaqdır. Çünki proqram xarakterli bu məruzədə irəli sürülən müddəalar, əsaslı şəkildə deyilən fikir və tezislər hələ bundan sonra da kino işçilərinin neçə-neçə nəslinin yaradıcılıq yoluna işıq salacaqdır.

BAM – əsrin tikintisi

Vaxtilə Baykal-Amur magistralı əsrin tikintisi adlanırdı. Əsrin tikintisi... Yox, bu gəlişi gözəl sözlər deyildi, BAM-ın inşaatçıları ruh yüksəkliyini qaldırmaq üçün deyilməmişdi. Bu, həqiqət idi. Bu olduqca sərt və məzmununa görə məsuliyyətli faktların təsdiqidir.

Magistralın tikintisindən xeyli əvvəl cəsur ilk yolaçanlar qorxmadan bu kimsəsiz və insan ayağı dəyməyən tayqadan keçərək özlərinə yeni məskənlər salırdılar.

Dünyanın çəkilməkdə olan ən böyük dəmir yolu magistralının tikintisinə 30-cü illərin axırlarında başlanmış, lakin Böyük Vətən müharibəsinin başlanması ilə əlaqədar dayandırılmışdı. 1972-ci ilin apreldən BAM-Tında sahəsində bərpa işlərinə başlanmışdı. Hətta 1974-cü Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti «Baykal-Amur dəmiryol magistralının tikilməsi haqqında» qərar qəbul etmişdi.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Moskvada işlədiyi dövrdə, yuxarıda dediyimiz kimi, bir çox sahələrdə, o cümlədən nəqliyyata, dəmiryol tikintisinə də kuratorluq edirdi.

1999-cu ildə o, Gürcüstan Kinematoqrafçılar İttifaqının katibi L.Axvledianini və kinorejissor V.Mustafayevi qəbul edərkən söhbət zamanı sənədli filmlərin tarix üçün böyük əhəmiyyət daşıdığını qeyd etdi, bununla əlaqədar BAM tikintisini xatırladı: «...Filmlər

haqqında yox, kino haqqında xatirələr çoxdur. Filmlərə hər bir kəs baxır. Amma kinematografla iş baxımından xatirələrim çoxdur...

Sənədli kinodan danışarkən demək istəyirəm ki, sizin filminizə baxmaq, əlbəttə, mənə çox xoş idi. Ona görə yox ki, mənim keçmiş həyatım və fəaliyyətim barədə sənədli kadrlar nümayiş etdirilir. Yalnız ona görə ki, təkcə mənim üçün yox, məhz xalqım üçün həqiqətən çox mühüm olan elə faktlar var ki, onları nə sözlə, nə də məqalə ilə, nə də kitabla sənədli kinokadrlardakı kimi çatdırma bilməzsən.

...Bilirsiniz, orada bu baxımdan maraqlı cəhətlər həqiqətən çoxdur. Özü də, təkcə mənim üçün yox, xalqımız üçün də, indiki və gələcək nəsillər üçün də. Qoy onlar bilsinlər ki, nə vaxt nələr olubdur. Çünki insan yaddaşı çox qısadır. İnsan keçmiş çox tez unudur. Məsələn, bu filmin («Heydər Əliyev» sənədli filmi – A.K.) kadrları o vaxtları, sizin dediyiniz kimi, çox yaxşı əks etdirir. Bununla belə, açığımı deyəcəyəm, mən bu gün işlə məşğul olarkən o vaxtlar nələr baş verdiyi barədə heç vaxt düşünməmişəm. Bu, mənim özümə də maraqlıdır. Çox şeyləri yada saldı. Axı, mən də insanam və heç də hər şeyi xatırlamıram. Ona görə də mənim üçün çox maraqlı idi.

Açığımı deyim ki, sənədli kadrların əksəriyyəti Moskvada çəkilənlərdir. Burada nə isə saxlanıb, nə isə yox. Təəssüf ki, bizdə belə dövrlər də olub. 1987-ci ildə mən Moskvada bütün vəzifələrdən istefaya getdikdən sonra və bir neçə il hücumlara məruz qaldığım vaxt, mənə məlum olduğuna görə, burada bəzi sənədli kadrlar məhv edilmişdir. Halbuki maraqlı şeylər çox idi. Hər halda 14 il respublikaya rəhbərlik etmişdim, burada qaynar, çox fəal həyat olmuş, istər beynəlxalq, istər Ümumittifaq, istərsə də Azərbaycan xarakterli çox hadisələr baş vermişdi, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin bütün sahələrində əməli işlər görülürdü və sair. Çox işlər olmuşdur. Deyirlər ki, heç də bütün kadrlar saxlanılmayıb, bəzi bədxat insanlar məhv ediblər.

Amma belə düşünürəm ki, hələ axtarmaq, xüsusən də Moskvada axtarmaq olar. Məsələn, BAM-a səfər haqqında kadrların tapılmasını çox istərdim. Bunu ona görə xatırlayıram ki, bildiyiniz

kimi, 1974-cü ildə Sovet hökuməti Baykal-Amur magistralının Uzaq Şərqedək, düz Vladivostokadək dəmir yolu çəkilməsi haqqında, o vaxtlar deyildiyi kimi, tarixi bir qərar, - bu həqiqətən tarixi qərar idi, - qəbul etmişdi. Mövcud olan Rusiya-Çin yolu hələ çarın, imperatorun dövründə çəkilmişdi. Bu yoldan istifadə olunurdu, amma o həmin regionun iqtisadi tələblərini ödəmirdi. Halbuki Rusiyanın həmin hissəsində olduqca böyük təbii sərvətlər var. Ona görə də yol çox gərəklidir və hesab edirəm ki, düzgün qərar qəbul olunmuşdu.

BAM ümumxalq tikintisi elan edilmişdi. Yəqin ki, siz orada Gürcüstanın sahəsi olduğunu xatırlayırsınız. Azərbaycanın da öz stansiyası var idi və onu inşa etmişdi. Onun adı yadımdan çıxıb, lakin orada olmuşdum. Hər respublikanın öz sahəsi vardı. Bundan əlavə oraya böyük qüvvələr cəmləndirilmişdi. 1982-ci ilin axırlarında mən Moskvaya gəldikdə nəqliyyata – bütün dəmir yol, aviasiya, dəniz, avtomobil nəqliyyatına, habelə nəqliyyat tikintisinə də başçılıq etmək vəzifələri mənə həvalə olundu. Belə ki, nəqliyyat imkanlarının istismarı bir işdir, nəqliyyat vasitələri yaradılması isə başqa işdir.

Mən Siyasi Büronun BAM üzrə komissiyasının sədri təyin edildim. Məndən əvvəl də sədrilər olmuşdu, ancaq onlar getmişdilər.

BAM 1972-ci ildən inşa edilirdi və 1984-cü ildə mən 10 gündən artıq müddətdə BAM-da səfərdə oldum – qatarla Moskvadan Vladivostoka getdim. Bu, birbaşa səfər deyildi, biz dayana-dayana gedirdik. Sovet İttifaqı nazirlərinin, mütəxəssislərinin çox böyük bir qrupu mənimlə birlikdə idi, çünki tikinti yubadılırdı, artıq 10 il keçmişdi və BAM 1984-cü ildə istismara verilməli idi. Buna görə də oraya gedib baxmaq, əslinə qalsa, mənim təşəbbüsüm idi, mən Vladivostokdan təyyarə ilə qayıtdım, oraya isə biz xüsusi qatarla getmişdik, programımız vardı...

Bu, həyatımda mənim üçün ən maraqlı səfər idi. Mən maraqlı çox şey gördüm və hesab edirəm ki, çox böyük və faydalı iş gördüm. Başlıcası isə, mən oradan qayıdıb, Siyasi Büronun iclasında məlumat verib deyəndə ki, BAM nəinki bu il, nəinki gələn il, hətta beş ildən sonra da başa çatmayacaq, onların hamısı şok və

ziyyətinə düşdü – heç belə şey olar? Axı, bizə indiyədək belə məlumat verməmişdilər və sair. İki saat ərzində mən məlumat verdim və vəziyyətin necə olduğunu izah etdim, göstərdim. Xüsusən də çox uca dağların altından keçən və Severomuysk adlanan tunel barədə danışdım.

Qazma işləri həm bu, həm də digər tərəfdən – Şərqdən və Qərbdən aparılırdı. Təsəvvür edirsinizmi, mən tunele girdim və onların qazma işləri apardıqları yerədək həm bu, həm də digər tərəfdən piyada getdim. Amma, təəssüflər olsun ki, 10 il ərzində həm bu, həm də digər tərəfdən vur-tut 7,5 kilometr qazılmışdı. Əslində isə hələ bir o qədər də qazılmalı idi.

Adamlar necə ağır şəraitdə işləyirdilər. Biz gedirdik, su isə dizimizə çıxırdı. Adamlar, bax, belə şəraitdə işləyirdilər. Hər tərəfdən su sızıb axırdı. Yeri gəlmişkən, o vaxtdan məndə nadir fotosəkillər qalmışdır.

Əlbəttə, mən adamların necə işləməsinin böyük təsiri altında idim. Bununla belə, düşünürdüm ki, nə üçün indiyədək heç kim bu məsələni müzakirə etməyibdir.

Sözün qıssası, Siyasi Büroya məlumat verdim və sair. Bu, ayrı bir işdir, onu saatlarla söyləmək lazımdır. Bu barədə ona görə danışaram ki, BAM-ı ilk gündən lentə çəkən kinooperatorlar bizimlə getmişdilər. Familiyalarını unutmuşam, lakin onlar məşhur sənədli film ustaları idilər, 1974-cü ildə ilk gündən başlayaraq BAM-ı çəkir, onun tikintisinin salnaməsini yaradırdılar. Bütün o günlər ərzində onlar bizimlə birlikdə oldular. Onlar olduqca çox şey çəkmişlər...

Doğrudur, BAM indiyədək başa çatdırılmadığından onlar öz filmlərini, məcə, təhvil verə bilməmişlər, yaxud onun ayrı-ayrı hissələrini vermişlər. Amma onlar hər şeyi çox fəallıqla çəkirdilər. Əlbəttə, mən onlarla söhbət edirdim, onlar heyran qalmışdılar və deyirdilər: – Biz 10 ildir BAM-ı gəzib dolaşırıq, 20 ildir çəkilişlərlə məşğuluq, amma heç vaxt bu səfərdəki qədər material toplamamışıq.

Mən qayıtdıqdan sonra onlar bu səfər haqqında xüsusi sənədli film buraxmaq üçün mənə müraciət etdilər. Özü də onlarda çoxlu material vardı. Lakin mən buna razı olmadım, açığını deyəcəyəm,

nəyə görə. Çünki iş elə gətirmişdi ki, 1974-cü ildən bəri, yeni 10 ildə Sovetlər İttifaqının rəhbərliyindən, Siyasi bürodan, Nazirlər Sovetinin rəhbərliyindən heç kim BAM-da olmamışdı, oraya gedib baxmamışdı. Nəqliyyat tikintisi naziri, mərhum Sosnov İvan Dmitriyeviç, o səfərdə həmişə mənimlə idi, məlumat verirdi və bu məlumat Kremldekilərin xoşuna gəlmirdi. Siyasi Bürodada, Sovetlər İttifaqının yüksək dairələrində mənim şəxsiyyətimə onsuz da çox qısqanclıqla yanaşıldığı, üstəlik Dövlət Kinematoqrafiya Komitəsinə rəhbərlik etdiyim bir vaxtda bu cür filmin buraxılmasına icazə verilməsini, şübhəsiz, belə qiymətləndirərdilər ki, guya mən özümü gözə soxuram və sair.

Mən sənəm yox, lazım deyildir. Siz ayrı-ayrı parçalardan müxtəlif kinojurnallarda istifadə edə bilərsiniz, ancaq belə düşünürəm ki, biz BAM-ın tikilib başa çatdırılacağını görəəcəyik, artıq onda siz də filmi hazırlayarsınız və bu səfər də orada öz yerini tutar.

Mən bunu indi, burada sənədli kinodan söhbət getdiyinə görə xatırladım. Əlbəttə, bunlar nadir materiallardır. Özü də təkcə bizim səfərimiz barədə olan materiallar yox. Biz səfərdə 10 gün olmuşduq, onlar isə 10 il getmişdilər. Yəqin sonralar da getmişdilər. Çünki 1984-cü ildən sonra mən bu problemlə 1987-ci ilədək, istefaya gedənədək məşğul oldum və işimiz çox-çox irəlilədi. Sonra hər şey getdi...

...Kinoarxivlərdə yaxşı axtarışlar aparılsa, olduqca çox material tapmaq olar...»⁵⁹

III FƏSİL

HEYDƏR ƏLİYEV HAQQINDA FİKİR VƏ DÜŞÜNCƏLƏR

«Orta əsrlərin müdrikləri deyiblər ki, müasiri ancaq gələcək qiymətləndirə bilər. Heydər Əliyevi müasirləri yüksək qiymətləndirib, ən əsası isə o, xalq sevincinə layiq görülüb».

Eldar Quliyev

Müasir Azərbaycan dövlətinin banisi, taleyi Azərbaycanın taleyinə çevrilən ümummilli liderimiz, zəmanəmin fenomenal siyasət adamı, tarixin nadir şəxsiyyəti Heydər Əliyev nəinki Azərbaycana, həm də dünyaya məxsus bir vətəndaşdır. Təsadüfi deyil ki, amerikalı siyasətçi Riçard Armitac ulu öndərimiz haqqında demişdir: «Heydər Əliyevin ölümündən sonra dünya bir qədər balacalaşmışdır»⁶⁰.

Keçmiş SSRİ yollar naziri müavininin heyreti

Ümummilli liderimiz hansı sahədən söhbət açırdısa o sahənin dərin bilicisi kimi danışdı. Kino ilə əlaqəsi olmasa da burada rəngarənglik məqsədilə maraqlı bir hadisəni xatırlamaq yerinə düşərdi. Keçmiş SSRİ yollar nazirinin müavini V.Morozov AzərTAC-ın müxbirinə verdiyi müsahibədə demişdir: «...1984-cü ilin avqustunda Moskvada, SSRİ Yollar Nazirliyində ölkənin 32 dəmir yolunun, hissələrin, bəzi lokomotiv və vaqon depolarının, yol, rabitə, enerji təchizatı distansiyaları reislərinin, həmkarlar ittifaqı komitələri nümayəndələrinin, SSRİ Nazirlər Soveti işçilərinin işti-

rakı ilə geniş kollegiya iclası keçirilirdi. İclasda Siyasi Büronun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini Heydər Əliyev də iştirak edirdi. O, bu iclasdakı 1 saat 30 dəqiqəlik çıxışında ölkənin dəmir yolu nəqliyyatındakı vəziyyətin dərin təhlilini verdi və çatışmazlıqları göstərdi. Onun heç bir yazılı mətndən istifadə etmədiyi bu əhatəli çıxışına hamı valeh olmuşdu. Kollegiya iclası qurtardıqdan sonra, əsas etibarilə yol təsərrüfatı işçiləri mənə yaxınlaşıb deyirdilər ki, yəqin yoldaş Əliyev dəmir yolu mütəxəssisidir. Mən isə onları inandırmalı oldum ki, belə deyildir. Yoldaş Əliyev Bakı Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir. İlk dəfə mənimlə də dəmiryolçu dilində danışanda məəttəl qalmışdım»⁶¹.

Bəli ulu öndərimiz öz yüksək mədəniyyəti, intellektual səviyyəsi, universal biliyi ilə müxtəlif sahənin adamlarını – hamını təəccübləndirməyi bacarırdı.

Xalq sevgisini qazanmış dahi rəhbər

Rüstəm İbrahimbəyov, Kinematografçılar İttifaqının sədri, xalq yazıçısı, kinorejissor: (H.Əliyevə müraciətlə) – Siz çox iradəli insansınız. Kinematografçılar siyasətdən uzaq adamlardır. Amma bizi bir keyfiyyət birləşdirir. Böyük filmlər çəkmək olar, böyük dövlətləri idarə etmək olar, lakin hörmət görməzsən. Kiçik bir film çəkmək və ya kiçik bir ölkənin prezidenti olmaq mümkündür – özü də səni bütün dünya tanıyır. Siz məhz belə insanlar kateqoriyasına aidsiniz, Sizi bütün dünya tanıyır, fəaliyyətiniz keçmiş SSRİ-nin əslində bütün məkanında maraqlı doğurur, çünki bu proseslər – tarixi proseslərdir.

Rasim Balayev, xalq artisti: - Heydər Əliyev nəinki kino işçilərinin, ümumiyyətlə mədəniyyətin, incəsənətin böyük dostu idi. O, aktyorları, rəssamları, heykəltəraş və ədəbiyyatçıları çox sevirdi, onlara həmişə qayğı göstərirdi. Mən sənətə 1969-cu ildən, «Nəsimi» filmində baş rolun ifasına dəvət alandan, o böyük insanın qayğısını hiss etmişəm. Sənətə 70-ci illərdə gələnlərin, ucdantutma hamısı, elə ondan da əvvəlkilər onun qayğısını görüblər. O, əgər belə demək olarsa, bütün istedadlı adamların qəyyumu idi.

Heydər Əliyev el arasında çox deyilən bir misalı həyata keçirirdi: «Siz istedadlara kömək edin, istedadsızlar onsuz da özlərinə yol açacaqlar».

İlahi, bu böyük insan kinonu, kino sənətini necə də gözəl bildirdi. Yadımdadır, kinematografçıların qurultayında məşhur rus aktyoru Aleksey Batanov Heydər Əliyevdən soruşdu ki, siz kino sahəsində işləmişinizmi? A.Batalov sözün yaxşı mənasında heyrlənmişdi. Həmin məclisdə H.Əliyev kino sənəti, onun inkişaf yolları və müasir vəziyyəti haqda o qədər dərin məzmunlu çıxış etdi ki, biz hamımız onun bu sahədəki məlumatına, biliyinə, hazırlığına heyran qaldıq.

Polad Bülbüloğlu, xalq artisti, bəstəkar: - Onun istər rejissorluq, istər bəstəkarlıq, istərsə də aktyor oyunu barədə söylədiyi fikirlər əsl peşəkar deyimləri idi. Hətta elə nüanslar tutmuşdu ki, təcrübəli sənət adamlarının belə diqqətindən yayına bilərdi. Bir də ki, o vaxt bütün aləmi qorxuya salan DTK binasında mədəniyyətə bu qədər yaxın bir insanın olması məni təəccübləndirirdi. Bir sənət adamı kimi mən Heydər Əliyevdən özümə və həmkarlarıma qarşı həmişə xoş münasibət və qayğı görmüşəm.

Heydər Əliyevdən daha artıq saygını atam Bülbülə qarşı hiss etmişəm. Bir dəfə Rusiyadan qonaqlar gəlmişdilər. Heydər Əliyevin iştirakı ilə biz güllələnmiş heykəlləri ziyarət etməyə getdik. Mən orada Üzeyir bəy və Natəvan haqqında məlumat verdim, atam haqqında heç nə demədim. Heydər Əliyev mənə irad tutdu. Dedi ki, o tək sənin atan deyil, bütün Azərbaycanın Bülbülüdür. Sən onun barəsində niyə bir söz demədin? Sonra özü Bülbül haqqında danışmağa başladı...

Xamis Muradov, C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının direktoru, xalq artisti, kinorejissor: - Heydər Əliyev şəxsiyyətinə, fenomeninə ümumxalq marağı nədən irəli gəlir? Onun zəngin tərcümeyi-halı, həyatının müxtəlif məqamları, mərhələləri bütövlükdə tarixdir, salnamədir.

Azərbaycan torpağına çətin ki, yenidən belə bir milli lider gəlsin. Onun dövlətçilik məharəti, müxtəlif siyasi vəziyyətlərdən,

burulğanlardan bacarıqla çıxması tarixdə az adamlara müyəssər olub.

Eldar Quliyev, xalq artisti, kinorejissor: - 70-ci illərin ortalarında, bütün iqtisadi göstəricilərinə görə respublikamız yüksəlişdə olduğu dövrdə Heydər Əliyev kinematografçılarımızın diqqətini qədim və zəngin irsə malik xalqımızdan, onun qəhrəman keçmişindən bəhs edən tarixi filmlərimizin olmamasına yönəltdi. Zamanın nəbzini çox yaxşı hiss edən respublika rəhbəri, geniş tamaşaçı kütləsinə respublikamızın tarixi kökləri, adət-ənənələri, hər azərbaycanlının öyündüyü tarixi qəhrəmanları barədə danışmaq zərurətini hiss etmişdi.

Oqtay Mirqasimov, xalq artisti, kinorejissor: - 60-cı, 70-ci illər, 80-ci illərin əvvəlləri daha parlaq, kəskin, sosial cəhətdən aktiv, bədii cəhətdən realist, tarixi, mühüm, böyük və formaca yeni filmlər yaradılmış illərdir. O illərdə yeni studiya yaradılmasına çox fəal başlanmış, milli kinematografin istehsal bazası yeni texnika ilə təchiz edilmişdir. Bunlar çox mühüm illərdir. İndi, aradan neçə-neçə illər keçdikdən sonra biz gözəl dərk edirik ki, bütün uğurlarımız, nailiyyətlərimiz, imkanlarımız elə bir insanın adı ilə bağlıdır ki, onun həyat və siyasət fəlsəfəsi özündə ümumən mədəniyyətə və mədəniyyətin bir hissəsi kimi kinematografa yüksək himayədarlıq anlayışını təcəssüm etdirir, bu insan dövlətimizin rəhbəri, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyevdir.

Vaqif Səmədoğlu, xalq şairi: - Sovet dövründə Azərbaycanda dissident hərəkatının yaranmasının qarşısını məhz Heydər Əliyev alıb və onun yaranmasına imkan vermədi. Deyərdim ki, bunu çox böyük uzaqgörənliklə etdi. Bunu 70-ci illərdə yaşayıb-yaradanlar – vicdanı, obyektivlik duyğusu olan bir nəfər də inkar edə bilməz. Heydər Əliyev Azərbaycan KP MK-ya rəhbərlik edəndə bizim ədəbi jurnallarda elə əsərlər dərc edilirdi, nəşriyyatlarda elə ədəbi kitablar buraxılırdı ki, hətta avropalığı ilə öyünüb sinəsinə döyən Baltıyanı respublikalar da həmin şer və povestləri oxuyanda əsərlərin Sovet Bakısında hazırlandığına inanmırdılar. Deyim ki, o vaxtlar ədəbi jurnallara başçılıq edən şəxslər – Yusif

Səmədöğlü, Əkrəm Əylisli və Anar dissident olmağa tamamilə həzır insanlardırlar. Lakin Heydər Əliyev təfəkkürü və diplomatiyası sayəsində bu işin qarşısı alındı. Onlarla söhbət edib dedi ki, nə istəyirsinizsə, qəbul olunur, oturun, işləyin. Özü də elə bir zamanda ki, hər sətrində, hər sözündə səni vurmaq, gözədən salmaq üçün nəsə axtarırdılar.

Yaşar Nuri, xalq artisti: - Azərbaycan xalqının taleyində Heydər Əliyev cənablarının rolu böyükdür. O ki, qaldı bizim sahəmizə, mən konkret özümlə bağlı məqamlardan danışsam daha düz olar. Biz dəfələrlə görüşmüşük, mənim yadımdadır ki, «Şəhərin yay günləri» tamaşasında zalda adam, tamaşaçı az olurdu. Və deyim ki, bu əsərin nə bədiyyatı, nə də quruluşun zəifliyi ilə bağlıydı. Amma Heydər Əliyev cənabları tamaşaya gələndən sonra vəziyyət dəyişdi. Tamaşaya böyük qiymət verdi... Hamımızı yığdı, xoş sözlər dedi. Tamaşaçılarımız çoxaldı...

Cənab Heydər Əliyevin kino qarşısında xidmətləri çox böyükdür və gördüyü işlərin uğurunun sirri isə cənab Prezidentin şəxsiyyətində gizlənir. Şəxsiyyəti nə qədər böyükdürsə, uğurları da o qədər böyükdür, düşünürəm.

Əlabbas Qədirov, xalq artisti: - Bizim cənab Prezidentin həmişə mədəniyyətə, incəsənətə, mədəniyyətdə və incəsənətdə çalışan insanlara böyük qayğısı olub. Mən deyirdim ki, onlara çox ulvi bir qayğıyla yanaşıb həmişə. Öz əzizləri kimi qəbul edib. Və təkcə ona görə yox ki, sənəti sevirdi, qiymətləndirirdi, həm də ona görə ki, möhtərəm Prezidentimiz kinonu kinoşünas, teatrı teatrşünas, musiqini isə bir bəstəkar qədər bilirdi. Mənim ilk rolum yadımdadı. O vaxt hələ 23 yaşım vardı, «Xəyyam»da Yusifi oynayırdım. Tamaşadan sonra aktyorlarla, rejissorla ünsiyyəti, tamaşa haqda sanki bir rejissor düşüncəsi ilə danışması, çox mehriban söhbətini heç vaxt unutmaram. Bir neçə dəfə olub belə hadisə. Həm 70-80-ci illərdə, həm də sonra. Mənimçün təbii ki, ən əlamətdar hadisə filarmoniyada möhtərəm Prezidentimizin, o vaxt birinci katibdi. döşümə Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatı laureatı nişanını taxması, diplomunu təqdim etməsi olub. 1978-ci ildə, «Sevinc buxtası» filminə görə. Mənə dedi ki, səndən qabaq başqa adama tə-

qdim olundu bu mükafat, amma bu qədər əl çalmadılar. Bu mükafatı alırsan, onun nə demək olduğunu yəqin ki, bilirsən. Dedim, bu o deməkdi ki, mən xalqın etimadını yüksəltməyə çalışacağam. Dedi ki, çalışacağam azdı, çalışmalı və doğrultmalısan. Sonra da soruşdu ki, teatrda nələr, hansı tamaşalar hazırlanır. Və o vaxt böyük Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cabbarlının 80 illik yubileyi ilə əlaqədar «Sevil» hazırlanırdı, mənə də Balaş rolunu həvalə etmişdilər. Bunu dedim və cəsarət edib dəvət etdim cənab Prezidenti. O isə «sən Balaş?» deyib bir müddət diqqətlə baxdı mənə. Sonra «Hə, sən oynaya bilərsən» dedi. Bilirsiniz həmin gün mənim qururumun həddi-hüdudu yox idi. Onu da deyim ki, mənə bu mükafatı çox gənc ikən, 32 yaşım vardı onda, özü də kino sənətinə görə verdilər. Yəni demək istəyirəm ki, cənab Prezident yaşından asılı olmayaraq sənətçini vaxtında qiymətləndirməyi bacarırdı. Məhz bu hadisədən sonra mən həm teatrda, həm də kinoda, necə deyərlər, ayaqlarımı yerə möhkəm vurdum. Filmə burda da çəkilmişdik, Çexoslovakiyada da. Həm də ilk dəfə xaricə özümüz və birbaşa çıxmışdıq. Bütün bunlar cənab Prezidentin sənətə qayğısı nəticəsində olub...

Eldəniz Zeynalov, xalq artisti: - Aktyorun ən böyük arzusu nədir? Alqış... Tamaşaçı ünsiyyəti... Mən açıq danışan adamam. İstərdim ki, yubileyim dövlət səviyyəsində keçirilsin və orada hörmətli Prezidentimiz Heydər Əliyev cənablarının təbriki səslənsin. Vallah, bu xoşbəxtlik mənə ömrümün sonuna qədər bəs edərdi. Məni düzgün başa düşün... Axı, mən sənət aləmində püxtələşdiyim zamandan hər vaxt o möhtərəm şəxsiyyətin qayğı və diqqətini öz üzərimdə hiss etmişəm.

Bizim nəsiləndən olan sənət adamları Heydər Əliyevin respublikamız üçün, mədəniyyət aləmi, ayrı-ayrı sənət adamları üçün nələr etdiyini yaxşı bilir...

Səyavuş Aslan, xalq artisti: - Heydər Əliyevin həmişə sənət adamlarına münasibəti, qayğısı çox yüksək olub. Hələ o dövrdə onun çox fərqli, çox fərdi və həlledici münasibəti olub sənətkarlara, sənətə. Mən dəfələrlə şahidi olmuşam ki, möhtərəm Heydər Əliyev gah tək, gah ailəsi ilə, gah büro üzvləri ilə bizim Musiqili

Komediya Teatrına tez-tez gələrdi. Tamaşadan sonra bizimlə maraqlanardı, isti söhbətlər edərdi. Və hətta hər dəfə də öz çox dərin biliyi, erudisiyası ilə bizi təəcübləndirərdi. Bilirsiniz, sənət bu böyük insanın qanındadı, ruhundadı.

Heydər Əliyev qədr Vətəninə sevən, onun sənətinə, sənət-karlarına – bütövlükdə mədəniyyətə qayğı göstərən ikinci şəxsiyyət yoxdur və olmayıb.

Şəfiqə Axundova, xalq artisti, bəstəkar: - Azərbaycan incəsənətinin yaxın dostu və xeyirxahı olan, qədirbilən Heydər Əliyev cənabları şəxsən mənə yaşamağıma və yaratmağıma öz böyük köməyini heç vaxt əsirgəməyib... 1998-ci ildən mənə prezident təqaüdünə layiq görüb. Sonra xalq artisti kimi fəxri ad almışam. Haqqımda sənədli filmin çəkilməsinə öz köməyini əsirgəməyib. 2002-ci ilin dekabrında isə mənə iki otaqlı, tam təmir olunmuş mənzilin açarını təqdim edib.

Ona olan xalq sevgisi bir daha sübut etdi ki, H.Əliyev cənabları ölməzdir, xatirəsi qəlblərdə daim yaşayacaq bir insandır.

İnqilab Kərimov, sənətsünəslıq doktoru, professor: - Heç kim, hətta bədxahlar da inkar edə bilməzlər ki, o, bütün varlığı ilə həyatı boyu hissi, əqli, düşüncəsi ilə ədəbiyyata, mədəniyyətə, incəsənətə, xüsusilə də teatr sənətinə bağlı müdrik, ulvi təbiətli, uzaqgörən bir insan idi.

Mais Məmmədov, əməkdar jurnalist: - 1998-ci ildə artıq ANS Mediya və Yayım Şirkətində işləyəndə biz Moskvada Heydər Əliyevin 75 illiyinə həsr olunmuş film çəkirdik. Orada həm adi insanlarla, həm də nazirlər, Moskvanın meri Yuri Lujkov və başqaları ilə görüşüb söhbət etdik. Onların hamısı Heydər Əliyev haqqında gözəl sözlər deyirdi. Hamının gözəl tanıdığı Boris Berezovski etiraf etdi ki, hal-hazırda MDB məkanında ən qeyri-ordinar və ağıllı Prezident məhz Heydər Əliyevdir.

...O, millətin təkcə rəhbəri deyil, həm də atası idi. Ataları isə heç vaxt unutmurlar. Ona görə Heydər Əliyev Azərbaycanda həmişə olacaq...

Kənan Məmmədov, əməkdar incəsənət xadimi, kinooperator: - Mən Heydər Əliyevin kino sənəti üçün etdikləri haqda çox

şeylər deyə bilərəm. Amma həm təkrar olmasın deyə, həm də özümə bağlıdır deyə iki məqamın üzərində dayanmaq istərdim. Yalnız mürəssə, 1979-cu il idi. O vaxt məhz Heydər Əliyevin göstərişi və köməyi ilə «Azərbaycanfilm» kinostudiyası üçün, kinostudiyanın texniki təchizatını yeniləşdirmək üçün 200,000 dollar, bəlkə də artıq, valyuta ayırmışdılar. Həmin pula üç «Arifleks» markalı kamera almışdılar ki, indi də biri ilə mən işləyirəm. O vaxt üçün ən müasir iki «Haqra» aparatı, yəni kinoda səs yazmaq üçün maqnitafon və bir də «Stadikam» kompleksi almışdı ki, bu da oluqca əhəmiyyətli idi. Bilirsiniz, bunu etmək çox çətin idi və hesab edirdim ki, Heydər Əliyev bunu etməklə bizim kinostudiyanı o vaxtkı sovet kinostudiyaları arasında təchizat baxımından öncüllər sırasına çıxartdı.

Və bir də mən Heydər Əliyevin bir çox görüş və səfərlərini lentə almışam. Orda da maraqlı məqamlar olub. Bilirsiniz, Heydər Əliyev çox həssas, diqqətli adamdı. Sirayətədicisi və tələqinedici, hər şeyi sezen və gören baxışları vardı. Mən bunu professional kimi deyirəm. Maraqlısı budur ki, o dəqiq bilir onu kinolentə çəkirlər, ya videolentə. Bir dəfə İranda olarkən, yeri gəlmişkən bu səfər Prezidentin İrana birinci səfəri idi, Rəfəncaninin şəxsi «Boinq»ində, təyyarənin içindəcə mənə «sən deyəsən lentə çəkirsən» dedi. Təsdiqlədim. Və cavabında «çək, çək, bu çox mühüm səfərdir» dedi. Deməyim budur ki, o çox diqqətli idi. Və onu da deyim ki, cənab Prezident kameraların harada olduğunu dəqiq bilir, hiss edir. Amma, eyni zamanda bu onun, ən dəqiq saat mexanizmi qədr düzgün davranışına zərrə qədər təsir etmir. Hətta ən məşhur və istedadlı aktyor belə kameranın qarşısında çaşa bilər. Kamera məchul gözdür, xofu var. Cənab Prezident isə bütün bunlardan yuxarıda dayanırdı. Çox sərbəst, eliqant və özünəməxsus şüxluqla.

Ənvər Əbluc, əməkdar incəsənət xadimi, kinorejissor: - Moskvada təhsil alırdım. 1971-ci ildə Bakıya, «Azərbaycanfilm» kinostudiyasına altı aylıq istehsalat təcrübəsinə göndərildim. Bu da, «Mozalan» satirik kinojurnalının yenidən fəaliyyətə başladığı dövrə təsadüf edirdi. Və deyim ki, o vaxt respublikaya yeni, bir-iki il olardı ki, rəhbər təyin edilmiş Heydər Əliyev çoxsahəli istiqaf

mətdə nəhəng işlər görürdü, özünün dönə-dönə söylədiyi kimi, neqativ hallarla mübarizə apardığı dövrə təsadüf edirdi. Deyim ki, o vaxt Heydər Əliyev canlı əfsanəyə çevrilmişdi. Xüsusən bizim üçün. Cavan kino işçiləri üçün. Elə «Mozalan»ın yaradılması da Heydər Əliyevin təşəbbüsü və əməyi idi. Və mən də mərhum Adil İsgəndərovun xeyir-duasıyla «Mozalan» satirik kinojurnalında fəaliyyətə başladım, iki sənədli, bir bədii süjetlə. Çox maraqlı dövr idi...

Ağarəhim Əliyev, rəssam: – Heydər Əliyevin, istər müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, istər ötən əsrin 70-80-ci illərində ölkəmizin rəhbəri olduğu dövr götürülsə, Azərbaycan mədəniyyəti, xüsusən də Azərbaycan kino sənəti üçün xidmətləri çox misilsizdir. Bunun başlıca səbəbi, möhtərəm Prezidentimizin ilk növbədə sənəti duyması, qəlbinin sənətkar qəlbi olması ilə əlaqədardır. Nələri etməyib Heydər Əliyev? Xalqa öz qəhrəmanlarını qaytarıb və sənət, xüsusən kino sənəti vasitəsilə sevdirib, tanıdırıb xalqımıza.

Görün kino ilə bağlı nə qədər ölkə əhəmiyyətli tədbirlər təşkil olunub. Hətta ölkə əhəmiyyətli deyil, dünya əhəmiyyətli. Həmin tədbirlərə gələn qonaqların adları, miqyası da elə bunu təsdiq edir. Mən bütün həyatım boyu öz xalqının mədəniyyəti üçün bu qədər iş görmüş ikinci şəxsiyyət və dövlət başçısı görməmişəm.

Ənvər Qarayev, Rəssamlar İttifaqının katibi, əməkdar rəssam: - Heydər Əliyev cənabları Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 30 ildən artıq bir müddətdə incəsənət adamlarına daim diqqət yetirmiş, onların qayğısına qalmışdır. Mənim xatirimdədir, hələ Sovet dövründə, 70-ci illərdə, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının qurultayının sonunda bizim nəyə ehtiyacımız olduğunu soruşdu və biz ona deyəndə ki, yaradıcılıq emalatxanalarına daha çox ehtiyacımız var, o, elə o dəqiqə Bakı şəhər İcraiyyə Komitəsinin sədrinə göstəriş verdi və artıq bir həftədən sonra rəssamlar üçün dörd bloklu, 5 mərtəbəli yaradıcılıq emalatxanası ayırdı... Rəssamlar üçün bundan böyük hədiyyə ola bilməzdi. Mərhum Prezident sənətdə böyük xidməti olan incəsənət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi, onların ehtiyaclarının ödənilməsi üçün dövlət təqaüdü veril-

məsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin Azərbaycan incəsənətinin inkişafında çox böyük xidmətləri olmuşdur. Və biz bunu heç vaxt unutmayacağıq.

Valeri Ruzin, «Sentskip - film»in baş direktoru (Rusiya): - İlk növbədə Heydər Əliyev siyasətçi, lap düzü isə XX əsrin ən görkəmli siyasət və dövlət xadimidir. Və onun bu prizmadan baxılırsa, portretinə şəxsən mən əlavə ştrixlər etmək istəməzdim. Belə ki, Heydər Əlirza oğlunun gördüyü bütün nəhəng işlər ilk növbədə xalqının gözü qabağındadır.

Heydər Əliyev – insan və kişi, bu maraqlıdır. Mən də hörmətli Vaqif Mustafayevin «Heydər Əliyev. Əsl məhəbbət haqqında» filmindən çıxış edib möhtərəm Heydər Əlirza oğlunun elə keyfiyyətləri haqqında danışmaq istərdim ki, məhz bu keyfiyyətlərə malik olan adam böyük siyasətçi ola bilər. Filmin bir yerində Heydər Əliyev deyir: «Mən onda cavandım və heç nədən qorxmurdum» - sonra isə kədərli təbəssümlə əlavə edir: «Həm də mənim tapancam vardı...» Bu sözlərin müəllifi öz uzaq və risk dolu keçmişini bir az təbəssümlə qarşılayır. Elə o təbəssümlə hətta ən sonuncu özünümüdəfiyyəyə, ölümə hazır olduğunu da qeyd edir, - bunu ancaq fəvqəladə iradə və inam sahibi edə bilər...

Daha bir başqa məqam, filmin sonu və Heydər Əliyevin sözləri: «Və indi, hər şeyi biləndən sonra siz deyiniz, sübut etməyə ehtiyac varmı ki, mənim məhəbbətimin kökləri nə qədər dərin olub?» Həmişə olduğu kimi özünəməxsus, inkarı mümkün olmayan, çox səmimi və sərrast sözlər – bunu isə ancaq böyük Heydər Əliyev edə bilər.

Eldar Ryzanov, SSRİ xalq artisti, kinorejissor (Rusiya): - Bilirsiniz, mən hörmətli Heydər Əlirza oğlu Əliyevin həm bir vaxtlar hamımızın olan sovet kinosu, həm də onun tərkib hissəsi olmuş Azərbaycan kinosu üçün etdiklərindən danışsam, bu çox uzun çəker. Mən həm gördüklərimi və şahidi olduqlarımı, həm də eşitdiklərimi deyə bilərəm. Görüşlərimiz də olub...

Eşitdim ki, Heydər Əlirza oğlu Əliyev arabir tək və heç kimin gözləmədiyi vaxt dükən və bazarlara daxil olur, özü şəxsən qayda-qanunu yoxlayır. Bu bilirsiniz, çox maraqlı məqamdı. Mən

onda anladım ki, Heydər Əlirza oğlu Əliyev əsl xalq qəhrəmanı, xalq adından qisasçı, bir növ Robin Quddur. Baxın bu hal, bu fakt Heydər Əliyevin içindən, kodundan danışır. Məhz kodu bu cür olan müdrik şəxslər hər bir sahə üçün iş görə bilər, yəni heç kimin etmədiyini, demək istəyirəm. Heydər Əlirza oğlu Əliyev belə nəhəng şəxsiyyətlərdəndir.

Eldar Şengelaya, kinorejissor (Gürcüstan): - Demək istəyirəm ki, Qafqazda deyil, bir qədər uzaqlarda yaşayan və qəzetlərin, yaxud televiziyanın xəbərlərindən istifadə edən dostlarım, təssüflər olsun, burada nəyin necə baş verdiyini heç də həmişə bilmir, bu gün Heydər Əliyevin Zaqafqaziyada necə bir rol oynadığından xəbərsizdirlər. Onun siyasəti xüsusi bir siyasətdir və bizi sülhə, tərəqqiyə doğru aparır. O hər şey edir ki, bu torpaqda, nəhayət sülh, əmin-amanlıq olsun, haqq-ədalət zəfər çalsın, insanlar bu gözəl torpaqda rahat yaşaya bilsinlər. Odur ki, bu adamlar üçün Heydər Əliyev şəxsiyyəti xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Emil Lotyanu, kinorejissor (Moldova): - Heydər Əlirza oğlunu ilk dəfə 1981-ci ildə Aktyor Evinde kinematoqrafçıların qurultayında çıxış edərkən görmüşdüm. Mən bu ittifaqda ilk dəfə olaraq elə bir lider gördüm ki, 15 dəqiqə onu salonda saxladılar və camaat ucadan onun adını çəkirdi. Onda dedim ki, mən millətin liderini gördüm.

Heydər Əlirza oğlunu ikinci dəfə kino günündə, oktyabrda, Moskvada, «Oktyabr» kinoteatrında, müşavirə keçirərkən, üçüncü dəfə Bakıda Prezident sarayında qəbul zamanı görmüşəm. O, qəbul zamanı Azərbaycanda xalqın kinoya məhəbbətindən və münasibətinin əhəmiyyətindən danışdı. Respublika Prezidentinin kinonu sevməsi çox gözəl haldır... Arzu etmək istəyirəm ki, neftdən əlavə, neçə-neçə gözəl filmlər də bu ölkənin Heydər Əliyev epoxasının sərvəti olsun.

Avtandil Maxaradze, Gürcüstanın xalq artisti: - Azərbaycanla yaxın tanışlığım «Nakəs» filmi ilə bağlıdır. Rejissor Vaqif Mustafayevin sayəsində mən Azərbaycanı, Bakıyı, azərbaycanlıları sevdim. Səmimi, alicənab, qonaqpərvər insanlarla tanış oldum. Və mənə sonradan o xoşbəxtlik nəsib oldu ki, belə böyük bir xalqın

müdrük lideri Heydər Əliyevlə də görüşüm. Mən o görüşü xatırlayıram. Heydər Əliyev əsl kino bilicisi kimi T.Abuladzenin «Tövbə» filmi ilə analiz etdi ki... Çox dəqiq qiymət verdi filmə, iradlarını da bildirdi, razılaşmamaq olmazdı.

Heydər Əliyevin şəxsiyyətinə gəlincə, mən bir şeyi dəqiq deyə bilərəm: Heydər Əliyev müasir, sivil, demokratik, intellektual hakimyyəti təcəssüm etdirir. Belə hakimyyət dövründə isə inkişaf normadır, qaçılmazdır və ümidvaram ki, davam edəcək.

Lomer Axvlediani, Gürcüstanın xalq artisti, kinooperator: - ...İstər öz milli kinematoqrafiyası, istərsə də bir vaxtlar mənim ölkəmin də daxil olduğu sovet kinosu, ümumiyyətlə, mədəniyyəti üçün misilsiz xidmətləri olan belə böyük dövlət adamı haqda filmin çəkilişində iştirakım, həmçinin mənim üçün bir vicdan işidir. Həmişə kinematoqrafiyaya xüsusi münasibəti olan şəxsiyyətin özü haqda film – bu da maraqlıdır. Ömrünün, şərəfli və fədakar ömrünün çox böyük hissəsində həyatın və cəmiyyətin rejissoru olmuş, zəngin bioqrafiya, faktlar, bilirsiniz bizim sahə üçün nə deməkdir? Və qeyd edirəm ki, mən həmişə konkret şəxsiyyət haqda film çəkməkdən imtina etmişəm, portretdən qaçmışam. Mənim yaradıcılıq bioqrafiyamda belə istisnaı Heydər Əliyev təşkil edib. Təxminən üç il əvvəl Prezident bizi – mənə və Vaqifi qəbul edərkən bizimlə söhbəti, söylədiyi qiymətli sözlər o vaxta qədər bildiklərimi və eşitdiklərimi əyani şəkildə təsdiqlədi. Və mən bundan qürur duyuram. Hesab edirəm ki, Heydər Əliyevi dövlət xadimi, insan, şəxsiyyət kimi bütöv göstərəcək ən kamil filmi çəkmək üçün bəlkə də nəsil-nəsil kinematoqrafçılar lazımdır...

Citter Kristesaşvili, kinooperator (Gürcüstan): - «Heydər Əliyev» filmində operator kimi çalışmaq mənim üçün çox böyük şərəf idi. Eyni zamanda çox, olduqca maraqlı idi mənim üçün.

...Heydər Əliyev zəngin həyat yaşamış, dahiyənə, fenomenal adamdır. Qalxmalar, enmələr olub həyatında. Və heç vaxt prinsiplərini dəyişməyib. Çəkdiyimiz bir hissə, filmin hissəsi bu ömrün çox əhəmiyyətli, mən deyərdim psixoloji baxımdan kulminativ məqamı haqda idi. Heydər Əliyev seçim, çox ağır sual qarşısında: ya məhəbbəti, ya iş – karyera. Heydər Əliyev çox riskli və

çox doğru seçim edir, məhəbbətini seçir. Tale isə onun bu addımını qiymətləndirir, o, bütövlükdə qalib gəlir.

...O, kameranı çox dəqiqliklə hiss edir, amma bunu sezdir-mir, biruzə vermir, sanki kameraya da deyir ki, mən danışıcağam, sən isə qulaq as. Biz çəkəndə diqqətim Heydər Əliyevin sifətində idi, sözləri anlamasam da ifadələr, cizgilər, mimiylər çox şeyi deyir-di. Gah kədərlənir, gah sifətinə işıq və sevinc qopurdu. Mən an-layırdım ki, qarşımda həyatının hər məqamını dolğun yaşamış, şövqlə – büsbütün yaşamış müdrik insan və yenilməz dövlət rəh-bəri əyləşib. Həm də sevməyi, sevgisi də bütün başqa keyfiyyətləri qədər nəhayətsiz olan şəxsiyyət. O, çox səmimi və hirsli danışırdı.

Bir dəfə kameranı məcburən saxladıq. Kölgə vardı. İzah et-dik. Razılaşdı bizimlə o saat. Fitrətində aktyorluq var Heydər Əli-yevin. Və deyim ancaq böyük aktyorlar və sənətkarlar tez razılaş-mağı bacarır.

Necəse oldu gürcü olduğumuzu bildi. Çəkilişdən sonra bi-zimlə 15-20 dəqiqə söhbət etdi. Çox maraqlı həmsöhbətdir. Çox şeylər danışdı. Gürcüstandan danışdı. Yaddaşına və biliyinə heyran oldum.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin Azərbaycanın mədəniyyəti, mədəniyyətin bütün sahələri, xüsusən də kinomuzun inkişafında xidmətləri çox böyükdü, əvəzolunmazdı.

IV FƏSİL

HEYDƏR ƏLİYEV ŞƏXSİYYƏTİ MİLLİ QÜRUR DOĞURUR

Ümummilli lider Heydər Əliyev respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə tanınmış yazıçı-publisist Cəmil Əlibəyov C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında direktor vəzi-fəsində (1974-1984) işləyirdi. Cəmil müəllim o vaxtlar kino sahə-sində baş verən bir çox hadisələrin iştirakçısı və şahidi olmuşdur. Onun xidməti vəzifəsi ilə bağlı ulu öndərimizlə görüşləri, söhbət-ləri bu gün əziz xatirəyə çevrilmişdir.

C.Əlibəyovla apardığım söhbətlər ümummilli liderimizin in-cəsənətin bu, çox təsirli, mənəvi həyatımızda mühüm rol oynayan növünə fəvqəladə qayğısı nəticəsində 70-80-ci illər Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf məcrasına, kino yaradıcılığına daha dərin-dən nəzər salmağa sövq edir.

A.K.: – Cəmil müəllim, ümummilli liderimiz kinomuzun əhəmiyyətindən danışarkən belə bir fikir söyləmişdir: «Bəşəriyyə-tin qarşısında kinonun xidməti böyükdür. Amma bizim xalqımızın inkişaf yolunda Azərbaycan kinosunun xidməti əvəzsizdir». Böyük tarixi şəxsiyyətin Azərbaycan xalqının həyatında kinonu belə qi-y-mətləndirməsi, Sizcə hansı mənəvi amillərdən qaynaqlanır?

C.Ə.: - İnsanlığın tərcümeyi-halına nəzər salsaq görürük ki, milyon-milyon illər adamların mənəvi təminatında, onların müasir kamil insan olmasında ədəbiyyat çox mühüm rol oynayır. XIX əsrdən etibarən sivil insanın inkişafı ilə bağlı ədəbi fəaliyyət kino ilə müştərək aparılmaqdadır. Məlumdur ki, kinonun meydana çıxması sənayedə inqilabla bağlı olub.

Qısaca demiş olsaq, kino texniki inqilabın törəməsidir və o öz növbəsində – texnikanın və texnologiyanın müstəsna tərəqqisinə təkan verib. Bugünkü möcüzələr, bəşəri sivilizasiyanın müasir mərhələsi bir də kino ilə mərbutdur. İndi həyatı kinosuz təsəvvür etmək mümkün deyildir. Azərbaycanda kino çəkilişinin hələ 100 il əvvəl mövcud olması, bilavasitə film istehsalının və «Azərbaycanfilm»in təşkilinin səksən beş yaşa keçməsi faktı da əlbəttə, sənaye ilə - Bakı neftinin istehsalı ilə bağlı olub. Bəşəri mədəniyyətin son beşiyi olan kino bundan sonra, şəksiz həyatımızda təkamül katalizatoru olub – mədəniyyətimizin bütün hüceyrələri kino yaradıcılığından qidalanıb.

Ümummilli lider H.Əliyevin kinonu Azərbaycan həyatındakı təkamüllə bağlaması ümumiyyətlə sənəti dərinədən bilmək və ona fəlsəfi müdriklə yanaşmaq təzahürüdür.

- Ötən əsrin sonlarının mədəniyyət mənzərələri həm Sizin gözünüzün qarşısında, kino istehsalı isə neçə illər bilavasitə həm də iştirakınızla bağlı olub. Mən «Bizim «Azərbaycanfilm» kitabında Sizin fəaliyyətinizə qısa belə yer vermişəm: - «C.Əlibəyov kinostudiyada işlədiyi dövrdə rəhbərlik etdiyi müəssisə öz yaradıcılıq uğurları, istehsalat müvəffəqiyyətləri ilə tanınmışdır. Bu müddətdə SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsinin xətti ilə və ümumittifaq televiziyanın sifarişləri ilə çəkilən filmlərin sayı üç dəfə, birinci dərəcəyə layiq görülmüş filmlərin sayı on dəfədən çox artmışdır...»

- Xatırlamağınız üçün çox sağ olun. Ancaq mən bu sətirləri oxuyanda bir qədər narahatlıq keçirdim. Yaxşı ki, özünüz bunun əsas səbəbkarının – kinoya və kinematografiyaya xüsusi münasibət bəsləmiş dövlət başçısı olduğunu şərh etmişsiniz. Vətəndaş jurnalistin xalqın lideri haqqında tərifi təbiidir. Ancaq bu uğurlarda Heydər Əliyev şəxsiyyətinin uzaqlardan – Qərbdən görünməsi və qiymətləndirilməsi hər kəsdə milli qürur doğurur. «Kuryer international» jurnalının baş redaktorundan gətirilən iqtibas buna dəlalət edir. Cənab A.Adler «Nadir şəxsiyyət» məqaləsində yazır: «1970-80-cı illərdə Azərbaycan, ilk növbədə neft texnologiyaları və informatika sahəsində yüksək inkişaf etmiş sektorlara malik iri sə-

naye ölkəsinə çevrilir, eyni zamanda Heydər Əliyev mədəniyyət sahəsində misli görünməmiş siyasət yeridir... İstedadlı kinorejissorlar yetişdirilir. Məlumdur ki, Azərbaycan kinosu uzun müddət durğunluq vəziyyətində olmuşdur, halbuki vaxtilə «Arşın mal alan» Stalinin sevimli filmi idi...»

- Siz kinoya gələndə, axı vəziyyət başqaydı. Maraqlıdır, necə oldu ki, vaxtilə çox nüfuzlu «Azərbaycan gəncləri» qəzetinin uzun müddət redaktoru işləmiş, Azərbaycan radiosuna başçılıq etmiş jurnalist – yazıçı öz sənətindən ayrılıb, bu iri müəssisəyə təyinatla razılaşıb.

Hələ onda eşitmişdik ki, kinoya öz könlünüzlə gəlməmişiniz. Cənab Heydər Əliyevin şəxsi təklifi ilə bu yeni sahəyə getməli olmusunuz.

- Bu beləydi, ancaq indi... Fransızların «Tənqidin Aristoteli» adlandırdığı Andre Bizenin belə bir fikri var: «Filmə biz aktyor vasitəsilə görürük». Bu, doğrudur, ancaq mən indi Azərbaycan kinosunu Azərbaycana rəhbərlik etmiş Heydər Əliyevin, xalqın portretini yaradan incəsənətin bu növünə, xüsusi diqqət yetirməsi ilə nəzərimdə canlandırırım.

Onu da deyim ki, nəşr etdirdiyiniz ikicildlik – «Azərbaycan kinosu kataloqu» əgər o zaman çıxmış olsaydı, mən heç vəçhlə bu işin altına girməzdim. Nəsillərdən miras qalmış belə zəngin bir irsi davam etdirmək və onu durğunluq halından çıxarmaq mənim üçün həqiqətən qeyri-mümkün bir iş təəssüratı yaradardı. Gizlətmirəm, cavanlıqda mən o qədər də kino pərəstişkarı olmamışam. Kənddən Bakıya gələndə cəmi-cümlətani bir-iki filmə baxmışdım. Bədi kitablarla mədəni ehtiyaclarımın bütün növlərini sava bilirdim. İndi isə... Ömrümün o dövrünü yüksək qiymətləndirirəm.

Xalq şairi Süleyman Rüstəmin belə bir bəlağətli misrası var: «Oxuyun, bir qızıl kitabam mən». Kino tariximiz bizim üçün qızıl kitabdır. Bu kitabın əlvan səhifələrinin çoxu da məhz Heydər Əliyev yoldaşın adı ilə bağlıdır. Xəşbətlikdən mənim onillik fəaliyyətim də həmin illərin səhifələrinə düşüb.

Əgər işlədiyim bu illər ərzində kinoda bir iş görə bilmişəm, olan uğurları da həmin ünvanda - Heydər Əliyev rəhbərliyində

axtarmaq lazımdır. Minlərlə kino mücahidi təsdiq edər ki, biz hamımız o dövrün kino siyasəti və qayğısından bəhrələnib, ruhları və coşqun yaradıcı-təşkilati fəaliyyət göstərmişik. Mənim o dövrə qədər seçdiyim peşədə – jurnalistikada yaradıcılıq üçün bir qələm, bir kağız kifayət edirdi. Yazıçılıqda isə sakit bir guşəyə çəkilmək. Kino polkuna - alayına göndərildə – minlərlə adamlarla, neçə yüz peşə sahibi ilə işləməli, əməkdaşlıq coğrafiyası – sərhəd bilməyən geniş miqyaslı yaradıcılıq cəbhəsində, silahı ən müasir texnika olan meydanda fəaliyyət göstərməli idim. Bu meydanda fərdi istedad və fədakarlıq çox iş görə bilməzdi, əgər arxanda uzaqgörən, səriştəli sərkərdə durmamış olsaydı. Cənab Heydər Əliyev mədəniyyət üçün belə nadir, fenomen bir şəxsiyyətdir.

- İstərdim ki, bu «döyüş meydanına» necə düşdüyünüzü bir qədər ətraflı açıqlayınız. Axı, bu çox gözlənilməzdi. Həm də cənab H.Əliyevin kadr siyasətinə konkret bir nəzər sala bilərik, necə olmuşdur ki, o, məhz Sizi seçmişdir.

- Əvvəlcə Sizin kitabınızda bu sətirləri xatırlamalı olacağam. Yazırsınız ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev hələ o dövrdə, istər Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri, istərsə də Azərbaycan KP MK-nın I katibi vəzifələrində işləyərkən mədəniyyətimizə böyük qayğı göstərmişdi. Ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə, elm adamlarına şəhərin ən gözəl yerlərində ucaldılan evlərdə mənzillər verir, onların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün əlindən gələni əsirgəməzdi... O dövrdə də, elə sonralar da dövlət başçısının kinoya və kinematografçılara xüsusi münasibəti və qayğısı olmuşdur...

Bunlar həqiqətdir, ancaq həqiqətin hamısı deyil. Ona görə bu mülahizəni söyləyərim ki, ənam – mükafat və ya məsum uşaqları qucağına alıb kövrək həssaslıq nümayiş etdirmək, demək olar ki, bütün hökmdarların xisrətində olub və var. Ancaq mədəniyyətin çox bir vacib sahəsini gündəlik fəaliyyətinin ən ümdə işlərindən, gələcək məqsədlərindən biri hesab edib, onun ideologiyasını da, pragmatik – əməli işlərinə də dərin bilik və yorulmaz fəaliyyətlə, sənətə kamil bələdçilik və ilhamla inkişaf avanqardına çevirmək əzmi – bu, hər başçıya müyəssər olmur.

Heydər Əliyevi mən məhz belə görmüşəm, anlamışam, xatırlayıram.

Fikrimi əyaniləşdirmək üçün rəhbərlə ilk görüşdə olan söhbətimizi retro etməli olacağam. Həm də daha dəqiq hafizəli mənbəyə - «Gündəliyim» əsaslanmaqla.

Birinci söhbət:

«Müasir bazasız kinonu irəlilətmək olmaz»

13.VI.1974. Azərbaycan KP MK-nın

Birinci katibi Heydər Əliyevlə görüş.

Heydər Əliyev yoldaş görüşəsi zəruri olan işlər haqqında dedi: «...Kino - mədəniyyətin ən böyük qoludur. Teatrla biz öz varlığımızı ancaq respublika çərçivəsində təbliğ edə bilərik. Kino - ümumittifaq və ümumdünya səhnəsidir. Podqornı və Kulikov yoldaşlar Bakıda olanda, mən hansı filmə baxmaq istediklərini soruşdum, ikisi də «Arşın mal alan»nın adını çəkdi... Kino xalqı belə yaşadır.

Sizə studiyada bu istiqamətlərdə iş aparmaq lazım gələcək:

1. Tələbkarlığı artırmaq, yüksək əmək və maliyyə intizamı yaratmaq, qətiyyətli və prinsipial olmaq. Liberallıqdan biz çox uduza bilərik, nəinki tələbkarlıqdan, həddimizi keçməkdən. Bütün zümrələr üzrə əsaslı dəyişiklik aparmalı. Sol gedən cavanlarla mühafizəkar yaşlıların bir yaradıcılıq mühitində birləşmələrinə nail olmaq, heç kəsin yüksək titulu önündə, istər xalq yazıçısı və ya artisti olsun, baş əyməmək.

2. Ssenari işinin səviyyəsini yüksəltmək, Moskvadan təcürbəli yoldaşları kino istehsalı işinə cəlb etmək, Orta Asiyada, Gürcüstanda olduğu kimi. Biz intiriqalar və şəxsi mənafeələr təmayülü götürmüşük, bunlar inkişaf yolunu kəsir, kinomuz bunda çox uduzur. Bu günlərdə mən «Səbuhi» filminə baxdım. Deyəsən, 40-cı illərin əvvəllərində çekilib. Elə filmə biz Axundov kimi böyük bir adamı tanıtdıra bilərik. Axundov bizim xalqın tarixində nadir bir

şəxsiyyətdir. Onun haqqında rəngli, genişkranlı film çəkmək lazımdır. Vaqif çox böyük simadır. Zaqafqaziya xalqlarının dostluğuna arxalanan görkəmli dövlət xadimi, həm də böyük şairdir. Deyirlər Səməd Vurğunun oğlu «Vaqif» pyesi əsasında film ssenarisi üzərində işləyir. Bəlkə də film - tamaşa çəkmək daha məqsədə uyğun olar. «Yeddi oğul istəmə» yaxşı alınıb.

3. Sənədli filmlərin əhəmiyyəti çox böyükdür. Ölkədə (Sovet İttifaqında – A.K.) belə gözəl filmlər çəkilir. Həm zövq oxşayır, həm də siyasi iş görür, tarixi canlı yaşadır. Bizdə buna fikir verilmir. Podqornı ilə İran şahının Lənkəranda keçirilən görüşündə nə televiziyanı, nə kinodan heç kəs yoxudu, bu biabırçılıqdı. Belə hadisələr hər gün olmur, bunlar tarixdir. Bu sahədə dönüş yaratmalı, xronika çəkilişini gücləndirməliyik.

4. Ssenari işini ayrı-ayrı adamların monopoliyasından çıxarmalı. Klassiklərin əsərlərinin ekranlaşdırılması sizin üçün yaxşı mənbə ola bilər.

5. Studiya ilə tanış ol. Problemləri əsaslı öyrən, müddəaların hazır olanda görüşərik. Bütün məsələləri mənimlə həll edərsən. Çəkinmə, sənənlə hər zaman telefon bağlantısı olacaq. Hökumət telefonun var. Qəbula da istədiyin vaxt gələ bilərsən ...

Müasir bazasız kinonu irəlilətmək olmaz. Hökumət bunlar üçün qayğılanır. Sən tədbirlər planını hazırla, yaradıcılıq işləri ilə məşğul ol.

6. Studiya xaos vəziyyətindədir...

Aydın müəllim, bunu geniş şərh etməyə lüzum görmürəm. Ancaq sonralar məhz ən çətin məsələnin bu olduğunu anladım. Heydər Əliyev yoldaş dedi ki, kinostudiyanın bankda hesabı bağlanmış, işçilər aylarla maaş almır. Bu bir yana... istehsalata buraxmağa ssenari yoxdur.

Və burada çalışan başçıların, əlliyyə qədər sex və şöbəyə rəhbərlik edənlərin kimliyini, yol verilən əyintilərin əndazəsini elə təfərrüatla açıqladı ki, dəhşətə gəlməmək olmurdu...

Düşündüm ki, insanlarla işləmək çox çətin olacaq, əcəb deyilib: bütün varlıq insanın vücudundadır. Təkcə bir rəqəmlə vəziyyətin miqyasını təsəvvürə gətirmək olar. Xalq nəzarəti komitəsi

«Azərbaycanfilm»də 500 min manat həcmində dövlət vəsaitinin israfına yol verildiyini aşkara çıxarmışdı (mən işləyən dövrdə qaraj işçisini yüz neçə manatlıq köhnə məşin hissəsini satdığına görə həbs etmişdilər). Əgər yoxlamanın nəticələri belə hüquqi tələblə reallaşsaydı, onda nə qədər adam bədbəxt olacaqdı. Növbəti görüşdə, «Bu qədər adam cəzələnsə, mənə işləmək çox çətin olacaqdır» - dedim. Xahişim müsbət həll olundu. Məsələləri inzibati yolla həll etmək bizim özümüzlə tapşırıldı. Bunun özü də ağrısız keçmədi.

- Kino ictimaiyyəti arasında belə bir söz də yayılmışdı: Siz demisiniz ki, mən divara bir mıx vura bilmirəm, o qədər böyük təsərrüfatı necə idarə edə biləcəyəm. Düzü, kinoda da buna görə Sizi gözləmədilər. Axı, kinostudiya binasında azı 400 otaq, yüzdən artıq maşını olan qaraj, pavyonlar, sexlər var... Böyük istehsalata malikdir.

- Eşitdiyiniz doğrudur. Kinoya gəlişimin dramatik anlarını sonra danışmalı, xatırlamalı olacağam. Hərçənd, məndən sonrakı direktorlar da belə gərginliyi yaşamağa olmuşlar. Kitabınızda verdiyiniz bir qəziyyə məni hiddətləndirdi. 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən qanlı hadisədən sonra kinostudiyanın «vətənpərvərləri» min bir çətinliklə yaradılan muzeyi dağıtmışlar ki, bu muzey sovetin ideologiyasına xidmət edib... Və ya Cəfər Cabbarlının adının filmlərin titrlərindən çıxarılması tələb olunub... Hətta çıxarıb da. Allah, sən saxla belələrdən bizləri!..

İkinci söhbət:

Heydər Əliyevin xeyir-duası

- «Azərbaycanfilm»ə gəlmək istəmədiyinizdən xəbərdardıq. Və Sizi jurnalist kimi tanıyanlar qərarınızı haqlı hesab edirdilər. Əsərləri oxunan yazıçı öz isti mühitini tərk edib, gözü baxa-baxa özünü od içinə atır. Sərt ifadəm üçün bağışlayın, bu fanatıkdir, yoxsa vətənpərvərlik?

- Yaxşı anlayırdım ki, kino mənim xörəyim deyil, xüsusən istehsalat. Ancaq belə bir atalar sözü var: iştah dışın altında olur. Heydər Əliyevin xeyir-duası ilə bu qərribə aləmə düşəndən sonra münasibətim xeyli dəyişdi (Halbuki, dönə-dönə ikilikdə məni başqası ilə əvəz etməsini xahiş etmişdim, üç dəfə məktub təqdim etmişdim. Cavab bu sözlərdə həllini tapmışdı: «Sən nə danışırısan?! Hələ kinoda çox iş görmək lazımdır...»).

Ancaq inadkarlığımda tədricən gəriyəçəkilmə də vardı. «Azərbaycanfilm»in - heç bir müəssisəyə, nə də yaradıcılıq ocağına bənzəməyən nəhəng bir idarənin mənəvi təsiri altına düşmüşdüm. Belə ki, burada həqiqi fanatiklər işləyirdi. Siz onlara yaxşı bələdsiniz. Əvvəla, filmlərarası fasilədə olan işçilər - inzi-batçıdan tutmuş rejissor qədər, maaş almaya-almaya da səhər tezdən studiyaya gəlir, axşam evlərinə qayıdırdılar. Studiya ab-havasından kənarda, onlar sudan çıxarılmış balıq kimi çırpınırdılar. İkinci, studiyanın ümidli potensialı-rejissorları, operatorları, rəs-samları, texniki personaları vardı. Üçüncü, «su gələn arxdan bir də gələr» ümidi məni çuğlamışdı, düşünürdüm ki, biz əlbirləklə işi qaydaya sala bilərik, ənənə davam edər. Və ən başlıcası, tamamilə inanmışdım ki, Heydər Əliyevin mənə hər cür kömək edəcəyi vəd, başcının vəzifəyə təyin etdiyi adamda xatircəmlik yaratmaq üçün söylədiyi təskinlik sözü deyil, sahibsiz söz deyil, qanadlı sözdür və Nizami ibarəsiylə demiş olsaq: «Belə söz bayraqdan çox əldə ey-ləyər zəfər».

- Yəqin verilən vədlərdən, bütün kino işçiləri kimi, xüsusən Sizi qane və heyran edən məlum qərarın qəbul edilməsi oldu.

- Kitabda buna geniş yer ayrılıb: «Yazırınsız ki, C.Əlibəyovun bilavasitə təklifi ilə respublika hökuməti kinonun maddi-tex-niki bazasını möhkəmləndirmək üçün xüsusi qərar qəbul etmişdir. Bu qərarın verilməsi və onun reallaşması, milli kinomuzun inkişafı ilə əlaqədar digər mühüm məsələlərin həlli o vaxtlar Azərbaycan KP MK-nın I katibi işləmiş Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır».

«Kinostudiyanın maddi-texniki bazasının daha da inkişaf et-dirilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan KP MK-nın və Azər-baycan SSR Nazirlər Sovetinin 11 yanvar 1977-ci il tarixli qərarı

bütün kino işçiləri tərəfindən böyük razılıqla qarşılandı. Qərarda kinostudiyanın mövcud vəziyyəti təhlil olunaraq deyilirdi: «Azər-baycanfilm» kinostudiyası son vaxtlar istehsalat-yaradıcılıq fəaliy-yətini bir qədər yaxşılaşdırmışdır... 1976-cı ilin proqramı vaxtın-dan əvvəl yerinə yetirilmişdir.

...Onuncu beşillikdə kino istehsalı proqramına müvafiq ola-raq kinostudiya əlavə pavilyon meydançası, kinoekspedisiya və-saiti, natura çəkilişləri üçün daimi baza vacibdir. Plyonka emalı se-xini, pirotexnik bazasını və tonateleni kökündən dəyişmək və ge-nişləndirmək tələb olunur. Kinostudiyanın ali və orta ixtisaslı ya-radıcı və istehsalat kadrlarına ehtiyacı vardır».

Onu deməliyə ki, belə bir əhatəli qərar sovet respublikaları-nın heç birində işi üzü görməmişdi. Üç məsələyə açıqlama verək. Plyonka aşkarlama sexi Zaqafqaziyada ən iri fabrik olmalıydı, natu-ra bazası üçün Ələt səmtində, dəniz kənarında əlli hektar ərazi bu-nun üçün studiyaya təhkim edilmişdi (Kırmıdan sonra ikinci dəniz çəkilişləri bazası olasıydı), müasir güclü kino çəkilişi texnikası alınmasının həllinə isə dərhal başlanmışdı.

Burada bir haşiyə çıxmalı olacağam. Texnika alınmasına 200 min ABŞ dolları ayrılmışdı. Halbuki, dollar ancaq Moskvanın ica-zəsi ilə, həm də ancaq valyuta gətirən müəssisələrə verilə bilərdi. Biz 3 komplekt «Arrifleks» kino çəkilişi aparatı, 2 komplekt «Na-qra» maqnitafonu, bir komplekt universal «Stedikam» və s. almış-dıq. Moskvada keçirilən kino plenumunda Gürcüstanın nümayən-dəsi çıxış edərək demişdi ki, Gürcüstan kinematografçıları indi «Azərbaycanfilm»ə həsəd aparırlar. Onlar ABŞ-dan, İsveçrədən, AFR-dən alınan cihazlarla işləyirlər.

Mən növbəti telefon söhbətində bunu Heydər Əliyev yoldaşa deyəndə, ürəkdən güldü və dedi: «Həmişə biz kimlərsə həsəd aparmışıq, indi bizim uğurlarımıza paxıllıq edənlər tapılır. Qoy be-lə olsun...»

- Birinci katib film materiallarına baxandan sonra, yaradıcı adamlarla söhbətlərinizdə redaktorları qınıyırdınız ki, necə olur fi-lan məsələ, gərəksiz kadr kino ixtisasçısı olan sizlərin gözündən qaçır, Birinci katib onları görə bilir?!.

Doğrudan, xüsusilə Brejnev haqqında çəkilən filmin materialına baxış zamanı Heydər Əliyevin iradları haqqında rejissor Muxtar Dadaşov danışanda, ömrünü xronikal film mühitində keçirənlər, elə Muxtar müəllim özü də pərtliklərini gizlətmirdilər.

- Bilirsiniz necə incəliklərə fikir verirdi. Deyirdi ki, zaldan çəkilmiş məyus simalı adamın iri planı ilə – natiqin fərəh doğuracaq ovqatı ziddiyyət təşkil edir. Bunları dəyişdirin, belə olmaz, yaxud sizin aparatlarınız ancaq saray zalının sağ tərəfində qoyulduğundan rəyasət heyətinin eyni pozası təkrar olunur.

Hətta, bu qüsuru aradan qaldırmaq istəyəndə, az qala təhlükəsizlik idarəsinin başçısı ilə söz-sözə gəlmişdik. Belə bir hadisə yadıma düşür. Brejnev Bakıdaydı. Sabah Sarayda tənənəli iclas keçiriləcəkdi. MK-dan zəng vurdular ki, axşam saat 8-də Sarayda olarsınız. Bu tədbirə aidiyyəti olanlar cəm olmuşdular. Axırncı hazırlıq işləri yoxlanılırdı. Bir qədər sonra Heydər Əliyev gəldi, əvvəlcə Moskvanın təhlükəsizlik orqanı işçilərindən vəziyyət barədə xəbər aldı. Sonra məni kənara çəkib soruşdu: «Solda neçənci cərgədə aparat qoymaq istəyirsən». Göstərdim. Birinci katib digər məsələlər barədə vəziyyəti öyrənmək üçün gedəndə, Krasilnikov (Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri – A.K.) mənə yan aldı. Söhbətin nədən getdiyini ümumi şəkildə dedim. Əsəbləşdi: «Heç bir dəyişiklik edə bilməzsən. Zal bu şəkildə moskvalılar tərəfindən artıq təsdiq olunub». Demə, bizim söhbətimiz Birinci katibin gözündən yayınmayıbmış. Yenə məni çağırdı, «Narahətçılığın var?» – soruşdu, dinmədim, Krasilnikov özü bayaqkı sözlərini təkrar etdi. Heydər Əliyev qəzəblə onun sözünü kəsib: « - Burda hər şeyə cavab-deh mənəm, – dedi – Əlibəyov mənim tapşırığımı icra edir. Bildiniz?»

Kənardakılar qanrılıb nə baş verdiyindən sarsıntılı bir halda gözlərini bizə tərəf zillədilər. Mən isə göyə, tavana baxırdım, vəziyyətdən yaxşı qurtardığımdan Allahıma şükür edirdim.

- Heydər Əliyev tarix fakültəsini bitirib. Kino yaradıcılığı isə əsasən ədəbi materiala istinad edir. İstər klassiklərin, müasir yazıçıların əsərləri olsun, istərsə də kinodramaturq tərəfindən təqdim olunmuş ədəbi ssenari, rejissor bunların əsasında öz ssenarisini ha-

zırlayır. Siz Birinci katibə tanış olmaq üçün ədəbi ssenari göndərdinizmi, fikrini əvvəlcə öyrənmə bilirdinizmi?

- Xeyir. O, bu haqda mənə heç bir söz deməmişdi. Və yaxşı ki, belə söhbət olmamışdı. «Gənclər»də işləyəndə MK şöbəsi belə bir göstəriş vermişdi: növbəti nömrənin planı təfəssilatla MK-ya təqdim olunsun. Göstəriş bütün mərkəzi qəzetlərə aid idi. Mən buna qəti etiraz etdim. Dedim ki, əvvəla qlavlit-senzura var. Şübhələndiyi məqalə haqqında sizə xəbər verər, ikinci, qəzet çıxandan sonra tədbir görürsünüz, üçüncü, əgər hər hansı bir redaktorun siyasi səviyyəsindən şübhələnirsinizsə, onu dəyişdirin. Mən buna hazırım... Ancaq planı göndərməyəcəyəm. Və incikliyə baxmayaraq, qəzetin nüfuzuna zərbə vura bilən bu işə qol qoymadım, çox çəkmədi ki, kinoda bu bürokratiya ilə üzləşdim. Bu dəfə Ali Sovetin Rəyasət heyətinin sədri, kino ilə bağlı bu «nəzarət» əl atdı... Və Ali Sovetin başçısının müdaxiləsindən sonra mən dərk etdim ki, nə yaxşı ki, respublika başçısının belə bir meyli yoxdur. Yaradıcı adamın işinə amirliklə qatışmaq - onun qol-qanadını sındırmadan başqa bir sərəmə verə bilməzdi. Heydər Əliyevin çox müttəliəsi var idi. Dünya ədəbiyyatının, rus ədəbiyyatının məşhur əsərlərindən bəzən elə misallar çəkirdi ki, təəccüblənməyə bilməzdim. Azərbaycan ədəbiyyatını, xüsusən Mirzə Cəlili, Sabiri dərinəndə bildiyi söhbət zamanı hiss olunurdu. Deyək ki, bunlar, o zaman hər bir ziyalı üçün vacib cəhətlərdən idi. Ancaq musiqini necə dərinəndə bilirdi, sonralar hətta piano qarşısında dayanıb oxuyanda, çoxlarının sorğu-suallarına cavab verərkən bir hadisəni dostlarıma danışmışdım. Əvvəlcə onu deyim ki, bir söhbət zamanı mən soruşmuşdum: yaradıcılığın hansı növünə marağınız var. Cavab geniş oldu, sanki bu barədə danışmağa özü meyilli imiş. Heydər Əliyev artıq qırx il arxada qalmış gənclik illərinə qayıdışın fərəhini yaşadı. «Memar olmaq istəyirdim. ASİ-nin, o zaman Sənaye İnstitutu belə adlanırdı, müvafiq fakültəsinə girmişdim. Müharibə düşdü, təhsilimi başa çatdırı bilmədim. İndi asudə vaxtım olanda karandaşla işləməyi xoşlayıram».

Mən mətləbə yaxınlaşdırmaq - yəni şer yazıb-yazmadığını öyrənmək üçün belə bir söz dedim: - Yaradıcılıq açarı bir - birinə düşür.

Kinoya bələdçiliyinizdən hiss olunur ki, humanitar sahəyə daha çox bağlısınız. Cavab qısa oldu: «Bu, azərbaycanlının qanındadır».

Növbəti dəfə mən konkret bir suala cavab almaq istədim: «Musiqiyə münasibətiniz?» Bu sual yaradıcılıq ətrafında fikirlərimin məcmusu üçün lazımdı. Və bunun üçün xanəndələrin ifadəsi ilə desək, söhbətə ayaq verməli oldum.

Dedim ki, Siz bəstəkarların qurultayından sonra MK-da müşavirə keçirmişdiniz və orada söylədiyiniz nitqiniz mətbuatda çap olunmuşdu. Bu nitq – musiqiyə dərin bələdçilik və onun nəzəri istiqamətini və əməli vüsət yollarını çox aydınlıqla şərh etməyiniz heyrətlə qarşılanmışdı. Musiqişünaslığa belə müdaxilə – professionalıqla yanaşmaq səriştəsi hardandır?. Sizin musiqi təhsiliniz var? Heydər Əliyev güldü, masanın üstündən əl boyda bir kağız götürdü. Onu da qatlayıb yarı böldü və göstərib dedi: «Bəstəkarların qurultayı xoşuma gəlməmişdi. Musiqinin problemlərini bir yana qoyub, aralarındakı şəxsi münasibətləri araşdırmışdılar. Tapşırıq verdim ki, musiqiçiləri Mərkəzi Komitənin zalına yığsınlar. Mən belə bir kağıza nədən danışacağım barədə qısa qeydlər etdim... Danışmağa başlayanda gördüm ki, Kirsanov ehtiyatından qalmayıb. Stenoqrafçılar dediklərimi yazırlar. Bir qədər də fikirlərimi əhatəli, mümkün qədər dərinədən açıqlamağa başladım. Stenoqramı verdilər, oxudum... Sonra Moskvada nəşr olunan «Sovetskaya muzıka» jurnalının redaktornunun bunu dərc etmək fikrində olduğunu mənə çatdırdılar. Dedim: «oxusun, baxsın...» Dərc etdilər, bütünlüklə».

Kitabda nəzərdə tutduğunuz Heydər Əliyevin kino səriştəliyi barədə yəqin ki, kino xadimləri, kinoşünaslar danışacaqlar, mənim söylədiklərim təəssüratdır.

Üçüncü söhbət:

O, işləyəni qiymətləndirirdi

- Bilirsiniz ki, mən ADU-nun jurnalistika fakültəsini bitirib kino sahəsində çalışıram. «Kino» qəzeti və «Film» jurnalının baş redaktoru olmuşam. Qırx dörd ildir ki, bu sahədə işləyirəm. Hazır-

da Dövlət Film Fondunda kinoarxiv üzrə baş mütəxəssisəm. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin dosentiyəm. Həm jurnalistlər birliyinin, həm də kinematografiya ittifaqının üzvüyəm. Siz də yazıçı olmaqdan savay bu yaradıcılıq təşkilatlarının da üzvüsünüz. Bilmək istərdim ki, kino aləminə düşməyinizi indi necə qiymətləndirirsiniz – xoşbəxtlik və ya?...

- Belə sualları yazıçılara çox verirlər: Yazıçı kimi özünüzü xoşbəxt hiss edirsinizmi?.. Mənim ömrümün xoşbəxt dövrü «Azərbaycan gəncləri» qəzeti ilə bağlı olub. Bunu dönə-dönə Birinci katibə də demişdim. 1987-ci ildə Moskvada beynəlxalq kitab sərgisi keçirilirdi. Mən kinodan Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatına baş redaktor vəzifəsinə köçürülmüşdüm. SSRİ Nazirlər Soveti Sədriyin Birinci müavini Heydər Əliyevlə yarmarkada bizim pavilyonda görüşdük. Xəstəlikdən təzəcə durmuşdu, hətta pilləkənləri də addım-addım qalxırdı. Məni adamlar arasında görcək yaxınlaşdı, əl uzadıb salamladı və dedi: - İndi böyük nəşir olmusan... Axır ki, kinodan qaçdın. Bura da elə qəzet kimi bir yaradıcılıqdı... Arzuna yetişdin...

Hiss elədim ki, kişini kinodan, studiyadan getmək üçün gör nə qədər bezar etmişəm ki, indi də yadımdan çıxarmayıb «qaçmaq» söylərimi.

- Kinostudiyada işləyəndən iki-üç il sonra həvəslənmişdiniz. Hətta studiyadan başqa işə köçürüləndə demişdiniz ki, mən kinonu bilməyəndə gəldim, biləndə getməli oldum.

- Acığını deyim ki, Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında, onunla daim tələbkarlıq və mehribançılıq təmasında, səmərəli ünsiyyətdə işləmək çox xoş idi. Hiss edirdim ki, Birinci katibin istəklərinə əməl etmək mümkün olur. O isə işləyəni qiymətləndirirdi.

Studiyadan gəndən on illər sonra, teleekranda filmləri görəndə, onların çox çətin yaranma tarixini yada salanda belə qənaətə gəlirəm ki, o illər hədəf getməyib. Siz, indi kinoşünaslıqda, artıq adi matros deyilsiniz, kapitansınız və kino gəmisinin hərəkətini nəzəri cəhətdən də istiqamətləndirmək, görürəm ki, sizin üçün çətin deyil. Kitabda filmlər və onların yaradıcıları haqqında təhkiyələriniz çox dəqiq, ədalətlidir. Və xatircəməm ki, «Heydər Əliyev

və kinematograf» yaxşı bir tarixi əsər olacaq. Axı, kinonun tarixi Vətən tarixinin bir qoludur. Həm də gürşad qolu. Siz xoşbəxt jurnalistsiniz ki, kino tariximizin qapılarını xalqımızın üzünə açmışınız. Kino əyani, hamının oxuya biləcəyi tarix əsəridir.

Dünyanı qana qərğ etmək niyyətində olan faşizmə niyə nifrət etməsini hansı azərbaycanlıdan soruşsan, daha çox nədən təsirləndiyini əyaniləşdirmək istərkən məlum kinokadri yada salacağı: Dünyanın bir nömrəli canisi Hitleri rəmzi torta qonaq edirlər. İşğal niyyətli acgöz antiinsan - müstəbid SSRİ «ərazilərdən» bir dilim üzərində Bakı vışkası olan parçanı götürür. Bu bədnam məqsəd baş tutsaydı, başımıza nə kimi bəlalar gətiriləcəyini təsəvvür etmək çətin deyil... Bax, kino niyyətləri, həqiqəti belə açıqlaya bilir.

Bəli, filmlər insana dünya hadisələri haqqında yalnız eşitməklə rəy söyləmək deyil, bir də gözüylə görməklə bunları daha dərinləndirən qavramaq imkanı verir.

- Bu Sizin indi gəldiyiniz nəticədir. Bunu bilən ziyalı kinoya göndərilməsinə niyə etiraz etməliydiniz?

- Bu haqda bir qədər ətraflı. Əslində, Teleradio işçisi kimi, həm də bir neçə sənədli filmin müəllifi olaraq kino yaradıcılığından az-çox hali idim. Hörmətli Adil İsgəndərovun yerinə adam axtarıldığından da xəbər sezmışdim. Mənim adımın da həmin siyahıya düşə biləcəyinə güman edənlər vardı. Hətta, qeyri-rəsmi təklif də olunmuşdu mötəbərlər tərəfindən, daş atıb başımı tutmuşdum. Nigarançılıq keçirirdim. Bir gün jurnalist dostum, o zaman Azərbaycan KP MK-da mədəniyyət şöbəsinin müdiri işləyən Azad Şərifov mənə şad xəbər verdi: -Kinostudiyaya direktor tapılıb. Flankəsdir. Səndən sovuşdu. Mən sabah məzuniyyətə gedirəm... Xatircəmləşdim. İşindən ayırmayacaqlar səni.

Lakin ertəsi gün axşam MK katibi Danil Piriyeviç Quliyev mənə zəng vurdu, bunun əksini söylədi. Dedi ki, Birinci katib indicə mənə tapşırıq verdi ki, Cəmil Əlibəyovun sənədlərini büroya hazırlayın. Etiraz etsə, sabah saat 11-də mənim qəbuluma gətirin.

- Bununla da... iş bitdi?

- Xeyr, bu görüşdə, əgər imtina etsəydim, iş başqa cür bitəcəkdi. Vaxtında gəldim. Köməkçi dedi ki, qəbulunda adam var,

çıxmalıdır. Möhlətdə çalışdım ki, həyəcanımı soyudum və dil-ağızla katibi razı salım, işimdə qalım. Kabinetə girəndə icazə istəmədən (bu, həyəcan əlamətiydi, yoxsa erk idi) bir başa masanın qabağında gəlib dayandım. Birinci katib məni görmürmüş kimi pəncərədən bayıra baxırdı. Mənim üçün saatlara bərabər olan narahatlıq anına dözə bilmədim. Dedim: «Heydər Əliyeviç, mənə çağırtdırmısınız...» Nəzərini başımın üstündən mənə sarı hərləyə-rək astadan dedi: «Sən niyə kinostudiyaya getmək istəmirsən? Nəçə dəfə mənim adımdan sənə təklif ediblər. Sən bilirsən ki, büroya sənə namizədliyini mən vermişəm...» Ancaq «razıyam» deməklə təənlərdən sovuşmaq olardı. Daha münasib söz tapdım: «Qorxurdum». O, təəccüblə: «Nədən qorxurdun?!». Dedim: «Biləndə ki, Siz mənim haqqımda belə fikirdəsiniz, bu, mənim üçün çox qiymətliydi, ancaq ondan ehtiyatlandıam ki, mən razılıq verərəm, gəldərəm, bilmədiyim sahədə Sizin etimadınızı doğrultmaram».

Birinci katibin sifəti işiqləndi. Deməliyəm ki, psixoloqların rəhbər işçi üçün vacib hesab etdikləri keyfiyyətlərə: uzaqgörənlik, təşkilatçılıq, hökmlülük, nəzarətçilik, ümdə məsələni düzgün seçmək kimi şəxsi xarakterlərə Heydər Əliyev şəxsiyyətinə səbirlik və həssaslığı da əlavə etmək lazım gəlir. Axırıncıları mən bu dəfəki görüşümdə hiss etdim. Söhbətin ahəngi yumşalanda, mən inadımı əsaslandırmağa çalışdım. Dedim ki, mən Moskvada oxuyurdum. Kinoya gedəndə filmin yarısında mürgü mənə basırdı, çıxanda yoldaşımdan soruşdum ki, hadisə necə bitdi. Katib güldü, çox güman mənim sadələvhlüyümə istehza idi, ancaq sonrakı görüşlərdə belə qənaətə gəldim ki, misli olmayan hafizə sahibi ona lazım olan mətləb üstünə gəlməkdən ötrü elə səbrlə səmimiyyət yaradır ki, bir kəlmədən yapışıb mətləbi çözləyir və sən açib ürəyindəkiləri deməli olursan. Düz danışmağı isə çox xoşlayır.

Bələliklə, razılıq alındı və yuxarıda dediyim kimi, Birinci katib studiyanın vəziyyətini cikinə-bikinə qədər açıqladı. Rəhbər işçilərin sui-istifadə halları, yaradıcılar arasında nifaq barədə, kinostudiyanın fəaliyyətinin komitənin nəzarətindən çıxması ilə bağlı məsələləri geniş şərh edəndən sonra dedi: - Bizimkilər sənə işinə qarışmayacaqlar. Bütün məsələlərini mənimlə həll edərsən. Başla,

işin içinə gir, bir-iki aydan sonra təkliflərini hazırla, baxıb həll edərik.

Burada bir haşiyə çıxmalı olacağam: MK bürosunda kinostudiya məsələsinin müzakirəsi çox sətə keçdi. Adətən, nomenklatur şəxslərin təsdiqi rəvan gedir, müzakirəsiz, ancaq, bu dəfə nəinki «Azərbaycanfilm»in rəhbərliyi, komitənin sədri də Birinci katibin faktlara əsaslanan qəzəbli, atəşli tənqidinə məruz qaldı. İdeologiya katibi, təbiəti etibarilə mülayim olan Danil müəllim görünür müzakirənin tonunu pozmaq üçün ciddi eyhamla dedi: «Biz studiyanın vəziyyətini bilirdik. Direktoru dəyişmək fikrində qətiləşmişdik, ancaq kadr tapa bilmirdik. Hansı özünə hörmət eyləyən ziyalı bu işi boynuna götürərdi?!»

Zalı gülüş səsi bürüdü. Birinci katib də güldü və dedi: «Əli-bəyovu güclə razı salmışıq, sən də tarix açmağa...» Danil müəllim üzr istədi...

Heydər Əliyev yoldaş bəlkə də mənim haqqımda tərif deməyə ehtiyac görməmişdi, bu əhvalatdan sonra direktorluğa namizədliyə hansı iş və əxlaqi keyfiyyətlərimə görə məni seçdiyinin üstündə ətraflı dayandı.

- Elə böyük arxanız olmasına görə heç kimlə hesablaşmırdınız?

- Komitə sədri bir dəfə müşavirədə gileyləndi ki, təzə direktor ötgəmlik eləyir, bədii şüradə «Kəşfiyyatçının igidliyi» filmində baş rolun ifaçısı, SSRİ xalq artisti Pavel Kadoçnikovun sözünü yarıncıq kəsib, onu yerində otuzdurdu. Sonra Nazirlər Sovetinin sədri, studiya üçün valyuta ayırmağın mümkün olmadığını deyəndə, Heydər Əliyev sədrə acıqlandı ki, bunun Əlibəyova aidiyyəti yoxdur. Belə şeylərlə onu yaradıcılığından ayırmayın...

- Bəs niyə kinoya getməkdən narahat idiniz?

- Axı, kino, həqiqətən mənim üçün qaranlıq cəngəllikdir.

Hələ «Azərbaycan gəncləri» qəzetində işləyərkən (1969) mərhum dostum, gözəl insan və yazıçı Əhmədəğa Qurbanovla Azərbaycan Respublikasının 50 illiyinə həsr edilmiş tammətrajlı bir sənədli filmin ssenarisini yazmışdıq. Filmi istedadlı rejissor Yalçın Əfəndiyev çəkmişdi, baş operator gözəl zövqlü Zaur Məhərrəmov idi. Çox variantlardan sonra ssenarini lirik planda işlə

məyi qərarlaşdırmışdıq. Xöşbəxtlikdən fikirlərimiz reallaşdı. «Azərbaycan... Azərbaycan» filmi hasilə gəldi. Onu da deyim ki, kinostudiyaya getmək zərurəti qarşısında bir də bu məni qoydu. Deyəndə ki, mən qələmnən işləmişəm, divara bir mıx da vurmaq qabiliyyətim yoxdur, Heydər Əliyev sözümü ağzımda kəsdi: «Azərbaycan...» filmi sizin deyil?!

- Studiyaya gəlməmişdən, Siz bir neçə filmin müəllifi olmuşdunuz. «Dostların ölkəsində» – Azərbaycanda təhsil alan xarici ölkə tələbələrindən, sonra «Bizim katib»...

- «Bizim katib»lə bağlı Heydər Əliyevin bir kəlamı yadıma düşdü. Bunu mənə filmin qəhrəmanı Sosialist Əməyi Qəhrəmanı mərhum Rüstəm Səfərəliyev demişdi. H.Əliyev yoldaş katiblikdən kənarlaşdırılmış bir çox bacarıqlı və pak siyasi xadimi dəvət edib, onları yenidən partiya işinə qaytarmaq fikrini bildirəndə, dünya görmüş Rüstəm müəllim incikliyi sezdirmədən demişdi: mənim yaşda adamlara yalnız bir səhv etmək ixtiyaratı verilir. Təqaüdə çıxmışam... Heydər Əlirza oğlu bədahətən deyib: «Sən yaşına görə haqlı olaraq istirahət etmək ixtiyaratını həyata keçirmisən, ancaq kommunistlikdən təqaüdə çıxmırlar». Filmdə bu var. Yaxşı sözdür, əqidədən pensiyaya çıxmazlar. Mətləb üstə qayıdaq. «Azərbaycan... Azərbaycan» filmi studiyaya düşməyim üçün əşyayi-dəlil oldu. Tezliklə anladım ki, kinoda xalq haqqında söz demək olar və gərəkdir, müdafiə olunacağam.

...Mən o zaman artıq radioda işləyirdim. Təcili çağırıldı. Birinci katibin adı ilə. Narahat, həyəcanlı gəldim. Şöbə müdiri dəvətin məqsədini deyib məni daha təşvişə saldı: «Sənin «Azərbaycan...» filmin xəta çıxarıb. Ermənistan mərkəzi komitəsinin ideologiya şöbəsi filmin antisovet filmi olduğu haqda Sov.İKP MK-ya rəsmi müraciət edib». «Bir bu çatmırdı, çuxası yanıq «xalq düşməni» oğlunu ilişdirməyə» - dedim. Teymur müəllim məni sakitləşdirdi: «Mərkəzi Komitənin məsul işçiləri, ziyalıların nümayəndələri zaldadır, keç içəri. Bəlkə, Birinci katib də gəldi...»

Keçib arxada oturdum. Film göstərildi, hiss elədim ki, zaldaların çoxu filmə birinci dəfə baxır və ayrı-ayrı məqamlarda həyəcanlarını biruzə verirdilər... Ancaq şöbə müdiri yığışmaqdan

məqsədi açıqlaynda demişdi ki, Birinci katib özü də gələcəkdi, işi oldu, dedi ki, mən baxmışam, qoy yoldaşlar da baxsınlar, görək fikirləri nədir... Bu, mənim üçün kifayət idi. Hökm sahibinin son sözünü əvvəlcə deməməsi, təbii idi. Ancaq zaldakılar, çox güman bunu yaxşı yerə yozmazdılar...

Filmin son mənzərəsi alqışlarla müşayiət olundu. Və işıqlar yanan kimi qorxulu bir sükut çökdu zala.

Adamlar baxışdılar. Ən nüfuzlu tamaşaçı, bəstəkar Qara Qarayev üzünü mənə tutub soruşdu: «filmin musiqisi kimindir?» Mən çaşdım, doğrudur bəstəkarın adı titrdə yazılmışdı – Əziz Əzizov. Ancaq klassik musiqidən iqtibaslar da vardı. Bəstəkar cavabımı gözləmədi: «Mən çox məmnuniyyətlə belə bir filmə musiqi yazardım!»

Alqışlandı. Başqaları üçün də bu proloq kifayət etdi. Filmi təriflədilər.

Birinci katib neçə il sonra o insidenti təfəsilatı ilə danışdı. «Film xoşuma gəlmişdi, tariximizə lirik bir retro vardı», dedi: Ancaq filmin əvvəlində bütün bu «Tarixi keçmişimizi xalqımıza çatdırmaq imkanı Sovet hakimiyyəti sayəsində mümkün olub» sözlərini verməklə düz eləmişiniz, filmi bu xilas etdi. Ermənilər, hətta onu da qabartmışdılar ki, filmin bir yerində də kommunist partiyası ifadəsi işlənməyib, ancaq keçmişin idealizə edilməsi hər hissədə duyulur...

Yaxşı deyiblər ki, bir zərəərə düşdüm ki, xeyirim içində oldu. İlk vaxtlar təhlükəsizlik komitəsindən gəlmiş Birinci katibə münasibətdə bu idarə barədə formalaşmış fikir də yada salınmışdı. Hərçənd, baş konsul Arif Heydərov Türkiyədə mənə bağlama və məktub vermişdi, xahiş etmişdi ki, bunu DTK-nin sədri Heydər Əliyevə çatdırarsan və öz dostu haqqında çox şirin söhbət eləmişdi. Mən Arifin sözünü yerə salmadım. Bizim ailəvi yaxınlığımız vardı. Ancaq anasının bağlamasını özüm apardım, komitəyə göndərilən bağlamamı bizi müşayiət edən (Birinci dəfə Sovetlər İttifaqının hər yerindən 80 gəncdən ibarət böyük bir qrup Türkiyəyə getmişdi. Ona rəhbərlik etməyi mənə tapşırmışdılar) Salamov yoldaşdan xa-

hiş elədim ki, mən binanın qarşısınaçan gətirərəm, içəri girmək istəmirəm, məktubu ünvanə o çatdırırsın.

Ermənilərin «yaxşılığı» o oldu ki, Birinci katibin milli hissləri barədə mənə xatircəmlik yarandı. Kinostudiyanın yaradıcılıq siyasətində tariximizə meyl edərəkən Birinci katibin milli təəssübkeşliyindən ürəklənmişdim.

Dördüncü söhbət:

Arifə bir işarə də bəs edirdi

- Hansı filmdən sonra Sizdə tam xatircəmlik yarandı ki, problematik məsələlərdən çəkinmək lazım deyil?

- Rüstəm İbrahimbəyov və Rasim Ocaqovun «İstintaq» filminin ərəşəyə çıxması başağrısız keçmədi. Ancaq sonra film SSRİ Dövlət mükafatına layiq görüldü. Kitabda filmə bağlı yazdığınız bir məqama aydınlıq gətirmək istəyəcəyəm: «Dedektiv – publisist kinodram. Filmin titrləri: 1969-cu ilin avqustunda Azərbaycan KP MK plenumu keçirildi. Bundan sonra respublikada mənfi hallara qarşı kəskin mübarizə başlandı, filmə başlanğıc və mürəkkəb dövrədə bu mübarizənin bir epizodu haqqında danışılır».

Ölkədəki ictimai məsələləri cəsəretlə qaldıran film vətəndaşlıq borcu və şərəfi kimi ciddi sosial, mənəvi – etik problemlərə toxunmuşdur. Bu mövzu kinoda yeni idi.

- Bəs film necə qarşılandı.

- Azərbaycan KP MK-nın, başda Heydər Əliyev olmaqla büro üzvləri Azərbaycan Dövlət Kinematografiya Komitəsinin kino zalında filmə baxdılar (İndi o binanın qarşısından keçəndə iki hadisəni xatırlayır və bədənime əsməcə düşür. Biri «İstintaq», digəri «Babək» filmlərinə baxışla bağlıdır. «Babək» haqqında sonra...).

Çox vaxtında çəkilmiş belə bir dəyərli filmin taleyini məhz titrdəki o kəlamlar xilas etdi. Büro üzvləri film başlayandan az sonra qurcalanırlar, bir-birini dümsükləməyə, Birinci katibə tərəf dönüb, onun fikrini sezməyə çalışırdılar. Bəlkə də bu niyyətdə idilər ki, filmə heç axıracan baxmaq lazım deyil. Müzakirə başlayanda bu

cür fikirləşməkdə haqlı olduğuma qəti qənaət hasil oldu. Filmi, lo-ru dildə desək, darmadağın etdilər, daşı-daş üstündə qoymadılar. Belə çıxdı ki, bu, Heydər Əliyevin məşhur Avqust plenumunda elan etdiyi siyasətə qarşı çevrilib, on il ərzində Azərbaycanda aparılan gərgin işlər heçə çıxarılıb, Azərbaycan kriminal bir respublika kimi təqdim olunub... Bir sözlə filmi yandırmaq lazımdır.

Mən Heydər Əliyev xarakteristikasına səbr və həssaslıq fəzilətlərini şamil edərkən, bu və buna bənzər neçə gərgin hadisələr zamanı respublika rəhbərinin dözümlü və qayğılı mövqeyini nəzərdə tutmuşdum. Birinci katib qeydlərini dedi, çox sakit, şərh və nəticələrlə – yəni bunları necə eləmək olar təklifləri ilə. Və axırda üzünü mənə tutdu: bu qeydlər barədə, lazım bilsəniz məsləhətləşib, islah apardıqdan sonra fikrinizi mənə çatdırarsan...

Belə də etdik, neçə gün film üzərində aparılan ayrı-ayrı əhəmiyyətli məqamlarla bağlı ifadələr və illustrativ material barədə katibi məlumatlandırdıq. Hamısı ilə razılaşdı və axırda, filmin əvvəlində titrdə - yuxarıda iqtibas etdiyimiz sözləri yazmağı məsləhət gördü. Soruşdum: «Bir də baxacaqsınız?». Qeyri-müəyyən cavab verdi. Bir neçə gündən sonra MK-nın həyətindəki zalda filmə büro üzvlərinin baxacağı haqqında xəbər verildi, lenti göndərdik. Mən saat 14 radələrində fikirli-fikirli 6-cı giriş qapısından keçib kinozala sarı gedirdim, bir də hiss elədim ki, kimsə qabağımı kəsdi. Başımı qaldırıb baxdım. Heydər Əliyev idi. Özümü itirdim, ancaq sözümdə dedim: «Bəs Siz baxmırsınız?». Gülümsədi: - «Mənim fikrimi bilirlər, narahat olma». Getdim.

Hərçənd, «fikrimi bilirlər» böyük xatircəmlik idi. Ancaq ... ilk baxış zamanı dəhşətli sifətlər hələ gözümdən çəkilməmişdi, yanılmırammış. Filmə baxdılar. Güman etmək olardı ki, qəbul edilir. Ancaq təhlükəsizlik komitəsi sədrinin bir məsələ ilə bağlı etirazı təzədən qalmaqla yaratmaq qorxusunu istisna etmədi. O dedi ki, istintaq zamanı bu cür zor tətbiq edilmir... bunu göstərmək lazım deyil. Təbiəti etibarilə fəhlə sadəliyi, səmimiyyəti ilə xoş təsir oyadan ikinci katib ona qəti etiraz etdi: «Başqa faktları demirəm, Mərkəzi Komitəyə göndərilən şikayət məktublarını oxuyanda,

mənim tükərlərim biz-biz durur, sizinkilər insanla vəhşi heyvandan da pis rəftar edirlər...» Mübahisə, yaxşı ki, bununla bitdi.

Belə məqamlarda həmişə ədalətli mövqeyi ilə bizim təəsübümüzü çəkən Həsən Seyidova sonralar minnətdarlığımı bildirdim, mübahisəyə də o son qoymuşdu.

Birinci katiblə danışdıq, dedi ki, aparın Moskvaya.

SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsində filmin təsdiqinə necə müvəffəq olduğumuzu desəm, nələr çəkdiyimizi gümana gətirmək çətin olmaz. Rüstəm İbrahimbəyov baş redaktorun yanından pərt çıxdı, ancaq dedi ki, Pavlyonok (müavin) baxmayacaq. Bu, birinci siqnal idi, filmə baxıldıqdan sonra isə həyəcan təbili gürlədi: «Biz filmi belə qəbul edə bilmərik. Ssenaridən kənara çıxmısınız və bu cür siyasi filmin qəbulu bizim səlahiyyətimizdən kənara çıxır...»

Rüstəm eyni tonla soruşdu: Bəs kimin səlahiyyəti lazımdır!

- Genprokurorun!

- General baxıb, bəyənib.

- Nə vaxt?

- Bakıda, General və Birinci katib Heydər Əliyev filmi bəyənib!

Film ölkə ekranına çıxdı. Və bu lentdən hələ neçə il əvvəl Heydər Əliyevin rüsvətxorluğa qarşı sərt mübarizə apararkən, həttə Baş katibi də həyəcanlandıran cəsarəti ölkədə ürkək qarşılanmışdı. Xəbər tutduq ki, bir neçə vilayət rəhbəri filmin o ərazidə göstərilməsini qadağan etmişdir. Ancaq çox çəkmədi ki, film ölkənin ən yüksək mükafatına layiq görüldü – SSRİ Dövlət Mükafatını və Ümumittifaq kinofestivalının Baş mükafatını aldı. «Azərbaycan-film» isə yeni mərhələyə, öz yaradıcılığında daha məsul etik – ictimai məsələlərə müraciət mərhələsinə qədəm qoydu.

- Tariximizlə bağlı filmlərdən olan «Babək» kinodastanında yüksək qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik pafosu öz əksini daha möhtəşəm tapıb. İndi film tez-tez televiziya ilə nümayiş etdirilir. Təkrar baxanda adamı belə bir hiss çuğlayır. Sanki filmin yaradıcıları duyublarmış ki, Azərbaycan istiqlal mücahidliyi ərəfəsindədir. Vətən naminə fədakarlıq, şəhidlik hissələrinin aşılınması dövrün zərurətidir.

- İqtisadi elmdə çox yığcam, həm də əhatəli bir termin var: təklif və tələb. Bu, ictimai və şəxsi tələbatın – maddi əsasın və eh-

tiyacın ödənilməsini ehtiva edir. Bunu mənəviyyata da şamil etmək olar. Görürsən ki, cəmiyyət bir şeyə, hətta onun nə olduğunu yəqinləşdirmədən ehtiyac duyur. Deməli, bu, onun içində mayalanan tələbatdır. Dövr buna uyğun təklif verir. Məncə, «Babək» də çağdaş zəmanəyə deməliydi: Ayıl ey millət, sən güclüsən. Heç bir imperiya qüvvəsi sənin iradən qarşısında dözümlü gətirə bilməz. Sən istiqlalə qovuşmalısən!

Siz birinci kitabınızda, qısa da olsa, filmin qayəsini açıqlamısınız! Mən o sözlərə bu təfsilatları əlavə etmək istərdim. Babək ölüm ayağında deyib: «Mən qorxuram ki, bütün qanım axıb qurtarsın və üzümün rəngi qaçsın. Adamlar belə başa düşə bilirlər ki, mən elə əvvəldən ölümdən qorxurmuşam. Mən üzümü qana boyadım ki, bənizim solğun görünməsin». Bu kəlamları isə Babək əsir düşmüş oğluna göndərdiyi qınaq məktubunda deyib: «Bircə gün azad yaşamaq, qırx il rəzil kimi əsir olmaqdan yaxşıdır». Bunlar təsirsiz qala bilməzdi!

Mən Azərbaycanın son istiqlal çarpışmasında meydanda başlarına qırmızı lent bağlamış cavanları görəndə, bunun Babəkden gəlmə, sonra səfəvilərin də istiqlal rəmzi olduğunu xoşluqla xatırladım, axı, qırmızı rəng xürrəmilərin rəmzidir. Ancaq iki seriyalı – cəmi beş kilometr uzunluğunda olan rəngli lent Azərbaycan xalqının qəhrəman oğlu, görkəmli sərkərdə və siyasi xadim Babəkin həyat yolunun və istiqlal mübarizəsinin bir qismini əks etdirə bilərdi. Həmin filmə 20 ildən artıq bir dövrdə dünyanın ən qüdrətli dövlətinə – xilafətə qarşı mübarizə aparan bir sərkərdənin həyat və mübarizəsini bütövlükdə əks etdirmək mümkün olan iş deyildi. Çoxseriyalı mükəmməl tarixi filmə ehtiyac duyulur. Romanda kifayət qədər material var. Eldar müəllim də iş üstündədir. Bu dövlət sifarişli ilə çəkilməlidir.

Əlbəttə, «Babək» bu həcmdə də öz işini görmüşdür.

Sərkərdə nərəsi – cəmi on il sonra bütün Azərbaycanı bürümüş Azadlıq, İstiqlal mücahidliyi qabağı ruh verən səhər mehiydi və sonra böyük bir imperiyanı qasırgaya salan hərəkətin başlanğıcı oldu, xalq Babək sayacağı ölüm-dirim mübarizəsinə atıldı.

Görkəmli nasir Babək haqqında romanı da bu duyğu ilə yazmışdı. Bir dəfə mən Ənvər müəllimlə söhbətdə Heydər Əliyevin sözlərini - Axundovdan film çəkilməsi lüzumunu xatırlatdım. Mirzə Fətəli Axundov haqqında romanı niyə bitirməyirsiniz, dedim, güldü, üstümüzdə Domokl qılıncı var, dedi, ruslar... Ancaq «Babək» romanında yazıçı istədiyini edə bilmişdi. Romanı bütöv oxuyandan sonra xahiş etdim ki, ssenari yazsın! (Ənvər müəllim həm də ssenari kollegiyasının redaktoru və bədii şüranın üzvüydü). Yazdı, Moskvadan çətinliklə keçirə bildik. Filmin memarını – rejissoru tapmaq isə çox müşkül oldu. Hər vaxtla – səmimiyyətlə, direktor amirliyi və rejissorların milli hissələrinə toxunmaqla apardığımız izahatlar nəticə vermirdi. Belə bir filmi çəkə biləcək rejissorlar («Yeddi oğul istərim», «Nəsimi», «Tütək səsi») kimi son illərin ən uğurlu filmlərini çəkmiş: Tofiq Tağızadə, Həsən Seyidbəyli, Rasim Ocaqov...) boyun qaçırdılar. Çox səriştəli Hüseyn Seyidzadəni Moskva kino komitəsi rejissorluqdan məhrum etmişdi (haqqını sonra çətinliklə bərpa edə bildik). Böyük bir məsuliyyət yükü altına girmək duyğusu bir yana, tarixi film üçün geyim, əlbə-sə, zəngin pavilyon dekoru, münasib interyer külli miqdarda pul tələb edirdi, o da yoxdu (bədii filmlərə pulu Moskva buraxırdı. Hər filmə orta hesabla 400 min manat). Sonradan Babək rolunu oynayacaq aktyor problemi də ortaya çıxdı. Babək rolunun ifaçısını kənardan dəvət etmək olmazdı.

Böyük sənətkarlar haqlıydı. Bu qəbildən olan çətinlikləri studiyanın başı çəkmişdi. Bundan əvvəl «Koroğlu» filmi hasilə gəlmişdi və xalqın ürəyindəki həm cəsur, qisasçı, həm aşiq Koroğlu - dastandakından çox sonük alınmışdı. Babək isə daha çox məsuliyyət tələb edirdi, çünki dünya tarixində İsgəndər, Sezar, Hannibal, Spartak, Teymurləng, əfsanəvi Rüstəm Zalla bir cərgədə duran sərkərdə idi Babək. Xalqın üsyanı bir şəxsin timsalında ümumiləşmiş əzəmət kəsb edə bilərdi.

Mən 60-cı ildə ABŞ-da olanda belə bir filmə baxmışdım. Film çox məşhur yazıçı, (təəsüf ki, biz onu tanımırıq), Nobel mükafatı laureatı Con Ernst Steynbekin «Qəzəb tufanı» romanı əsasında Con Ford tərəfindən çəkilmişdi. Xalqın gücü - həyatı son

dərəcə gerçəkliklə ekranlaşdırılmışdı. Və növbəti söhbəti Eldar Quliyevlə edəndə, bu filmi xatırladım, dedim ki, rejissoru ancaq belə film yaşada bilər. Eldarla söhbətdə dedim ki, onu seçməkdə ilk yaradıcılıq imkanını nəzərə almışam. Tammetrablı «Bir cənub şəhərində» filmində xalq üçün ən məqsədi vardı. Film ekrana çıxanda, mən «Azərbaycan gəncləri» qəzetinin redaktoru idim, qəzetin film əleyhinə çıxış etməsi üçün bədxahların ittihatlı zənglər vurduğu yadımdaydı, ancaq həqiqət beləydi: bu ekran əsəri İtaliya neorealizmi üslubunda xalqın həyatını olduğu kimi göstərmək cəhətdən, dövrə Sabirə baxış idi. Film az sonra öz qiymətini aldı.

Hər halda, Eldarla dənə-dənə söhbətimiz nəticə verdi.

Deməliyəm ki, filmin çəkilişinə Heydər Əliyev sənət duyumu, qətiyyəti və payığı olmasaydı, yaradıcı heyət heç vaxtla istədiyinə nail ola bilməzdi. Eldar müəllim də bunu əvvəlcədən görürdü.

Ancaq respublika rəhbərinin xeyir-duası ilə gələcək əngəllər – maneələr üçün tədbir görülmüşdü – «Mosfilm»dən birgə istehsal üçün razılıq alınmışdı; Birinci katibin göstərişi ilə hökumətin ehtiyat fondundan əlavə vəsait ayrılmışdı; filmə öz himayədarlıq edəcəyini rəyasətə də çatdırmışdı ... və i.a. Bu üç məsələnin üstündə bir qədər ətraflı dayanmaq istərdik. Axırıncıdan başlayaq. MK bürosu iqtisadiyyatla bağlı məsələ müzakirə edəcəydi. Nəyə görə isə kinostudiyanın direktoru da dəvət olunmuşdu. Adətən üzrə zalda axırıncı sırada oturmuşdum. Məsələlərin müzakirəsinə başlamamışdan Heydər Əliyev yoldaş mənə müraciətlə dedi: «Yadımda ikən deyim. Ali Sovetin sədri bu günlərdə mənimlə Moskva-da görüşəndə bir xahiş elədi. Dedi ki, «Babək» filminə o başçılıq etmək istəyir. Katib güldü və əlavə etdi. Nəsiminin yubileyi keçiriləndə komissiyanın sədri o idi. İndi elə bilir ki... Sən ona ssenari göndər, mən ona dedim ki, yaradıcılıq işinə biz qarışmamalıyıq, oxumaq istəyirsənsə ssenari göndərlər». Çağırılmağımın məqsədini anladım.

Birinci katibin sözüə əməl etdim, lakin Ali Sovetin başçısı həqiqətən yubileyə film çəkilişini ayrd etməmişdi. Bir həftədən sonra komanda gəldi ki, direktor, müəllif, rejissor saat 14-də Ali

Sovetdə olsunlar. Getdik, mən filmin qayəsi, çəkilişin gedişatı barədə məlumat verdim. Sədr əsəbi halda bildirdi ki, bu ssenari ilə o filmi çəkmək olmaz. Məndə başqa ssenari var. Çox yaxşıdır. Yaradıcılıq hesabında iştirak edən Ənvər müəllim, Eldar sarsıntı keçirdilər, ancaq bu hökmü eşitməyiblər kimi, təklifin üstündən sükutla keçdilər. Siyasətdən aralı olduqlarından belə müdaxilə onlara çatmadı.

Bu heyətdə ikinci, üçüncü toplanış daha sərt keçdi. Sədr bildirdi ki, Babəkin xanımı (Zərnisə) roluna Amaliya Pənahova yox, Şəfiqə Məmmədova çəkilmişdir. Mən dedim ki, rejissor hər ikisinin sınaq çəkilişini aparmışdı. O da, bədii şura da Amalyanı təsdiq etdi. Hər ikisi çox gözəl oynayırdı. Amma Xurrəmilərin rəhbəri Cavidan döyüşdə həlak olandan sonra ehtiraslı qadın Babəkə vurulmuş və onun qadını olmaq, həm də tifaqın dağılmaması üçün uğurlu fənd işlədə bilmişdi. Zərnisə – Amaliya bu rolda daha çəvik, inandırıcı təsir oyadır.

Başçını inandırmaq çətindi. Elə ki, filmin çəkilişini dayandırmaq həddinə çatdı, mən etik normanı pozdum, qovluğa büküb, zalı tərək etdim.

Bir neçə gündən sonra mənə xəbərdarlıq üçün iki cildlik stenoqrafiq məlumat toplusu göndərildi – bu bir növ nota idi. Bir həftə sonra isə bizi Heydər Əliyev yoldaşın qəbuluna dəvət etdilər. Mən çıxışında bir ehtiyatsızlıq da etmişdim, eyhamla demişdim ki, artıq filmin çəkilişinə neçə yüz min manat xərclənib, kim onun xərcini ödəyərse, biz bu işə yenidən başlayarıq. Buna razılıq almaq üçün Birinci katibə müraciət edilməlidir.

Birinci katibin qəbul otağının dəhlizindəyik, içəri dəvət anını gözləyirik. Pəncərənin qabağında dayanıb küçüyə baxa-baxa az sonra içəridə qopacaq tufandan necə qorunmaq barədə götür-qoy edirik. Arxada hənərti eşitdim, qanrılıb baxan kimi qaraltı uzaqlaşdı. Ancaq sözləri beynimdə ilişib qalmışdı: «Cəmil, qoca Birinci katibə yazdığı şikayətə mənim də imzamı qoyub. Sən öz fikrinin üstündə bərk dayan». MK-nın ideologiya katibi, həmin toplantının iştirakçısı olmuş Kamran Bağırov idi mənə ayıq salan.

Dərhal Ənvər müəllimə və Eldar Quliyevə çatdırdım ki, vəziyyət başqa cür cərəyan edir, bizlər danışmayaq, suallara cavabda tələsməyək. Zənn edirəm ki, Heydər müəllim bizi müdafiə edəcək...

Belə də oldu. Birinci katib bizlərlə səmimi görüşdü, üzünü mənə tutub dedi: - Bilirsiniz sizi niyə yığmışam. - Və yenə gülümsər dedi. - Sədr sizdən şikayət yazıb büroya, mən məsələni öyrəndim. Və Kamran Bağırovun da nəzərinə çatdırıram ki, film yaradıcılarının işinə müdaxilə edilməsin, çəkib qurtarsınlar, fikrimizi onda bildirərik.

Sonra Birinci katib bizi xatircəmləşdirmək üçün Ziya Bünyadovla zarafatlaşdı, mənə müraciətlə: «Qadın rolunu seçəndə gərək səriştəliylərlə məsləhətləşəydiniz... Ziya tarixi yaxşı bilir, ancaq Babəkin cənubdakı döyüş yerlərinə mən yaxşı bələdəm. - Kabinətin küncündəki iri qlobusu göstərib sözüünə davam elədi, - Babəkin qələbəsinin bir amili də düzəndə döyüşməyə adət eləmiş ərəb qoşununu dağlara çəkib, orada məhv etmək hərbi fəndi idi...»

Ali Sovetin rəyasət heyəti sədrinin bir etirazı da filmin harada çəkilməsi ilə bağlıydı. Kinostudiya pavyonunda artıq xəlifə sarayı, Bəzz qalasının içi – Babək iqamətgahı hazır idi. Natura çəkiliş məkanı Naxçıvan seçilmişdi. Məhz o ərazi hər cəhətdən hərbi meydanı üçün münasib idi. Bu da vəsait tələb edirdi. Qala tikilməliydi. O zamanın Naxçıvanın imkanları Moskvanın süvari alayını saxlamaq, adamları yerləşdirmək üçün problemlər yaratsa da, məsələlər həllini tapmışdı. Yerli orqanlar çəkilişə böyük maraq göstərirdilər.

Heydər Əliyevin ikinci dayağı – maliyyə məsələsində oldu. Bir görüşdə mən narahatlığımızı bildirmişdim. Ən ümudəsi pulla bağlıydı – bizim pulumuz xüsusi qala tikdirməyə, xilafət sarayının cah-cəlalını yaratmağa bəs etməzdi. Kino konstruktiv şərtiliyi istisna edir. Daha çətini isə, tarixçilərin yazdığına görə Babəkin atlılarının sayı 20 minə çatmış. Hadisə yerindən toplanan axsaq yabıqlarla necə əzəmətli təəssurat yaratmaq olardı. Rəhbərin göstərişi ilə vəsait ayrıldı və «Mosfilm»-in süvari alayını Naxçıvana dəvət elədik, qoşun yığıldı, döyüşün möhtəşəmliyi əyaniləşdi.

Birinci katibin yanında bundan söhbət düşəndə, Eldarın şərhini onu çox qane etmişdi. «Filmə əsas obraz – xalqdır, istiqlalçılıq, azadlıq uğrunda çarpışan xalq, onun qoşunu – üsyançılar ordusudur. Təklif olunduğu kimi, məşəlikdə çəkilərdisə o qədər qoşunu neçə nəzərə çarpdırı bilərik».

Nəhayət, film çəkildi.

Birinci amilin, «Mosfilm»lə birgə çəkilişin lüzumu üstünə qayıdaq. SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsində film bəyənilsə də iradlar az deyildi. Onları hamarlamaq, rəndələmək isə imperiyaya qarşı Azərbaycan xalqının iradə birliyinin təcəssümünü zəiflədə bilərdi. Azərbaycan Dövlət Kino Komitəsinin sədri Azad Şərifovla məsləhətləşdik, ertəsi gün respublika nümayəndəliyinin qərarına getdik, Heydər Əliyev yoldaşa zəng çaldıq. Filmin qəbul edilməsi xoş xəbərini Birinci katib çox razılıqla qarşıladı, ancaq ikinci xahişimizə cavabı bir qədər fasilədən sonra aldıq. Məsələ bunda idi ki, biz istəyirdik «Mosfilm»-in Baş direktoru Nikolay Sizov da (öz arzusu da beləydi) bizimlə Bakıya gəlsin. Birinci katib etiraz etmədi, ancaq bildirdi ki, sabah plenumdur, birisi gün Ali Sovetin sessiyası keçiriləcək... Və nəhayət dedi: «Yaxşı, dəvət eləyin gəlsin, iclaslardan sonra da baxa bilərik, ləngiməyin».

Bir təsadüf də filmin xeyrinə işlədi. Domodedovo aeroportunun qonaq otağında rəhmətlik Zərifə xanımla görüşdük, xoş xəbərdən məmnunluq duydu və Azad müəllim xahiş elədi ki, mümkünsə baxışa o da təşrif gətirsin (Bunu deməyə ona görə lüzum görürəm ki, «mötəbər» büro üzvləri filmi gözədən salmaqdan ötrü, «qadın isməti» məsələlərinə, milli ənənəyə də əl ata bilərdilər. Belə eyhamlar oldu da, guya Babəkin şənlik məclisində erotik təsir buraxan ərəb rəqsinin oynanılması Azərbaycan tamaşaçısı tərəfindən pis qarşılanar. Heydər Əliyev yoldaş görünür, verəcəyi cavabın vəznini Zərifə xanımın üzünə baxmaqla, üzürxahlıq bildirməklə dəqiqləşdirdi. Və bir qədər açıq-saçıqlıqla dedi: «Sən rəqqasənin... eyibli yerinə baxmaq istəmirsənsə, gözünü yumarsan. Və bu iraddan sonra «döyüş zamanı toz qalxır» deyən də susduruldu: «müharibə meydanında toz qalxmayıb, atın ayaqları altından ətir rayihəsi qalxmıyacaqdı ki?!»

Sədr yarım saatlıq nitqində filmi siyasi, milli mövqedən tutmuş millətçilik meylinə qədər - mənə Ali Sovetdə müzakirə zamanı xəbərdarlıqlarını sadaladı: «Niyə biz dini dövlət yaratmış ərəb xilafətini işə etmirik, niyə Səhl ibn Smbatın erməni olduğunu gizlədirsiniz, Babəkin öz ustasının arvadını almağını belə şişirtmək nəyə lazımdır...»

Heydər Əliyev, bunları eşitmirmiş kimi sakitliklə dinlədi, hətta natiq özünü pis hiss edib, otağı tərk edərkən köməkçiyə tapşırırdı ki, get həkim çağır, əsəbləşib sədr.

Bütün bunlardan sonra Heydər Əliyev çıxış etdi. Çox təəsüf ki, bu nitq yazılmayıb (bəlkə mən yanılıram). Təkcə Babək obrazı haqqında yox, ümumən bədii qəhrəman, sənətin xalqa gərək olan, onu həyatda mübarizəyə, milli əqidəsinə sədəqətli olmağa çağıran obrazlar yaratmaq məsələsindən və «Babək»in ümumən xalqa qiymətli töhfə olmasınacan bütün dəyərlər barədə ətraflı danışıdı. «Mən əminəm ki, «Babək» filmi çox yaxşı, layiqincə alınıb», Rəsim Balayevin Babəki xalqın hafizəsində əbədi qalacaq» dedi və bizi təbrik etdi.

Azacıq sükutu «ev yiyəsi» və MK qarşısında da, Moskva qarşısında da bilavasitə məsuliyyət daşıyan və film üçün çox şey etmiş Azad Şərifov pozdu, dedi: «Moskvanın qeydləri var, istərdik ki, onlar haqqında da münasibətinizi bildirəsiniz».

Birinci katibin xoş ovqatı dərhal dəyişdi: - Nə qeydlərdi onlar? - dedi. Azad müəllim əlindəki kağızı oxumaq istəyəndə, sözünü kəsdi, - heç bir düzəlişə ehtiyac yoxdur - və Nikolay Sizovun üzünə baxdı: - Komitənin sədr müavini («Mosfilm»in baş direktoru, həm də müavin sayılırdı - A.K.) bəyənib, - bu dəfə mənə müraciətlə - bədii şura baxıb filmə? - Və gülə-gülə davam etdi: - Bizdən sonra direktor bədii şuradan ehtiyatlanmaz, filmi korlayarsınız, əl vurmayın.

Bir qədər gəriyə qayıdıram.

Mənim ehtiyatlandığım şəxs Heydər Əliyev yoldaş özüydü. Görüşlərimizdən belə qənaətə gəlmişdim ki, Birinci katib yaradıcılıq məsələlərinə çox dərindən nüfuz edir, bizim dəfəllərlə çəkiliş materiallarına baxıb tuta bilmədiklərimizi nəzərə çatdırır və hər

dəfə də sözünü bu kəlmələrlə bitirirdi: mən yaradıcılıq məsələləri barədə qəti bir söz deyə birmərəm, özünüz bir də baxın...

Ancaq arifə bir işarə də bəs edirdi. Həm də bu o demək idi ki, məsuliyyət sizin üzərinizə düşür.

Beşinci söhbət:

«Klassiklərdən mümkün qədər çox istifadə edin»

- Mən kitabın girişində görkəmli kinodramaturq Rüstəm İbrəhimbəyovun sözlərini xatırlatmışdım: «İncəsənətin əsas vəzifəsi insanda insanlığı qoruyub saxlamaqdır». O zamankı filmlərdə bu istiqamət də ana köklərdən biri hesab olunurdu. Sizin buna münasibətinizi bilmək istərdik.

- Əvvəla, Rüstəm İbrəhimbəyov haqqında bir neçə söz demək istərdim. Rüstəm - Azərbaycan kinosunun canlı klassikidir. Ruslar da onu belə qəbul edirlər. Lirik şair olduğu kimi, lirik də kino xadimi ola bilər. Ancaq Rüstəm kino yaradıcılığı Sabirəne lirikadır. Kinostudiyada ilk oxuduğum ssenari onunkiydi - tamaşçıların sevdiyi «Ad günü»nün bədii mətni idi. Ancaq Moskva qəbul etməmişdi, tammətrajlı film üçün material qıtlığı adı ilə. Bəlkə də əsas amil başqaydı, ruslar Mustafanı başa düşməmişdilər. «Belə də aciz-avara, qətiyyətsiz adam olar?!» xülyası ilə. Amma şərq əxlaqi belələrinə çox yetişdirmişdir. Bizdə cəsarətin də, həya-ismətin də hüdudu var.

Mən Rüstəmi - kinoya gələnə qədər Maqsudun kiçik qardaşı kimi zahirən tanıyırdım. Kiçik həcmli hekayə kitabını oxuyandan sonra 60-cı illərin oyanmış gəncliyinə böyük qardaş kimi qəbul etdim onu. Və xahiş etdim ki, digər hekayələrinin obrazları ilə ssenarini zənginləşdirmək barədə düşünsün. Ssenari «Ezamiyyə» hekayəsinin obrazı ilə tamamlandı. Və yaxşı bir ssenari alındı: Şəkidən gəlmiş Mustafa ilə üzü-üzlər görmüş, ancaq ləyaqətini - insani duyğularını tam itirməmiş vaqon bələdçisi Fəridə dueti - əxlaq-etik, psixoloji məqamları çox məhərətlə açır. Və təsadüfi deyildi

ki, televiziyanın sifarişi ilə çəkilmiş film Azərbaycan Dövlət mükafatına, digər mötəbər mükafatlara layiq görüldü.

Kitabınızda Rüstəm dramaturgiyasını məhz insanlığın təqdimatı baxımından yaxşı şərh etmişiniz. Həqiqətən, Rasim Ocaqovla (operator) Rüstəm «Bir cənub şəhərində», «İstintaq», «Bağlı qapı arxasında», «Park», «Ad günü» filmlərində uğurlu yaradıcılıq həmmüəllifliyi nümunəsi yaratmışlar. Filmlər insanı mütillikdən qurtarmağa, özünüdərkə, vətəndaşlıq mövqeyinə çağırış ruhlu əsərlərdir. Bu ekran əsərlərində əxlaq – mənəviyyat probleminə Azərbaycan xalqının çağdaş səviyyəsi zirvəsindən baxılır. Sanki xalqın nicatı Sabir misralarında təlqin edilir.

*Gəl yazaq şert üçün öz tərcümeyi – halımızı,
Həm də doğru olaraq, şərh edək əhvalımızı.
Xalq təbiiq eləsin halımızı, qalımızı,
Anlasınlar da nələr qayeyi – amalımızı.*

Əgər hələ XIX əsrdə Mirzə Fətəli dramalarında buna o dövrün gözü ilə baxılırdısa, Rüstəm dramaturgiyası XX əsrin «Yaşıl qapı»sını önə çəkdi. Yadıma ümummilli lider H.Əliyevin sənət bilgisi ilə bağlı bir hadisə düşdü.

76-cı ilin növbəti bürolarının birində gözlənilməz hadisə məni bir neçə dəqiqə bərk həyəcan içərisində saxladı. Birinci katib (geniş büro iclası idi) büro üzvlərinə xitabən dedi: - Əlibəyov burdadır. Bazar günü onun bir filminə baxmışam, fikrimi demək istəyirəm. «Dərviş Parisi partladı» Axundovun «Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah» əsəri əsasında çəkilib. Çox yaxşı film alınıb. Azərbaycanın zəngin təbiətinə maraq təkcə sözlə yox, gözəl illüstrasiya ilə, obrazlarla aşılır. Aktyorlar da çox yaxşı seçilib. Sergey Yurski fransız alimi obrazını çox koloritli oynayır...

Birdən sözüünə ara verdi... Gözləyirdim ki, büro aparılışı qaydası ilə indi tənqid hissəsi başlanılacaq. İşlədiyimdən iki il keçməsinə baxmayaraq, filmlərimizin nöqsanlarını birinci dəfə burada açıqlayacaq. Ancaq bir dəfə «Dədə Qorqud»u tərifləyəndən sonra

demişdi: «Dastanda material çoxdu, zəngindi, boyların hamısını əhatə etmək mümkün olsaydı daha təsirli çıxardı...» Vəssəlam.

Dedim ki, bunu hiss etmişdik, hələ Moskvadan icazəsiz bir yox, iki seriya çəkdik. Anarın ssenarisi böyük idi...

Nöqsan hissəsinin mənə xitab edilən sualla başlanacağını zənn etdim. Birinci katib soruşdu: «Əlibəyov, o xan hara xanıdır?» Düzü xanla bağlı sorğu məni üşəndirdi (çuxam «bəy» sarıdan yanıqlıydı axı, ancaq bir dəfə də ictimai keçmişimlə bağlı məni suala tutmamışdı). Bir də təkrar etdi: «Hadisə harda baş verir?» – Bu dəfə ənənəvi vahimə məni basdı – yerlibazlıqda günahlandırılı bilərəm.

Xöşbəxtlikdən üzüntü çox sürmədi. Heydər Əliyev yoldaş çaşqınlığımı sezib, fikrini konkretləşdirdi: «Hətəm xan ağanı kim oynayır, keçmiş direktorun, hə? ...» Mən yenə sarsıldım. Adil İsgəndərov adıyla bağlı həmin dövr studiyası haqqında eşitdiklərimdən sonra, filmin qəhrəmanı rolunda onun çəkilməsi saymamazlıq kimi də qiymətləndirilə bilərdi. Bu da olmadı.

Heydər Əliyev yoldaşla ilk söhbətdə mən Adil İsgəndərov barədə ziyalıların müsbət fikrini və teatrın yubileyindəki məruzədə onun adının çəkilmədiyinin arzu edilməzliyini demişdim. «Təsədüf olduğunu» söyləyəndə, katib etiraz etdi, ətraflı danışdı. Anladım ki, bu münasibət subyektiv amil deyil, işlə bağlıdır. Və buna əsaslanaraq da böyük sənətkarın bu rolda çəkilməsinə razılıq vermişdim. Hətta rejissorlardan (Şamil Mahmudbəyov və Kamil Rustəmbəyovdan) xahiş etmişdim ki, Adil müəllimi sınaq çəkilişinə çağırmasınlar, ayıbdır – birdəfəlik filmə çəksinlər.

Kinostudiyada bir hadisəni daim incikliklə xatırlamışam. Mən gələndə dəhlizdə xalq artistlərinin şəkli qalereyası vardı. Mən iş başlayandan iki gün sonra dedilər ki, sabiq direktorun şəkli cırılıb. Mən növbəti ümumi yığıncaqda bunu xatırlatdım və qərarımı dedim: - Sabahdan bütün şəkillər götürülməlidir, SSRİ xalq artistinə bu cür münasibətdən – vəzifədən gedənə belə nalayiq hərəkdəndən sonra mən o birilərinə zəmin dura bilmərəm...

Birinci katib həyəcanımın səbəbini duyubmuş kimi, xəfif bir təbəssümlə dedi: - Keçmiş direktorunuzu xan obrazına çəkmisiniz, yaxşı eləmişiniz. «Axırncı aşırım»da Kərbəlayi rolunda çox gözəl

oynayıb. Burda da yaxşı oynayır. Ancaq xan qarabağlıdır, elədirmi, aktyor isə başqa ləhcədə danışır. Görək ki, bizim komik aktyorumuz vardı, Əliağa Ağayev, o səsləndirib xani, niyə?

Özümə gəldim və cavabım etiraz doğurmadı: «Adil müəllimin diksiyası obraza heç uyğun gəlmirdi, adətən, onu başqa aktyorlar əvəz edirlər. Ancaq iradınız haqlıdır, bu incəliyə fikir verməliydik ki, Ağayev də obraza uyğun danışmır». Son söz həyəcan anlarını unutturdu: «Mənim təbrikimi yaradıcı kollektivə çatdırarsınız, yaxşı film çəkmisiniz. Bu da bizim tariximizdir... Klasiklərdən mümkün qədər çox istifadə edin».

- Cəmil müəllim, cənab Heydər Əliyevin Sizə münasibəti çəkilən filmlərin kəmiyyətində və keyfiyyətində öz əksini tapıb. Deməli, kino yaradıcılığını mənimsəməklə bərabər, həm də, bəlkə də daha çox Birinci katibin Sizin işinizə verdiyi qiymət də ruhverici rol oynayıb. Bunu təsdiqləyirsinizmi? Axı, Siz, ona arxalanıb həvəslə işləmişiniz...

- Mən kino sahəsində on il işləmişəm. On ildə iki akademiya bitirmək olardı. Ancaq mənə kino sahəsində az-çox iş görə bilməyim üçün, əlbəttə, bir akademiya – Heydər Əliyevin incəsənətdə intizam – məsuliyyət təlqin edən akademiyası kifayət oldu. Bu akademiyanın xisləti, hələ 700 il bundan əvvəl dahi Tusinin «Əx-laqi-nasir»ində insanlar üçün belə müəyyən edilib: «İşlər iki yerə bölünür: xeyir və şər, gözəl və çirkin, bunlar xəşbəxtlik və bədbəxtlik adı altında ümumiləşdirilir. Kim bu qüvvədən düzgün istifadə edib öz səy və iradəsi nəticəsində arzu edilən fəzilətə çatsa (elə bu qüvvə əsasən, bu məqsəd üçün yaradılmışdır) xəşbəxt olacaqdır; bu qüvvədən düzgün istifadə edə bilməyə, ya əks istifadə etsə, bədbəxt olacaqdır».

Bu qüvvə bütün zamanlarda öz hökmünü qoruyub saxlayıb: bu, daim bilikləri təkmilləşdirmək, insani nəfsi qorumaq, coşqun fəaliyyət, həqiqəti kəşf etməyə çalışmaq – əbədi səadətə can atmaqdan ibarətdir. Mən də xəşbəxt olmağa çalışmışam.

Biz o zamanədə, Heydər Əliyev epoxasının həmin mərhələsində həyatımızı belə qurmağa çalışırdıq. Uğurlar da bunlarla bağlıydı. Ölkə tənəzzülə uğrayanda Azərbaycan, təkəcə kino sahə-

sində deyil, həyatın bütün sahələrində təkamül dövrünü yaşadı. Bizlər milli ideologiyamızı belə dərk edirdik və işimiz və həyatımız da bu istiqamətdə gedirdi. İndi istehza ilə sovet məmurları adlandırılanların çoxu beləydi.

- Yeri gəlmişkən, Sizin işlədiyiniz dövrdə yuxarıda sadaladığınız intizamlı qüvvə hökmü – fərman idi. Buna görə də «Azərbaycanfilm» öz fərdi simasının vəznini qoruyub saxlaya bilmişdi. İndi kinomuzda, cəmiyyətdə olduğu kimi, mənəvi dəyər itkiləri var, ölkə sərhədlərindən kənara çıxıb milyon tamaşaçı yığan filmlərimiz yoxdur. Bunu nə ilə izah etmək istərdiniz.

- Kitaba ön söz yazmış, «Azərbaycanfilm»in hazırkı direktoru, sənədli filmimizə öz töhfələrini vermiş, bu kollektivin şərəsində püxtələşmiş Xamis Muradov buna səhih cavab verib. Deyir ki, bütün dünya ölkələrində kinonun simasını ayrı-ayrı rejissorların, operatorların, rəssamların, bəstəkarların, aktyorların istedadı, sənətkarlığı, bədii fərdiyyəti təyin edir. Haqq sözdür.

Çox təəssüf ki, biz bunların böyük bir qismini itirdik – bir neçəsi dünyadan köçdü, bir hissəsi keçid dövrünün maliyyə bəlasının qurbanı oldu. Kollektivin simasını bir neçə adam təmsil etmir, yaradıcı mühit, şərait, ənənəyə sədaqət – bunlar da çox vacib amillərdir. Son on beş ildə ərşəyə çıxan bəzi yaxşı filmlər var. Vaqif Mustafayevin uğurları çox sevindiricidir. Rasim Ocaqovun, Eldar Quliyevin, Cahangir Mehdiyevin, Fikrət Əliyevin, Ramiz Əzizbəylinin, Oqtay Mirqasımovun (mənim baxa bildiyim filmlərin rejissorlarıdır) yenilik axtarışları diqqəti çəkir. Bu kinoçular otuz il əvvəl sınaqlardan uğurla keçmişdilər. Eldar Quliyevin «Nə gözəldir bu dünya» filmi fəlsəfi-psixoloji aspektdə Cəlil Məmmədquluzadə satira məktəbi ənənələrinin çox müvəffəqiyyətli kino davamıdır. Rasim Ocaqovun «Həm ziyarət, həm ticarət» filmi milli – şərq xarakterlərini acmaq, çox gərəkli ənənəmizi – paklıq duyğularımızı tərənnüm etmək cəhətdən təqdir edilməlidir. Studiyanın yetirməsi, filologiya elmləri doktoru Aydın Dadaşovun simasında biz çoxdan arzuladığımız kino nəzəriyyəçisini görürük. Demək istəyirəm ki, adlarını çəkdiklərim sənətkarların bioqrafiyası otuz-qırx il əvvəldən başlanır. Bəs onları əvəz edəcək kadrlar – istedadlı gənc fərdlər?

Gizlətməyə ki, kino sənəti sahəsində boşluq – mədəniyyətin bütün zümrələrində olduğundan daha ziyadə hiss olunur. İstedadlı fərdlər qalereyası seyrelir, itkilər artır, yeri dolmur...

Kino işçiləri ilə (mən onlarla digər peşələrimin - jurnalistika, yazıçılıq... nümayəndələrinə nisbətən daha tez-tez görüşürəm) kinonun taleyi barədə söhbətlərimiz olur. Hamı gileylənir ki, film çəkilişinə ayrılan pullar cüzdür, peşələrini yadırgayırlar. Onları başa düşürəm... Maliyyəsiz film yaratmaq olmaz. Film yaradıcılığı fərdin istəyi və işi ilə məhdudlaşmır. Müasir kino texnikası əldə edilməlidir, yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlamaq gərəkdir. Bunlar istedadla vəhdətdə kino sənətini tərəqqiyə çatdıra bilər. Mən medianı izləyirəm. İstər dövlət, ictimai təşkilatlar, istərsə də ayrı-ayrı imkanlı şəxslərin sponsorluğu ilə o sənət yoxdur ki, Azərbaycandan inkişaf etmiş xarici ölkələrə oxumağa gənclər göndərilməsin. Kinodan başqa. Təəssüf! Cənab Heydər Əliyev sübut etdi ki, kino – dövlət işidir!

Sizin kitabda kadr hazırlığı məsələlərinə xüsusi diqqət verilir. Hətta özündən deyən və buna haqqı çatan rejissor da bu ifadəni tez-tez dilinə gətirir: film ağ kağızdan başlayır. Haqqında bəhs etdiyimiz illərdə bu məsələ film istehsalı ilə paralel aparılırdı. Çox dəqiq yazmısınız: 1974-cü ilin mayında Azərbaycan Dövlət Kinematografiya Komitəsi kollegiyasının qərarı ilə ««Azərbaycan film»» kinostudiyasının nəzdində ssenari emalatxanası təşkil olundu (komitə sədri mərhum Məmməd Qurbanov idi – A.K.). Emalatxananın rəhbəri, kinodramaturq İsa Hüseynovun kinostudiyanın direktoru Cəmil Əlibəyova yazdığı məlumatdan aydın olur ki, emalatxanada işlər normal gedir, 5 nəfər gənc yazıçıdan üçü – Ç.Ələkbərzadə, M.Süleymanov və R.Rövşən (Əliyev) səmərəli fəaliyyət göstərirlər. Ancaq 1984-cü ilin sentyabrında ssenari emalatxanası bağlanır (direktor gedən kimi).

Kadr hazırlığı məsələsindən söz düşmüşkən Kinematografiya Komitəsinin sədrləri Məmməd Qurbanovun və Azad Şərifovun milli kinomuzun dünya miqyasında tanınmasında, professional kino mütəxəssislərinin yetişdirilməsindəki rolundan kitabda bəhs etdiyinizə rəğmən, mən də fikrimi bildirmək istərdim. Məmməd

Qurbanov məsul vəzifələrdə işləmiş, ağıyana-təmkinli, məlumatlı şəxsiyyət idi. Komitə kollegiyasının üzvü kimi məni müdafiə edirdi (təəssüf ki, ocağın başında oturan Qriqoryanla – maliyyə şöbəsinin müdiri ilə o da bacara bilmirdi).

Azad Şərifova gəldikdə, onunla biz qəzətdən tanış idik və dostluqdan əlavə, onun kino komitəsinə gəlişi təsadüfi səciyyə dəşimirdi. Heydər Əliyev yoldaş ona belə də göstəriş vermişdi: «Get, təcrübəni indi də kinonun inkişafına sərf elə!» Azad Ağakərim oğlu teatr ictimaiyyəti içərisində böyümüşdü. Atasını Azərbaycan teatr muzeyinin təsisçisi olmuşdu. Özü «Vokruq Sveta» (Moskva) jurnalına başçılıq etmişdi, Azərbaycanın ilk beynəlxalq jurnalisti kimi xaricdə işləmişdi, on il Azərbaycan KP MK-nın mədəniyyət şöbəsinin müdiri olmuşdu. Məhz onun təşəbbüsü və təşkilatçılığı sayəsində Ümumittifaq Dövlət Kinematografiya İnstitutuna istedadlı gənclərdən ibarət aktyor qrupu göndərilmişdi. Qruplara SSRİ xalq artistləri Matveyev və Batalov başçılıq edirdi. Təhsil uğurlu keçdi və gənc aktyorlar filmlərimizdə fəal çəkilməyə başladılar. Gənc rejissorlar, operatorlar və rəssamların üzünə həmin institutun qapılarının geniş açılması A.Şərifovun Moskva ictimaiyyətindəki nüfuzu ilə bağlı idi.

Altıncı söhbət:

Studiyada işi davam etdirmək mümkünsüz oldu

- Sizin dövrünüzə studiyada aktyor şöbəsi nəzdində kino-aktyor teatr – studiyası təşkil edildi, 80-ci ildə. Bu ideya SSRİ xalq artisti A.İsgəndərov tərəfindən irəli sürülsə də onu həyata keçirmək məhz Sizə müyəssər oldu.

- Heydər Əliyevlə xüsusi görüşdə (bir neçə dəfə) bunu həll etməyə müvəffəq olmuşduq.

Bir haşiyyə də çıxmalı olacağam. Studiya nəzdində teatr açmaq o vaxt mənim də bərk beynimə girmişdi. Lakin studiyanın maliyyə imkanı buna yol vermirdi. Bir görüşdə fikrimi Birinci katibə açdım. Bir qədər ətrafdan başladım. Dedim ki, ustad aktyorların si-

rası seyrelib, istedadlı cavanlar gəlir incəsənət institutundan. Onların çəkiliş təcrübəsi yoxdur. O sözümlü kəsd: «Bunları bilirəm – güldü – cavanlıqda səhnə təcrübəm olub. De görüm nə eləmək istəyirsən» Dedim ki, Moskvadan sonra Gürcüstan da studiya teatr açıb, orda olmuşam, direktor razılıq eyləyir onun işindən. Soruşdu: «Maliyyə lazımdır?» Dedim: «O da, buna nazirlər sovetinin icazəsi də... gürcülər bunları başqa yolla ediblər». Soruşdu: «Başqa nə yol ola bilər ki?!» Dedim ki, tanışlıqla, onların nazirlər sovetinin xüsusi qərarının (gizli veriblər mənə) üzünü çıxartdırmışam. Bir qədər duruxdu, sonra dedi: «Mən tapşıraram Sovminə, gedib onlarla həll edərsən». Və eyhamlı təbəssümlə: «Sən mənə qanunsuz işlərə çəkmə... Deyərəm həll edərlər.» Dedi də, elədi də. Məsələ həll olundu. «Azərbaycanfilm»in nəzdində kino-aktyor teatr studiyası yaradıldı (1980). Bu tamaşa müəssisəsinin nəinki kinoaktyor kadrlarının peşə hazırlığının yüksəlməsində nəzərə çarpan rol oldu, həmçinin gənc rejissorlar burada sınaq tamaşaları ilə püxtələşdilər, bunlarda sabiq aktyor şöbəsinin səhnə və ekran ustaları da iştirak etdilər, hətta Azdramanın bir neçə aktyoru buranı özlərinə daimi iş yeri seçdi. Müxtəlif illərdə görkəmli sənət ustaları – Leyla Bədirbəyli, Tofiq Tağızadə, Kamil Rüstəmbəyov, Vaqif Səmədoğlu bədii rəhbər, ədəbi hissə müdiri vəzifəsində çalışdılar. Kollektiv bir neçə tamaşa hazırlayıb Bakının müxtəlif teatrlarında göstərdi.

- Mənim yadımdadır ki, Siz studiyadan gedəndən sonra, «Azərbaycanfilm»in maliyyə vəziyyəti ağırlaşdı, onun təsisatı üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər (Məsələn, «Qələbə» kinoteatrının yenidən qurulması və.s.) görülmədi və Azərbaycan Dövlət Kinematografiya Komitəsi aktyor studiyasını ləğv etdi.

Bununla, bir çox başqa sahələr kimi «Azərbaycanfilm»in yaradıcı hüceyrələri ölgünləşməyə başladı.

- Tənəzzül amillərinin bir çoxu bəllidir. Ancaq cəsarətlə deyə bilərik ki, birincisi, ümdəsi – Heydər Əliyev yoldaşın respublikadan Moskvaya getməsi oldu. Həm də işləri istənilən səviyyədə qura bilmədik. Məhz Adil müəllim kimi böyük peşəkar-təşkilatçı şəxs çatışmadı studiya teatrına.

- Getməyinizin əsas səbəbini demək istəməzdinizmi?

- Əsas səbəbi o idi ki, Heydər Əliyev iş üslubuna öyrəşmiş adamlar üçün başqa cür fəaliyyət göstərmək mümkün deyildi. MK şöbəsi, katib hətta film üçün kənardan aktyor dəvət edilməsinə də qəti etiraz edirdilər, yaradıcılıq təşkilatına üzde bir cür, altdan altdan başqa cür – saray intriqları tətbiq olunurdu. Bu xüsusi söhbətdir, təfəsilatı başqa vaxta qalsın.

Studiyada işi davam etdirmək mümkünsüz oldu...

Birinci katibə də, xalqa da bir borcumuzu ödəyə bilməməyimizin ağrısını indi də çəkirəm. Heydər Əliyevin təklifi ilə «Böyük Vətən müharibəsi və Bakı» (mövzu beləydi) ssenarisini yazdırdıq. O zamankı Bakını yaxşı bilən yazıçı Maqşud İbrahimbəyov maraqlı bir ssenari yazmışdı. MK şöbəsinə təqdim etdik... Bir obraza görə iş pozuldu. Bəllidir ki, o zaman Stalin neft məsələsini fəhlə ilə həll edə bilməzdi, respublika rəhbərinin şərti obrazı olmalıydı. Ssenaridə var idi. Ancaq şöbədə etiraz etdilər ki, bu obrazı vermək olmaz. Niyə? Cavab belə oldu ki, Bağırov xalq düşmənidir. Ssenari müəllifi Maqşud İbrahimbəyov da fəhmlə dedi: – Xalq nə vaxt deyib ki, Bağırov mənim düşmənimdir?

Söhbət bağ tutmadı. Artıq Heydər Əliyev Bakıda yox idi, onu narahat etməyə cürət etmədik. «Babək» kimi, bu film də xalqın mücahidlik, döyüşçülük şüurunun yüksəlməsində, şəxsiz çox mühüm rol oynaya bilərdi.

O zaman kim fikirləşə bilərdi ki, neftin bəhrəsi Azərbaycanı dünyanın diqqət mərkəzinə çəkəcək. Xəzər nefti kəmərlərlə Avropaya nəql ediləcək, Planetin ən iri dövlətlərinin marağı bizim müstəqil ölkəmizin üzərində cəm olacaq. Azərbaycan «qara qızıl» sayəsində ağ günlərə qovuşacaq. Müharibə bu yolda mühüm mərhələ olub... Burada onu da deyim ki, «Atlari yəhərləyin» (Qaçaq Nəbi) filmi də tarixi rolunu daha yaxşı oynayardı, əgər ermənilərin təkidi ilə Moskva düzəliş aparmaq inadında olmasaydı.

Bilirsiniz, sovet dövrü tariximizin çox zəngin, təzadlı səhifələri olub. «Fəhlə diktaturasının» öz qəribəlikləri də vardı. Əməyə ehtiramla bağlı birini söyləyəcəyəm. Neapolda, Azərbaycan mədəniyyəti günlərində studiyanın yaradıcı qrupu da iştirak edirdi. «Sevinc buxtası»nı (İlic buxtası kimi tarixə düşmüşdü) əsasən bu

məqsədlə seçmişdik ki, Neapolla Bakı bir-birinə bənzəyir, liman şəhərləridir və açıq dənizə çıxıb sualtı sərvətdən dünyada birinci dəfə faydalandığımızı nümayiş etdirmək bizə maraqlı görünürdü.

Film göstərildi, «Son» yazılmamışdan zalda alqış qopdu. Dünya kino bazarının inhisarçılarından olan İtaliyada bizim filmə belə münasibət heyrət yaratmaya bilməzdi. Öyrəndik ki, Neapol tamaşaçıları neft çıxarılmasını deyil, zəhmət adamının fədakar əməyinin qələbəsini alqışlayırmışlar – bax, bu bəşəri hiss idi.

Bunu Heydər Əliyev yoldaşa çatdıranda, söylədiyi sözü xatırlayıram: – Tarix insanın ən böyük dərsidir. Bunu təkcə özümü-zünkülərə çatdırmaq deyil, həm də onun səhifələrini bədii-sənədli lentlərlə xaricə çıxarmalıyıq ki, kimliyimizi göstərə bilək. Bizi, olduğumuz kimi tanısınlar. Neft bizim üçün təkcə sərvət olmayıb, həm də cəsarət, fədakarlıq timsalidir.

- İndi, ermənilərin törətdiyi müsibətlərə düçar olduğumuz vaxtlarda buna necə də böyük ehtiyac duyulur. Bu cür filmləri nəzərdə tuturam. Sizin işlədiyiniz on il ərzində 80 bədii film, 250-dək sənədli film çəkilməmişdi. Bunlara jurnalları da əlavə etsək – studiyanın kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri hər kəsə aydın olar. Bunlar xalqın mükəmməl təbliği idi.

- Qayıdaq ağ kağız yazarlarının - ssenaristlərin üstünə. Deməliyəm ki, sayı artmaqda olan film istehsalında Azərbaycan yazıçıları, publisistləri bizi məəttəl qoymadılar. Haqqında danışılan dövrdə bu sahə də bərəkətliyi ilə əlamətdardır. Kinostudiyaya gürşad ssenariçilər axını oldu. Görkəmli kinodramaturqlar – Rüstəm və Maqşud İbrahimbəyovlar, İsa Hüseynov, Həsən Seyidbəyli, Ənvər Məmmədخانlı, İsmayıl Şıxlı, İmran Qasimov, Bayram Bayramov, orta nəsil - Anar, Elçin, Əhmədəğa Muğanlı, Sabir Əhmədov, İsi Məlikzadə, Fərman Kərimzadə, Hikmət Ziya, Vaqif Səmədoğlu, Asim Cəlilov, Natiq Rəsulzadə, Sabir Rüstəmخانlı, Məmməd Araz, Əli Qafarov, Emil Ağayev, Oqtay Orucov, Nəhid Hacıyev, Məmməd İsmayıl, Musa Bağirov, Məmməd Aslan, Toğrul Cavarlı, İntiqam, gənc nəsil – Ramiz Rövşən, Mövlud Süleymanlı, Çingiz Ələkbərzadə, Vidadi Paşayev – ümumən yüzdən artıq yazıçı və dövrünün şöhrətli publisisti özləri ilə xalqın

portretini yaradan sənətə milli mentalitetimizin rəngarəng çalarlarını gətirdilər.

Təqsiri məndən sonrakı direktorun üstünə atsaq ədalətsizlik olardı. Nə Moskvadakı rəhbərlik, nə biz bu istedadlı gəncləri lazımcına duya bilmədik. İlk baxışda ideya – bədii cəhətdən qüsurlu saydığımız ssenarilər 60-cı illərin oyanış dövrünün məhsulu idi. Əgər biz dözümlülük eləyib onların əsərlərini qəbul etsəydik və xüsusən də bu təzə ruhlu gənc ssenaristləri başa düşsən, onların üslubuna meyilli rejissorlar yetişdirseydik aqibət belə olmazdı, film yaradıcılığına yeni nəfəs gələrdi.

Yeddinci söhbət:

Xalqın xeyri-şəri sərraf gözü ilə seçilməliyi, seçilirdi də

- Kino üçün həmişə vacib olan bir məsələ haqqında fikrinizi bilmək istərdik. Heydər Əliyev cənablarının ilk tövsiyəsi, bir də aktyor problemi ilə bağlı olub. Başqa studiyalardan ulduzlar dəvət etmək məsləhət görülmüşdü. Bunlara əməl olunduğu bəllidir: Kolyagin, Yurski, Uplisaşvili, Volontir, Qadoyev, Yandiyeva və başqaları. Ancaq eşitmişdik ki, türk gözəli, dünya şöhrətli aktrisa Türkan Şoray «Babək» filminə dəvət etmisiniz, sevda baş tutmayıb. Nə üçün?

- Doğrudur. Bu ərafədə Daşkənd kino festivalında Türkan Şorayla görüşdük, Bakıya dəvət elədik. Əri ilə gəldi. Söhbətləşdik. Bizim filmə çəkilmək istəyirdi.

- Bəs niyə çəkilmədi.

- Bir neçə «emma» qabağımızı kəsdi. Birinci, Sovet hökumətinin Türkiyə ilə münasibətindəki maneə, ikinci, maliyyə məsələsi idi. Türkiyədə «ulduzlar» bir filmə yüz min dollara çəkilirlər. Bizdə xalq artisti yuxarısı hər çəkilişə yüz manat ala bilirdi. Tutaq ki, yüz çəkiliş günü onu məşğul etdik, bu on min manat eləyirdi... Sırrımızı açmadıq, başqa bəhanələrlə vəziyyətdən çıxdıq. Sonralar Birinci katib, demə xəbərdar imiş, soruşdu ki, o Türkiyə aktrisasını niyə çəkmədiniz. İkinci səbəbi – maliyyə məsələsini dedim. Nara-

zı qaldığını hiss elədim... «Gərək vaxtında müraciət edəydiniz mənə» - dedi.

Türkan Şorayın istəyini başa düşürdük. Onun əsil-nəcəbəti Naxçıvandandır. Birinci dəfə Bakıya gələndə, bizimkilər bunu bilməmişdilər. Kino Komitəsinin sədri Məmməd Qurbanov «Qədim diyarın gəncliyi» sənədli filmini ona bağışlamışdı. Bakıda bu dəfə olanda ona dedilər ki, filmin ssenarisini Cəmil müəllim yazıb. Razılıq elədi. Həyəcanla dedi ki, Naxçıvan mənim baba yurdumdur. İndi ulu qonaqlarıma evimdə birinci o filmi göstərirəm.

- O zaman çox şöhrətli «Mosfilm»lə birgə film çəkmək də studiyamızın tanınmasına dəlalət edirdi. «Babək»də bu şəriklik yaxşı nəticə verdi. Bəs sonra...

- Qərribə görünə də bunu deyəcəyəm. Kinostudiyadan gəndəndən düz iyirmi il sonra Tehrandə keçirilən beynəlxalq kitab yarmarkasında iştiaq edirdik, mədəniyyət nazirinin qəbulunda olanda təklif etdim, hətta bir neçə mövzunu da xatırlatdım ki, birgə film çəkək. Ancaq mən onda «Yazıcı»da baş redaktor işləyirdim. Bu sövqi - təbii idi. Başqa studiyalarla əməkdaşlıq fürsətini əldən verdiyimizə görə onun əzabını indi də çəkirəm.

Birini xatırlayıram, «Böyük Vətən müharibəsi və Bakı» filmi haqqında söhbət gələndə, yenə «Mosfilm»lə birgə işləyəcəyimiz barədə söz gəzirdi. Çox təssüf ki, ən yüksək səviyyələrdə danışıq aparılmasına və razılıq alınmasına baxmayaraq, respublika rəhbərindən sonra, başqa sahələrdə olduğu kimi, film istehsalında da sönük əhval - ruhiyyə yarandı. Güman edirəm ki, bu mövzuya qayıdılacaqdır, dövlət rəhbərliyi səviyyəsində! Ancaq mən vahid ideologiyanın qurbanı olmuş başqa bir beynəlxalq kino əlaqəsi fürsətinin əldən verilməsi haqqında danışmaq istərdim.

76-cı il idi, bir gün Moskvadan Komitəyə teleqram gəldi. Xəbər verildirdi ki, İtaliya kino nümayəndəliyini Əlibəyov qarşılasın və müşayiət etsin. Geniş teleqramdı, nəzərə çatdırılırdı ki, Antonioni xasiyyətə tünd adamdır, şıltaqlığı var, az danışmağı xoşlayır... ehtiyatlı olun. «Hə», «yox» qətiyyətində tələsməyin...

Gözlənilməz təklif idi. Mikelancelo Antonioni müasir dünyada üç-dörd məşhur rejissordan biri idi, filmləri İtaliya kinosuna

şöhrət qazandırmışdı. «Bir məhəbbətin tarixi» ilə bədii film yaradıcılığına başlayan Mikelancelo Lokarno, Kann, Venetsiya beynəlxalq festivallarının Qran - prisini almışdı. Mən son filminə baxmışdım: «Sənəti müxbirdir». Film mənim jurnalist peşəmdən olduğuna görə onun rejissoru ilə görüşməyi tale qismətim sayırdım.

- Yadımdadır ki, Siz onlara Komitənin zalında Tofiq Tağızadənin «Yeddi oğul istərəm» filmi göstərmişdiniz.

- Film xoşuna gəlmişdi. Sonradan öyrənəndə ki, siyasi ekrana marağın əsasında Antonioninin mübarizlik əqidəsi durur, filmi düzgün seçdiyimizdən rahatlıq tapdıq. Bir vaxtlar o, jurnalda işləyərkən antifaşist əhval-ruhiyyəli gənc kinematografçılar qrupuna daxil olmuşdur.

Ssenaridən, çəkəcəkləri filmin mövzusunda xəbər tutdum. İnsan və kosmos mövzusu maraqlandırır onu. Yaradıcılığına az bələd olsam da, bildirdim ki, o ritorikanı sevmir. Küsgün ruh üstünlük təşkil edir filmlərində. Və deyəndə ki, mənə köhnə qəbristanlıqları göstərin, bizə təəccüblü gəlmədi. Mərdəkan qəbristanlığına apardıq, yeri gəlmişkən bunu da deyim ki, Heydər Əliyevin Ətağa ziyarətində olması ilə bağlı orada ucaldılan abidə hər dəfə mənə o gedişimizi xatırladır. Cır-cındır içərisində olan ziyarətçilər qəbrin böyründə süfrə açıb, səliqəsiz, pinti bir mühitdə nahar edirdilər. Yerli adam Ətağın müqəddəsliyi haqqında ağız dolusu danışanda mən xəcalət çəkdim, tərcüməçiyə rusca başqa şey danışdım. Müqəddəs yerə belə münasibətə görə xalqın məniyinə başqa gözələ baxıla bilərdi. Ancaq kasıb, küsgün, səfil obrazlara bu yaxşı nümunə idi. Axı, kosmosun insana xəşbətlik gətirməsi durmayacaqdı filmin əsasında, leytmotiv başqaydı, mövzu təxminən beləydi: Uşaqlar göyə çərpələng uçururlar. Çərpələng uçuşu uçur, nə qədər ip-sap varsa yığıb, söküb, çözləyib ona qoşurlar... Vaxt keçir. Həmin bağlar tor şəklində insanların başına yağır və onları zillətə düşür edir. Mən sonra bu mövzuda hekayə də yazdım.

Antonioninin bütün şıltaqlıqlarına dözdük (maşını bərk sürsün, sürdürdük, başqa bir qəbristanlıq göstərin, göstərdik...). Ancaq birinə əməl edə bilmədik. Vertalyot istədi, Azərbaycana quş uçuşundan baxmaq niyyətindəydi. Buna bizim nə maddi imka-

nımız vardı, nə də siyasi səlahiyyətimiz. Dedi ki, mən İran şahından vertalyot alaram. Xahiş elədik ki, səma səfərini çəkilişə hazırlıq ərəfəsinə təxirə salsın. Görünür, inanmışdı. Ancaq Moskva belə bir filmin Azərbaycanda çəkilişinə mane olmaq üçün daha düzgün fənd seçmişdi. Demişdilər ki, film çəkilişinə şərait yaradılar, ancaq neqativlər Moskvada aşkarlanmalıdır (bilib görsünlər nə çəkilib), rejissor razılaşmamışdı. O zaman belə bir belədən qurtardığımızı sevinmişdim. Ancaq bir vətəndaş kimi, bu mənim yazılarımda da ana xətt təşkil edir, neçə nəslin həyatından kəsib, xalqın ehtiyac içərisində yaşamasına bais olan nə varsa, onları qəbul edə bilmirəm. Biri zillət çəksin, digəri villalarda, eys-ışrət içərisində yaşasın – bu, insan haqqının tapdanmasıdır. Gərək ayağın yorğanına tən uzadasan, hamılıqla! Mən kosmos barədə indi də o fikirdəyəm.

- Axı, mədəniyyətə çəkilən xərcin dərhal xeyir verəcəyi mümkün deyil. Kinonu nəzərdə tuturam. Keçid dövründə belə bir fikir hökm – fərman idi ki, qazanc gətirməyən film nəyə lazımdır. İndi hər şey pulla tarazlanır. Siz işlədiyiniz dövrdə də adamların ehtiyacı vardı, dolanışıq sarıdan, ancaq filmə pul ayrılırdı. Hətta onun öz xərcini ödəyə bilməyəcəyinə əminlik olsa da. Deməli, baxış nöqtəsi düz olmalıdır.

- Mədəniyyət siyasətinin aliliyi də bu zaman üzə çıxır. Bunu dərk etmək hamıya nəsib olmur. Cəbhəçi fanatiklərin dənizkənarı parkda ağacları qırmalarını qəzətdə tənqid edəndə, üstümüzə hücum etdilər. «Ağac nəməndir?!» Ancaq «Babək» üçün əlavə vəsait istənildikdə xoş üz gördük hökmdardan. Xalqın xeyri-şəri sərraf gözü ilə seçilməliydi, seçilirdi də.

Mən dünyanın kino bazarını öz inhisarında saxlayan Hollivudda 40 il əvvəl jurnalist kimi olmuşam. Və Allahın işi imiş kimi, səfərimizə Los-Anceles də daxil edildi.

Neçə ay ərzində gənclər turizm xətti ilə toplanmış qrupun üzvləri üç qat azaldı. Xüsusi orqanı başqa adla təmsil edənlər siyahıdan çıxarıldı. Bundan sonra səfər reallaşdı. Fotoapararla gedən yalnız mən idim. Mənə xüsusi tapşırıq verdilər: Disneyləndin əyləncə güşələrinin şəklini çəkmək lazımdır. Dedilər ki, Moskvada uşaqlar üçün əyləncə mərkəzi yaratmaq istəyirlər, bu parkın

nümunəsi əsas götürüləcək. Ölkə başçısı Xruşçovun ABŞ-a səfəri zamanı bunu peşəkar fotoqrafa həvalə edibləmiş. Ancaq... Xruşçovun gəzinti planından bu obyekt çıxarıblar. Bəhanə də o olub ki, o səmtdə hərbi zavod var.

Bizim səfərimizin marşrutunda heç Los-Anceles yox idi. Çikaqoda olarkən qrupun rəhbəri səfirlik səviyyəsində etirazımızı hökumətə çatdırdı, ümumiyyətlə səfəri dayandıracağımız haqqında bəyanat verdik. Və kiçik şəhərlərlə tanışlıq Kaliforniya ilə əvəz olundu. Həyatımın, xüsusilə kinoda keçən illəri üçün bu mənə qiymətli bir töhfə oldu. Bundan düz 14 il sonra kinostudiyaya gələndə, mənim studiyanın necə bir nəhəng olduğundan əyani xəbərim vardı. Və bu nəhəngi yaradan – kiçik emalatxana rəssamından dünyanın kino lideri səviyyəsinə yüksəlmiş, multiplikasiya filmlərinin patriarxı sayılan Disneylə görüşmək mənə müyəssər oldu. «Azərbaycanfilm»in maddi – texniki bazasını möhkəmləndirmək haqqında qərar layihəsi hazırlananda Nazirlər Soveti mütəxəssisləri «göynən getdiyimi» irad tutaraq sexləri modernləşdirməklə məsələni həll etmək istəyirdilər. Onu deyim ki, Disneylənddə, əvvəlcə çəkiliş meydançası kimi istifadə olunan bu ərazidə, hər şey adi bir təklifdən başlamışdı: Film üçün tikilən dekorasiyaları sökmək və buranı stasionar - daim çəkiliş yerinə çevirmək. Belə-belə möcüzə yaranmışdı. Düzdür, mən oradan çoxlu şəkillər çəkdim, ancaq buna ehtiyac yox idi, bir dollar verib, nəfis buklet almışdım.

Mən bukleti hökumət adamlarına göstərdim, izahat verdim və belə bir faktı da nəzərlərinə çatdırdım ki, Disney bizi «Yatmış gözəl» filminin çəkiliş emalatxanasına apardı və dedi ki, filmin üzərində 300 rəssam işləyir. Ancaq bizim dörd – beş rəssamımız var, neçəsi də bir otaqda oturur... Bununla hara gedib çıxa bilərdik?! İndi-indi cizgi filmlərimiz dirçəlişdədir. Cizgi filmi istehsalına 1933-cü ildən başlanmışdı da, bu illər ərzində texniki multiplikasiyadan istifadə olunmuşdu. Ancaq yerli kadrlar vardı, yetişirdi. İstehsalda bir neçə sənədli film rejissorları, rəssamlar öz qabiliyyətlərini sınamışdılar. Ağanağı Axundov, Rasim İsmayılov, Mirzə Rəfiyev, Vaqif Behbudov, Nazim Məmmədov, Hafiz Əkbə-

rov, Bəhmən Əliyev, Firəngiz Qurbanova, Əsgər Məmmədov, Məsud Pənahi kimi məhz bu sahədə ixtisaslaşmış rəssam – rejissorlar yetişmişdi.

Mübahisə uzun çəkdi. Mən məmur – çinovnik mühitinin adamları ilə danışdığımı unutmuşdum. Dedim ki, kinoya belə münasibətdən yaxşı multfilm çəkmək olar – «Pıspısa xanım və siçan bəy» kimi. Soruşdular nə filmdir o elə. Dedim ki, Pıspısa xanım dost axtarır, ancaq ürəyincə olan dostu tapa bilmir... İşi avand yoluna salmaq əvəzinə Nazirlər Sovetinin rəhbərliyi ilə münasibət bir qədər də mürəkkəbləşdi. Böyüklərinə demişdilər ki, təzə direktor özünü xana, bizi siçana oxşadır.

Nazirlər Soveti ilə münaqişə studiyanın ancaq zərərinə idi. Belə məqamda uduş əməli fəaliyyətin səmərəsi sayəsində ola bilərdi. Bir rəhbər işçi mənə sərrast demişdi: «Yaxşı işləyirsən deyə soruşurlar ki, «bəy» sözü hardandır familyanda». Elə cizgi filmlərini misal göstərim, əgər qırx il ərzində on beş cizgi filmi çəkilmişdisə, on il ərzində otuz dörd film ekranlara çıxarılmışdı və bunlar studiya rejissor və rəssamlarının yaradıcı əməyinin məhsulu idi. Amma mənim xöşbəxtliyimdən idi ki, Nazirlər Sovetinin mədəniyyətə baxan sədr müavini, görkəmli dövlət xadimi və sözün əsl mənasında aydın fikirli ziyalı Kamran Hüseynov idi. Maliyyə Naziri illik hesabat zamanı kinostudiya ilə əlaqədar dərinə getmək istəyəndə, Kamran müəllim aralığa söz qatırdı (Cəmil, o sizin şosse yolun üstündəki kəhrizin suyu gəlirmi, yaxud əsərlərində yazdıqlarını da kinoya çevir və s.). Və bəla sovuşurdu.

Dostlaşa bilməməyimiz bir yana, inzibati əlaqələrimizi də səhmana sala bilmirdik. Ardı-arası kəsilmədən yoxlamalar aparılır, yaradıcı adamlar işdən ayrılır, suyu bulandıranlar baş qaldırırdı. Moskvaya öz imzaları ilə məktub yazıb studiyayı başabəla yazıcıdan, «atası yüzlərlə bolşeviki qanına bulamış direktorun» əlindən qurtarmağı xahiş edir, Oktyabr rayon partiya komitəsini fəlləyib büroya kinostudiya ilə bağlı qərəzli məsələ çıxarmağa nail olurdular... Bunlardan bir nəticə hasil olmadıqda, təzə direktorun kölgəsini qılınclayan Nazirlər Sovetinin sədrini işə qoşmuşdular.

Düzünü deyim ki, L.Brejnevın ikinci dəfə Bakıya gələ biləcəyinə inamımız az idi. Doğrudur, Heydər Əliyev yoldaş neçə dəfə qətiyyətlə bildirmişdi ki, Baş katibin razılığı alınıb və bu dəfə ölkə rəhbəri hərtərəfli, mükəmməl hazırlıqla qarşılmalıdır. Mən, qarşılama tədbirinin baş direktoru kimi işlərimizi görürdüm. Görkəmli rejissorumuz Əjdər İbrahimov da bu məqsədlə Bakıya çağırılmışdı...

Kino çəkilişi üçün ən vacib olanına – «kodak» plyonkası alınmasına isə tələsməmişdik. Alınsa, tədbir geciksə, bu və ya digər çəkiliş üçün israf ediləcəyindən ehtiyatlanırdım.

Bir gün təcili MK-ya çağırıldım. Həmin məsələ ilə əlaqədar Heydər Əliyev yoldaşın yanında müşavirə var idi. Birinci katib, adəti üzrə vəziyyəti aidiyatlı şəxslərin ağzından eşidib, dəqiqləşdirirdi. Növbə mənə çatdı. Tammətrajlı film çəkiləcəyinə əminliyini söylədikdən sonra direktorun fikrini bilmək istədi. Cavab gözlədiyini hiss etdirməyə də özümü o yerə qoymadım. Heç ayağa qalxıb təsdiqləməyə də ehtiyac görmədim. Yanımda oturan nazir Qurban Əliyev dümsüklədi ki, ayağa dur, bilməməzliyə vurdum və çalışdım ki, belə bir yerdə mübahisə doğuracaq vəziyyətdən aralanım, hətta sifətimdə xoş cizgilər gəzdirməyə də cəhd etdim. Axı, «baş üstə» deməklə iş bitmirdi, xüsusi söhbətə ehtiyac var idi...

Müşavirənin bizə aid olan hissəsi bitdikdən sonra azad edildik. Mən fasiləyə getmədən birbaşa studiyaya gəldim. Kabinətə girmişdim ki, hökumət telefonu səsləndi. İdeologiya katibi Kamran Bağirov idi. Həyəcanla dedi ki, Heydər Əliyev yoldaş sən gedən kimi məni içəridən çıxartdı. Tapşırıq verdi ki, Əlibəyovun əhvalı xoşuma gəlmədi. Get soruş gör nə olub?

Dedim ki, orada açıqlamaq istəmədim. Biz hələ «kodak» plyonkası tədarük edə bilməmişik. Moskvaya, komitəyə zəng çalınub razılıq alınmalıdır ki, mən götürmək üçün işçi ezam edim.

Ertəsi gün komitə sədri Moskvaya uçdu. Hər şey həll olundu. Hətta bu müraciət üçün razılıqlarını da bildirmişdilər. Çünki Brejnev Qazaxıstanda olanda «Svema» sovet plyonkası ilə çəkilən film yararsız olmuşdu və Kreml səviyyəsində buna sərt reaksiya verilmişdi.

Kinorejissor Muxtar Dadaşovun filmi yaxşı alındı. Hətta Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görüldü. Mən Respublika Dövlət Mükafatı Komissiyasının üzvüydüm. Biz siyahını təsdiqləyib Mərkəzi Komitəyə vermişdik, bu film siyahıda yox idi. İki gün sonra Birinci katibin köməkçisi axşam mənə zəng çaldı. Dedi ki, Heydər Əliyev sədrə - İmran Qasımova fikrini deyib, Sizin də rəyinizi bilmək istəyir...

Və qəzetlərdə bunu oxuyanlar zəng çalıb təbriklərini çatdırıdılar, bu təbii idi. Ancaq ən qiymətli təbrik Heydər Əliyevin Moskvadan qayıdandan sonra telefonla təfəsilatı ilə dedikləridi. Filmə Brejnevün evində baxmışdılar və SSRİ-nin rəhbəri, ailə üzvləri hədsiz razılığını bildirmişdi. Baş katib demişdi ki, bu mənim haqqımda çəkilən ən yaxşı filmdir.

Filmin belə alınmasında Heydər Əliyevin yaradıcılıq töhfəsi, studiya rəhbərliyinə nisbətən daha çoxdu. Biz MK-nın zalında materiallara dəfələrlə baxmışdıq. Hər dəfə düzəlişlər olurdu. Birini deyəcəyəm. Filmin əvvəlində ali qonağı qəbul edəcək Bakının mənzərəsi, görüş hazırlıq, Azərbaycanın uğurlarını əks etdirən lentlərdən ibarət blok var idi. Kiçik bir epizodda Azərbaycan SSR Konstitusiyasının qəbulundan danışılırdı. Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlət himnindən qıraqla oxuduğu parça verilmişdi. Hər dəfə Birinci katib bu hissəni çıxarmağı tövsiyyə edirdi. Biz nə etiraz edə bilir, nə razılaşırdıq. Axırncı dəfə fikrini açıqladı: «Bizim respublikamıza ali qonaq gəlir, onu göstərməmiş özümüzü nümayiş etdirmək etikaya sığmaz».

Nəhayət, həmin hissəni çıxarmalı olduq...

- Cəmil müəllim, kino ictimaiyyəti Heydər Əliyevin Sizi müdafiə etdiyini yaxşı bilirdi, ancaq bizləri çaşıdıran o idi ki, Respublika rəhbərliyinin münasibətini bilə-bilə, onun silahdaşı – sədr Sizə qarşı niyə cəzə mövqədə idi. Hətta kinematografiya komitəsinə üç aylıq əmək haqqınızı tutmaqla Sizə inzibati cəza verilməsi haqqında məktub da gəlmişdi.

- Yaxşı xatırlatdınız. Hələ teleradioya sədr göndəriləndə, atamın bəy olduğuna görə qəti etiraz etmişdi. Atamla əlaqədar mənim komsomolun bürosunun qərarı ilə qəzetdən çıxarılmağımı is-

tisna etsək, bu birinci inzibati cəzam idi. Ancaq Heydər Əliyev hökmü olmasaydı, ikinci cəzam çox ağır ləkə ilə bitə bilərdi.

- Nəyə görə?

- Brejnevün Bakıya gəlişi ilə bağlıydı bu. Qeyri-qanuni, yəni heç bir məhsulun maya dəyərində düşməyəcək 600 min manat ayrılmışdı. Qarşılama tədbirinə sərf etmək üçün. Bunun 200 mini xərclənməmişdi. Maliyyə Nazirliyinin «qurdlarından» belə xəbər sezdi ki, onların tamamı başqadır. İstəyərlər bu pulu bölüşək, guya «qalıq pulu rəsmi heç yerdə otuzdurmaq olmur».

Rədd cavabı təbii idi.

Və bir gün «təşrif» gətirdilər kinostudiyaya, iyirmi nəfər, rəsmi məktubu gösdərdilər və işə başladılar. Mənə xəbər çatdı ki, bunlar hər yeri qurtdalayır – həmin vəsaitə aidiyyəti olmayan yaradıcılıq məsələlərinə də baş aparırlar. Studiya çalxalanmağa başlamışdı. Mən şənbə günü işə gəldim və Heydər Əliyev yoldaşa zəng çaldım. Rəhmətlik Arif Mustafayevlə yaxşı münasibətimiz vardı (adətən şənbə – bazar günləri belə zənglər arzu edilməzdi), Birinci katiblə cəlaşdırdı. Heydər Əliyev yoldaş narahatçılıqla soruşdu: - Noolub?!

Üzr istədim, xahiş elədim ki, mənim məsələm həll edilsin. İşləmək mümkün deyil.

«De görüm, axı noolub? Nə baş verib? Niyə həyəcanlısan?!».

Birinci cümlədən sonra dedim ki, bir ildə doqquz dəfə kinostudiyaya yoxlama gəlib... Qəzəbli səslə: «9 dəfə?!», təkrar etdi. Dedim: «Ancaq Sizi əmin etmək istəyirəm ki, bizdə ciddi maliyyə pozuntusu ola bilməz. Bu təkcə mənim xidmətim deyil. Pul olan yerdə hər bir adama iki nəzarətçi var, bir şey olmuş olsa dərhal mənə çatdırırlar». Güldü. «Axı, nə baş verib?!». Dedim ki, Brejnev yoldaşın qarşılınması üçün ayrılan vəsaitə 200 min manat qənaət edilib.

Haşiyə: Qərargah Bakı partiya komitəsi binasında yerləşirdi. Bakı Komitəsindən Elmir Şerifov kurator idi. Birinci katibin belə təklifi olmuşdu ki, Lenin meydanının bir neçə yerində estrada – açıq səhnə düzəldilsin. Hər yerdən görünmək üçün rəqqaslar onun üstündə çıxış etsinlər. Təxminən yetmiş min adamın əlində işə rə-

ngarəng dəsmallar olmalıydı. Ticarət təşkilatlarından öyrəndik ki, bu ipək dəsmalların birinin qiyməti 2 manat (sovet pulu ilə) dəyə-rindədir. Buna qıymadım. Sonra dəsmalları geri almaq mümkün olmayacaq, bu qədar məbləğin hesabı əsaslandırılmayacaqdı. Tədbir isə yaxınlaşdı, baş məşqə Birinci katib özü gələcəkdi. Məni tələsdirirdilər. Axşamdan xeyli keçmiş götür-qoy edib, qəti qərara gəlməliydim. Makinaçı getmək üçün icazə istədi, dedim gözlə, yaylıqlar üçün məktub yazmalıyıq. Və məsələdən hali ol-duğundan, demə o da qayğılanıbmış. Dedi ki, hamı üçün ipək dəsmal nəyə lazım. Səhnədəkilər üçün ipək dəsmal aldırarsınız, qalanlarına tənzif alıb, boyatmaq, kəsdirib istənilən dəsmalı düzəlt-mək olar. Elmir müəllimin köməyi ilə belə də etdik. Katibə şikayət etdim ki, neçə aydır onu hansı hesabasa göçürməyi qanuni-ləşdirmirlər və xoşa gəlməz sözlər çatır bizə. Mən etiraz etmə-dim, yoxlasınlar. Belə ciddi bir məsələ var. Mütəxəssislər deyirlər ki, hər il Moskva respublika Maliyyə Nazirliyinin yoxlamalarını nəzərdən keçirir. Görsələr ki, biz Baş katibin qarşılınması üçün bu qədər əlavə pul xərcləmişik, bu, ölkə səviyyəsində dilə-ağıza düş- bilər.

Dübarə soruşdu: «Kimdi, axı sizi yoxlayanlar?». Dedim ki, Maliyyə Nazirliyi.

Bir saatdan sonra Kamran Bağirov zəng vurub məni Mərkəzi Komitəyə çağırdı. Və Heydər Əliyev yoldaşın Nazirlər Soveti səd-ri ilə çox sərt danışdığını ətraflı söylədi. Lap ciddi söhbət olmuş- du, demişdi ki, sən mənim kadrlarımın ayağının altını qazımaqdan əl çək!

Bu söhbətdə maliyyə naziri də iştirak edirdi. Və ertəsi gün zəng vurub xahiş elədi ki, bizimkilər gəlib oradakı qovluqlarını götürmək istəyirlər, xahiş edirəm icazə verəsiniz, bağışlayın... Bununla bəla sovuşdu.

Bu hadisədən neçə il keçmişdi. Xəyanətkar Qorbaçov öz kür- süsündən qorxaraq, Heydər Əliyevi məsul vəzifəsindən kənarlaş- dırılmışdı. Azərbaycanda isə xalq azadlıq hərəkatı tüğyan edirdi. Məni yenidən qəzet işinə qaytarmışdılar. Fərsətdən istifadə edənlər, vaxtilə Heydər Əliyev tərəfindən cəzalandırılmış adamların

qol-qanadı açılmışdı. Onlar Moskva mətbuatında, yerli qəzetlərdə özlərinə haqq qazandırmaq üçün fəal işə başlamışdılar. Mərkəzi Komitə rəhbərliyinin göstərişi ilə (bu qabaqlar da tətbiq olunardı) yazılar tərcümə olunub respublika mətbuatında yayılandı. «Kom-munist» qəzeti də bu yazıları çap edirdi. Bununla bağlı Heydər Əliyev yoldaş iki dəfə mənə sifariş göndərmişdi. Sifarişlərində son yoxlamamı da xatırlatmışdı. Demişdi ki, mən hökumətin başçısını heç nəyə görə o cür tənqid etməmişdim. Əlibəyova görə rüsvay etmişdim, indi o mənim haqqımda tənqidlər verir qəzetində.

Haqlıydı, ancaq mən xəbər göndərdim ki, Heydər Əliyevin mənə loyal münasibətini heç vaxt yaddan çıxara bilmərəm. Təkcə bu hadisə ilə bağlı yox... Təfəsilatı sonraya qalsın.

900 il tarixi olan Nizamülmülkün sözü ilə fikrimi bitirmək istərdim: «Elə şahlıq bəyənilir ki, ondan sonra yaxşı ad qalsın, tərifi deyilsin».

Bax, buna görə «Heydər Əliyev və kinematograf» mövzu- sunda sizinlə söhbəti təfəsilatla aparmağa lüzum görürəm. Tarixdə kimin kim olduğuna zərər qədər də olsa aydınlıq gətirəcəyimə əminliklə...

Səkkizinci söhbət:

Cəmiyyətdəki köklü nöqsanları görkəmli partiya xadiminin mərkəzi qəzetdə tam açıqlaması bizim dövrümüzün möcüzəsi hesab oluna bilər

- Kino işçiləri gözləyirdilər ki, Siz kino həyatından roman yazacaqsınız, ancaq səs-səmir yoxdur. Bir müsahibəzində demiş-diniz ki, mənim Mir Cəfər Bağirovdan üzübəri Azərbaycana rəh-bərlik etmiş şəxslər barədə yazmaq fikrim var. Təsəvvür etmək olar ki, kinoda işlədiyiniz dövr, indi çox təfərruatla xatırladığınız görüşlər romanda bədii əksini tapacaqdır. Oxucular epik bir əsər gözləyə bilirlərmi bu mövzuda?

- Bu çox mürəkkəb məsələdir. Yazıçı təkcə Tanrının ona bəxş etdiyi istedadın, vəhyin gücünə əsər yazmır. Vaxt – zaman

amili də var. Rəhbər şəxsiyyətlər, klassiklər, lap elə dahi alim və yazıçı, bəstəkar, rəssam... da çox zaman öz zamanəsinin ictimai fikri ilə tarixə düşürlər. Bunun üçün Zaman möhləti lazım gəlir. Məqalə, oçerk başqa, roman, povest, poema bir başqadır. Düzünü deyim ki, lap əvvəlkilər və mənim dövrümdə işləmiş, belə deyək, hökmdarlar haqqında həmin zamanlarda danışanları xatırlayanda görürsən ki, on-on beş il ərzində fikirlər necə dəfə dəyişir, tərifləri tənqid, tənqidləri tərif əvəz edir. Bu günlərdə mətbuatda M.C.Bağirovla bağlı bir arxiv sənədinə rast gəldim. O zamankı lider həmin dövrdə yenidən qaldırılmış Dağlıq Qarabağ məsələsinə elə cəsarətlə, elə əhatəli təkliflə, tam milli mənafe mövqeyindən Kremlə cavab yazıb ki ... oxuyanda adamın tükələri biz-biz durur. Bir tərəfdən də, Azərbaycan ziyalılarının qaymaqlarının «yığılması», məhv edilməsi onun adı ilə bağlıdır, bu da sənədlərdə əbədiləşib. Yazıçı bunları bir şəxsiyyətdə cəm edəndə (qəribə bir ifadə var siyasi aləmdə - ikilistandart) belə bir qeyri-məqbul obraz yaranar. Axı, yazıçı salnaməçi deyil, o, xarakteri tipikləşdirməlidir ki, oxucu onun nə demək istədiyini yaxşı anlasın. Mən radioya gedərkən Heydər Əliyev yoldaşla söhbət əsnasında Şah İsmayıl Xətai-dən çox müfəssəl danışdı. Şərqşünas kimi mən də fikirlərimi bölüşdüm. Bax elə orada ürəyimdən keçdi ki, şah - şair haqqında əsər yazım. Bir qədər sonra Birinci katibin kabinetindən çıxıb liftin qabağına gələndə, içəri girmək istəmədim. Ürəyim sıxıldı. Bilirsiniz niyə? Heydər Əliyev Azərbaycan hökumdarının talei ilə bağlı elə ürək yangısı ilə danışdı ki... fikirləşdim ki, üstündən az qala beş yüz il keçəndən sonra Şah İsmayıl haqqında (bir şəri bizə məlum olan Həsənoğlu səviyyəsində də) tam müsbət ictimai fikir formalaşmayıb. Hökmdarların qəribə taleyi var. Görəsən, Heydər Əliyev tarixə necə düşəcək və sabiq rəhbərlər Nərimanov, Bağirov taleyi ilə – haqqı tapdana-tapdana, yoxsa milli hissləri şəkk doğurmayan, bax elə bu söhbət zamanı duyduğum hökmdar kimi tarixə düşəcək... İndi bunu demək nisbətən asandır... Üstündən bir qərinə keçib. Heydər Əliyev Azərbaycanın ümumilli lideri kimi, dövrün öndər hökmdarı kimi şöhrətlənib.

- Şah İsmayıl haqqında yazmadınız?

- Bir neçə il mövzu məni rahat buraxmadı. Şah – şair haqqında yazılan elmi kitabları, salnamələri, təzkirələri oxudum. İki hədd qabağımı kəsdi. Biri o idi ki, on altıncı əsrin Azərbaycan mühitində yaşamış, Xətayi ilə münasibətdə olan adamların, xalqın vəziyyətində, psixoloji anlamında özümü hiss edə bilmirdim. Xüsusən, obrazları o dövrün dilində danışdırmaq mənə çətin gəlirdi. İkincisi, mənim üç ixtisasım var: Şərq tarixi, Azərbaycan tarixi, bir də jurnalistika. Bunların üçünün də razılığını ala bilmirdim. Şərq tarixçisi kimi bilirdim ki, Şah İsmayıl İran tarixində – 2000-dən artıq dövlətçilik tarixi olan şahlardan biri hesab edilir. Həm də Türk – Azərbaycan Səfəvi dövlətinin başçısıdır. Arazdan yuxarı, Şimala nisbət İran şahlarının nadirüst hərəkətlərinin məqsədini müəyyən etməkdə də çətinlik çəkirdim: milliyətcə türk olan şahlar Şimali Azərbaycanın üstünə qoşun yeridərkən (Nadir şah, Nəsrəddin şah, Qacar və b.) nə məqsəd güdüblər? İran dövlətinin ərazisini genişləndirmək, quzeyi bütünlüklə İrana birləşdirmək, yoxsa vahid Azərbaycan yaratmaq?

Jurnalist – publisist kimi «öz türk padşahımızdır» deyə vəsf etmək, bu – ədəbiyyata zidd gediş ola bilərdi. Yazmadım. Və indi də özümə təskinlik verirəm ki, ustadlarımız da belə halları nəzərə alıb, böyüklərdən yazmaqdan ehtiyatlanmışlar. Xatirələrindən aydın olur ki, dahi Lev Tolstoy on beş dəfə Birinci Pyotrdan roman yazmaq istəyib, ancaq qələm işləməyib. Hərçənd, Aleksey Tolstoy bu cəsarəti edib. Və tarixi şəxsiyyətlər barədə əsrlərlə yaşayan bu cəsarəti edib. Və tarixi şəxsiyyətlər barədə əsrlərlə yaşayan digər epik əsərlər var. Bunların tacı Nizaminin «İskəndərnamə»sini hesab edirəm, çünki dahi sənətkar İskəngər obrazından istifadə edərək yer üzündə ədalətli bir cəmiyyət yaratmaq lüzumunu vəsf etmişdir, onun qəddarlığını, fəthliyini yox! Bizlərin buna gücü çatmaz.

- Siz həmişə kino işçilərini fanatik bir peşə sahibləri hesab etmişiniz. On il yaşadığımız o həyat bədii təxəyyülünüzdə necə qalıb?

- O zaman bizə başçılıq etmiş mərhum Heydər Əliyev haqqında bir qisim müşahidələrimi Sizinlə bölüşdüm. Və publisist yazılarında dönə-dönə demişəm ki, bir vaxtlar xalqa rəhbərlik etmiş şəxslərə, hətta onlara nisbət müəyyən iradlar olmuş-olsa da, ehti-

ramla yanaşmaq lazımdır. İndi «azad mətbuat» gözünü yumub - ağzını açıb... Nə tərifin, mədhin təhəri var, nə küllükdə qurdalanıb nainsaf sensasiya yazmağın. Mən bunların hər ikisinin əleyhinəyəm – soldan da, sağdan da deyilənlərin. Buna görə də liderin siyasət – dövlətçilik fəaliyyətini bədii yazıda birmənalı diqqətə çəkməkdən ehtiyatlanıram. Sağlıq olsun... Bunu buraxaq zamanın hökmünə. Lakin yeri gəlmişkən təkrar edirəm ki, mən Heydər Əliyevlə bağlı, nə bilavasitə, nə bilvasitə bir kəlmə də olsun tənqidi fikir deməmişəm, heç vaxt. Tərifə gəldikdə, yəqin partiya arxivində mənim imzamlı bir sənəd saxlanılır. O zaman mən kinostudiyada işləyirdim. Mərkəzi Komitədən şöbə müdirinin müavini Həmid Abbas zəng çaldı. Xahiş elədi ki, Heydər Əliyevin «Literaturnaya qazeta»da çıxmış müsahibəsi haqqında fikrimi yazım. Həmid ləyaqətli, xoş ünsiyyətli, fitri istedadı olan, bizim hamımız tərəfindən sevilən şair – partiya işçisiydi. Əvvəlcə boyun qaçıрмаq istədim. Dədim: Nə birinci katib, nə o qəzet barədə fikir söyləmək üçün hazırlığım yoxdur. Dedi ki, indi yaz, gəlib götürəcəyəm, belə məsləhətdir. Yazdım. Yadımda qalan odur ki, iki səhifəlik yazıda o dövr jurnalistlərinin cəsaretə gəlib deyə bilmədiklərini - cəmiyyətdəki köklü nöqsanları görkəmli partiya xadiminin mərkəzi qəzetdə tam açıqlaması bizim dövrümüzün möcüzəsi hesab oluna bilər. Kaş bütün ittifaq səviyyəsində bu xətt – hərəkət rəvac tapaydı...

- Bəs heyranlıqla danışdığımız kino fədailəri, axı onları ədəbiyyatımıza gətirmək üçün Sizin zəngin müşahidələriniz olmalıdır.

- Var, və «Göyün yeddi qatında» lirik-etik povestin qəhrəmanı kinooperatorudur. İndi açıqlaya bilərəm ki, obrazın prototipi istedadlı operator Zaur Məhərrəmovdur. Mən uşaqlıqdan təbiətin vurğunu olmuşam. İndi də təbiət nəinki mənə zövq verir, həm də aqlımın kəsərini artırır. Zaurun sənədli filmlərini bir yerə toplasaq – kinoroman alınar. O, təbiəti elə iti gözlə, elə sevgi ilə görüb və lentə göçürüb ki, bunlara baxdıqca dağlar, çaylar, bulaqlar, köç... haqqında uşaqlıq hafizəmdəki bənzərsiz mənzərələri bunlarla dəyişməli olurdu. Ancaq povestdə bunlar təkcə fon deyil, həm də bədii obrazlardır. Azərbaycanın yarım əsrlik bir dövrünə səmən baxış, insan talelərinə nazil olmaq, həyatın ayıq-sayıq, gerçək

görümünü nəzərə çatdırmaq məqsədi güdüdü povest. Əsl insan olmaqdan ötrü adamlar meşə mühitini, bakirə təbiətin qoynunu seçməliydilər! Zəmanə beləydi!..

- Sizinlə neçə illərdir ki, kino dövrünüz haqqında ətraflı söhbət etməyə can atırdım, alınmırdı. «Heydər Əliyev və kinematograf» haqqında yazılacaq kitab çox yaxşı ki, bu tilsimi qırdı.

- Tilsimin sirri vaxtla bağlıymış. Vaxt gəldi yetişdi, məndə belə bir fikir aydınlığı yarandı ki, tarixdən yığdıqlarım təkcə mənim həzz mənbəyim deyil, xalqın sərvətidir. Onu özünə qaytarmalıyam. Həm də əvvəl dediyim kimi, artıq yaşa dolmuşam, heç kəs fikirləşməz ki, bu müsahibə ilə mən nəyinsə təmənnasındayam. Və Heydər Əliyev də haqq dünyasındadır. İndi onun haqqında kino ilə bağlı gerçəklikləri açıqlamağım ruhi bir rahatlıqdan başqa bir məqsəd daşmır.

- Axı, ümummilli rəhbər Qayıdışdan əvvəl də, sonra da Sizin haqqımızda narazılığını, incikliyi bildirməyib. Başqaları haqqında isə əhəmlərini deyib. Sizə hörməti vardı.

- Görünür Heydər Əliyev onun haqqında qəzetdə yazılanların mənbəyini, səbəbini, əsas bəisliyini nəzərə almışdı və sonra iki dəfə - Yazıçılar İttifaqının qurultayında və bir dəfə təziyə yerində mənimlə həmişəki kimi ehtiramla görüşmüşdü. O ki, qaldı televiziya mənimlə bağlı şou düzəldilməsinə, çıxış edib mənə həqarətli sözlər deyənlərə, bu bizim əhəməmidir. Yaltaqlıq üçün əllərinə bir şey keçməyəndən sonra... kimin diktəsi ilə ekrana çıxdıqlarını mənə açıqladılar. Adlarını çəkməyəcəyəm, onlar bədbəxtlər. Nainsafçılıq o yerə çatmışdı ki, sabiq komsomol «dostlarımdan» biri özünü duruya çıxartmaq üçün televiziya çıxış edərək dedi: Naxçıvanın tanınmış adamlarının, o cümlədən onun (böyük vəzifəsi vardı) Heydər Əliyev haqqında qəzetdə dərc olunmuş naqis yazısının bəisi guya mən imişəm və sonra zəng çalıb Cəmil Əlibəyova öz incikliyi də bildirib. Halbuki, o yazı çıxandan il yarım əvvəl mən qəzetdən getmişdim.

Az qala, mən Vəzirova vəzir, olmayan xəzinəsinə xəzinədar etmişdilər və i.a.və s.

Mən yazılarımda belələrinin səviyyəsinə düşməyəcəyəm.

Qayıdaq kinostudiyaya. Orada neçə romana kifayət edəcək insan xarakterləri, hadisələr mənim hafizəmdə canlı şəkildə yaşayır. Lətifəsayaq ikisini deyim. Görkəmli rejissor, çox maraqlı insan olan Tofiq Tağızadə «Dədə Qorqud» filminin çəkilişinə hazırlıq mərhələsində ənənəvi qəbula gəldi (Bu, direktor üçün də, yaradıcı kollektiv üçün də ən ağır, cəncəlli dövrüdür). Həll edilməli olan məsələləri bir-bir dedi. Xəşbəxtlikdən artıq iki il ərzində Qara kitabı (kinoya aid təlimatlar, qanunlar, sərəncamlar toplusu) əzbərləmişdim. Bilirdim ki, film yaradıcılığında yol verilən qüsurların əsas cavabdehləri başqalarıdır, maliyyə əyintilərinə isə direktor da məsuldur...

O da yadımda idi ki, Heydər Əliyev Birinci katib işlədiyi ilk günlərdə redaktorları toplamışdı MK-ya, əyintilərlə bağlı məsul işçilərə öz müşahidələrini deyirdi, daha doğrusu atəş odunu yağdırırdı üstlərinə. Rüşvət məsələsindən faktla danışanda bir nazir etiraz etdi. Dedi ki, qapıçı xəstənin qohumunu içəri buraxmaq üçün aldığı bir manat nəmənədir, onu Siz belə narahatlıqla qarşılayırsınız. Birinci katib dedi: «Əgər qapıçı bir manat alırsa, onda məsul şəxs yüz dəfə artıq rüşvət alacaq». Bu, qulağımda sığa idi. Odu ki, maliyyə məsələsini dəqiq bilmək mənə fərz olmuşdu.

...Xahişlər görə ki, 21 idi. Mən Qara kitabı götürüb, bir-bir izah etdim ki, bunu belə eləmək olmaz, bu yaramaz, buna direktorun haqqı çatmır... Axırıncı məsələdə xəcalət təri məni basdı, buna etiraz etmək lazımdı. Ancaq dedim ki, mənə ayrıca bir raport yaz, istisna kimi buna icazə verərəm... Məsuliyyəti öz üzərimə götürürəm.

Üstündən iki gün keçməmiş başqa hörmətli bir rejissor gəldi - Rasim Ocaqov. O, «Tütək səsi»ni çəkəcəydi. Həqiqətən, buraxılan vəsait çox azdı, tarixi filmdə, köhnə libas, avadanlıq, o dövrün mühitini bərpa etməklə bağlı əşyalar alınmalıydı...

Rasim danışmayanda çox qaraqabaq adam təsiri buraxır, ancaq hər kəlməsi şirin olur və bəlağətlə, şəkillərə məxsus lətifə sayaq ləfzi çox xoş təsir buraxır. Birinci cümləsi kəşfiyyət xarakterli idi. Gülə-gülə dedi ki, Tofiq Tağızadə qəbuldan çox razı gəldi. Və mən təəccübləndim: «Razı?!» «Məsələsini həll etmişiniz».

Mən niyyətini anladım – öz məsələləri üçün zəmin yaradırdı. Dedim necə razı gedə bilər ki, iyirmi bir məsələdən birinə şərti razılıq vermişəm. Bu dəfə ciddiləşdi: «Ona elə o axırıncı məsələnin həlli lazım idi, Cəmil müəllim. Mən isə Sizi yormayacağam, bir məsələ üçün gəlmişəm...»

Birinci qəbulum da çox maraqlı olmuşdu. Köməkçi dedi ki, qocaman rejissorumuz var, o qəbul gününü gözləyə bilmir. Xahiş etdi ki, görüş verəsiniz. Dedim ki, mən heç yerdə xüsusi gün və saat ayırmamışam qəbul üçün. İşləri varsa gəlsinlər, yanımda boşlanda buraxarsan.

Bir də nə görsəm yaxşıdır! Qapı açılan kimi dolu bədənlə, çal saçlı bir kişi yüyürə-yüyürə üstümə gəldi (kabinetin uzunluğu on iki metrdir) və dərhal da dönüb qapıya sarı getdi. Bu qaçış üç dəfə təkrarlandı. Və axırda masanın qabağında dayanıb tənəffüs danışımağa başladı: - Gördünüz, məgər mən qocalmışam, qocalmamışam, necə yüyürdüm?..

Sakitləşdirdim. Mətləbi açdı. Demə, kinostudiyanın maliyyə məsələsi ağır olduğundan pensiya yaşlı kino işçilərinin siyahısını tutublar ki, onları təqaüdə buraxsınlar. Əlli nəfərin içində onun da adı varmış...

Gözlərimdən yaş necə axdısa, öskürürmüş kimi üzümü dəsmalla örtürdüm.

Etiraz edirəm ki, Azərbaycan kinosunun ayaq açıb böyük sənətə doğru getdiyi bir məqamda, oranı tərk etməyimi, kollektivin sonralar sarsıntılara düşər olmasını xatırlayanda, yenə üzümü qapamaq istəyirəm, elə edim ki, kinoçular kövrəldiyimi görməsinlər.

Doxsanıncı illərdə birisi obrazla deyib: «Cəmil müəllimin «Axilles dabanı» studiyadır. Gəlib studiyanı bu vəziyyətdə görə, oradaca bağı çatlayar». Həmçinin, kino haqqında indiyədək yazmamacağımı comərdlik hesab etmirəm, məqam lazım idi ki, həqiqəti nisbətən də olsa, deyə bilim... Sağlıq olsun.

- Nədən çəkinirsiniz. Danışdıqlarımızdan da bəlli olur ki, hər halda kino Sizin həyatınızın yaddan çıxmaz, qiymətli bir parçasıdır. Yazıçı kimi Sizi cəsarətli ədib sayırlar. Jurnalist kimi «Azərbaycan gəncləri»ndə işlədiyiniz dövrü islahatçı addımlarınızla xa-

tırırlayrlar. Niyə, geriyə nəzər salmaqdan ehtiyatlanırsınız, bağış-layın məni, susmusunuz?

- Bu sualı mənə tez-tez verirlər. Mənim qeyri-fəallığımdan təəssüflənən Azərbaycan elitası az deyil. Tanınmış jurnalist və sözünün də, hərəkətinin də sahibi olan Şakir Yaqubov mənimlə müsahibəsində bu məsələyə bir qədər aydınlıq gətirib. Lazım bil-diklərimi demişəm. Bunlar publisistin «Taleymdən keçənlər» ki-tabında dərc edilib (Bakı, 2003).

Sual beləydi: «Geniş yayılmış fikir də var ki, indi bunun nə dərəcədə əsaslı olub-olmadığını deyə bilmərəm, birinci katibikən Vəzirovun yol verdiyi «xətərlərdən» biri Heydər Əliyevə və onun tərəfdarlarına, kadrlarına qarşı qərəzli münasibət göstərməsi olub. Sizin adınızı da, mənəcə, bir də buna görə «arzuolunmazlar» sırası-na daxil ediblər».

Kitabdakı cavabı təkrar etməyə ehtiyac görmürəm. Bunu deməliyəm ki, mən nə zəngin komsomol həyatımda Əbdülrəhman Vəzirovla bağlı xoş gənclik xatirələrimin üstündən qələm çəkə bilmərəm, nə də on beş il Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında «Azərbaycan gəncləri»ndə, teleradioda və «Azərbaycanfilm»də işlədiyim, böyük təşkilatçılıq məktəbi, həyat dərsi keçdiyim, on-larca kitab nəşr etdirdiyim, dörd qitəni gəzdirdiyim, təzə mənzilə köçdüyüm dövrə naxələflik eləməyə haqqım yoxdur.

Bir şərq şairinin mənim kimi vəziyyətdə olan insana töv-siyyəsi ibrətlidir:

*Üzbəüz dayanıb, bax, iki nəfər
Haqlı olduğunu söyləsə əgər,
Sən hər ikisinə bir gözlə bax,
Çalış meyl etmə sən bir yana ancaq.*

Bir haldakı söhbətimizin mövzusu Heydər Əliyev cənabların-dandır, tarixin fəlsəfəsinə söykənib belə bir qənaətə gəlirəm. XIX əsrin görkəmli ingilis filosofu Con Stüart (oğul) Mill «Məntiqin sistemləri» dahiyənə əsərində yazır: «Kim söyləyə bilər ki, Çinin bütün sonrakı tarixinə Konfusunin və ya Spartanın, Yunanistanın

tarixinə (təbii ki, bütün dünyanın) Likurqun nə kimi dərin təsiri olub. Ancaq bunu deyə bilərəm ki, böyük insan gec və ya tez o zaman ərəşəyə gəlir ki, o, lazım olur, həm də dövlətdə və xalqda onun fəaliyyətinə şərait yaranmış olur».

Bu sözləri Heydər Əliyev şəxsiyyətinə də şamil etməli olaca-ğın və əgər qədim Çin mütəffəkiri Konfusi iyirmi beş əsr, Sparta qanunlarını yazmış Likurqu otuz əsr unudulmayıbsa, deməli, tarixin hökmü ilə dünyaya gəlmiş Böyük insan kimi Heydər Əliyevin mə-dəniyyətdə, kinoda qoyduğu irs də bu anlamla qəbul edilməlidir.

Və güman edirik ki, sizin gələcək kitabınızda Heydər Əliyev irsinin dəyərincə qiymətləndirilməsi, dövlətdə, cəmiyyətdə bu nə-zəri və təşkilati irsə əməl olunması lüzumu kinomuzun öz keçmiş şöhrətini qaytarmasına və çağdaş sivil mədəniyyətimizin daha qüdrətli təkamülünə xidmət edəcəkdir.

Unutmayaq ki, bizim istəklərimizdən asılı olmayaraq, Zaman - vaxt gələndə öz ədalətli hökmünü verir. Mirzə Fətəli dahiyənə deyib: «müxtəlif fikir və rəylərin toqquşmasından sonra haqq yeri-ni tutacaq və mədəniyyət aləmində tərəqqiyat zühur edəcəkdir».

Tarix bu sınaqlardan çox keçib. Hökmdarlar fatehlik uğurları ilə deyil, qurub-tikməklə, yaratmaqla tarixə düşüblər: Roma hök-mdarı Oqtavi Avqust Roma şəhərini kərpic tikintilərlə qəbul edib mermərlə gözəlləşdirmək əzmi ilə, Napoleon Parisi yenidən tik-mək, Pyotr insan sümükləri üzərində liman şəhəri salmaq, Sultan Mahmud «Şahnamə» yazdırmaq, Şah İsmayıl Xətai Azərbaycan dilini dövlət dili səviyyəsinə yüksəltməklə!... xatırlandıqları kimi.

Güman edirik ki, otuz ildən artıq bir dövrdə Azərbaycana və böyük bir ölkəyə rəhbərlik etmiş Heydər Əliyev cənabları tarixə mədəniyyətimizin qızıl dövrünün yaradıcısı – qurucusu kimi düşəcəkdir. Buna əminlik üçün söhbətimizin əvvəlinə qayıtmalı olacağıq. Ümummillə liderin mədəniyyət sahəsində misli görün-məmiş siyasətinin bəhrələrini: teatrlarımızın müzəyyən – abad ha-la salınmasının, yenilərinin inşa edilməsinin, milli musiqimizin planet üzərində iri dalğalı uçuşunun, simfoniyanın, klassik rəqsin geniş intiqrasiyasının, şərqdə tay – bərabəri olmayan iri tamaşa sa-lonlarının, idman bazalarının, durğunluqdan tərəqqi astanasına qə-

dəm qoyan kinomuzun – vaxtilə bütün dünyada milyon-milyon tamaşaçı auditoriyasını fəth etməsi mənzərəsini bir anlığa göz önünə gətirək və milli – mədəni potensialımıza nəzər salaq, o zaman qəti qənaət yarana bilər.

H.Əliyev yoldaş Moskvada işlədiyi dövrdə bu siyasəti ölkə üzrə inkişaf etdirməyə zərurət görmüşdü. Sovetlər ölkəsində kinonun vəziyyəti və onu daha da inkişaf etdirmək məsələlərinə həsr olunmuş ümumittifaq müşavirəsində – SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi söylədiyi nitq, ölkənin karifey kino sənətcilərini heyran edən proqram xarakterli çıxışı bunu bir daha bariz şəkildə nümayiş etdirdi.

Mən Sizin həmin nitqi bütövlükdə yeni kitabınıza salmaq fikrinizin tam lehincəyəm. Təəssüf ki, indiyə qədər bizim kamil kino nəzəriyyəçimiz olmayıb. Unutmayaq ki, tarix, kitablarda öz əksini tapmasaydı, məhz kino sahəsində də bəşəriyyətin böyük simaları «öz vaxtlarında parlayar, sonra sönməyə gedər» bilərdilər.

- Bu tövsiyyə ilə bağlı Sizin üzərinizə də müəyyən borc düşür.

Söhbətlərinizdən də hiss olunur ki, yaddaşımda, «Gündəlik»lərinizdə tariximizin uzun və keşməkeşli bir dövrü haqqında indiki və gələcək nəsillərə gərəkli olan çox şey var. Nə üçün bunları canlı arxivdən işıq üzünə çıxarmaq istəmirsiniz.

- Aydın müəllim, arif jurnalist, halal - mərd həyat sürmüş bir insan kimi üç cümləmdən məni başa düşəcəyinizə əminliklə təkrar deyirəm: Böyük insanlar haqqında, hökmdarlarla mərbut xatirələr təfsilatı, gerçəklikləri ilə o zaman üzə çıxarılmalıdır ki, nə o şəxslərin sənədən, nə də sənənin onlardan bir umacağı olmuş olmasın... Mənim üçün o məqam indi yetişib...

- Söhbətimizi davam etdirmək arzusuyla, Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

V FƏSİL

KİNEMATOQRAFIYA İŞÇİLƏRİNİN ÜMUMİTTİFAQ MÜŞAVİRƏSİ

Sovet kinematoqrafçılarının mübariz vəzifələri

**Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü,
SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin
birinci müavini H.Ə.Əliyevin çıxışı***

Kinematoqrafiya işçiləri Ümumittifaq müşavirəsinin belə geniş və mötəbər heyətdə keçirilməsi ölkənin ictimai və mədəni həyatında ən böyük hadisədir. Buraya öz qüvvələrini, təcrübə və istedadlarını bütün sovet adamlarının məhəbbətini qazanmış, onların mənəvi dünyasını zənginləşdirən, partiya və xalq işinə fəal xidmət göstərən incəsənətə həsr edən insanlar toplaşmışlar.

Bugünkü iclasın işi ölkəmizin bütün ictimai və siyasi həyatı kimi Sov.İKP MK aprel (1984) Plenumunun, SSRİ Ali Sovetinin birinci sessiyasının qərarlarının təsiri altında keçir.

Həyat sübut edir ki, qarşımızda duran böyük və mürəkkəb məsələlərin həlli sovet adamı – yeni cəmiyyətin fəal qurucusu da im mükəmməlləşmədən mümkün deyil.

Yeni insanın təşəkkülündə inkişaf etmiş sosializmin mədəniyyəti birinci dərəcəli rol oynamalıdır... İnkişaf etmiş sosializm şəraitində ədəbiyyat və incəsənət sovet adamlarının mənəvi həyatında daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Biz kütlələrin bədii sərvət-

* Məruzə qısa ixtisarla çap olunur.

lərlə daha geniş şəkildə təmasda olmadan şəxsiyyətin hərtərəfli formalaşmasını, harmonik inkişafını təsəvvür etmirik. Bu isə o deməkdir ki, sənətkarın əsərlərinin məzmununa, ideya istiqamətinə, tərbiyəvi təsir gücünə görə onun vətəndaşlıq, sosial məsuliyyəti artır.

Sovet ədəbiyyatı və incəsənəti xadimləri öz yaradıcılıqları ilə zəhmətkeşləri yüksək ideallar ruhunda tərbiyə edir, onları ideya, mənəvi, estetik cəhətdən zənginləşdirir, sosialist Vətəninə müqəddəs məhəbbət hissləri aşılayırlar. Bu xeyirxah vəzifəni yerinə yetirmək üçün sovet kinematografiyasının işçiləri böyük töhfə verirlər. Kino partiyasının ideoloji işində, tamaşaçıların tərbiyəsində və maariflənməsində güclü silahdır.

Və o da çox vacibdir ki, müasir şəraitdə kino sovet xalqına daha yaxşı, daha effektiv xidmət etsin. Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti «Kinofilmlərin ideya-bədii səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılması və kinematografiyanın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında» qərarını qəbul edərkən bu məqsədə əsaslanmışdır.

Qərar sovet kinematografiyasının uzunmüddətli perspektivinin daha da inkişaf etməsinin konkret proqramını təşkil edir. Burada bizim kinoya müasir gerçəkliyin, sovet adamlarının artan mənəvi ehtiyacının yüksək tələbləri dəqiq ifadə olunmuş, filmlərin ideya və bədii səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinin, onların istehsal və yayımının təşkilinin yaxşılaşdırılmasının mühüm vəzifələri müəyyən edilmişdir. Qərar sovet cəmiyyətində və dünya arenasında gədən siyasi, sosial və mənəvi prosesləri ekranda parlaq şəkildə təsvir etməyə köməklik göstərəcək etibarlı ideya və yaradıcılıq istiqamətləri ilə silahlandırır. Bu isə kino əsərlərinin xalqımızın mənəvi inkişafına təsirinin gücləndirilməsinə səbəb olacaqdır.

Qərar da ideya-bədii xüsusiyyətin vəzifə və tələbləri kinematografiyanın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, onun təşkilati, maliyyə və təsərrüfat məsələlərinin həllinə yönəldilən geniş tədbirlər kompleksi ilə sıx əlaqələndirilmişdir. Bu sahədə kinematografçıların praktik olaraq bütün arzuları yerinə yeti-

rilmişdir. Beləliklə, bu baxımdan qərar sovet kinosunun bütün tarixi ərzində ən əhatəli, ən miqyaslı qərarlardan biridir.

H.Ə.Əliyev əminliklə söylədi ki, kino xadimləri Sov.İKP MK və Sovet hökumətinin qayğısına sovet adamının mənəvi gözəlliyini, zamanəmizin möhtəşəmliyini və qəhrəmanlığını parlaq şəkildə açıb göstərən yeni yüksək ideyalı və bədii cəhətdən kamil əsərlər yaratmaqla cavab verəcəklər.

Sovet kinematografçılarının fəxr edəsi işləri çoxdur. Onlar ilk beşilliklərin qurucularını işə həvəsləndirən, faşist işğalçılarına qalib gələn, milyonlarla fədakarlıq, vətənpərvərlik kimi hisslər tərbiyə edən onlarla film yaratmışlar.

Sovet kinematografi müharibənin alovlarından keçərək əsgərlərlə birgə düşmən üzərinə getmiş, döyüşçüləri qələbəyə ruhlandırmışdır. Müharibədən sonrakı onillikdə sovet kinosu müharibənin ağır nəticələrini aradan qaldıran, inkişaf etmiş sosializm quruluşunun möhtəşəm vəzifələrini həll edən fəal iştirakçı kimi də çıxış etmişdir.

Bizim günlərdə də ekran ustaları sovet mədəniyyətini ideya və professional cəhətdən kamil, ağıllı, istedadlı filmlərlə zənginləşdirirlər. Bu filmlərdə xalqın keçmiş və bu günü, sovet cəmiyyəti həyatının əsas problemləri, insanları narahat edən məsələlər diqqət mərkəzində olmuşdur. Milyonlarla sovet əməkçisi belə filmlərə öz müsbət rəyini bildirmişdir. Bu belə bir həqiqəti bir daha təsdiq edir: yalnız sənətkarın həyatla, realıqla sıx əlaqəsi yaradıcılıq nailiyyətlərinə doğru yol açır.

Lakin həyat kinematograf qarşısında yeni-yeni tələblər qoyub, onun vəzifələrini mürəkkəbləşdirərək, irəliyə doğru gedir. Sovet kinosunun xadimləri yaxşı bilirlər: partiya və xalqın ümidlərinə ləyaqətlə cavab vermək üçün yeni cəmiyyətin yaranmasının real və fəal iştirakçısı olmalısan. Təcrübə öyrədir: incəsənət o vaxt öz yüksək vəzifəsini yerinə yetirir ki, o nəinki həyatla ayaqlaşır, həm də həyatı qabaqlayır, sənətkar sabahkı günə cəsarətlə baxır, bugünün prizmasından gələcəyi, perspektivi inandırıcı şəkildə göstərməyi bacarır. Əldə olunanlarla kifayətlənməmək, yaradıcılıqda

daha yüksəklikləri fəth etmək – bu xeyirxah hissələr əsl sənətkarları həmişə fərqləndirmiş və fərqləndirir.

Bu günkü iclasın bütün gedişatı inandırır ki, kino işçiləri qarşıda duran yaradıcılıq işlərinin yerinə yetirilməsinin miqyasını və əhəmiyyətini aydın başa düşürlər.

Burada sovet kino sənətinin, filmlərin istehsalının və prokatının daha da inkişaf etdirilməsinin yolları haqqında ciddi, maraqlı söhbət getdi, professional çıxışlardan başqa həm də geniş, ideyası cəhətdən də səslənən məsələlər qaldırıldı.

Müasirliyin bədii cəhətdən dərinədən başa düşülməsinə səy göstərilməsi sovet kinosunun çoxdankı ənənəsidir. Bununla belə, bu gün onun daha da inkişaf etdirilməsinə, həm də əhəmiyyətli şəkildə inkişaf etdirilməsinə ehtiyacı vardır.

Müasirimizin, əməkçi və yaradıcı insanın həyatı yeni məzmunla zənginləşir, çünki onun gündəlik fəaliyyəti ictimai inkişafın bir çox problem və təzahürləri ilə, daha doğrusu, sosial gerçəkliliklə bağlıdır. Bu bağlılıq ilk baxışda nəzərə çarpmır, məişət səviyyəsində asanlıqla özünü biruzə vermir. Lakin onun dərk olunması insanda vətəndaşlıq fəallığının oyanmasının, yaradıcılıq cəsarətinin, dövlətçilik mövqeyindən yanaşmanın ən mühüm keyfiyyətlərindən biridir. İncəsənətin gücü onun təsir bağışlayan konkretliyində, obrazlarda həyat həqiqətini canlandırmasında, ayrıca şəxsiyyətin dünyası ilə tarixin böyük dünyası arasında daim qarşılıqlı təsiri, orqanik əlaqəni açıb göstərməsindədir.

Şəxsiyyətin sosial və mənəvi cəhətdən təkmilləşməsi prosesi bədii tədqiqatın mühüm predmetidir. Bunu incəsənətin vasitələri ilə hərtərəfli, obyektiv göstərmək – prosesin özünün sürətləndirilməsində, fəallaşmasında iştirak etmək deməkdir. Lakin çox təəssüf ki, əsl tədqiqat çox vaxt ekranda sosial gerçəkliyi bütünlüklə təsvir edə bilməyən təsadüfi hadisələrin solğun «zarisovkaları» ilə, ya da film müəlliflərinin müasirimiz və müasirlik haqqında subyektiv, şəxsi təsəvvürlərinin təcəssümü ilə əvəz olunur. Əlbəttə, həyatın və insanın şəxsi, lirik dərk olunması tamamilə qanunauyğundur, hətta incəsənətdə vacibdir. Bu o halda məhsuldar ola bilər ki,

obyektiv məntiqə əsaslınsın, düzgün müəllif mövqeyindən hadisələri inandırıcı şəkildə əks etdirsin.

Kinematoqrafın təcürbəsi göstərir ki, film hər şeydən əvvəl şəxsiyyətin bütövlüyü, hərəkətlərinin xeyirxahlığı, qəhrəmanlarının mənəvi və intellektual səviyyəsi, başlıcası isə özlərini xalqa, ölkəyə bütünlüklə həsr etmələri ilə adamların qəlbində iz qoyur, tamaşaçıya təsir göstərir. Qəhrəmanın şəxsiyyətinin miqyası, marağı, onun xarakterinin dərinədən açılması müvəffəqiyyətin mühüm şərtidir, filmin kəsərli və «uzunömürlü» olmasıdır. Ona görə də kinematoqrafik yaradıcılığın aktual vəzifələri arasında bizim irəliləy-işimizə mane olan nə varsa, bunlara qarşı çıxan müasirimizin – istər fəhlə və ya kolxozçu, mühəndis və ya alim, istərsə də partiya işçisi və ya hərbi olsun, onun inandırıcı realistik təsvirini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Burada uydurulmuş, vaxtilə deyildiyi kimi «çəhrayı», həyatda olmayan qəhrəmandan söhbət getmir. Tamaşaçı da belə qəhrəmana inanmır. Biz sovet kinematoqrafından real müsbət qəhrəman, sovet adamlarına yaxın olan, başa düşülən qəhrəman gözləyirik. Elə qəhrəman ki, tamaşaçılar onun simasında öz iş yoldaşlarını, öz müasirlərini görsünlər. Şübhəsiz, əgər belə demək mümkünsə, 30-40-50-ci illərin kinematoqrafından fərqli olaraq bu gün ssenarist, rejissor və aktyor üçün bu cür müsbət obraz yaratmaq çətindir. İnsanlar ruhən, intellektual və mənəvi cəhətdən zəngin, həyat isə dinamik və mürəkkəb olmuşdur. Tamaşaçıların zövqləri və tələbatı artmışdır. Lakin müsbət qəhrəmanın – parlaq, güclü, cəlbedici, işgüzar, cəsur insanın ekranda olması çox vacibdir. Real həyatda belə qəhrəmanlar milyonlarla olsalar da onlar ekranda azlıq təşkil edirlər. Təsadüfi deyil ki, MK-ya, qəzet və jurnallara göndərilən məktublarda sovet tamaşaçıları qeyd edirlər ki, son illərin kinosunda neqativ personajlar çox vaxt daha maraqlı, müsbət qəhrəmanlardan daha cəlbedici olurlar. Onların fikirləri ilə razılaşmaq olar. Lakin belə vəziyyətlə barışmaq olmaz.

Daha sonra natiq dedi ki, kinoteatrdə və ya teleekranda kinematoqrafın səlahiyyətədar nümayəndəsi: hər şeydən əvvəl aktyordur. Filmdəki fikir və hissələrin cərəyanı tamaşaçıya məhz onun va-

sitəsilə çatdırılır. İnsanın ekranda təcəssüm olunmasında ssenaristin, rejissorun, operatorun, rəssamın səyləri məhz onun üzərində cəmləşir. Biz maraqlıyıq ki, aktyorun şəxsiyyəti və professional ustalığı bədii obrazların dərinləşməsinə, onların inandırıcı və ibrətətamiz olmasına köməklik göstərsin.

Müasirimizin təsvirinin problemi ilə incəsənətin həqiqət meyarı bir-birinə bağlıdır. Qəhrəmanın obrazı tamaşaçıya o vaxt təsir edir ki, o, obyektiv olur, özündə insani xarakterin cizgilərini və münasibətlərini təcəssüm etdirir, kinematoqrafik cəhətdən cəlbədidir. Uydurulmuş obraz isə ekranda nə qədər gözəl görünə də tamaşaçını laqeyd qoyacaqdır.

Bədii əsərin həqiqət meyarını təyin edərkən görünür nəzərə almaq lazımdır ki, yeni insanın formalaşması prosesi bizim həyatımız kimi aramsız və mürəkkəbdir. İncəsənət bu prosesdə xalqın təcrübəsini əməli cəhətdən və idealımızın gözəlliyini özündə cəmləşdirən obrazlarla iştirak edir...

Filmin inandırıcı olması üçün həyatın ziddiyyətlərini ekranda açıb göstərmək olduqca vacibdir. Bizim kinematoqrafiyada reallığın birtərəfli, berrəngli təsvirinə qarşı çevrilmiş dəqiq, prinsipial xətt olmalıdır.

Sovet cəmiyyətində siyasəti və məişəti, insanın sosial və mənəvi problemlərini birləşdirən norma və ənənələr çoxdan mövcuddur. Bu, təbiidir, tamamilə özünü doğrultmuşdur. Çünki sovet kinosu sosializm adamının xeyirxahlığını, yüksək mədəni hisslərini, əxlaqi təmizliyini təsdiq edərək, mənəvi və əxlaqi axtarışlar mövzusunda tez-tez müraciət edir.

Bu qayda o vaxt pozulur ki, məişət təsviri ekranda təzyiqlə məruz qalır, personajın mənfəi mənadə nüfuz üstünlüyü özünü bürüzə verir, necə deyərlər, şəxsi həyat ictimai həyatdan ayrı düşür, neqativ hallara və bu mənfəi halları törədənlərə qarşı müəllif mövqeyi aydın olmur.

Daha bir problemə toxunmaq istəyirəm. Bu problem kino sənətinin həqiqiliyi ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Kino ustaları, onun nəzəriyyə və tənqidçiləri yaxşı bilirlər ki, filmlərin təsirinin artmasına iki amil mane ola bilər. Birincisi, elitanı nəzərdə tutub orijinal-

lıq etmək, ikincisi, əsl sənətlə əlaqəsi olmayan sadələşdirmə, bəsitləşdirmə ilə məşğul olmaq. Kinematoqraf kütləvi tamaşaçı ilə yüksək sənət dili ilə danışmalıdır.

Sovet kinosu tarixi mövzuya həmişə maraq göstərmişdir. Belə filmlərin ilk növbədə əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, gənc nəslə bizim cəmiyyətin və xalqın böyük nailiyyətləri və qəhrəmanlıq ənənələri ilə tanış edir, bu ruhda tərbiyə edir. Hər bir belə film sanki keçmiş bu günə və ya əksinə, bu günü keçmişlə birləşdirir. Adanı bütövlükdə tarixi proses üzərində düşünməyə məcbur edir. Bu isə sənətkarın öhdəsinə böyük məsuliyyət qoyur, ondan tarixi həqiqətə sədaqətli və vicdanlı olmağı tələb edir...

Son zamanlar inqilab, vətəndaş və Böyük Vətən müharibəsi tarixinə həsr olunmuş sosial filmlər üzərində iş kinematoqrafçıların yaradıcılıq fəallığı nəzərə cərpacaq dərəcədə zəifləyib. Bu cür mövzularda yüngül macəra filmlər çəkməklə, çox vaxt iri xarakterlər, dərin ümumiləşdirmələr kənarə qalır.

Düşünürəm, siz razılaşacaqsınız ki, tarixi mövzuya, faktlara müraciət olunarkən, hər şeydən əvvəl tarixi hadisələrin və şəxsiyyətlərin işıqlandırılmasında və traktovkasında xüsusi səliqə, son dərəcə diqqət və hətta, vasvasılıq, incəlik tələb olunur. Bunu deməyə məcburam, ona görə ki, bəzi filmlərdə, bundan başqa ayrı-ayrı ədəbi əsərlərdə də, sənətkarlar hadisə və xarakterləri işləyərkən sərbəstliyə yol verir. Bu isə tarixi faktların və şəxsiyyətlərin təhrif olunmasına gətirib çıxarır.

Sov.İKP MK-nın «Uşaqlar və yeniyetmələr üçün kinofilmlərin istehsalının və göstərilməsinin yaxşılaşdırılması haqqında» qərarının yerinə yetirilməsi üzrə kinematoqrafçıların zəif işini ürək acısı ilə qeyd etmək lazım gəlir. Yeniyetmələr əvvəlki kimi nadir hallarda onların psixologiyasına uyğun gələn filmlərlə rastlaşırlar. Ən kiçik tamaşaçılar isə uşaq filmlərini görmürlər. Bu bizim kinematoqrafiyanın ciddi çatışmazlığıdır.

Son illər sənədli kinonun ictimai əhəmiyyəti nəzərə cərpacaq dərəcədə artmışdır. Sənədli kino kütlələrin maariflənməsinə təsir göstərən vasitədir, kütləvi informasiya vasitələri və təbliğati sistemimizin ayrılmaz və mühüm hissəsidir. SSRİ Dövlətkinosu

çalışmalıdır ki, publisistik, elmi-kütləvi, xronikal filmlər tamaşaçılara vaxtında çatdırılsın, kinorepertuarda öz layiqli yerini tutsun. Bunların göstərilməsini yaxşılaşdırmaq üçün televiziyanın da imkanı böyükdür.

Kinematografin ən vacib iş sahələrindən biri bu gün beynəlxalq mövzularda filmlərin yaradılmasıdır. Burada ekran publisistləri – sənədli kino çəkənlər fəal işləyirlər. Bu istiqamətdə olan bədii filmlərin sayı çoxalmışdır. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, imperializmi peşəkarlıq baxımından parlaq, bədii və emosional cəhətdən inandırıcı şəkildə ifşa edən, Sovet dövlətinin sülhsevər siyasətini təbliğ edən filmlər hələ də azdır. Ancaq belə filmlərin beynəlxalq ekrana yol tapması necə də vacibdir. Hətta bu filmlər daxili prokatda da böyük maraqla istifadə oluna bilərdi.

Filmlərin yaradıcıları arasında çox təəssüf ki, elə sənətkarlar da var ki, mühüm müasir mövzulardan, burada qaldırılan ciddi məsələlərdən yaxalarını kənara çəkirlər. Filmlər üzərində aparılan işi qiymətləndirmək üçün dövlət sifarişi sistemindən zəif istifadə olunur.

Gəlin yaddan çıxarmayaq ki, «Potyomkin» zirehli gəmisi» və «Oktyabr», «Şors» və «Lenin Oktyabrda», «Azadlıq» və «Böyük Vətən müharibəsi» filmləri dövlət sifarişi ilə çəkilmişdir. Yeni filmlərin buraxılışını planlaşdırarkən bu və ya digər analoji misalları xatırlamağına dəyər.

H.Ə.Əliyev qeyd etdi ki, bizim kinematografçılar üçün sovet kinosunun əsasını qoyanların filmləri, Böyük Vətən müharibəsinin sərt illərində və müharibədən sonrakı dövrdə ekranlara çıxmış ən yaxşı kino əsərləri öz əhəmiyyətini və yüksək ibrətamizliyini qoruyub saxlayır. Çapayev və Maksim, kolxoz sədrləri Aleksandra Sokolova və Yeqor Trubnikov, əsgərlər Andrey Sokolov və Alyoşa Skvortsov, kommunist Vasili Qubanov və inşaatçılar briqadiri Potapov mənəvi yolgöstərənlər və hər birimizin dostları kimi, ötən əsrin klassiklərinin dili ilə desək, bilicilərin düşüncəsi kimi bizim həyatımıza daxil olmuşlar. Kinematografik fikrin və yaradıcılıq praktikasının ənənələrinin varisliyi belə obrazların yaradılmasında təcrübəyə xüsusi diqqət yetirməyi, ənənələrin yeni kəşflərlə zənginləşməsinə tələb edir.

Belə kəşflərin axtarışı hər yerdə aparılır. Axı, sovet kinematografiyası ümumi ideologiya və məqsədlə birləşmiş milli kinematografiyaların birliyidir. Qardaş respublikaların kinematografiyaları daim qarşılıqlı əlaqə, qarşılıqlı köməklik şəraitində yaşayır və inkişaf edir. Belə qarşılıqlı əlaqə onları yox etmir, milli xüsusiyyətlərini məhv etmir, əksinə qarşılıqlı şəkildə onlardan hər birini zənginləşdirir...

Bundan sonra natiq kinonun məhsuldar inkişafı üçün bədii tənqidin əhəmiyyəti üzərində dayandı. Son illər tənqidin yeri, kinematografiyamızın tərkib hissəsi kimi vəziyyəti nəzərə cərpacaq dərəcədə möhkəmlənmişdir. Bədii yaradıcılıqda onun rolu artmışdır, nəzəri səviyyəsi yüksəlmişdir. Hər halda o ideya – yaradıcılıq ab-havasına, filmlərin yaradılmasının bədii prosesinə güclü, əhəmiyyətli təsir göstərə bilər və göstərməlidir.

Onun prinsipliliyi bundadır ki, o öz fəaliyyəti ilə bizim cəmiyyətin həyatını, sovet xalqının maraqlarını və ümidlərini, arzularını düzgün əks etdirən, humanist ideallarımızı təsdiq edən əsərlər yaradılmasına köməklik göstərsin.

Mətbuatımız əgər kino sənəti problemlərinə, onun nailiyyətlərinin təbliğinə diqqət artırarsaydı, bu mövzuda çap etdiyi məqalələrin səviyyəsini və rəngarəngliyini yüksəltsəydi düzgün hərəkət etmiş olardı.

Bizim kinematografa tənqidin təsiri şübhəsiz o vaxt güclənər ki, əgər o filmlərin yaranma praktikasına, kinostudiyanın işini də bura daxil etsək, daha da yaxınlaşmış olsun. Kino tənqidçisi tematik planların və ssenarilərin müzakirəsindən tutmuş, filmin təhvil verilməsinə qədər, yaradıcılıq prosesinin bütün mərhələlərində hökmən fəal iştirakçı olmalıdır. Çox təəssüf ki, tənqidçilərin və ssenaristlərin, rejissorların, operatorların, rəssamların belə sıx əməkdaşlığı hələ ki, nadir hadisədir.

Əlbəttə, tənqid yalnız professionalların nəsibi olmamalıdır. Biz tənqid və özünütənqidə bütün həyatımızın möhtəşəm hərəkətverici qüvvəsi kimi baxırıq. Ona görə də Dövlətkinonun, Kinematografçılar İttifaqının, kinostudiyaların, partiya və həmkarlar ittifaqı təşkilatlarının rəhbərləri kino istehsalının bütün sahələrində in-

kişafə daim qayğı göstərməlidirlər. Kino işçiləri tamaşaçıların – incəsənətə diqqətli, tələbkar və xeyirxah qiymət verənlərin arzularına, təklif və qeydlərinə həssaslıqla yanaşsalar sözsüz ki, özləri üçün xeyir götürəcəklər.

Sovet kinosunun inkişafının cari və perspektiv problemlərindən danışarkən, biz, təbii ki, nəzərlərimizi kinematografçılarımızın gənc nəslinə yönəldirik. Onun yaradıcılıq inkişafı professional təhsillə dünyagörüşün formalaşmasının üzvi şəkildə birləşməsinə nəzərdə tutur.

Ayrı-ayrı gənc ssenaristlər, rejissorlar və aktyorların ictimai passivliyi, həyata cəsarətlə daxil olmaqdan çəkinmələri, ciddi müasir mövzulardan kənarında durmaları, çox vaxt yerli, kamera süjetlərinə və ya ekranlaşdırmaya meyl göstərmələri kimi faktlar bizi narahat etməyə bilməz. Axı, bütün bunların hamısı əhəmiyyətsiz mövzulara gətirib çıxarır, yaradıcılıqda vətəndaşlıq pafosunu zəiflədir. Gənc kinematografçılar o vaxt layiqli əvəzedici ola bilərlər ki, onlar həyatı dərinədən öyrənmiş olsunlar, yaşlı nəslin təcrübəsini yaradıcılıqla mənimsəsinlər, sovet kinosunun gözəl ənənələrini ehtiyatla qorusunlar və artırınsınlar.

Gənc sənətkarlara kömək xırda himayədarlığa çevrilməməlidir. Çünki belə vəziyyət onların ideya və yaradıcılıq təşəkkülünü gecikdirir. Müstəqil iş üçün hazır olanlara etibar etmək, onlara əsl, böyük işdə özlərini sınamaqda imkan yaratmaq lazımdır.

Kino sənəti, digər incəsənətlərdən fərqli olaraq, dövlətlərə-rası sərhədləri aradan götürməyə qadirdir, xaricdə ən geniş tamaşaçı auditoriyasına gedib çıxa bilər. Bizim filmlərimiz yer kürəsinin bütün guşələrində yüz milyonlarla insana Sovetlər Ölkəsi, sovet həyat tərzini barədə həqiqəti çatdırır.

Sovet kinematografiyası özünə ən yüksək beynəlxalq nüfuz qazanmış, dünya kino klassikasına daxil olan əsərlər yaratmışdır. Bizim filmlərimiz onlarla ölkənin ekranlarında nümayiş etdirilir, ən mötəbər kinofestivallardan prizlərlə qayıdır.

Belə bir məsələni qeyd etmək istəyirəm ki, ölkəmizdə inqilabi dəyişikliklərdən inandırıcı şəkildə danışan, sovet adamının – vətənpərvər və beynəlmiləli, yeni quruluşun fəal yaradıcısı və so-

sialist Vətəninin sarsılmaz müdafiəçisinin xarakterini açıb göstərən sovet filmləri xarici tamaşaçıların rəğbətini həmişə qazanmışdır. Sovet kinosu humanizm ideallarının, sülhün, azadlıq və sosial tərəqqinin həmişə qızğın mübarizi olmuş və olaraq qalır. Onun böyük ideya və mənəvi qüvvəsinin, əsl ümumdünya nüfuzunun mənbəyi məhz bundadır...

Sovet kinosu həmişə dövlət kinematografiya olub. Bu bizim quruluşun əsl, prinsipial uğurudur. Məhz buna görə də özünün ilk addımlarından ən kütləvi incəsənət olan kino zəhmətkeşlərin xidmətində durmuşdur.

Kino siyasətini, kino sənəti əsərlərində ictimai tələbatın uçotunu və realizə olunmasını bu gün SSRİ Dövlət Kinematografiya Komitəsi həyata keçirir. Bütövlükdə pis yerinə yetirmir. Bununla belə Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarından irəli gələrək, həyat onun qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Komitə işçilərinin bütün sahələrdə və bütün səviyyələrdə təşkilatçılığının nizam-intizamının və məsuliyyətinin səviyyəsini daha da yüksəltmək tələb olunur. Təşəbbüskarlıq və yaradıcılıq ruhunun hər yerdə qaldırılmasına nail olunmalıdır. Qəbul edilmiş qərarların yerinə yetirilməsinə nəzarəti gücləndirmək, ayrılan materialların və maliyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadə olunmasına hərtərəfli qayğı göstərmək lazımdır.

Bizim kinematografiyanın ürəyinin, onun ilk özəyinin kinostudiya olduğunu qeyd edən H.Ə.Əliyev göstərmişdir ki, kino istehsalı prosesinin bütün sahələrini daha da yaxşılaşdırmaq, yaradıcı işçilərlə bərabər, həm də filmlərin yaradılmasında maddi-texniki tərəfi təmin edənlərin hamısının məsuliyyətini artırmaq lazımdır.

Bədii praktika təsdiq edir ki, əsl yaxşı film o vaxt meydana gələ bilər ki, onun əsasında həyatı, uydurulmuş yox, real problemlər, maraqlı süjet, qəhrəmanların dolğun xarakterləri durur.

Son illər ssenari işinin yaxşılaşdırılması üçün az iş görülməyib. Hər halda bu sözləri tamamilə uğurlu hesab etmək olmaz. Çünki filmlərin planlaşdırılmasında və istehsalında bir çox zəif cəhətlərin kökü ssenarilərin səviyyəsinin aşağı olmasındadır.

Görünür, ssenari işinin təşkilinin kökündən yaxşılaşdırılması üzərində düşünməyə dəyər. Bu iş Dövlətkino və SSRİ Kinematografçılar İttifaqı rəhbərlərinin xüsusi qayğısının predmeti olmalıdır.

Respublika komitələrinin, kinostudiyaların, SSRİ Dövlətkinonun ssenari-redaksiya kollegiyaları ssenari üzərində işə daha çox təşəbbüskarlıq və inadkarlıq göstərməli, məsuliyyətlə yanaşmalı, bu işə bacarıqlı, tanınmış yazıçıları cəlb etməli, ədəbi-bədii jurnal və nəşriyyatlarla sıx yaradıcılıq əlaqəsi yaratmalıdırlar. Əlbəttə, ssenari-redaksiya kollegiyaları öz hüquqlarından və imkanlarından istifadə edərək, bədii cəhətdən zəif və ya ideya baxımından kifayət qədər yetkin olmayan əsərlərin qarşısını almalıdırlar...

Natiq sözüünə davam edərək demişdir ki, sovet kinematografiyasının daxili həyatında olduğu kimi, həm də onun beynəlxalq əlaqələrinin inkişafında Kinematografçılar İttifaqı mühüm rol oynayır. Qərar onların qarşısında geniş miqyaslı vəzifələr qoyur. Bunların arasında ideya-tərbiyə işinin gücləndirilməsi, onun təşkilat və komissiyalarında prinsiplilik və tələbkarlıq ab-havasının möhkəmləndirilməsi əsas yer tutur.

Sənətkarlarda vətəndaşlıq yetkinliyi, daxili düzlük, yüksək ziyalılıq və mənəvi təmizlik, özünütənqidi və vicdanla işləmək bacarığını tərbiyə etmək üçün bu işin məzmun və formasını zənginləşdirmək lazımdır.

Sırr deyil ki, ittifaq üzvləri arasında ictimai baxımdan laqeyd, passiv adamlar vardır. Onlar xeyirlə şəərə laqeyd qalaraq öz filmlərini çəkirlər. Bu adamların psixologiyasında, əhval-ruhiyyəsində dəyişikliyə nail olmaq sadə məsələ deyil. Lakin bu məsələ həll olunmasa kino işçilərinin hansısa bir hissəsi bizim nəzərimizdən kənar qalacaqdır. Buna isə heç cürə yol vermək olmaz. Sənətkarın istedadını partiya yüksək tutur və elə eləmək lazımdır ki, o, xalqa xidmət etsin.

Əslində qərar yazıçılar, rəssamlar, bəstəkarlar və digər yaradıcılıq ittifaqlarına da aiddir. Qərar onları sovet kinosunun inkişafında daha fəal iştirak etməyə istiqamətləndirir. Bununla belə, əlbəttə, Kinematografçılar İttifaqı da və Dövlətkino da bu təşkilatlar

la əməkdaşlığı dərinləşdirmək üçün daha çox təşəbbüskarlıq və inadkarlıq göstərməlidir.

Sovet kinematografiyası sosialist ölkə kinematografiyaları ilə əməkdaşlıq şəraitində işləyir. Birgə sənətin nəticəsində əhəmiyyətli hadisələrə çevrilmiş bir sıra əsl parlaq, istedadlı filmlər yaradılmışdır. Bununla belə həqiqəti demək lazımdır ki, bu sahədə irəliləyiş hələ ki, kifayət qədər deyil. Birgə kino istehsalında, xüsusilə müasir mövzunun işlənməsində əsl uğurlu işlər çox azdır. Dünya kinosunun mütərəqqi qüvvələrinin birləşməsi üçün Moskva və Daşkənd, Karlovı Varı və Leypsiq beynəlxalq kinofestivallarından və digər kinematografik forumlardan səmərəli istifadə etmək lazımdır. Düşünürəm ki, qardaş ölkələrin kinematografçıların yaradıcılıq görüşlərinə daha işgüzar və məqsədyönlü xarakter verilməlidir.

Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarı sovet kinematografiyasının inkişafında olduqca vacib, mərhələ təşkil edən hadisədir. Bu qərar bizim kino sənətinin keyfiyyət cəhətdən yeni səviyyəyə qalxması üçün zəmin yaradır. Qərar kinematografçıları böyük, gərgin və eyni zamanda sevinc doğuran, ilhamverici işə yönəldir. Çünki sovet sənətkarından ötrü xalq üçün yaratmaqdan böyük xeyirxah və yüksək vəzifə yoxdur.

H.Ə.Əliyev axırda dedi: Sov.İKP MK qətiyyətlə inanır ki, sovet kinosu xadimləri bundan sonra da sovet adamlarını ideya-mənəvi cəhətdən yüksəldən yeni əsərlərin yaradılmasına bütün qüvvə və istedadlarını sərf edəcəklər.

VI FƏSİL

HEYDƏR ƏLİYEV KURSU İLƏ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2007-ci il fevralın 23-də "Azərbaycan kino sənətinin inkişaf etdirilməsi haqqında" Sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir: "Azərbaycanda kino sənəti bir əsrdən artıq dövr ərzində əlamətdar hadisələrlə zəngin özünəməxsus inkişaf yolu keçmiş və xalqımızın mədəni-mənəvi həyatında mühüm rol oynamışdır... Azərbaycan kinosu tarixinin əsl yetginlik dövrü sayılan 1960-1980-ci illərdə isə kino salnaməmizin unudulmaz səhifələrini təşkil edən və artıq mədəniyyətimizin qızıl fonduna daxil olan tarixi filmlər... yaradılmış, digər görkəmli əsərlər ekranlaşdırılmış, müasir mövzulu və sənətkarlıq baxımından diqqətəlayiq filmlər çəkilmişdir..."

Bununla yanaşı, milli kino ənənələrinin qorunması və Azərbaycan kinosunun dünya kinematografiyasının tərkib hissəsi olaraq, yeni şəraitdə fəaliyyət göstərə bilməsi üçün bir sıra təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsinə zərurət yaranmışdır..."

Sərəncamda göstərilmişdir ki, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ölkədə kinoteatrlar şəbəkəsinin yenidən qurulmasına, o cümlədən mövcud kinoteatr binalarında təmir-bərpa işlərinin aparılmasına, Bakı şəhəri Nizami adına kinoteatrdə müasir tələblərə cavab verən texniki şəraitin yaradılması ilə bağlı təkliflərini bir ay müddətinə Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim etsin; həmçinin Azərbaycan Dövlət Film Fondunun yeni binasının inşası ilə bağlı və 20-ci əsr Azərbaycan kinosu tarixini

əks etdirən kinolentlərin lazımı şəraitdə mühafizəsinə dair təkliflərini 2007-ci il 31 mart tarixinədək Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin. Bundan başqa sərəncamda Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə tapşırıb ki, xalqımızın tarixi və mədəni irsini özündə əks etdirən filmlərin çəkilişinin həyata keçirilməsini təmin etsin; dünyanın aparıcı şirkətləri ilə müştərək filmlərin istehsalı da nəzərə alınmaqla, "Azərbaycan kinosu 2008-2018-ci illərdə" Dövlət Proqramına dair təkliflərini üç ay, Azərbaycanda xarici ölkələrin istehsalı olan filmlərin dublyaj qaydalarına dair təkliflərini bir ay, Azərbaycan Respublikasının kinematografiya sahəsində normativ hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi haqqında təkliflərini isə üç ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin təklifləri əsasında kinematografiya üzrə yüksək peşəkarlığa malik yerli kadrların ölkədə və ölkə xaricində hazırlanmasına dair müvafiq proqram layihəsini də bir ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

Göründüyü kimi, bu tarixi əhəmiyyətli sərəncamda Azərbaycan kinematografiyasının inkişafında mühüm rol oynayacaq bir sıra vacib tədbirlərin tezliklə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursunun layiqli davamçısı, ölkə başçısı möhtərəm İlham Əliyevin imzaladığı sərəncam bütün kino ictimaiyyətinin böyük sevincinə səbəb olmuşdur. Bununla əlaqədar Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə geniş toplantı keçirilmişdir. Tədbirdə iştirak edənlər çıxış edərək möhtərəm Prezident tərəfindən imzalanmış sərəncamın vacibliyindən, milli kinomuzda kompleks yanaşmanın əhəmiyyətindən, bu mühüm sənədin kinematografçılar qarşısında geniş perspektivlər açmasından danışıqlar. Tədbirdə xüsusi qeyd olunmuşdur ki, kino işçiləri

bundan sonra bütün qüvvələrini səfərbər edərək, bu sərəncamda qarşıya qoyulan problemlərin həllinə yönəldəcəklər.

Kinematografçılarımızın bu tədbirdə və dövrü mətbuatda çıxışlarından bir neçəsi kitaba daxil edilmişdir.

Kino sənətinin sistemli inkişafı üçün önəmli sənəd

Əbülfəs Qarayev, Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm naziri: - Mənə elə gəlir ki, Azərbaycan kino tarixində bu cür əhatəli qərar qəbul olunmayıb, Azərbaycan kinosunun inkişaf etdirilməsinə aid xüsusi sərəncam imzalanmayıb... Bildiyiniz kimi, bu, kino sənətinin sistemli inkişafı üçün olduqca önəmli bir sərəncamdır...

Nizami adına kinoteatrın böyük mədəni mərkəzə çevrilməsi birbaşa ölkə başçısının təşəbbüsüdür... Aprel ayından Nizami adına kinoteatr təmirə dayandırılacaq... Nizami adına kinoteatr beş zaldan ibarət çoxfunksiyalı kino-virtual mərkəzə çevriləcək.

Dövlət Film Fondu yeni yaradılmış nazirliyin diqqət mərkəzində olan qurumlarından biridir... Azərbaycanla bağlı bütün filmlərin bir nüsxəsini bizim Film Fonduna gətirilməsi ilə bağlı Rusiyanın Film Fondu ilə razılıqlar əldə olunub. Bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da Dövlət Film Fondu elmi mərkəz kimi fəaliyyət göstərəcək. Onu da qeyd edim ki, biz bu qərarı qabaqlayaraq artıq Dövlət Film Fondunun binasının inşasına başlamışıq, bina kinostudiyanın həyatında tikilir, film fondunun binası bütün müasir tələblərə cavab vermək şərti ilə beşmərtəbəli olacaqdır. Məncə, film fondun kadr təyinatı da uğurludur və fondun hazırkı fəaliyyətindən tam olmasa da müəyyən qədər razı qalmaqlar.

Biz "Yaddaş" və "Salnamə" studiyalarının fəaliyyətinə xüsusi önəm veririk. Razılığa gəlmişik ki, bu ildən "Debüt" studiyasının fəaliyyətini bərpa edək. Azərbaycanın tanınmasına xidmət edən bir neçə film artıq çəkilib... Azərbaycanın tarixini,

adət-ənənələrini əks etdirən filmlər, ssenarilər daha çox olmalıdır... İstehsal prosesində olan maraqlı filmlərimiz də var.

"Dünyanın aparıcı şirkətləri ilə müştərək filmlərin istehsalı da nəzərə alınmaqla..." - cümləsi yəqin ki, hamımız üçün maraqlıdır, biz Latviya kinematografçıları ilə artıq bir film ərsəyə gətirmişik. Almaniya kinematografçıları ilə 4 qısametrajlı filmin çəkilişi ilə bağlı razılıq əldə olunub. Ancaq sərəncamda əsasən böyük layihələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur... Azərbaycanda əsaslı filmlərin çəkilişinə bu ildən başlamaq fikrindəyəm...

Kinostudiyada dublyaj məntəqəsi yaradılmalıdır. Çünki biz istərdik ki, filmlərin dublyajı peşəkar səviyyədə həyata keçirilsin. Bu, həm də siyasi faktdır və müstəqilliyimizin tərkib hissəsidir. Biz Azərbaycan ölkəsində yaşayırsaq, filmləri Azərbaycan dilində seyr etməliyik.

...Müasir texnologiyaya bələd olan, eyni zamanda kino üçün can yandıran gənc kadrlara ehtiyac var. Mən hesab edirəm ki, sərəncamın bu bəndi bizim üçün çox vacibdir. Hörmətli kino xadimlərinin məktəblərdə dərs deməyinə baxmayaraq, hesab edirəm ki, biz özümü qapılıb qalmışıq. Bizim gənclərimiz gedib Rusiyanın, Fransanın, Türkiyənin, Amerikanın, başqa inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə yiyələnmişdirlər... Məqsədim odur ki, kinomuzun inkişaf xəttini düzgün istiqamətə yönəldək.

Bütün ölkələr əsasən mədəniyyətinə görə tanınır. Mən haqqında bəhs etdiyim sərəncama görə hörmətli Prezidentimizə dərin təşəkkürümü bildirirəm və bu sərəncamı mədəniyyətimizin ayrılmaz qolu olan kinonun inkişafında çox böyük addım sayıram.

Söylərimizi əsirgəmədən çalışacağıq

Cəmil Quliyev, Azərbaycan Dövlət Film Fondunun direktoru: - Mən öz adımdan və Dövlət Film Fondunun kollektivi adından cənab Prezidentə təşəkkürümü bildirirəm. Hesab edirəm

rəm ki, bu sərəncam Azərbaycan kinematoqrafçıları qarşısında yeni inkişaf yolu açır. Burada kino sənətinin bütün sahələri əhatə olunur. Bu addım yeni proqramların, layihələrin həyata keçirilməsinə, sənət əsərlərinin yaranmasına təkan verəcək və kino sənətimizi beynəlxalq aləmdə daha da tanıdacaq.

Dövlət Film Fondunda Azərbaycan filmləri ilə bərabər, xarici ölkələrin kino əsərləri də qorunub saxlanılır. Təyinatdan sonra Dövlət Film Fondunun proqramını yenidən qurmağa çalışmışam. Bu işdə beynəlxalq təcrübəyə əsaslanmışam. Çünki Dövlət Film Fondu bir çox xarici ölkələrdə də mövcuddur və bu film fondlar o ölkələrdə xüsusi proqram əsasında fəaliyyət göstərir. Onlar öz işlərini əsasən 5 istiqamətdə tənzimləyir və inkişaf etdirir. Filmlərin qorunması və bərpası, arxiv materiallarının toplanması və qorunması Dövlət Film Fondlarının əsas vəzifələrindən biridir. Fondun arxivinə filmlərlə bağlı fotolar, materiallar, vaxtilə kino istehsalında istifadə olunmuş kinoavadanlıqlar və s. daxildir. Bu əşyalar muzey eksponatı kimi film fondlarının arxivlərində saxlanılır. Üçüncü istiqamət beynəlxalq əlaqələrlə bağlıdır. Çünki Dövlət Film Fondu qapalı fəaliyyət göstərə bilməz. O öz işində beynəlxalq təcrübəyə əsaslanmalı, proqram mübadiləsi aparmalıdır. 1999-cu ildə Dövlət Film Fondu Beynəlxalq Arxivlər Federasiyasına üzv seçilib. Fond bu Federasiyanın Brüsseldə yerləşən qərargahı vasitəsi ilə əlaqələrini qurur.

Dövlət Film Fondunun əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də kino sənətinin təbliği ilə bağlıdır. Bura təkcə milli kino sənətimiz yox, həm də xarici filmlərin təbliği daxildir. Bununla bağlı hazırlanan tədbirlər proqramı əsasında Azərbaycanın bir sıra görkəmli kino xadimlərinin yaradıcılıq gecələri və yubileylərinin keçirilməsi planlaşdırılmışdır.

Az.TV ilə razılışma əsasında "Dövlət Film Fondunun kolleksiyasından" adı ilə veriliş efirə çıxmağa başlayıb. Bununla da tamaşaçıları burada saxlanılan xarici filmlərlə tanış edəcəyik. Nəhayət, sonuncu istiqamət elmi tədqiqatlardır. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm naziri cənab Əbülfəs Qara-

yev bizə ciddi tapşırıq verib ki, Dövlət Film Fondu Elmi Tədqiqat Mərkəzi kimi də fəaliyyətə başlasın. Bununla əlaqədar bir neçə elmi əsəri nəşr etməyi planlaşdırmışıq. Bunlardan biri Azərbaycan, rus və ingilis dillərində nəşr olunacaq, həmçinin elektron versiyası hazırlanacaq filmlərin kataloqudur. Bununla da bizdə olan filmlərlə bir çox ölkələrin tanış olmasına imkan yaradacağıq. Həmçinin öz mütəxəssislərimizi başqa Dövlət Film Fondlarına ezamiyyətə göndərməyi planlaşdırmışıq. Orada Azərbaycan filmləri, milli kinomuzla bağlı hər hansı məlumatın olub-olmaması haqqında bilgiler əldə edə biləcəyik.

Son 3 ay ərzində milli kinomuzun tarixi ilə bağlı nadir filmlər Dövlət Film Fonduna daxil olub. Vaxtilə şəxsi kolleksiyadan itmiş, bəstəkar Müslüm Maqomayevə həsr olunmuş filmi taparaq arxivə daxil etmişik. Bu filmə məşhur opera müğənnisi Şövkət Məmmədova, görkəmli rejissor Niyazi xatirlərini bölüşür. Eyni zamanda, bəstəkarın nəvəsi, görkəmli müğənni Müslüm Maqomayevin də müsahibəsi var. Ümumiyyətlə, filmə M.Maqomayevin haqqında çox maraqlı faktlar var. Bundan əlavə görkəmli aktyor Ələsgər Ələkbərovun 50 illik yubileyinə həsr olunmuş 10 dəqiqəlik filmi tapıb bərpa etmişik. Bu film o zaman yeganə nüsxədə buraxılıb. Rejissor Tofiq İsmayılovun 1967-ci ildə çəkdiyi "Şəhərimin daşları", rejissor Ənvər Əbluğun çəkdiyi "Körpülər" sənədli filmləri yenidən bərpa olunaraq fonda daxil edilib. Bir çox rejissorlar öz şəxsi arxivini bizə hədiyyə ediblər. Sənədli filmlər rejissoru Niyazi Bədəlovun filmləri ailəsi tərəfindən bizə hədiyyə olunub. Rüstəm İbrahimbəyov "Köçərilər" filminin bir nüsxəsini, Ayaz Salayev "Yarasa" filmini, kino-rejissor Şamil Nəcəfzadə öz filmlərini, Afaq Bəşirqızı atası Bəşir Səfəroğlunun Tacikistanda çəkdiyi "Xoca Nəsrəddinin 12-ci qəbri" filmini bizə hədiyyə edib. Bu yaxınlarda Hacıbaba Bağirovun fəaliyyəti ilə bağlı kinoarxiv ailəsi tərəfindən fonda daxil olacaq. Bu sahədə işimizi davam etdiririk. Fondada həmçinin Azərbaycan Kino Ensiklopediyası ilə bağlı işlər görülür. Həmin ensiklopediya 1996-cı ildə öz işinə başlamışdır. O zaman bu en-

siklopediya “Azərkinovideo” İstehsalat Birliyinin nəzdində fəaliyyət göstərirdi. Sonra İstehsalat Birliyi ləğv olundu. Biz bu ensiklopediyanın üzərində işi davam etdirmək üçün Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə təşəbbüslə müraciət etmişik. Elmlər doktoru Rəhman Bədəlov və tanınmış kinoşünas Aydın Kazımzadə tədqiqat işləri apararaq bütün materialları hazırlayıblar. İndi bu proses üzərində tamamlama işləri gedir. Eyni zamanda, kinooperator Rafiq Quliyevin “Azərbaycan səssiz filmlərinin təsvir irsi” adlı maraqlı bir kitabını da dərc etməyə hazırlaşırıq. Bu kitabda vaxtilə Azərbaycanda çəkilmiş səssiz filmlərdə operator sənətinin əsasları, onun təsvir irsi tədqiq olunub. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda operator sənəti tədqiq olunmayıb, bu bərdə heç dərslik də yoxdur. Ona görə bu kitab dərs vəsaiti kimi də əhəmiyyət kəsb etməlidir.

Görüləcək işlərin sırasına Dövlət Film Fondunun saytının yaradılması da daxildir. Saytda Dövlət Film Fondunda saxlanılan Azərbaycan filmləri və xarici filmlər, o cümlədən bütün rejissorlar, aktyorlar haqqında məlumat olacaq. İndi fondun kollektivi çox kiçikdir. Onlar üçün bu qədər geniş işin öhdəsindən gəlmək çətindir. Lakin biz söylərimizi əsirgəməyərək bu sahədə işlərimizi aparırıq.

Möhtərəm Prezidentimizə minnətdarlığımızı bildiririk

Xamis Muradov, C.Cəbbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasının direktoru: - Bu, çox vaxtında verilmiş bir sərəncamdır və Azərbaycanın bütün kino ictimaiyyəti bu sənəddə qoyulmuş problemlərin həllini çoxdan gözləyirdi. Həmin sərəncamla bağlı kollektivimiz xüsusi yığıncaq keçirdi və möhtərəm Prezidentimizə öz minnətdarlığını ifadə etdi. Məsələ burasındadır ki, milli kinomuz dirçəlməyə doğru addımlar atır. Böyük öndər tərəfindən özülü qoyulan milli kinomuzda inkişaf meylləri artıq görünməkdədir. Belə bir məsələni də diqqətə çatdırım ki, əgər

ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində bu studiyada heç bir film istehsal olunmurdusa, bu gün artıq ildə bir neçə bədii, sənədli, multiplikasiya filmi lentə alınır... Ancaq filmlərin istehsalı ilə bağlı məsələyə gəldikdə, mən sərəncamın bir neçə bəndi üzərində dayanmaq istəyirəm. Elə sərəncamın ilk bəndində “Azərbaycanfilm” kinostudiyasının maddi-texniki bazasının müasir kino texnikası tələblərinə uyğun texnoloji avadanlıqla təchiz edilərək, əsaslı şəkildə yenidən qurulması məsələsi qoyulur. Bu şox vacib və təxirəsalınmaz vəzifədir.

Moskva Dövlət Kinematoqrafiya İnstitutunda kifayət qədər kadr hazırlanırdı və Azərbaycan kinosunun inkişafında həmin kadrlar məxsusi rol oynamışlar. 15 ilə yaxındır ki, biz nə Moskvaya, nə də Sankt-Peterburqa kino mütəxəssisi hazırlamaq üçün tələbə göndərmirik. Sərəncamda isə deyilir ki, Mədəniyyət və Turizm, eləcə də Təhsil nazirliklərinə tapşırılsın ki, ölkədə və xaricdə yüksək peşəkarlığa malik yerli kadrlar hazırlanması üçün müvafiq proqram layihəsi hazırlasınlar. Bu, bizi çox sevindirir.

Filmlərin dublyajı çox mühüm məsələdir. Bu, xalqın, millətin dilinin yaşaması üçün çox əhəmiyyətlidir. İndi ayrı-ayrı televiziyalarda dublyaj işi yaranıb. Lakin buna əslində, dublyaj demək olmaz. Bizim studiyamızın bu sahədə çox gözəl təcrübəsi olub. Bu gün “Dövlət dili haqqında” Qanun olduğundan filmlər də Azərbaycan dilində nümayiş etdirilməlidir.

**KINOMUZUN İNKİŞAF MƏQAMI YETİŞMİŞDİR.
BU SƏRƏNCAMIN MİLLİ KINOMUZUN TƏRƏQQİSİNƏ
YENİ TƏKAN VERƏCƏYİNƏ ƏMİNİK.**

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. «Kommunist» qəzeti, 15 iyul 1969-cu il.
2. «Mədəniyyət» qəzeti, 20 dekabr 2003-cü il.
3. «Yeni Azərbaycan» qəzeti, 15 fevral 2006-cı il.
4. «Sinematograf» nəşri, 2002, səh.5.
5. «Zaman» qəzeti, 20-22 mart 2002-ci il.
6. «Kino» qəzeti, oktyabr, 1999-cu il.
7. «Xalq» qəzeti, 5 may 1998-ci il.
8. Yenə orada.
9. Yenə orada
10. «Kino yenililikləri» qəzeti, 21 mart 1974-cü il.
11. Eldəniz Quliyev, Canalı Mirzəliyev. Rasim Balayev. Bakı, 1999.
12. «Xəzərin səsi» qəzeti, 23 avqust 2000-ci il.
13. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.6.
14. Yenə orada.
15. «Kommunist» qəzeti, 25 fevral 1982-ci il.
16. «525-ci qəzet», 8 may 2004-cü il.
17. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.6.
18. «Səs» qəzeti, 28 aprel 2004-cü il.
19. Yenə orada.
20. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.7.
21. «Bakı» qəzeti, 18 avqust 1958-ci il.
22. «El» jurnalı, 2004-cü il dekabr, səh.70.
23. Yenə orada, səh.38.
24. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.10.
25. Yenə orada.
26. Yenə orada, səh.9.
27. «Kommunist» qəzeti, 22 may 1980-cı il.
28. «El» jurnalı, 2004-cü il dekabr, səh.42.
29. «525-ci qəzet», 11 mart, 2006-cı il.

30. «El» jurnalı, 2004-cü il, dekabr, səh.72.
31. «Kino» qəzeti, oktyabr 1997-ci il.
32. «El» jurnalı, 2004-cü il, dekabr, səh.74.
33. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.5.
34. «Azərbaycan» qəzeti, 4 yanvar 2004-cü il.
35. Aydın Kazımzadə. «Bizim «Azərbaycanfilm»», Bakı, 2004, səh.271.
36. Anar (foto-kitab), Bakı, 2000, səh.9.
37. «Kommunist» qəzeti, 12 iyul 1979-cu il.
38. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.30.
39. «Azərbaycan-İrs» jurnalı, 2001, №8, səh.7.
40. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.23.
41. Anar (foto-kitab), Bakı, 2000, səh.8.
42. Eldəniz Quliyev, Canalı Mirzəliyev. Rasim Balayev. Bakı, 1999, səh.80.
43. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.10.
44. Adilxan Bayramov. «Heydər Əliyev və muzeylərimiz». Bakı, 1999, səh.77.
45. «El» jurnalı, 2004, dekabr, səh.78.
46. «Зеркало» qəzeti, 16 dekabr 2003-cü il.
47. Ramiz Mehdiyev. «Azərbaycanın inkişaf dialektikası», Bakı, 2000, səh.15.
48. «Azərbaycan» qəzeti, 14 iyul 1999-cu il.
49. «Xalq» qəzeti, 5 may 1998-ci il.
50. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.18.
51. «Искусство кино» jurnalı, 1984, №8, səh.15.
52. Yenə orada, səh.17.
53. Yenə orada, səh.19.
54. Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, 1999, səh.147.
55. «Искусство кино» jurnalı, 1984, №8, səh.20.
56. Heydər Əliyev. «Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı». Bakı, 1999, səh.213.
57. «Искусство кино» jurnalı, 1984, №8, səh.21.
58. Yenə orada, səh.22.
59. «Sinematograf» nəşri, 2002-ci il, səh.40.
60. «Palitra» qəzeti, 5 oktyabr 2004-cü il.
61. «Səs» qəzeti, 30 yanvar 2004-cü il.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

GİRİŞ	3
I FƏSİL. Milli kinomuzun təəssübkeşi və hamisi	
«Ümid qaldı dövlətimizin başçısına»	11
«Heydər Əliyev kimi dövlət başçısı olan respublikada sənətin də, sənətkarın da qədir-qiyəti bilinər»	17
Azərbaycan teatr və kinosunun gələcək inkişafı naminə.....	22
Azərbaycan kino sənətinin fundamental filmi	25
Tarixi-inqilabi filmlər haqqında	29
«Arşın mal alan» (1945) və «Səbuhi» filmləri haqqında	30
Böyük Qələbənin qazanılmasında Bakı neftinin rolu	33
Tariximizi əks etdirən dəyərli filmlər	35
«Uzaq sahillərdə» filminin yaranma tarixindən	37
«İstintaq davam edir». Povestin ekran həyatı	43
«Bir cənub şəhərində». Kinorejissor E.Quliyevin ən dəyərli əsəri	45
«Ad günü» filminin böyük uğuru	49
«İstintaq» filmi. Yeni istiqamətli kino məhsulu	51
«Babək» filmi. Mühüm yaradıcılıq nailiyyəti	53
Ata-oğul münasibəti	61
«Kino sənətini yaşatmaq lazımdır...»	62
«İmtahan» filmi. Yay günlərinin hərarəti	67
«Mozalan»ın mənalı bioqrafiyası	69
Qeyri-adi hadisə	72
«Ölülər» və «O dünyadan salam». Səhnədən ekrana	76
Tarixi şəxsiyyətə həsr olunmuş filmlər	79
Nadir insan, qüdrətli siyasətçi	83
Xatirələr işığında	88

II FƏSİL. Heydər Əliyev kinematoqraf haqqında	
Moskvada işlədiyi dövrü xatırlarkən	90
İllər ötüb keçsə də... ..	92
Milli kinomuza diqqət və qayğı	98
BAM – əsrin tikintisi	103

III FƏSİL. Heydər Əliyev haqqında fikir və düşüncələr	
Keçmiş SSRİ yollar naziri müavininin heyreti	108
Xalq sevgisini qazanmış dahi rəhbər	109

IV FƏSİL. Heydər Əliyev şəxsiyyəti milli qürur doğurur.	121
Birinci söhbət: «Müasir bazasız kinonu irəlilətmək olmaz».....	125
İkinci söhbət: Heydər Əliyevin xeyir-duası	127
Üçüncü söhbət: O, işləyəni qiymətləndirirdi	132
Dördüncü söhbət: Arifə bir işarə də bəs edirdi	139
Beşinci söhbət: «Klassiklərdən mümkün qədər çox istifadə edin»	149
Altıncı söhbət: Studiyyada işi davam etdirmək mümkünsüz oldu	155
Yeddinci söhbət: Xalqın xeyri-şəri sərraf gözü ilə seçilməli idi, seçilirdi də	159
Səkkizinci söhbət: Cəmiyyətdəki köklü nöqsanları görkəmli partiya xadiminin mərkəzi qəzetdə tam açıqlaması bizim dövrümüzün möcüzəsi hesab oluna bilər.....	169

V FƏSİL. Kinematoqrafiya işçilərinin ümumittifaq müşavirəsi	179
--	-----

VI FƏSİL. Heydər Əliyev kursu ilə	192
Kino sənətinin sistemli inkişafı üçün önəmli sənəd	194
Səylərimizi əsirgəmədən çalışacağıq	195
Möhtərəm Prezidentimizə minnətdarlığımızı bildiririk	198
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	200

Kitab müəllifin şəxsi vəsaiti hesabına çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 19.04.2007.
Format: 60x84 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 12,75 ç.v. Tiraj: 250. Sifariş № 33.
Qiyməti müqavilə ilə.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel. /faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

14373
K32

**Aydın Ələsgər oğlu
KAZIMZADƏ (Kazimov)**

Aydın Kazımzadə 1940-cı il yanvarın 15-də Bakıda anadan olmuşdur. Kino tədqiqatçısı, jurnalist, Azərbaycanın əməkdar incəsənət xadimi, "Qızıl Qələm", "Humay" və "Qızıl Cıraq" mükafatları laureatı, "Bilik" Maarifçilik Cəmiyyətinin kinorejissor Arif Babayev adına fəxri diplomu ilə təltif edilmişdir.

1963-cü ildə indiki BDU-nun jurnalistika fakültəsini bitirib. Həmin ildən kino sahəsində çalışır. Hazırda Azərbaycan Dövlət Film Fondunda Kino arxivinə üzrə baş mütəxəssis vəzifəsində işləyir. 1997-ci ildən ADMU-da pedaqoji fəaliyyət göstərir, dosentdir.

Azərbaycan kinosunun yaşının 1916-cı ildən deyil, 1898-ci ildən başlanması faktının üzə çıxarılıb sübuta yetirilməsi onun adı ilə bağlıdır.

"Azərbaycan kinosu" kataloqu (2 cildə), "Kinorejissor Nazim Rza İsrafiloğlu", "Azərbaycan kinematografçılığı" (1 cild), "Rasim Ocaqov", "Əbədi ölməzlik zirvəsi", "Azərbaycan kinosu və müharibə", "Bizim "Azərbaycanfilm", "Üzeyir Hacıbəyov və kino" və s. kitabları çap olunmuşdur. "Aşkva ümid deməkdir", "Zərgər" və "Taleyin beş anı. Hüseyn Seyidzadə" ssenariləri üzrə sənədli televiziya filmləri çəkilmişdir.